

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Akışkan Mutfaklar: İstanbul-Fatih'teki Suriye Mutfağında Göç,
Yemek ve Kültür İlişkisi**

Doktora Tezi

Zeynep Yılmaz Hava

Aralık 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Akışkan Mutfaklar: İstanbul-Fatih'teki Suriye Mutfağında Göç,
Yemek ve Kültür İlişkisi**

Doktora Tezi

Zeynep Yılmaz Hava

Danışman

Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin

Aralık 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Zeynep Yılmaz Hava tarafından hazırlanan "Akışkan Mutfaklar: İstanbul-Fatih'teki Suriye Mutfağında Göç, Yemek ve Kültür İlişkisi" başlıklı bu Doktora Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Lütü Sunar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Pınar Yazgan Hepgöl
Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erhan Akarçay
Anadolu Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 25/ 12 / 2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin “İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları” yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun APA (American Psychological Association) kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Zeynep Yılmaz Hava

ÖZET

Akışkan Mutfaklar: İstanbul-Fatih'teki Suriye Mutfağında Göç, Yemek ve Kültür İlişkisi

Yılmaz Hava, Zeynep

Doktora Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin

Aralık 2023

Bu araştırma, İstanbul'da Suriye mutfağından ürünler sunan kafe-restoranlar bağlamında yeni göç kültürleri, göçmenlerde kimlik-aidiyet dönüşümü, göç sonrası toplumsal kabul ve uyum süreçlerinde yemek kavramının işlevini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, 2011'deki savaş sonrası Fatih'te Suriyeli göçmenler tarafından yemek kültürü aracılığıyla inşa edilip yeniden üretilen ulusaşırı, değişken ve çoklu *gastro-akışlar* incelemek ve bölgede son on iki yılda meydana gelen toplumsal değişim sürecini anlamaya katkı sağlamaktır. Yaklaşık bir buçuk yıl süren etnografik araştırma kapsamında 82 kişiyle yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş olup, katılımcı gözlem metodu ile veri toplanmıştır. Türkiye'deki Suriyeli grupların çoğunluğu, geçici barınma merkezlerinde kalmak yerine daha iyi yaşam koşullarına erişebilmek amacıyla çoğunlukla kendi beşerî, sosyal ve finansal sermayelerine güvenerek İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere göç etmiştir. Mülteciliğin getirdiği zorlu koşullar altında açılan gıda işletmeleri, bir anlamda yeni mücadele ve müzakere alanları olarak Suriyeli göçmenlerin büyük kentsel merkezlerde kendilerine yeni bir alan açma çabasının somut göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Bir yandan da kültürün önemli sembollerinden biri olan yemeğin çeşitli gruplar arasında kültürel uzlaşmayı mı yoksa kültürel çatışmayı mı daha fazla beslediği konusu tartışmaya açılmaktadır. Ayrıca, bu süreçte Fatih'teki Suriyeli kafe-restoranların hızlı artışı ile bölgedeki kentsel doku ciddi bir dönüşüm geçirerek ilçedeki toplumsal değişimin izini sürebileceğimiz önemli merkezler haline gelmiştir. Bu çalışmada sahadan elde edilen birincil veriler ışığında, bahsi geçen tartışma konularına dair güncel bulguların ve yeni bakış açılarının sunulması hedeflenmektedir. Böylelikle, mutfak kültürünün hem göçmenler hem yerleşik gruplar açısından taşıdığı anlamlar, göç ile yaşanan toplumsal dönüşümler ve kültürel bir sembol olarak yemeğin toplumsal kabul ve uyum sürecinde oynadığı roller ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli mülteciler, göçmen gastro-akışlar, diaspora mutfacı, sosyo-kültürel uyum, göç kültürleri.

ABSTRACT

Constructing Migrant Foodscapes: The Case of Syrian Refugees in Fatih, Istanbul

Yılmaz Hava, Zeynep

Ph. D. Thesis, Department of Sociology

Supervisor: Prof. Uğur Zeynep Çetin

December 2023

This research explores new migration cultures, changes in the sense of identity-belonging for immigrants, and the role of culinary practices in post-migration social cohesion, based on cafe-restaurants serving Syrian cuisine in Istanbul. The aim of the study is to examine the transnational, dynamic and multi-dimensional *migrant foodscapes* (re-)constructed by Syrian immigrants through culinary culture in Fatih since the war in 2011; and to better understand the social transformation process in the region in the last twelve years. To this end, data was collected through ethnographic research consisting of semi-structured deep interviews (82 people) and participant observation for approximately one and a half years. The majority of Syrian people in Türkiye have migrated to metropolitan cities, especially Istanbul, mostly relying on their own human, social and financial capital to seek better living conditions instead of staying in temporary refuge shelters. Food establishments opened under such challenging conditions in urban areas stand out as places of contestation and negotiation for Syrian people to construct new social/economic ties and to claim a right to the city. On the other hand, a discussion arises as to whether food, one of the significant symbols of culture, fosters cultural convergence or cultural divergence among the society. With the rapid increase in Syrian cafes-restaurants in Fatih during the last decade, the urban texture in the region has undergone a serious transformation, thus making this district an important center where we can trace the post-migration social changes in Istanbul. This study attempts to provide new perspectives on the aforementioned issues in the light of up-to-date and primary findings obtained through extensive field research. In conclusion, the study presents field-driven analyses on the significance of culinary culture for both immigrants and settled groups; the social transformations triggered by migration; and the role of culinary culture in social cohesion process.

Keywords: Syrian refugees, migrant foodscapes, diaspora kitchen, socio-cultural integration, migration cultures.

ÖNSÖZ

2017 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde sosyoloji doktora programına başvurduğumda aslında başka bir üniversitenin kurumsal iletişim ve pazarlama direktörlüğü biriminde metin yazarı-çevirmen olarak çalışıyordum. Yaptığım işleri ve çalıştığım kurumu çok severek mesleğimi icra ediyordum ancak bir yandan da yüksek lisansımı tamamladıktan sonra doktora eğitimine devam etme hayallerim o günkü hayat koşullarım içerisinde neredeyse tamamen yok olmak üzereydi. Fakat bu programa kabul edilmemle beraber akademiye dair duyduğum heyecan ve hayallerime olan inancım yeniden yerine geldi. 2017-2023 arasındaki altı yıllık süre boyunca pek çok zorlukla karşılaşmama rağmen bugün başarılı bir şekilde bu süreci tamamlayabilmiş olmamda başta değerli hocalarım olmak üzere, farklı kurum ve kişilerin doğrudan veya dolaylı katkıları çok kıymetli.

2017-2021 yılları arasında göç çalışmaları öncelikli alanında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 100/2000 bursunu almaya; 2018-2023 yılları arasında da Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından verilen 2211-A Genel Yurtiçi Doktora Burs Programı tarafından desteklenmeye hak kazandım. Bu iki saygın kurumun karşılıksız teşvikleri sayesinde başka bir işte çalışıp maddi kazanç elde etme kaygısı yaşamadan akademiye odaklanma; aynı zamanda bursiyer asistan olarak sosyoloji bölümündeki hocalarım ve araştırma görevlisi arkadaşlarım ile daha aktif çalışma imkânı elde ettim. Yine bu teşvikler sayesinde çalışmanın etnografi sahasını yürütme ve araştırma için gerekli kaynaklara/araçlara erişim noktasında sıkıntı çekmeden çalışmayı başarıyla tamamlayabildim. Her iki kuruma kıymetli destekleri için şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmada emeği geçen kıymetli hocalarımın başında ise elbette danışman hocam sayın Prof. Dr. Uğur Zeynep Çetin gelmektedir. Birlikte çalışmaya başladığımız günden itibaren, özellikle son dönemlerde, büyük bir özveri ve samimiyet ile tez üzerinde yoğun mesai harcadığı için kendisine minnettarım. En genel konulardan en ince detayına kadar tezi sahiplenmesi sonucu her zaman fikirlerine güvendiğim bir danışman oldu. Akademide alışlagelmiş hiyerarşik kalıpların ötesine geçerek doktora öğrencilerini cesaretlendirmeye, daha fazla akademik sorumluluk ve özgüven sahibi olmaya teşvik ettiği için de teşekkür ederim. Kendisinin danışmanlık ettiği ilk doktora tez öğrencisi olmanın ve programın ilk mezunları arasında yer almanın gururunu ayrıca taşıyorum.

Doktora programından haberdar olmamı sağlayan sayın Prof. Dr. Lutfi Sunar hocamın bu çalışmadaki katkısı çok büyük. Lutfi Hoca ile Sakarya Üniversitesi'nde 2016 yılında düzenlenen göç ve toplumsal değişme temalı STT-MENA konferansında Belçikalı-Türk göçmenlerde dil-kimlik-aidiyet arasındaki ilişkiye dair bir bildiri sunmam vesilesiyle tanıştık. Bu tanışmamızla başlayan akademik irtibatımızı takiben bugün IMU sosyoloji bölümünün mensubu olmam, hayatta bazı karşılaşmaların aslında tesadüf olmadığını kanıtlıyor sanki. Doktora hayatımın başladığı günden itibaren Lutfi Hoca sadece tez komite üyesi olarak değil, çekinmeden kapısını çalabileceğim ve fikir alabileceğim değerli bir danışman olarak her zaman yol gösterici olmuştur. Tez konusunun şekillenmesi, araştırma yöntemi, bulguların analizi gibi konularda her zaman yapıcı ve tezi birkaç adım ileriye götüren eleştirileri sayesinde bu tez araştırmasının ayakları yere sağlam basan bir çalışma olmasında kendisinin katkıları çok büyüktür. Kendisine bu sürede sunduğu destek, güven duygusu ve rehberlik için çok teşekkür ederim.

Tez vesilesiyle tanışmaktan büyük bir gurur ve mutluluk duyduğum diğer önemli hocam ise sayın Dr. Erhan Akarçay'dır. Yemek sosyolojisi alanında ülkemizdeki öncü isimlerden olan Erhan Hocayı tez komitesine üye olarak davet ettiğimde ne kadar naif ve içtenlikle cevap verdiğini ve bu samimi cevabı ile beni nasıl yüreklendirdiğini halen unutamıyorum. Bu tezde Erhan Hoca'nın kıymetli görüşleri ve yönlendirmeleri olmasaydı, tezimin bugünkü halini alması mümkün olmazdı. Gönderdiğim her dosyayı kelimesi kelimesine okuyup hem içeriğe hem biçimlendirmeye dair tek tek notlar alıp benimle paylaşmasına ek olarak, her komiteden sonra ilettiği kaynak önerileri, notlar, listeler ve yazılı yorumlar benim için paha biçilemez idi. En önemlisi de iletişime her daim açık olması ve iyi niyetli yaklaşımı ile farklı şehirlerde olmamıza rağmen büyük bir yakınlık ve güven hissi duymama sebep oldu. Yine hocamın desteği ile tezimden bir bölümü "Constructing Migrant Foodscapes and Social Networks: The Case of Syrian Migrants in Fatih, Istanbul" başlığı ile *Moment* (2023) dergisinde yayınlama imkânı elde ettim. Umarım bundan sonra da yollarımız yine güzel çalışmalarda kesişmeye devam eder.

Doktora ders döneminin ilk yarısında Sakarya Üniversitesi sosyoloji bölümünden sayın Doç. Dr. Pınar Yazgan Hepgül'den "göç sosyolojisi" dersi aldım. Bu ders kapsamında göç, kültür ve yemek alanlarının kesişiminde uluslararası göçmen gruplara dair dünya genelinde yapılan farklı çalışmaları incelediğim bir literatür taraması hazırladım. Bu literatür taramasında ulusal kimlikler ile mutfak kültürleri arasındaki ilişkiler, yemeğin göçmenler için taşıdığı anlamlar gibi konularda

tartışmalar okumak beni oldukça heyecanlandırmıştı. Özellikle de kültürel kimlik ve aidiyet inşası ile mutfak pratikleri arasındaki ilişkinin girift ve çok katmanlı boyutlarını daha fazla keşfetmek isteği hissettim. Bu alanda bu denli ilgi çekici çalışmaların yapıldığını fark etmenin ardından acaba Türkiye’de benzer çalışmalar var mı ve daha fazla neler yapılabilir sorularının cevabını aramaya başladım. Bu sorularım ise beni tez çalışmamda bu konu üzerine eğilmeye yöneltti ve sonuçta bu tezin ortaya çıkmasına vesile olan ilk tohum bu derste atılmış oldu. Bu zamandan sonra Pınar Hoca ile iletişimimiz aralıklı da olsa hep devam etti. Kendisi diğer görevleri itibarıyla komite üyesi olarak yer almasa da bu tezde en az komitedeki hocalarım kadar emeği ve katkısı vardır. Tez önerisi aşamasında araştırma sorularının, ana temaların, mülakat sorularının belirlenmesinden başlayarak ilerleyen dönemlerde verilerin analizine kadar uzanan tüm süreçlerde yüksek özveri ve samimiyet ile bana rehberlik eden hocama ne kadar teşekkür etsem az kalır.

Savunma jürisinde değerli yorum ve eleştirileri ile yer almasının yanı sıra, tezimde özgün akademik çalışmalarından da istifade ettiğim sayın Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın hocama da ayrıca çok teşekkür etmek istiyorum. Bölüm başkanımız olarak hocamızın özellikle son dönemde gösterdiği yapıcı destek ile bu zorlu süreci daha az stresle yönetmemi sağladığı için müteşekkirim. Prof. Dr. Özden Zeynep Oktav hocama, derslere kucağımda henüz üç aylık bebeğim ile katılarak sunum yapmama müsaade ettiği ve kızım Ayşe Hümeysra’yı torunu yerine koyarak sevgi gösterdiği için şükran borçluyum. Prof. Dr. Hamdi Genç hocama ve Prof. Dr. İsmail Ermağan hocama da doktora tezimi şekillendirme aşamasında fikirleri ve paylaştıkları kaynaklar ile katkı sağladıkları için teşekkür ediyorum.

Tez önerisi aşamasında bir hayli yoğun mesaisi arasında kıymetli vaktini ayırıp araştırma hakkında fikirlerini ve yapıcı eleştirilerini esirgemeyen saygıdeğer Doç. Dr. Didem Danış hocama çok teşekkür ederim. Ayrıca, Kırkayak Kültür derneğinde 29 Nisan-3 Haziran 2021 tarihleri arasında düzenlenen “Küresel Göç ve Dayanışma Pratikleri” sertifika programı vesilesiyle eğitim aldığım ve kendilerinden çok fazla şey öğrendiğim Trent Üniversitesi’nden Doç. Dr. Feyzi Baban ve Wilfrid Laurier Üniversitesi’nden Doç. Dr. Kim Rygiel hocalarım sayesinde tezimin güncel göç araştırmalarına yönelik kuramsal ve pratik yönü çok daha zenginleşti. Bu eğitimlerdeki okumalar ve hocalarla karşılıklı tartışmalarımız sonucunda hususen kozmopolitan bilinç ve dayanışma pratiklerine yönelik yeni bir perspektif kazanarak kendi tezime güncel ve önemli bir boyut kazandırmış oldum.

Kasım 2022 tarihinden itibaren Özyeğin Üniversitesi'nde bursiyer araştırmacı olarak çalıştığım "Food, Homemaking and Social Integration for Syrian Women in Istanbul, Gaziantep and Hatay" adlı TÜBİTAK 1001 projesinin koordinatörü, aynı zamanda Boğaziçi Üniversitesi'nden de hocam olan, Dr. Susan Beth Rottmann'a projeye doktora çalışmalarımı eş zamanlı yürütürken gösterdiği anlayış ve motive edici manevi desteği için müteşekkirim. Proje işlerinden arta kalan vakitlerimizde sohbet ederken tezimdeki bulguların analizi ve metodoloji gibi konularda bana yol gösterici oldu. Fakat en önemlisi, bu sohbetlerimiz sayesinde akademide psikolojik dayanıklılığımın güçlenmesine yönelik altın değerinde tecrübeler edindim.

17 Aralık 2022'de İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen IV. Göç Çalışmaları Lisansüstü Öğrenci Konferansında tanıştığımız Dr. Aslıhan Yurdakul'a, etnik ekonomi alanında paylaştığı kaynaklar ile analizlerimi zenginleştirmeme katkı sağladığı için teşekkür ediyorum. Doktora programına kaydolduğumda üniversitede lisansüstü eğitim enstitüsü sekreteri olarak çalışan -şu anda IMU TÖMER'de görevine devam eden- sevgili Seval Çilem Aşkın'a idari ve manevi desteği için teşekkürlerimi sunuyorum. Bölüm arkadaşlarım Dr. Merve Akkuş Güvendi, Dr. Elyesa Koytak, Dr. Zübeyde Demircioğlu, Ece Bengi Sağlamer, Cahide Zeynep Enginar, Erzan Aktar; İstanbul Üniversitesi'nden Dr. Maissam Nimer; Boğaziçi Üniversitesi'nden sevgili arkadaşım Ezgi Yıldırım; lise yıllarımdan itibaren yanımda olan dostum uzman psikolog Bilgen Sağ Tınarlıoğlu'na da yoldaşlıkları ve dayanışmaları için müteşekkirim.

Bu çalışmada belki de en fazla teşekkürü hak eden kişiler arasında kuşkusuz tercümanlarım yer alıyor. Ana dilini konuşmadığınız bir grupla etnografik araştırma yapmak hayli meşakkatli ve kendi içinde türlü zorluklar barındırıyor. Bazı mülakatları ve gözlemleri kendim yapmama rağmen derinlemesine mülakatların mümkün olabilmesi değerli tercümanlarım Muhammed Zeino ve M. Şamil Enginar sayesinde. Kendisi de göç çalışmaları alanında lisansüstü araştırmalarına devam eden Muhammed, sadece tercüman olmanın ötesinde araştırmanın -özellikle mülakat sürecinin- daha verimli olması adına akademik fikir alışverişinde bulunduğum entelektüel bir meslektaşım ve arkadaşım olarak sahada bana çok yardımcı oldu. Benzer şekilde, ikinci tercümanım Şamil de görüşme yaptığım kişilerle doğru iletişim kurma, kendimi düzgün ifade edebilme ve görüşmecilerin güvenini kazanma açısından en büyük destekçim idi. Muhammed ve Şamil sayesinde sadece dil bariyerini aşmakla kalmayıp sahada gizil kültürel pratiklerin ve kodların

inceliklerine vâkıf olma imkânı buldum. Tercümanlarım sahada benim ikinci gözüm kulağım gibi oldular diyebilirim.

Ve elbette bu tez çalışmasının varlığını anlamlı kılan Suriyeli görüşmecilerimin her birine ayrı ayrı şükranlarımı sunuyorum. Etik kurallar gereği isim veremiyorum ancak beni içtenlikle karşılayıp kendi dünyalarını açtıkları, sofralarına davet ettikleri ve sanki kendi evlerinde ağırlıyormuşçasına envai çeşit ikramlarla işletmelerine misafir ettikleri, hatta kimi zaman aileleriyle tanıştırdıkları ve evlerine davet ettikleri için, görüşmecilerimin hepsine çok teşekkür ederim. Sahada geçirdiğim her dakikada hayat boyu unutamayacağım anılar biriktirdim ve bu yüzden kendimi çok şanslı hissediyorum.

Doktora savunmamı başarıyla geçtikten yaklaşık bir iki gün sonra, uluslararası lisansüstü öğrencilerinin fikir alışverişinde bulunduğu bir sosyal medya ağında şöyle bir tartışmaya denk geldim: Doktora sahibi olmak bir zekâ göstergesi midir, doktora tezi tamamlamış veya tamamlamamış olmak o kişi hakkında bize ne anlatır? Soruya verilen cevaplar arasında en öne çıkan yorumda, doktora bitirmiş olmanın bir zekâ değil, azim ve dirayet göstergesi olduğuna dikkat çekiliyordu. O anda geriye dönüp akademik alanda bugüne kadar nasıl geldiğimi gözden geçirdim ve iki şey gördüm. Birincisi, evet bu iş gerçekten bir dirayet sınavı. Ne kadar akıllı, başarılı, şanslı veya imkân sahibi olsanız da bu “doktor” unvanını hakkıyla kazanmak istiyorsanız dirayetli ve azimli olmayı içselleştirmeniz lazım. İkincisi de hayatta hiçbir karşılaşma aslında bir tesadüf değil ve yaşamda ne zaman yepyeni yollar, kapılar açılacağını tahmin edemiyorsunuz.

Birinci hususta, yani dirayetli olma konusunda, en büyük desteğim ve örneğim annem oldu. İlkokul çağımdan itibaren türlü zorluklar karşısında -tıpkı benden önceki ağabeyim ve ablam için çabaladığı gibi benim için de- azami gayret göstererek iyi bir eğitim almam adına tüm gücüyle çalıştı. Doktora gibi uzun ve zorlu bir süreçte ne zaman pes etmenin eşiğine gelsem omuzlarımdan tutup beni kaldıran ve her alanda olduğu gibi akademide de bana umut, cesaret, güven veren, dualarıyla kol kanat geren anneme sonsuz teşekkür ediyorum. Umarım ben de kendi kızıma onun gibi iyi bir anne ve rehber olabilirim. Doktoraya başladıktan iki sene sonra, 17 Nisan 2019’da canım babamı takdir-i ilahî ile ahirete uğurladığımız için bu başarıyı onunla paylaşamadım. Ancak bugün burada olsaydı her zaman yaptığı gibi sımsıkı boynuma sarılıp sevgiyle gözlerime bakacağını hayal edebiliyorum.

Son olarak, hayattaki en büyük dayanağım, yol arkadaşıım, biricik eşim Ergin Hava'ya kalpten sevgi ve şükranlarımı sunuyorum. Doktora yaparken bir yandan da bugün beş buçuk yaşında olan güzel kızım Ayşe Hümeıra'yı büyüttüğümüz için bu tezi tek başıma asla yazamazdım. Bu sürede ailem, özellikle de kar kış demeden yardımına koşan ablam en büyük destekçim oldu. Tezimi bazen evde, bazen kütüphanede, bazen bir çocuk parkında, bazen çocuğumu ayağımda sallayarak uyutmaya çalışırken tamamladım. Eşim ve ailem yanımda olmasaydı bu zorlu fakat keyifli yolu yürüyemezdim.

Zeynep Yılmaz Hava

Üsküdar, Aralık 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	xiii
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tezin Amacı	2
1.2.1. Temel Araştırma Sorusu ve Alt Araştırma Soruları	3
1.2.2. Tezin Önemi	6
1.3. Sınırlılıklar.....	8
1.3.1. Tezin Kapsamı.....	8
1.3.2. Tanımlar	9
1.4. Yöntem	12
1.4.1. Araştırma Modeli.....	12
1.4.2. Evren ve Örneklem	14
1.4.3. Verilerin Toplanması.....	17
1.4.3.1. Etnografi Deneyimine Dair	18
1.4.4. Verilerin Analizi.....	25
1.4.5. Etik	28
1.5. Bölüm İçerikleri	32
2. BÖLÜM: GÖÇ ARAŞTIRMALARI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERE GENEL BAKIŞ	34
2.1. Türkiye akademisinde müstakil bir alt disiplin olarak “Göç Araştırmaları”.....	35
2.1.1. Türkiye’deki Suriyeli mülteciler ve Suriye mutfağına dair öncül çalışmalar	38
2.2. Türkiye’nin göç yönetimi ve Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamalar.....	40
2.3. Kale Avrupası: Türkiye’deki Suriyeli mültecilere yönelik politikalarda AB’nin rolü	45
2.4. Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel entegrasyonu	50
2.4.1. Sosyal ağlar ve entegrasyon ilişkisi.....	51
2.4.3. Uluslararası göstergeler ve modeller çerçevesinde Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin toplumsal kabul ve uyum süreci	53
2.4.2. Kozmopolitan bilinç: kültürel hiyerarşinin ötesine geçmek	58

3. BÖLÜM: KÜLTÜR, KİMLİK VE AİDİYET ÖRÜNTÜLERİNDE GÖÇMEN MUTFAĞININ ÖNEMİ	61
3.1. Kültürün temel bir bileşeni ve simgesi olarak yemek.....	62
3.2. Göçmen mutfağında gündelik hayat ve kimlik performansları	69
3.3. Kültürün yersiz yurtsuzlaşması.....	72
3.4. Diasporik kimlik, yemek ve aidiyet ilişkisi	75
3.4.1. Diasporik kimlik tanımı üzerine düşünmek	75
3.4.2. Diaspora mutfaklarında ortak kimlik ve kültürel izdüşümler	78
3.4.3. Uluslararası Suriye diasporasının yemek kültürleri.....	83
4. BÖLÜM: KÜRESEL HAREKETLİLİK ÇAĞINDA GÖÇMEN GASTRO-AKIŞLAR.....	86
4.1. Etnisite ve otantisite tartışması.....	87
4.2. Küyerelleşme ve hibrid mutfaklar.....	89
4.2.1. Göçmen Suriye mutfağında küyerelleşme	91
4.3. Göçmen Gastro-Akış Kavramının Kuramsal ve Pratik Temelleri.....	93
5. BÖLÜM: İSTANBUL'DAKİ SURİYELİ GÖÇMEN GASTRO-AKIŞLAR.....	97
5.1. Göçmenlerin “varış bölgesi” olarak Fatih	100
5.2. Kültürel çeşitliliğin göçmen gastro-akıştaki yansımaları.....	105
5.2.1. Tedarik zincirleri	106
5.2.2. Göçmen ve yerleşik mutfaklar arası etkileşim	107
5.2.3. Ulusaşırı göç mutfakları	108
5.3. İstanbul'da Suriye mutfağının yükselişi: Neden Fatih?	109
5.3.1. Anavatan simülasyonu.....	110
5.3.2. Varış altyapıları.....	111
5.3.3. Turizm ve “beslence”	112
5.4. Fatih'teki toplumsal hayatın değişimi: Suriyeli gastro-akışlar bize ne anlatıyor? ..	114
5.4.1. Zincirleme göç hareketleri ve sosyo-ekonomik dengelerdeki değişim	114
5.4.2. Esnaf işletmelerinde Suriye mutfağına yüksek talep	117
5.4.3. Kamusal alanda kendine bir “yer” edinmek ve yitirilen mekânı yeniden bulmak.....	118
5.4.3.1. İstanbul'daki kentsel dokuların dönüşümü	120
5.4.3.2. Fatih'in kentleşme süreci ve Suriyeli mülteciler	122
5.4.3.3. Fatih'e göç ile gelen ekonomik hareketlilik.....	124
5.4.4. Semtler arası farklar, ayrımcılık ve güvencesizlik.....	126

6. BÖLÜM: SURİYELİ GASTRO-AKIŞTA KÜLTÜR, BENLİK, CEMAAT VE BİRLİKTE YAŞAM ALGISI.....	132
6.1. İstanbul’da yeniden inşa edilen Suriye mutfak kültürü	132
6.1.1. Hangi yemekler Suriye kültürünü temsil ediyor?	138
6.2. Göçmen gastro-akış inşasında benlik algısı	141
6.2.1. Aidiyet ve ev algısında Fatih’teki gastro-akışın işlevleri	149
6.3. Göçmen gastro-akış inşasında cemaat ve birlikte yaşam algısı	157
6.3.1. Fatih’teki Suriyeli göçmenler arası sosyal ve sosyo-ekonomik ağlar	158
6.3.2. Fatih’teki yeme-içme mekânlarının sosyo-kültürel entegrasyona etkileri.....	166
6.3.2.1. Kültürel uzlaş mı kültürel çatışma mı?	168
6.3.3. Toplumsal bütünleşme ve karşılıklı uyum üzerine değerlendirme.....	181
6.3.3.1. Uyum konusundaki engeller	182
6.3.3.2. Ensar-muhacir söylemi ve ayrımcılık	185
6.3.3.3. Yerel yönetimler	187
6.3.3.4. Sivil toplum girişimleri	189
7. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	191
7.1. Bulguların özeti ve araştırma önerileri	193
7.2. Göç yönetimine ve toplumsal bütünleşmeye dair politika önerileri	198
7.2.1. Küresel iş birlikleri	199
7.2.2. Merkezî göç yönetimi için öneriler	202
7.2.3. Yerel yönetim için öneriler	203
7.2.4. Sivil toplum kuruluşları için öneriler	204
KAYNAKÇA.....	206
FOTOĞRAF VE GÖRSELLER	238

1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

Uluslararası göç literatüründe yemek ve göç arasındaki ilişkiye uluslaşırılık, etnisite, toplumsal cinsiyet, ırkçılık gibi konuları temel alan sosyolojik veya antropolojik metotlar aracılığıyla yaklaşan farklı çalışmalar vardır. Bunlara ek olarak, anavatanından başka ülkelere zorunlu olarak yerleşmiş olan göçmenlerin veya mültecilerin, güvenli gıdaya erişimini kapsayan ekonomik ve politik süreçlere dair çalışmalar; ya da en genel anlamıyla yeme-içme ürünlerinin bir ülkeden başka ülkeye göç yolları, ticaret gibi farklı kanallardan transferini konu edinen çalışmalar da mevcuttur. Tüm bu kaynaklar -özellikle sosyoloji ve antropoloji temelli olanlar- incelendiğinde şu görülmektedir: Yemek kavramı, uluslararası göçmenlerin gerek bireysel gerek ortak kimlik inşasında ulusal/ulusaşırı bağların oluşturulmasında ve güçlendirilmesinde, köken kültürün sürdürülmesi ve dönüşümünde, son olarak alıcı ülkedeki toplum ile uyum süreçlerinde göz ardı edilmemesi gereken temel kültürel yapıtaşlarından biridir. Ancak göç ve yemek arasındaki ilişkiyi salt kültürel veya sosyal değerler üzerinden değerlendirmek yanlış olacaktır çünkü göçmenlerin yemek üretimi ve tüketimi bağlamında şekillenen yerel, ulusaşırı ve küresel ağlar aynı zamanda çeşitli sosyo-ekonomik ilişkileri, sermaye birikimini ve anavatanla sürdürülen ulus-ötesi ilişkileri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, göç ve yemek arasındaki ilişkinin çok daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekir.

1.1. Tezin Konusu

Bu araştırma, İstanbul-Fatih bölgesinde Suriye mutfağından yemekler sunan kafe-restoranlar örneği üzerinden göç kültürleri, göçmenlerde kimlik-aidiyet oluşumu, göç sonrası sosyo-kültürel entegrasyon süreçlerinde yemek kavramının işlevini konu edinmektedir. Araştırmada, söz konusu göçmenlerin yemek ile kurdukları ilişki, gastro-akış¹ kavramı bağlamında hem sosyo-kültürel hem

¹ “Gastro-akış”, yemeğin ve insanların küresel düzlemdeki hareketliliğini kesişimsel, dinamik ve sınırlar ötesi bir düzlemde analiz etmeyi hedefleyen sosyolojik ve antropolojik bir kavramdır. Yeme-içme pratiklerinin ulusaşırı hareketliliği ile küresel üretim-tüketim ilişkilerinin mutfak pratikleri üzerine etkileri bu kavramın temel bileşenlerini oluşturur. Özellikle “göçmen gastro-akış” kavramı, yeme-içme pratiklerinin ve yeme-içmeye dair yaklaşımların çeşitli göç hareketleri neticesinde geçirdiği dönüşümleri anlamaya çalışır. Göçmenlerin beraberinde götürdüğü veya geride bıraktığı mutfak kültürleri, ulusaşırı arenada hangi alanlarda kırılmalar yaşar, nasıl dönüşür, veya ne zaman tamamen aynı kalır? Tüm bu süreçlerde etkili olan toplumsal olguların izini nasıl sürebiliriz? Bu ve benzeri sorular eşliğinde, göçmen gastro-akış kavramı, ulusal sınırları zorlayan ve çoğu zaman alt üst eden sınır ötesi yeme-içme pratikleri ve göç kültürlerini küresel kültürel-ekonomik belirleyicilerin gölgesinde analiz etmeye yönelir. Kavramın temelleri Arjun Appadurai’ın (1996) küresel kültür ekonomisine dair tezi üzerine bina edilmiştir. Zaman içerisinde birtakım sosyolog ve antropoloğun çalışmalarında “göçmen gastro-akış kavramı” farklı bağlamlarda gündeme getirilmiştir. Bu kavramın ortaya çıkış süreci, hangi çalışmalarda nasıl kullanıldığı ve bu tez araştırmasında nasıl bir analitik sürece ışık tuttuğuna

sosyo-ekonomik açıdan incelenerek uluslararası göçmenlerin yemek üzerinden inşa ettikleri bireysel/ortak kimlikler, alıcı ülkedeki diğer topluluklarla kurdukları sosyal / sosyo-ekonomik bağlar ve uyum süreçleri analiz edilmektedir. Bununla birlikte, sadece yemek tüketim alışkanlıklarına değil, yemek üretim süreçlerine de odaklanılarak kafe-restoranların göçmenler ve yerleşik toplum tarafından deneyimlenen toplumsal değişim sürecindeki rolü ayrıca incelenmektedir.

Araştırmada öncelikle 2011’de başlayan Suriye göçü sonrası Fatih’te hızla sayısı artan kafe-restoranlar bağlamında yeni bir gastro-akış düzleminin nasıl inşa edildiği konusu ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Fatih’teki kentsel mekânın ve gündelik hayatın dönüşümü, göçmen mutfak kültürlerinin birbiriyle etkileşimi ve göç mutfakları izinde İstanbul’daki sosyal hayatın değişimi incelenmektedir. Suriyeli göçmenlerin yeni bir göç kültürü inşasında birbirleriyle kurdukları sosyal/ sosyo-ekonomik ağlar, ulusötesi ilişkiler ve cemaat içi etkileşimlere ayrıca değinilmektedir. Yemek ile kimlik, aidiyet ve “ev” algısı arasındaki ilişkinin dinamikleri de araştırmanın temel konularından biridir. Son olarak, mutfak kültürünün göçmenler ve yerleşik toplumlar arasındaki toplumsal bütünleşme süreçleri açısından önemi de bu araştırmada konu edilmekte; “toplumsal kabul ve uyum”² süreci kapsamında karşılıklı sosyal uyum pratiklerine dair değerlendirmeler yapılmaktadır.

1.2. Tezin Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; uluslararası göç, kültür ve yemek arasındaki karmaşık örüntüleri irdelemek; göç kültürleri ile göçmen kimlikleri arasındaki ilişkiyi yemek kavramı üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktır. Bu bağlamda, 2011’den günümüze Suriye’den Türkiye’ye

dair bilgi ve bulgular, çalışmanın “4.3. Göçmen Gastro-Akış Kavramının Kuramsal ve Pratik Temelleri” ve devamındaki “5. İstanbul’daki Suriyeli Göçmen Gastro-Akışlar” başlıklı bölümlerinde yer almaktadır.

² Bu araştırmada “toplumsal kabul ve uyum” terimi özellikle tercih edilmiş olup, Murat Erdoğan’ın (2018) *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum* çalışmasında öne sürdüğü “kapsamlı ve dinamik” göç yönetimi yaklaşımına vurgu yapılmaktadır. Göç sonrası meydana gelen toplumsal değişimlerin analizinde veya göç yönetimine dair politikalarda genelde göçmenlerin/mültecilerin alıcı topluma entegrasyonunu hedefleyen tek yönlü yaklaşımlar ağır basmaktadır. Fakat alıcı toplumun göç eden grupları kabul etmesi, yani sadece fiziksel anlamda değil sosyal anlamda da kapılarını açması için belirli bir süre ve yönetim gerekmektedir. Bu süreç, göç eden birey veya grupların hedef ülkeye uyumlanması süreci ile eş zamanlı ve dinamik bir şekilde yürütülebilirse toplumsal bütünleşme yolunda olumlu adımlar atılması mümkün olacaktır. Suriye göçü sonrası Türkiye’de yüksek bir hoşgörü ve misafirperverlik söylemi ile yüklenen toplumsal kabul sınırları geçen on yıl içinde geçicilikten kalıcılığa evrilen göç olgusu nedeniyle artık iyice zorlanmaktadır. Bu nedenle hem Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki uyumunu hem de Türk toplumunun göçmenleri kabul süreçlerini bütünlüklü bir şekilde yürütmeye ihtiyaç vardır. Bu araştırmanın temel meselelerinden biri olan sosyo-kültürel entegrasyon konusundaki analitik yaklaşım da bu dinamik sürece yaslanmaktadır.

gerçekleşen yoğun ve hızlı göç dalgaları sonucunda Türkiye’de -özellikle İstanbul’da- meydana gelen sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik dönüşümlerin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu sayede, Türkiye’deki göç sosyolojisi literatürüne göç, kültür ve yemek konusunda katkı sağlayacak veriler ve analizler sunmak amaçlanmaktadır. Bu anlamda bölgede yaşanan sosyo-ekonomik ve demografik dönüşüm, bölgedeki diğer topluluklar (farklı sektörlerle mensup esnaf grupları, bölgede ikamet eden nüfus vb.) açısından da incelenerek kentsel mekânın göç sonrası dönüşümüne dair daha kapsamlı ve panoramik bir değerlendirme sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmanın ön saha sürecinde ve öncül araştırmalarda, Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin en yüksek istihdam edildiği hizmet sektörü içinde gıda ve tekstil işletmelerinin en üst sıralarda yer aldığı görülmüştür. Özellikle Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa ve Antakya gibi sınır illerde fırın, bakkal, lokanta vb. Suriyeli küçük işletmelerin yoğunluğu çok fazladır (Koyuncu, 2016: 120-122). İstanbul genelinde ise Esenyurt, Fatih gibi Suriyeli göçmenlerin yoğun olduğu ilçelerde yine gıda sektörü şemsiyesi altında küçük ve orta düzeyde çok sayıda işletme bulunmaktadır (Gürkan vd., 2020; Uygur, 2020). 2011 yılından bugüne bölgedeki (Fatih) Suriyeli kafe-restoran ve irili ufaklı gıda işletmesi sayısında gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. Bu çalışmanın amacı, bu hızlı artışın altında yatan toplumsal dinamikleri anlamak ve bu artışın tetiklediği sosyolojik değişimleri analiz etmektir.

1.2.1. Temel Araştırma Sorusu ve Alt Araştırma Soruları

Bu tez çalışmasının temel araştırma sorusu şudur: 2011 Suriye iç savaşı nedeniyle Türkiye’ye gelen yoğun göç sonrası İstanbul-Fatih ilçesinde göçmen gastro-akışlar (*immigrant foodscapes*) nasıl inşa edilmektedir; belirleyici özellikleri, temsilleri ve anlamları nelerdir; göç sonrası bölgede nasıl bir toplumsal değişim süreci yaşanmıştır?

Araştırmadaki yemek, kültür ve göç ilişkisi farklı açılardan değerlendirildiği zaman, veri toplamak için belirlenen üç temel perspektif karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, göçmenlerin Fatih-Aksaray bölgesindeki kafe-restoran sektörüne işgücü olarak katılması ve bununla birlikte bölgede yaşanan sosyo-ekonomik değişimleri kapsamaktadır. Bu aşamada göçmenler, işgücü ve üretici konumları itibarıyla değerlendirilmektedir. İkincil olarak ise, müşteri veya tüketici olarak bölgedeki kafe-restoranlarda vakit geçiren Suriyeli göçmenler açısından incelemelere yer verilmektedir. Bu aşamada ilgili kafe-restoranların müşteri profilleri genel olarak araştırıldıktan sonra, bu mekânların hitap ettiği hedef kitle ve Suriye göçmenlerin bu mekânlara atfettikleri

anlamlar sahadan elde edilen veriler ışığında analiz edilmektedir. Üçüncü olarak, konuya Suriyeli göçmenler öncesinde bölgede ikamet eden yerleşik toplumsal gruplar perspektifinden yaklaşılmakta; bu grupların göçmenlerin yerleşimi sonrası bölgede yaşanan dönüşümlere yaklaşımları ve bu dönüşümlerdeki rolleri araştırılmaktadır.

Bu amaçla tasarlanan araştırma izleğine göre cevabı aranacak araştırma sorularını, gastro-akış çerçevesinde ele alınan dört temel kategori altında sınıflandırmamız mümkündür: Kentsel mekânın ve toplumsal hayatın dönüşümü; göçmen mutfak kültürü ile kimlik ve aidiyet ilişkisi; göçmenler arası sosyal, kültürel ve ekonomik ağlar; toplumsal bütünleşme ve uyum süreci. Bu temel kategoriler altında incelenecek olan alt araştırma sorularını şu şekilde özetleyebiliriz:

Kentsel mekânın ve toplumsal hayatın dönüşümü:

- İstanbul-Fatih'teki Suriyeli gastro-akışlar nasıl inşa edilmektedir ve ayırt edici unsurları nelerdir?
- Suriyeli göçmenlerin/yatırımcıların gıda işletmeleri açmak ve ikamet etmek için Fatih'i tercih etmesinin sebepleri nelerdir? Fatih ilçesi Suriyeli göçmenler için bir “varış mekânı”³ olarak değerlendirilebilir mi?
- Suriyeli işletmelerin ağırlıklı olarak kafe-restoran ve gıda sektörüne yönelmesinin sebepleri nelerdir?
- 2011'den günümüze Suriye'den gelen göç dalgaları neticesinde Fatih ilçesindeki yerleşik toplumsal yapılar ve kentsel dokularda nasıl bir dönüşüm yaşanmıştır?
 - İstanbul'da hızla artan göçmen nüfusunun yeme-içme pratiklerinin ve restoran sektöründeki konumunun alıcı ülkedeki yemek kültürüne ve ekonomisine etkileri neler olmuştur?
- Yeme-içme pratiklerini göçmenlerin kamusal alanda kendilerine ait mekânlar (gastro-akış) inşa etmesi açısından nasıl değerlendirebiliriz?
- Küreselleşme ve küresel kültür ekonomisini belirleyen unsurların Fatih'teki Suriyeli gastro-akış düzlemindeki etkilerini hangi alanlarda gözlemleyebiliriz?

Göçmen mutfak kültürü ile kimlik ve aidiyet ilişkisi:

³ Doug Saunders'in (2011) “arrival city” (varış şehri) kavramından hareketle bu ifade kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi çalışmanın “5.1. Göçmenlerin “varış bölgesi” olarak Fatih” başlığında yer almaktadır.

- Suriyeli gastro-akış içinde benlik ve aidiyet algısı hangi unsurlar üzerine bina edilmektedir; yemeğin önemi ve işlevleri nedir?
 - Göç sonrası ulusal kimlik ve aidiyet algısı bağlamında hangi yemekler Suriye mutfağının kültürel bir simgesi olarak değerlendirilmektedir ve bunun sebepleri nelerdir?
 - Yeme-içme pratikleri, Suriye göçmen kültüründe ortak bir ulusal kimliğin ve kültürün korunması açısından bir direniş unsuru barındırmakta mıdır?
 - Fatih'teki yeme-içme mekânları Suriyeli göçmenlerin kimlik-aidiyet algısını şekillendirmede ne derece ve nasıl etkiler taşır?
 - Yeme-içme pratikleri üzerinden aktarılan ve devam ettirilen sosyo-kültürel normlar ve gelenekler nelerdir?
- Suriye mutfak kültürü ve göçmenlerin gündelik hayat (yeme-içme) pratikleri göç sonrası nasıl bir dönüşüm yaşamıştır?
 - Köken kültürden devam ettirilen/devam ettirilmesi gerektiğine inanılan mutfak pratikleri/değerleri ile göç sonrası inşa edilen yeni kültürel oluşumlar nelerdir? (Dini ritüeller, milli bayramlar gibi özel günlerdeki pratikler, aile içi ilişkilerde yeme-içme alışkanlıkları, toplumsal cinsiyet normlarındaki dönüşüm vb.)
 - İstanbul'da Suriye'ye özgü yeme-içme pratiklerinin devamı, Suriyeli göçmenlerin kimlik ve aidiyet inşası açısından hangi anlamları ifade etmektedir?

Göçmenler arası sosyal, kültürel ve ekonomik ağlar:

- Fatih'teki gastro-akış bağlamında Suriyeli göçmenler arası hangi tür sosyal, ekonomik ve kültürel ağlara sık rastlamaktayız? Suriyeli göçmenler hangi dayanışma ağları, sektörler ve yapılar etrafında bir araya gelmektedir?
 - Gastro-akış içinde şekillenen sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik ağların Suriyeli göçmenler için olumlu veya olumsuz etkileri nelerdir?
 - Göç öncesi ağların gastro-akış içindeki işlevleri nelerdir? Yeme-içme pratikleri ekseninde ulusötesi dayanışma ağlarının etkilerini gözlemleyebilir miyiz?
 - Türkiye'ye göç ettikten sonra ne tür yeni ağlar inşa edilmiştir? Bu yeni ağların gastro-akış içindeki konumu ve işlevi nedir?

- Göç sonrası inşa edilen sosyal ağlar, göçmenlerin sosyal uyum pratikleri açısından bize neler söylemektedir?
- Fatih'teki gastro-akış içinde ve Suriyeli göçmenler arasında hangi tür ayrımlar, sınıf/statü farklılaşmaları veya gruplaşmalar gözlemliyoruz?
 - Göçmenler arası ayrımlarda göç öncesinden aktarılan unsurlar nelerdir?
 - Göç sonrası yeni farklılaşmalar veya gruplaşmalar meydana geldi mi?
 - Gastro-akış düzlemi içinde görüşülen Suriyeli göçmenler (işveren/işgücü/müşteri) göç kaynaklı herhangi bir sınıf/statü değişimi yaşadı mı?

Toplumsal bütünleşme ve uyum süreci:

- Göçmen gastro-akışlar, sosyo-kültürel entegrasyon açısından hangi rolleri üstlenmektedir?
 - Yemek üretim ve tüketim biçimleri alıcı ülkenin kültürü ile göçmenlerin kültürleri arasında ayrıştırıcı mı yoksa uzlaştırıcı bir rol mü oynamaktadır?
 - Mutfak kültürleri, toplumsal etkileşimde hangi açılardan birleştirici, hangi açılardan ayrıştırıcı işlevler kazanmaktadır?
- Suriyeli göçmenlerin bölgedeki kafe-restoranlarda işveren veya işgücü olarak yer edinmesi, göçmenlerin Türkiye'deki sosyo-ekonomik ve kültürel entegrasyonunu nasıl etkilemiştir?
- Fatih'teki gastro-akış mekânları alıcı toplum ile göçmen toplum arası karşılıklı etkileşim ve toplumsal bütünleşme için bir başlangıç noktası olabilir mi?
- Gastro-akış bağlamında hangi tür ayrımcılıklar söz konusudur?
 - Mutfak kültürleri ve pratikleri üzerinden üretilen veya sürdürülen ırkçılık/ayrımcılık deneyimlerini sahada gözlemleyebiliyor muyuz?
 - Sofraya kimler davet ediliyor, kimler dışlanıyor?

1.2.2. Tezin Önemi

Suriye'de son on yılda yaşanan iç savaş örneğinde olduğu gibi, kitlesel, zorunlu ve akut göç dalgaları, yalnızca demografik yapıları değiştirmekle kalmayıp göç alan ve göç veren ülkelerin toplumsal dengelerini uzun vadede dönüştürme kapasitesine sahiptir. 2011 yılından bugüne Suriye'den Türkiye'ye gelen yoğun göçmen akışı sonucunda Türkiye'deki toplumsal yapı makro veya mikro her alanda birtakım dönüşümler geçirmektedir. İşgücü piyasaları, eğitim planlamaları, belediyeçilik hizmetleri, siyasi yaklaşımlar ve politika uygulamaları, sosyal uyum çabaları, kentsel

hayatın farklılaşması, kültürel değişimler gibi çeşitli alanlar bu dönüşüm unsurlarına örnek birer alt başlık olarak düşünülebilir. İnterdisipliner bir çalışma alanı olması ile öne çıkan göç araştırmaları kapsamında gerçekleştirilecek bu tez araştırması, göç ve mutfak teması özelinde olmakla birlikte genel olarak uluslararası göç, göç politikaları, göç sosyolojisi, yemek sosyolojisi, kültürel sosyoloji gibi farklı alanlardaki akademik birikimi derinleştirip zenginleştirmeyi hedeflemektedir.

Saha çalışması yürütülecek Fatih-Aksaray bölgesine ilişkin göç ve yemek ana temalı daha önce yayınlanmış bir akademik tez araştırması ve vaka analizi olmaması hasebiyle tez çalışmasının saha aşaması öncelikle önem taşımaktadır. Buna ek olarak, sahadan elde edilen bulguların eleştirel analizi ile İstanbul'daki Suriyeli göçmenlerin kentsel hayatın dönüşümündeki rolü, yerel esnaf ile göçmen esnaf arasındaki etkileşim, yerel sermayenin dönüşümü, zorunlu göçün getirdiği sınıf-statü değişimleri/kayıpları, kentsel mekânın ve gündelik hayatın göç sonrası değişimi, sosyal uyum ve toplumsal bütünleşme pratiklerinde mutfak kültürünün rolü, yemeğin göç kültüründe ve aidiyet algısındaki işlevi gibi önemli başlıklarda ulusal ve uluslararası göç çalışmaları literatürüne saha temelli veriler sunulmaktadır.

Buna ek olarak, araştırma sonucunda Suriyeli göçmenlerin sosyal hayata adaptasyonu, diğer bir deyişle toplumsal kabul ve karşılıklı uyum, açısından bu bölgedeki kafe-restoran sektörünün göçmenler ve alıcı toplum arasındaki ilişki üzerindeki etkisinin anlaşılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu noktada, Türk ve Suriyeli gruplar başta olmak üzere farklı toplulukların bir arada yaşadığı bölgede yemek kültürünün uzlaştırıcı veya ayrıştırıcı rollerine dair ortaya konulacak analizlerin, tez çalışmasını takiben geliştirilecek diğer araştırma ve göç yönetişimi süreçlerinde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Daha makro düzeyde ise, Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göç hareketinin uzun vadedeki sonuçlarına dair tartışmalar ve entegrasyon açısından ileriye yönelik tespit/öngörüler ve politika önerileri sunulması planlanmaktadır. Bu sayede Türkiye'deki göç yönetimi ve göçmenlere yönelik politikaların izinin sürülmesi (toplumsal kabul ve uyum politikaları, göçmenlerin işletme veya sermaye sahipliğine izin verilip verilmemesi, çalışma izinleri, kayıtlı veya kayıt dışı işçilerin takibi gibi çeşitli sorular) hususlarında saha verilerine dayanan bir araştırma ortaya konulmaktadır.

1.3. Sınırlılıklar

1.3.1. Tezin Kapsamı

Bu tez çalışmasında yemek ve göç ana teması altında İstanbul'un Fatih-Aksaray bölgesinde Suriye mutfağından örnekler sunan kafe-restoranların incelenmesi hedeflenmektedir. Tezde inceleme altına alınacak olan göçmen gruplar öncelikli olarak Suriye iç savaşı neticesinde zorunlu bir şekilde Türkiye'ye gelip İstanbul'da yemek sektöründe çalışan göçmenleri içermektedir. Buna ek olarak, sahadaki işletme/sermaye sahipleri, bölgedeki diğer esnaf grupları, incelenecek mekânları ziyaret eden tüketici gruplar da ikincil gruplar olarak tezin araştırma gruplarına dahil edilmiştir. İstanbul'da yaşayan diğer göçmen gruplarına özel olarak odaklanılmayacak olup araştırma süresince gerek görüldüğü takdirde farklı göçmen grupların ve yerli toplulukların etkileşimine de değinilmektedir.

Tezin saha kısmı, daha odaklı bir çalışma yürütebilmek adına yalnızca Fatih-Aksaray bölgesi ve İstanbul ili ile sınırlandırılmıştır. İstanbul'un lokasyon olarak seçilmesinin sebebi, göçmenlerin kamplar haricindeki büyük bir şehirde sosyo-ekonomik yaşam ve toplumsal uyum koşullarını daha yakından gözlemleyebilmek ve hem farklı koşullarda yaşayan aileleri, bireyleri hem de yemek-gıda sektöründe girişimci adımlar atan göçmenlere aynı anda ulaşabilmektir. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre⁴ en fazla Suriyeli göçmen nüfus (531.055 kişi) İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul ilçeleri arasında Suriyeli nüfus oranı bakımından Fatih ilçesi Esenyurt'tan sonra ikinci sırada yer almaktadır. 2020 itibarıyla Fatih Belediyesi'nde kayıtlı geçici koruma altındaki Suriyelilerin ilçe nüfusuna oranı %6,38'dir. Fatih ilçesindeki yabancı nüfusun oransal dağılımına baktığımızda da Suriyeli nüfusun %44,4 ile birinci sırada geldiğini görmekteyiz (Erdoğan vd., 2021: 132-136).

Saha araştırmasının karşılaştırmalı bir çalışma olmaktan ziyade tek bir bölgeye odaklı tasarlanmış olması nedeniyle Suriyeli göçmenlerin yoğun olduğu Kilis, Gaziantep gibi diğer şehirler araştırma kapsamının dışında bırakılmıştır. Ayrıca, İstanbul içerisinde Esenyurt, Küçükçekmece, Başakşehir, Sultanbeyli gibi Suriyeli göçmenlerin yoğun yaşadığı diğer ilçeler bu araştırma kapsamına alınmamıştır. Bunun birinci nedeni, Suriye göçünün ve Suriye mutfak kültürünün İstanbul'daki ilk ve en önemli merkezi olarak Fatih ilçesinin öne çıkmasıdır. Hem Türk

⁴ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Geçici Koruma İstatistikleri, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 04.05.2023.

hem Suriye toplumu için tarihi ve kültürel açıdan değer taşıyan Fatih, özellikle 2011 sonrası dönemdeki yoğun Suriye yerleşimi ile toplumda “Suriye mahallesi” olarak dikkat çekerek, Suriye göçünün İstanbul’daki izdüşümlerini somut olarak gözlemleyebileceğimiz sembolik bir mekân haline gelmiştir. Dolayısıyla Fatih ilçesi odağında, zorunlu göçün etkilerini yalnızca göçmenlerin sosyal hayatında değil bir kentsel mekânın inşa ve değişim sürecinde de gözlemlemek mümkün olmaktadır. Zaten araştırmada kullanılan gastro-akış kavramının bu noktada sunduğu en önemli katkılarından biri; yemek, göç, kültür, kimlik, aidiyet ve mekân gibi farklı unsurları kesişimsel bir yaklaşımla ele almamıza imkan sağlamasıdır.

Tezin yemek konusundaki kapsamı ise temel olarak göç sonrası yeniden oluşan veya devam ettirilen mutfak kültürünün kafe-restoran bağlamını ilgilendirmektedir. Mutfak kültürü araştırması temel olarak kafe-restoranların müşterilere sundukları hizmeti, müşteriler ile esnaf arasında kurulan ilişkileri ve “göçmen mutfağı” üzerinden kurulan etkileşimlerin farklı boyutlarını esas almaktadır. Bu süreçte yemek-gıda ürünlerinin kültür ve toplumsal yaşam ile ilişkisi temel alınacak olup, yemeklerin hazırlanması, pişirilmesi, ürün tercihi gibi üretime dair teknik meseleler -aksi gerekmediği müddetçe- araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada önemli olan, yiyecek-içeceklerin kendilerinden ziyade bu gıdalar ekseninde inşa edilen/sürdürülen ilişki örüntüleri ve bu ilişkilerin kültürel-sosyolojik anlamlarıdır. Ayrıca, yemek kültüründe hane içi pratikler veya evde yemek pişirme gibi konuların detaylarına ancak katılımcılar paylaştığı ölçüde değinilmiştir. Bu konuların detayları, farklı araştırmalar için değerlendirilebilir. Bu tezde analiz açısından esas olan, kamusal alandaki kafe-restoranlar, gıda işletmeleri ve dışarda yeme-içme tercihleri olmuştur çünkü Fatih’teki yeme-içme mekânları Suriyeli göçmenler için bir nevi kamusal alanda kendilerine yeni bir yer edinme mücadelesinin yansıması olarak görülmektedir.

1.3.2. Tanımlar

Suriye’den Türkiye’ye ülkedeki zorlu savaş koşulları sebebiyle göç etmek zorunda bırakılan kişilerin yasal ve akademik mecralardaki tanımını konusunda (mülteci, sığınmacı, göçmen vd.) bazı kavram kargaşaları yaşanabilmektedir. Bu sebeple öncelikle zorunlu göç kapsamındaki Suriyeli göçmenleri yakından ilgilendiren bazı temel kavramlar hakkında kısa tanımlamalar yapılması faydalı olacaktır.

İlk olarak mülteci ve sığınmacı kavramlarını açıklayarak başlayabiliriz. Bu iki kavram çoğunlukla birbiriyle eş anlamlı olarak kullanılır fakat iki kavram da farklı statülere işaret eder.

Sığınmacı, *Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü*'nde "ilgili ulusal veya uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişi" olarak tanımlanmaktadır (Çiçekli, 2009:49, akt. Adıgüzel, 2019: 6-7). Kısaca söylemek gerekirse, bu kişiler ilgili ülkeye sığınma talebinde bulunmuş ancak kendilerine mültecilik statüsü verilip verilmeyeceği henüz belli olmamış kişilerdir.

Mülteci kavramı ise, Birleşmiş Milletler tarafından 1951'de Cenevre'de imzalanan "Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme" içinde "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi" olarak tanımlamıştır. Ancak Türkiye bu sözleşmeyi imzalarken coğrafi kısıtlama şartı ile imzalamış ve Avrupa Konseyi üyesi ülkeler dışından zorunlu göç ile gelen kişileri mülteci kapsamına almama kararı alınmıştır (Adıgüzel, 2019: 5-9). Bununla birlikte, coğrafi kısıtlama şartı, Avrupa dışı ülkelere göç ederek ülkeye sığınan ve uluslararası koruma talebinde bulunan kişilerin geri çevrileceği anlamına gelmez. Bu kişiler için Türkiye farklı zamanlarda farklı yasal statüleri uygulamaya koyarak duruma uygun çözümler üretme yoluna gitmiştir.

Bu kapsamda 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) zorunlu bireysel göç hareketlerine istinaden "şartlı mülteci" ve "ikincil koruma" statüleri mülteci kavramına alternatif olarak geliştirilmiştir. Buna göre yukarıda tanımlı verilen mültecilik şartlarına uyan ancak Avrupa dışındaki ülkelere gelen kişiler şartlı mültecilik statüsü kapsamında değerlendirilmektedir. Şartlı mülteciler üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'nin koruması altındadırlar. Kanunda belirtilen şartlı mülteci veya mülteci tanımına uymayan fakat ülkesine geri gönderildiğinde işkence, zulüm veya ölüm tehdidi altında olacağı için Türkiye'ye sığınma talebinde bulunan yabancı veya vatansız kişilere ikincil koruma statüsü verilebilmektedir. Zorunlu ve kitlesel veya akut diyebileceğimiz göç hareketleri için ise uluslararası koruma standartları çerçevesinde "geçici koruma" statüsü yürürlüğe konmuş; Suriyeli göçmenler de bu statü kapsamında değerlendirilmiştir.⁵

⁵ Şartlı mülteci ve ikincil koruma kavramlarının detayları Madde 62 ve 63'te, geçici koruma statüsünün detayları ise Madde 91'de açıklanmaktadır. İlgili mevzuata T.C. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün web sitesinden ulaşılabilir: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>.

Geçici koruma statüsü, açık kapı politikası, geri göndermeme ilkesi ve gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması olmak üzere üç temel prensip üzerine inşa edilmiştir. Türkiye’deki geçici koruma prosedürleri 13/10/2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde sağlamaktadır.⁶ Geçici koruma yönetmeliği, akut bir duruma kısa vadeli ve acil çözümler bulmak amacıyla yürürlüğe girdiği ve geçicilik esasına dayandığı için kanunda belirlenen esas göçmenlik statülerinden farklı ve çok daha kaygan bir zeminde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla geçici koruma statüsünün iyileştirilmesine yönelik bazı öneri ve eleştiriler de mevcuttur. Örneğin, geçici koruma için herhangi bir üst sınırın yasal olarak belirlenmemiş olması, Suriyeli göçmenlerin gelecekteki durumunun sürekli bir belirsizlik dairesi içinde kalacağı endişesi doğurmaktadır (Öztürk, 2019).

Geçici koruma tanımlamasındaki tartışmalara ek olarak, zorunlu göç ve mültecilik statülerinin tanımlamasında sadece Türkiye’deki Suriyeliler için değil uluslararası tüm göçmen bireyler ve gruplar için geçerli olan başka eleştiriler de mevcuttur. Örneğin, mültecilik tanımının ataerkil ve epey sınırlı bir grubu kapsıyor olması bu eleştirilerden biridir. Günümüzde “toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve toplumsal cinsiyetten kaynaklı şiddet [...] mülteci tanımı içerisinde yer almamakta ve kadınlar bu tür davalara ilişkin sığınma başvurusunda bulunurken 1951 Sözleşmesi’nin ‘belli bir sosyal gruba mensup olmak’ kategorisinden faydalanmaktadır” (Akis, 2016: 385). Benzer şekilde, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin durumu da zorunlu göçün bir başka veçhesidir –örneğin Suriye’de nispeten daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalan kişiler- fakat bu kişiler ülkelerini terk edemedikleri için uluslararası korumadan yararlanmamaktadır. BMMYK bu kişiler için henüz mültecilik benzeri bir alternatif yasal statü tanımlamadığı için mevcut tanımlara dair tartışmalar devam etmektedir (İhlamur Öner, 2016: 587-590). Bu tür kavramsal ve yasal kısıtların da küresel ve ulusal düzeyde zorunlu göç mağduru kişilerin durumunun iyileştirilmesi adına en kısa zamanda çözülmesi gerekmektedir.

Bu tez araştırmasında, yukarıda bahsi geçen yasal statüler dikkate alınmakla birlikte, Türkiye’ye göç eden Suriyeliler hem zorunlu göç kapsamında değerlendirildikleri için hem de ifade kolaylığı açısından çoğunlukla “mülteci” kavramı tercih edilmiştir. Buna ek olarak, “göçmen” tanımı herhangi bir hukuki statüden bağımsız daha genel bir şemsiye kavram olarak

⁶ “Geçici korumanın unsurları”, T.C. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>, (erişim tarihi: 10 Mayıs, 2020).

ayrıca kullanılmıştır. Tüm bu tanımlara rağmen, araştırma süresince etkileşime girilecek grubun herkesi kapsayan tek veya homojenleştirici bir mülteci veya göçmen tanımı altında kolayca kategorize edilemeyeceğinin ve grup içi ya da bireysel dinamiklerin her zaman göz önünde bulundurulması gerektiğinin altı ayrıca çizilmelidir.

1.4. Yöntem

1.4.1. Araştırma Modeli

Bu tez çalışması, nitel araştırma modelleri temel alınarak tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı göç kültürlerine dair önceden tasarlanmış bir hipotezi deneysel ve nicel metotlarla test etmekten ziyade, göç ile yemek arasındaki örüntüleri kültürel bağlamlarında keşfedip, betimlemek ve ilgili kavramsal araçlarla analiz etmek olduğu için nitel bir modelleme tercih edilmiştir. Çalışmanın amacına uygun düşen nitel araştırma desenleri ise kültür analizi ve durum çalışması desenleridir. Kültür analizi “bir bireyin ya da grubun kültürünü (değerler, inançlar ve uygulamalar) ve bu kültürün davranışları nasıl etkilediğini betimleme ve açıklama” olarak tanımlanabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2018: 79-80). Bu tez çalışması örneğinde, -kültür analizi yönteminin de işaret ettiği üzere- Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmen grupların “yemek” kavramına atfettikleri değerler, yeme-içme pratikleri, grup içi ve grup dışı bireylerle kurdukları ilişkiler; özetle, yemek kültürleri kapsamındaki inanışları, kavramları, değerleri, gündelik hayat pratikleri, normları gibi kültürel ve toplumsal unsurlar incelenmektedir.

Bu şekilde detaylı bir kültürel inceleme için uzaktan yapılacak görüşmeler, kısa süreli gözlemler veya sadece doküman analizleri yetersiz kalacağı için kapsamlı bir etnografik inceleme ile saha temelli derinlemesine keşifler yapılması planlanmaktadır. Bu kapsamlı incelemenin en temel ayağını sahaya inerek aktif veya pasif katılımcı gözlem yapmak ve birebir etkileşimler ile birinci elden veri toplamak teşkil etmektedir (Fetterman, 1989). Etnografi metoduna ilişkin tanımlamalar, sosyal bilimlerdeki ekollere göre birtakım farklılıklar göstermektedir. Ancak araştırmacıların etnografiyi tanımlarken hemfikir olduğu iki temel nokta vardır: uzun süreli katılımcı gözlem ve aktif saha çalışması (Atkinson vd., 2001: 4-6). Etnografik gözlemde sıkça zikredilen “katılımcı gözlem” kavramının iki temel boyutundan birincisi, araştırmacının başlangıçta aşına olmadığı bir sosyal dünyaya katılması; ikincisi de bu katılım süresince o dünyaya dair gözlemlerin sistemli ve detaylı bir biçimde kayıt altına alınmasıdır (Emerson vd., 2011). Diğer bir deyişle, etnografik inceleme kullanan bir araştırmacıdan, belirli toplumsal grupların yaşam

biçimlerini (araştırma konusu doğrultusunda) uzun süre boyunca (genellikle minimum bir yıl) bütün detayları ve boyutları ile yakından izlemesi, kaydetmesi ve yorumlaması beklenir (Hammersley & Atkinson, 1995). Araştırmacı bu inceleme boyunca sahanın gerektirdiği koşullar çerçevesinde kimi zaman araştırmacı kimliğini açık ederek aktif bir inceleme yapabilecek iken; kimi zaman araştırmacı kimliğini gizleyerek pasif bir gözlemci olarak da veri toplayabilir (Silverman, 2021; Bernard, 2011).

Bir etnografi çalışmasında, nitel çalışmaların metodoloji bölümlerinde sıkça zikredilen “katılımcı gözlem” yöntemini sadece sahaya dair basit gözlemler yapmaya indirgemek veya gözlem aşamasını kanıksamak en büyük hatalardan biri olacaktır. Etnografik bir incelemeye başlarken nasıl gözlem yapılacağının önceden tayin edilmesi, gözlemleri kaydetme aşamasının planlanması ve sistemli bir veri kayıt tekniğine sadık kalmaya çalışmak, başlı başına bir araştırma yöntemi olarak çok boyutlu bir şekilde ele alınması ve önem atfedilmesi gereken bir konudur. Saha notları ve gözlemlerin yöntemsel konumuna dair yaklaşımlar etnografların savunduğu teorik varsayımlara veya inanışlara göre farklı biçimler alabilir. Bu çalışmada sembolik etkileşimci ve etnometodolojik bir yaklaşım ile, toplumsal gerçekliklerin ve anlamın bireyler/gruplar arası karşılıklı birebir etkileşim içinde inşa edildiği ve yorumlandığı anlayışı benimsenmektedir (Emerson vd., 2011). Buna mukabil veri toplama aşamasında, incelenen toplumsal yapılar ve sosyal gruplar arasındaki iletişimi mümkün kılan etkileşimlerin hangi koşullarda nasıl anlamlandırıldığını keşfetmek amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma; gözleme tabi tutulan sosyal dünyadaki ezeli ve sabit bir düzenin yapıtaşlarını deşifre etmekten ziyade, gündelik hayat etkileşimleri ile her an yeniden üretilen toplumsal gerçekliklerin inşa sürecini bir araştırmacı kimliği ile yorumlama girişimi olarak görülebilir.

Bu tez araştırması süresince, etnografik incelemenin tanımına uygun bir şekilde, bir yılı aşkın uzun süreli aktif ve pasif gözlemler kaydedilerek, derinlemesine mülakatlar ve doküman analizleri yapılarak veri toplanmıştır. Araştırmanın etnografya sürecine ilişkin detaylı bilgi aşağıda yer alan “1.4.3. Verilerin Toplanması” başlıklı bölümde yer almaktadır.

Nitel araştırma desenlerinden bir diğeri olan durum/vaka incelemesi metodu, özetle “bir veya birkaç durumu kendi sınırları içinde (ortam, zaman, vb.) bütüncül olarak analiz etme” çabası olarak tanımlanmaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2018: 79-80). Araştırmacılar tarafından farklı kategoriler altında sınıflandırılmakla birlikte durum çalışmaları genel olarak açıklama, tanımlama

ve keşfetme amaçlıdır (Aytaçlı, 2012). Bu çalışmanın başında da zikredildiği üzere, yapılan araştırmalara göre Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki işgücü piyasasına en aktif katıldıkları sektörlerde en üst sıralarda yemek-gıda sektörü yer almaktadır (Koyuncu, 2016: 120-122). Ayrıca, Şubat 2020'de Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından hazırlanan *Göçmenlerin İş Gücü Piyasasına Uyum Raporu*'na göre, Türkiye'de kayıtlı bulunan Suriye sermayeli firma sayısı 2 bin 827 olarak açıklandı. Fakat kayıt dışı ekonomi hesaba katıldığında bu sayının resmi rakamlardan açık ara farklı olacağı muhakkak. Rapora göre Suriyeli firmaların yarısından çoğu İstanbul'da faaliyet gösteriyor, oteller ve lokantalar da Suriyeli firmalar arasında üst sıralarda yer alıyor. Ancak bu durumun nasıl ve neden ortaya çıktığı ve beraberinde toplumsal hayatın işleyişine ne gibi etkileri olduğu henüz yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmada, Fatih-Aksaray bölgesindeki hızlı kafe-restoran artışı bu duruma örnek bir vaka olarak ele alınmakta; bu artışın gerek göçmenler gerek yerleşik topluluklar için sosyal, kültürel ve ekonomik hayattaki izdüşümleri keşfedilip tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Ayrıca durum çalışması, kültür analizine temel oluşturan etnografik incelemeye ek olarak, doküman/rapor analizleri, odak gruplar, uzaktan görüşme benzeri çok boyutlu veri toplama yöntemlerinin de araştırma süresince kullanılmasını da kapsar. Tez yazım süresince konu ile ilgili çeşitli göç raporlarının analizleri, uzaktan görüşmeler, doküman incelemeleri gibi farklı veri kaynakları kullanılacak olması sebebiyle araştırmanın veri kaynakları açısından durum çalışması metoduna da uygun olduğu söylenebilir.

1.4.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni, Suriye mutfak kültüründen örnekler sunan kafe-restoranları kapsamaktadır. Örneklem olarak İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alan Merkez, Yusufpaşa ve Aksaray semtlerinde Suriye mutfağından örnekler sunan kafe-restoranlar seçilmiştir. Söz konusu kafe-restoranlarda hizmet veren göçmenler, işletme sahipleri, kafe-restoran müşterileri ile bölgedeki esnaf ve yerleşik kimseler, örneklem dahilindeki odak grupları olarak planlanmıştır.

Araştırmada veri toplanan ana cadde ve sokaklardan öne çıkan yerler şunlardır: Fatih Camii ve civarındaki sokaklar (Malta Çarşısı, Ali Kuşçu Mahallesi, Refah Sokak, Eski Şifahane Sokak, Haliç Caddesi, Darüşşafaka Caddesi), Yavuz Selim Caddesi, Akşemsettin Caddesi, Akdeniz Caddesi, Hırka-i Şerif Mahallesi, Koca Sinan Sokak, Battalgazi Sokağı, Haseki Sultan Mahallesi, Turgut Özal Millet Caddesi Yusufpaşa-Fındıkzade-Haseki tramvay hattı), Fındıkzade, Fevzipaşa

Caddesi, Tahtacılar Sokak, Adnan Menderes Bulvarı. Veri toplanan sokak ve caddelere ilişkin haritaların ve krokilerin görselleri, en sonda yer alan Ek bölümünde verilmiştir.

Saha araştırması kapsamında gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar ve katılımcı gözlem metotlarıyla toplamda 53 gıda işletmesindeki 82 kişiden veri toplanmıştır. Veri toplanan görüşmecilerin demografik bilgilerine dair detaylı bilgileri Ek bölümündeki Tablo 1’de bulabilirsiniz. Görüşmecilerin şahsi bilgilerinin gizlenmesi amacıyla kişisel bilgiler ve mekân isimleri gizli tutulmuştur. Tablo 1’de katılımcıların, yaş, cinsiyet, meslek, medeni durum/çocuk sayısı, eğitim bilgisi, meslek, Türkiye’ye göç ettikten sonra ve Suriye’de göç öncesi ikamet yeri, Suriye’den Türkiye’ye göç ettiği yıl ve kaç yıldır İstanbul’da olduğu bilgisine yer verilmektedir. Görüşme yapılan kişilerin kategorik dağılımı için Tablo 2’ye, katılımcıların etnik dağılımı için ise Tablo 3’e bakabilirsiniz. Kategorik dağılımda işletme sahibi, şube müdürü, ücretli çalışan (şef, garson vb.), müşteri ve diğer katılımcılar vardır. Etnik dağılımda ise çoğunluk Suriyeli göçmenlerden oluşmakta (56 kişi), ikinci büyük grup Türk katılımcıları (16 kişi) içermektedir.

Görüşmeci kategorisi-1	Görüşmeci sayısı
İşletme sahibi	14
Şube müdürü	15
Ücretli çalışan (şef/garson/mutfak çalışanı)	27
Müşteri	19
Diğer ⁷	7
Toplam	82

Tablo 2. Görüşme yapılan kişilerin kategorik dağılımı.

Görüşmeci kategorisi-2 (Etnik dağılım)	Görüşmeci sayısı
--	------------------

⁷ Tercümanlar, NGO çalışanları, işletme sahiplerinin çocukları, görüşmecilerin arkadaşları vd.

Suriyeli	56
Türk	16
Arap (Irak, Lübnan, Tunus vd.)	4
Diğer ⁸	6
Toplam	82

Tablo 3. Görüşme yapılan kişilerin etnik dağılımı.

Veri toplanan gıda işletmelerinin kategorik dağılımına ilişkin detaylar ise Tablo 4’te verilmektedir. Etik kurallar gereği, metin içinde alıntı yapılan bölümlerde veri toplanan mekânların ismi ve birebir konumu gizli tutulmuştur. Tablo 5’te veri toplanan mekânların alfabetik sırasına yer verilmektedir. Tablo 1 ve Tablo 5 çok uzun olduğu için metin içinde değil, en sondaki ek kısmında paylaşılmaktadır. Birkaç mekândan görsellerin yayını için özel izin istenmiş olup bu mekânların isimleri ilgili görseller altında yazılmıştır. En fazla veri toplanan alanlar Suriye mutfağı özelindeki restoranlar ve kafe-restoran olarak iki türlü hizmet veren mekânlar olmuştur. Lokanta kategorisinde çoğunlukla sulu yemek ya da ev yemeği diyebileceğimiz türde yemekler satan ve kendini lokanta olarak tanımlayan mekânlar vardır. İşletme kategorileri ile restoran/lokanta ayrımı işletme sahiplerinin beyanı ve tabelalar dikkate alınarak yapılmıştır. Genel itibariyle restoran olan yerlerde yalnızca yemek servis edilirken, kafe-restoran olan mekânların hem içecek/tatlı/nargile hem de yemek servisi bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, fast-food restoranları (genelde kızartılmış tavuk ürünleri, burger ve shawarma/döner satışı yapılıyor), falafelci, tatlıcı, künefeci, bakkal/market, pastane, kuruyemişçi, baharatçı/aktar, kahveci işletmelerinden veri toplanmıştır.

Veri toplanan mekânlar (Gıda işletmeleri)⁹	Mekân sayısı
Restoran	18
Kafe-Restoran	9

⁸ Farklı ülkelerden gelen turistler.

⁹ İşletme kategorileri ile restoran/lokanta ayrımı işletme sahiplerinin beyanı ve tabelalar dikkate alınarak yapılmıştır. Genel itibariyle restoran olan yerlerde yalnızca yemek servis edilirken, kafe-restoran olan mekânların hem içecek/tatlı/nargile hem de yemek servisi bulunmaktadır.

Lokanta	4
Fast-food rest. ¹⁰	4
Falafelci	4
Tatlıcı	3
Künefeci	2
Bakkal/Market	2
Pastane	2
Kuruyemişçi	1
Baharatçı/Aktar	1
Kahveci	1
Diğer (esnaf, dernek)	2
Toplam	53

Tablo 4. Görüşme yapılan mekânların/ gıda işletmelerinin kategorik dağılımı

1.4.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada etnografik inceleme amacıyla veri toplama araçları olarak mülakat, uzun süreli katılımcı gözlem, saha taraması metotları kullanıldı. Görüşme yöntemi olarak yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine mülakatlar uygulandı. Gerek görüldüğü takdirde telefonla görüşme veya çevrimiçi uzaktan görüşme metodu kullanılması tasarlanmıştır ancak saha araştırması süresince buna ihtiyaç duyulmamıştır. Bütün görüşmeler yüz yüze gerçekleştirildi. Katılımcıların 10 tanesi ile mükerrer mülakatlar yapıldı. Görüşmelerin büyük çoğunluğunda ses kaydı alındı, fakat bazı görüşmeciler ses kaydına izin vermediği için o görüşmelerde sadece not tutuldu. Ses kaydı alınmadığı durumlarda tutulan görüşme notları ve gözlem notlarını içeren defterler araştırmacının arşivinde muhafaza edilmektedir. Ayrıca, bütün notlar bilgisayar

¹⁰ Fast-food restoranlarda genellikle kızartılmış tavuk ürünleri, burger ve shawarma (tavuk döner) satılıyor.

aracılığıyla dijital ortama aktarılmış olup, bulut arşivinde ve bilgisayarın kendi hafızasında yedeklenmiştir.

Haziran 2019-Eylül 2021 arası ön saha çalışması yürütülmüş olup, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu onayını takiben Eylül 2021-Mayıs 2022 tarihleri arasında aktif saha çalışması aşamasına geçilmiştir.

Yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlarda öncelikle katılımcılara yaş, eğitim, ekonomik durum, lokasyon gibi birtakım demografik bilgiler sorulmuştur. Ardından göç hikayelerine yönelik sorular, sonrasında ise göç-yemek-kültür ana başlıkları altında araştırma soruları doğrultusunda belirlenen açık uçlu sorular sorulmuştur. Mülakat sorularına “Ekler” bölümünde yer verilmektedir. Mülakatların ortalama süresi 45 dakika olup görüşmeler bazen 30 dakika bazen ise 2 saati aşkın sürmüştür.

Mülakatlara ek olarak kimi zaman aktif kimi zaman ise pasif katılımcı gözlem yapılarak, sahadaki dinamiklere ilişkin farklı verilere ulaşılmıştır. Bu veriler mülakat deşifrelerine ek olarak gözlem notları başlığı altında ayrıca kaydedilmiştir. Ayrıca, katılımcıların onayı dahilinde pek çok görsel veri toplanmıştır. Bu görseller özellikle kültürel sembollerin analizinde ciddi önem taşımaktadır.

1.4.3.1. Etnografi Deneyimine Dair

Bu bölümde, bir yılı aşkın süre etnografik incelemede bulunmuş bir tez araştırmacısı olarak çalışmanın başından sonuna kadar sahada ne tür deneyimler yaşadığıma ilişkin bazı notları paylaşmanın, araştırmanın hangi koşullarda gerçekleştirildiğini daha net göstermesi açısından faydalı olacağına inanıyorum. Ayrıca, gelecekte benzer çalışmalar yürütmeyi planlayan lisansüstü araştırmacılar için de yol gösterici olacağını düşünüyorum.

Öncelikle etnografi çalışmasını nasıl tasarladığıma ve saha çalışmasını nasıl yürüttüğüme dair kısa notlardan bahsedilebilir. Sahanın sınırlarını belirlemek amacıyla ilk aşamasında, birkaç defa bütün günü kapsayacak şekilde Fatih’in çeşitli semtlerini ziyaret edip dolaşarak bir keşif araştırması ve ön saha çalışması gerçekleştirdim. Bu keşif araştırması neticesinde başlangıçta Suriyeli göçmen nüfusunun ve gıda işletmelerinin Fatih’in hangi ilçelerinde yoğunlaştığını belirledim (Merkez semt- Malta Çarşısı, Yusufpaşa ve civarı). Devamında, bu ilçelerde daha detaylı keşifler yaparak, ana caddeler ve ara sokakları tek tek gezdim. Bu geziler esnasında saha

defterine krokiler çizerek mekânların hem isimlerini not ettim hem fotoğraflarını çektim. Kroki ve ön saha çalışmasına ait bir seçki ekte sunulmaktadır (Fotoğraf 17, 18 ve 19). Saha defterindeki verileri bilgisayar ortamında düzenleyerek veri toplanacak mekânların bir listesini ve haritalarını çıkardım. Ayrı bir listede ise görüşülmesi planlanan mekânların ve kişilerin iletişim bilgilerini düzenlemeye başladım. Bu süreç içinde bazen tek başıma, bazen eşim ile bazen de çalışmayı planladığım tercümanlar ile birkaç pilot görüşme gerçekleştirdim.

Aynı zamanda, temel araştırma sorusunu ve araştırma modelini netleştirmek amacıyla bir çizelge hazırlayarak araştırma sorusunun ve konusunun alt temalarını, alt sorularını ve bu sorulara cevap bulmak için hangi temel göstergelerin incelenmesi gerektiğini belirlemeye başladım. Bu süreç saha keşfinden gelen veriler ve literatür okumaları ile eş zamanlı yürüyen ve dönüşümlü bir şekilde güncellenen bir biçimde ilerledi. Sonuçta, göç, yemek ve kültür bağlamında Fatih'teki kentsel mekânın dönüşümü, göçmenlerin mutfak kültürleri, kimlik-aidiyet örüntüleri ve sosyo-kültürel entegrasyonu etrafında şekillenen bir araştırma izleği ortaya çıkmış oldu. Bu aşamada ayrıca saha keşiflerini ve araştırma izleğini göz önünde bulundurarak yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmış mülakat sorularının da bir taslağı oluşturuldu. Başlangıçta uzun ve detaylı olan bu soru listesi, ilerleyen aşamalarda daha öz bir biçimde yeniden düzenlendi. Etik kurul onayı alınmasını takiben de asıl saha araştırmasına başladım (Eylül 2021-Mayıs 2022).

Ön saha çalışmasından itibaren gözlemlerimi kayıt almak için kullandığım üç farklı saha defteri tuttum. Birinci defterde ön saha çalışmalarım, listeler ve görüşme yapmayı tasarladığım katılımcıların iletişim bilgileri gibi bilgileri kaydettim. İkinci ve üçüncü defterde asıl saha uygulamasında aldığım notlar kayıtlı bulunuyor. Üçüncü defterde aynı zamanda sahada elde ettiğim verilere dair bazı yorumlar, yeni fikirler, hangi aşamada neler yaşadığıma veya neleri değiştirmem gerektiğine dair kendime yazdığım notlar gibi metaveri diyebileceğimiz birtakım notlar kayıtlı. Sahaya dair tuttuğum bir diğer dördüncü defterimde ise araştırma süresince danışman hocamla, tez izleme komite üyesi hocalarımla ve araştırmam için fikir aldığım diğer hocalarımla yaptığım görüşmelerin notları, literatür ve analiz ağırlıklı bilgiler bulunuyor.

Sahaya gittiğim her gün bitiminde, eve dönüş yolunda veya gün içinde mola verdiğim zamanlarda gözlemlerime ilişkin notları detaylı bir şekilde betimleyerek en ince ayrıntısına kadar kaydetmeye özen gösterdim. Müzikler, dekorlar, diyaloglar, bazen bir bakış, bazen bir koku, bazen

sokakta çıkan bir kavga gibi pek çok farklı dokunun bir araya geçtiği bu saha notları, araştırmanın özgün veri kısmı açısından benim için ayrı bir değer taşımaktadır.

Ayrıca, mülteciler gibi kırılgan bir grupla etnografik inceleme yapmaya karar verme aşamasının çok kolay olmadığını belirtmek isterim. Fakat her saha araştırmasının beraberinde birtakım sınırlılıklar doğurduğunun ve en önemlisi etnografik çalışmanın özdüşünümsel bir dinamizm gerektirdiğinin bilincinde olarak, tez önerisi aşamasından itibaren her adımı dikkatlice atmaya çalıştım. Bu amaçla, takip eden bölümlerde daha detaylı belirttiğim etik kurallar özellikle yol gösterici olmuştur. Silverman (2021: 298-315), etnografik inceleme yapan araştırmacıların genel olarak dört sorunla karşı karşıya olduğunu belirtir: Erişim, araştırma konusunu daraltmak, tek vakanın yeterli olup olmadığına karar vermek, gözlemleri kaydetmek.

Erişim açısından, mekânsal olarak kamusal alanda ve erişime nispeten açık mekânlarda (kafe-restoranlar, gıda işletmeleri) çalışacağım için başlangıçta görüşmecilere hane içi gruplara kıyasla daha kolay ulaşabileceğimi varsayarak ön saha çalışmasına başladım. Fakat dil bariyeri, güven/güvencesizlik durumu, sahanın kendine has özellikleri gibi birtakım zorluklar, bazı zamanlarda derinlemesine mülakat ve uzun süreli gözlem için veri toplamayı çetrefilli hale getirdi. Bu zorlukların detayı aşağıda verilmektedir. Araştırma konusunu daraltmak açısından sadece literatüre bakarak değil, ön saha ve pilot çalışmaları da işin içine katarak ilerlediğimi söyleyebilirim. Tezin kapsamını bir önceki bölümde belirtmiş idim. Bu kapsamı belirlerken Fatih’e birden fazla gidip gelerek hangi tür grupları, hangi mekânları ve hangi araştırma konularını inceleyebileceğime dair ön veriler elde etmiş oldum. Bu süreci takiben, Fatih’teki Suriyeli göçmen grupları tek başına bir vaka olarak ele almanın araştırmanın daha odaklı ve derinlikli olmasına katkı sağlayacağına danışmanım ile birlikte karar verdik. Son olarak, gözlemleri kaydetmek hususunda karşılaştığım sorunları dört temel başlık altında özetleyebilirim ki bunlar sadece gözlemleri kaydederken değil mülakat yaparken de oldukça etkili oldu. Bu dört zorluk: dil bariyeri, güven problemi, sahanın çok hareketli yapısı ve pandemi koşulları.

Görüşmecilerin çok az Türkçe bilmesi veya hiç bilmemesi (benim de Arapça bilmemem) konusu hem benim araştırmamdaki iletişim açısından hem de -ilerde değineceğim üzere- Suriyeli göçmenlerin İstanbul’daki entegrasyon süreçleri açısından ciddi bir sınırlılık teşkil etti. Türkçe iletişim zor olduğu için tercüman kullanarak görüşmeler gerçekleştirmek belirli açılardan kolaylık sağlasa da dolaylı bir iletişim kurulması aracıyla bazı zorlukları da beraberinde getiriyor.

Özellikle tercümanın varlığı sırasında katılımcıyla birebir muhatap olmak yerine bazı durumlarda araştırma yürütücüsü değil üçüncü bir şahıs olarak algılanmanın önüne geçmek zor olabiliyor. Araştırmacının pozisyonunu doğru tayin edebilmek ve karşı tarafla doğru bir iletişim kurmak açısından iletişimdeki aksaklıkları gidermek önemli.

Katılımcıların bir kısmı Türkçe bilmesine rağmen büyük çoğunluğu kendini Arapça çok daha iyi ifade edebildiği için görüşmelerin çoğunluğu Arapça-Türkçe-İngilizce tercüman eşliğinde tamamlandı. Araştırma süresince üç farklı tercüman ile çalıştım. Tercümanların kimliklerinin gizli kalmasını beyan ettikleri için burada isimlerini ve kurumlarını paylaşamıyorum. Kısaca bilgi vermek gerekirse; birinci tercümanım N. (32 yaş, kadın) İstanbul’da yaşayan ve profesyonel olarak Arapça-İngilizce-Türkçe tercümanlık yapan bir kişi idi. Bu tercüman ile çok kısa süre çalıştık çünkü kendisi doğum iznine ayrıldı. Buna ek olarak, kendim de bir kadın olduğum için iki kadın araştırmacı yerine bir erkek ile birlikte sahaya çıkmanın daha avantajlı olduğunu fark ettiğim için devam etmeme kararı aldım. İkinci tercümanım, Suriye-Halep’ten İstanbul’a 2017 yılında göç ederek burada bir özel üniversitede siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında yüksek lisans yapan bir kişi idi. Mülakatların ve gözlemlerin büyük kısmında kendisi ile çalıştık. Ayrıca kendisi de göç alanında çalışan bir lisansüstü araştırmacısı olduğu için sahada çok daha verimli ilerleme kaydettik, çoğu zaman veriler üzerine bilgi ve yorum paylaşımında bulunduk. M.’nin çalışma takvimi değiştiği için son dönemdeki mülakatları üçüncü tercümanım Ş. ile tamamladım. Ş. (24, erkek), İstanbul’da bir özel üniversitede siyaset bilimi dördüncü sınıf öğrencisi idi. Suriyeli tercüman M. ile Arapça-İngilizce-Türkçe iletişim kurarken, diğer iki tercüman ile Türkçe-Arapça iletişim kurduk. Her tercüman ile mülakat yapmadan önce birlikte sahaya gidip bir pilot çalışması niteliğinde ayak üstü gündelik sohbetler, gözlem, alışveriş vb. denemeler gerçekleştirdik. İkinci ve üçüncü tercüman ile noter tasdikli gizlilik sözleşmesi imzalandı. Birinci tercüman ile sadece sahada bir iki defa çalıştığımız için sözleşme imzalama gereği duymadık.

Bu aşamada, üst paragrafta değindiğim kadın araştırmacı olmanın dezavantajları hususunda sahada tam olarak ne tür zorluklar deneyimlediğimi burada not düşmek isterim. Analiz bölümünde de görüleceği gibi, katılımcıların kendi beyanlarında belirttiği üzere genelde Suriye kültüründe kadınların yalnız başına bir restorana gitmesi veya yalnız başına çalışması vb. olgular erkekler tarafından “ayıp” karşılandığı için, bir kadın araştırmacı olarak tamamı erkek işletmeciler ve çalışanlardan oluşan gıda işletmelerinde eşit düzeyde bir iletişim kurmakta

zorlandığım zamanlar oldu. Örneğin, tek başıma bir restorana gitmekle yanımda bir erkekle restorana gitmek arasında araştırmacı olarak karşılaştığım tutumlarda gözle görülür farklar olduğunu ifade edebilirim.

Ön sahada birlikte çalıştığım ilk tercümanım, profesyonel Arapça çevirmenliği yapan Türk bir hanımefendiydi. Birinci tercümanım ile Malta Çarşısı'nda bir pastaneye gittiğimizde, pastane çalışanı iki genç Suriyeli erkek öncelikle bizi müşteri sanıp sipariş almaya çalıştı. Daha sonra kendimizi tanıtip vitrindeki yemekler ile ilgili birkaç soru sormak istediğimizi belirttik. Girişte bir küçük masada biz otururken onlar karşımızdaki menakiş (Suriye usulü pide) tezgahının önünde ayakta beklediler. Biz soru sorarken çoğu zaman doğrudan yüzümüze bakmadan cevap vermeleri ve bazı soruları cevapsız ya da sadece gülererek geçmeleri o gün dikkatimi çekmişti. Aynı dönemde sahaya kimi zaman tek başıma, kimi zaman da eşim ve/veya beş yaşındaki kızım ile birlikte gidiyordum. Bu süre içinde ayrıca, ikinci tercümanım olan Halepli yüksek lisans öğrencisi M. (29 yaş, erkek) de birtakım pilot görüşmeler yapmaya başladık. Takip eden saha ziyaretlerimde, tek başıma veya iki hanım olarak bir kafe-restorana gittiğim zaman ile ikinci tercüman veya eşim ile birlikte gittiğim zaman işletme sahipleri veya çalışanların tutumlarında farklılıklar olduğunu gözlemledim. Sözgelimi, M. veya eşim ile gittiğimizde, tıpkı Malta Çarşısı'ndaki pastaneciler gibi, görüşmecilerin (hepsi erkek) benimle doğrudan iletişim kurmaktan kaçındığını; eşim ile veya M. ile konuşmayı tercih ettiğini fark ettim.

Hatta kendimi görüşmecilere nasıl takdim etmem gerektiği hususunda da birtakım kafa karışıklıkları yaşadım. Görüşmecilerin araştırmaya yönelik sorduğu sorulara binaen, tercümanın da yönlendirmesi neticesinde, araştırmacının ne olduğu daha kolay anlaşılabilir diye başlangıçta sadece hangi üniversiteden geldiğimi, ne hakkında sorular sormak istediğimi ve bu soruları bir “araştırma ödevi” hazırlamak için kullanacağımı söylemeye başladık. Bu süreçte, karşı taraf detaylı soru sormadıkça en baştan tüm araştırma hakkında bilgi vermenin çoğu zaman karşı tarafta bir güvenden ziyade bir tedirginlik oluşturduğunu gözlemledim. Bu tedirginliği azaltmak için ben kendimi doktora öğrencisi olarak takdim etmenin biz çözüm olabileceğini düşünmüş idim. Fakat tercümanım M., kendimi bir öğrenci değil de bir üniversite hocası/akademisyen olarak tanıtmamın görüşmecilerde daha fazla güven oluşturacağını çünkü Suriye kültüründe öğretmenlere her zaman daha fazla saygı ve güven duyulduğunu belirtti. Dolayısıyla bir araştırmacı olarak kendimi nerede konumlandırmam gerektiği meselesi saha içinde farklı deneyimler sonucu dönüşümler geçirdi.

Kimi zaman bir öğrenci, kimi zaman bir hoca, kimi zaman ise sadece bir müşteri olarak sahada farklı pozisyonlarda bulunmam gerekliliği doğdu.

Bazı zor durumlarda ise araştırmacı mesafesini korumak çetrefilli bir hâle dönüştü. Kırılgan gruplarla nitel çalışmalar yürüten araştırmacılar için belli bir mesafeyi korumak çok daha zor olabiliyor. Travmatik veya zorlu deneyimlerin anlatıları karşısında bazı araştırmacılar duygusal olarak çok fazla olumsuz etkilenip, görüşmecileri ile duygusal bir bağ veya özdeşlik kurabiliyor. Hatta bu durum, araştırmanın devam edemeyeceği boyutlara bile ulaşabiliyor. Bazı araştırmacılar için ise bu anlatılar tam tersi bir psikolojik dayanıklılık ve kişisel gelişim kaynağı işlevi görebiliyor (Garrels vd., 2022). Suriyeli mülteciler gibi kırılgan bir grupla saha araştırması yürütürken benim de görüşmecilerin zorluk ve acı tecrübelerle dolu anlatıları karşısında duygusal ve zihinsel olarak stabil kalmakta zorlandığım zamanlar oldu. Hiçbir zaman bir görüşmeyi yarıda kesmemi gerektirecek veya katılımcıyı travmatize edecek bir durum ile karşı karşıya kalmadım, fakat konuşma esnasında göç hikayesi, aile ve geri dönüş konularına temas eden meseleler söz konusu olduğunda konuşma aralarında uzun sessizlikler yaşandığı zamanlar oldu. Bütün görüşmelerimde etik kurallar çerçevesinde travmatik deneyimleri tetikleyebilecek veya görüşme esnasında katılımcıyı duygusal veya zihinsel olarak zor durumda bırakabilecek hiçbir konuyu konuşmamaya veya sormamaya azami dikkat gösterdim. Bu süreçte bazı katılımcıların ben sormadığım halde kendi göç deneyimlerini, yaşadıkları zorlukları anlatmaya başlaması ve bu tecrübe paylaşımının onlar için çoğu zaman bir duygusal sağaltım etkisi yaptığını ifade etmeleri benim için yeni bir farkındalık penceresi açtı. Birçok görüşmecim benim bir Türk olarak Suriyeli göçmenlerin hayatını, kültürünü anlamaya çalışmamdan ve onlarla konuşmak istememden memnuniyet ve mutluluk duyduğunu dile getirdi.

Sahada şimdiye kadar karşılaştığım ikinci zorluk, göçmenlerin kırılgan ve güvencesiz durumundan kaynaklandığını söyleyebileceğimiz tedirginlik hali ve bunun benim araştırmamdaki yansımaları oldu. Katılımcı grup ile araştırmacı arasındaki güveni tesis etmek, neredeyse her etnografi araştırmasında olduğu gibi bu araştırmada da ciddi bir çaba gerektiriyor. Görüşmecilerin pek çoğu -burada yasal olarak meşru konumda bulunanlar veya vatandaş olanlar dahil- kendilerini güvencesiz hissettikleri için göç hikayesi, işletmeye dair bilgiler, sosyal-gündelik hayat bilgileri gibi özel sorulara yönelik güvensizlik ve tedirginlik yaşayabiliyor. Özellikle Suriye istihbaratından duyulan büyük endişe sebebiyle herhangi bir mülakat talebine olumlu karşılık

verenlerin sayısı ilk başta epey düşük olabiliyor. Benim de araştırma süresince geri çevrildiğim mekânlar çok oldu. Ayrıca, istihbarat korkusu nedeniyle tepkiler aldığım görüşmeler de deneyimledim. “Suriyeli olmayan” ve bu sebeple grup dışından olan bir “yabancı Türk” araştırmacı olarak tepkiler almamın bu koşullar içerisinde normal karşılanması gerekiyor. Bu sebeple, çalışanların hiçbirisi patronlarından izin almadan herhangi bir beyanda bulunmuyor.

İstihbarat korkusu bazı görüşmecilerde o denli yüksek idi ki tercümanlarıma Arapça olarak “neden bu araştırmayı yapıyor, istihbarattan mı, güveneyim mi sence sen ne diyorsun” gibi sorular soran kişiler oldu. Çoğu zaman deftere herhangi bir not aldığımda bu tedirginliğin daha arttığını gözlemledim. Tercümanım Ş. beni birkaç defa kafe-restoranların önünde veya görüşme esnasında not almamamın daha iyi olacağını söyleyerek uyardı. Hatta istihbarat mensubu olabileceğinden şüphe duyulan kişiler için Arapça “onun yazısı güzel, dikkat et” gibi ifadeler ile Suriyelilerin birbirlerini uyardıklarını anlattıktan sonra ben de not defterimi görüşme alanından uzakta kullanmaya başladım. Bu durum, gözlemleri kaydetme aşamasında deftere not almamı da zorlaştırdığı için çoğu zaman gözlemlerimi mekândan biraz uzaklaştıktan sonra ses kayıt cihazında kendi sesimi kaydederek tamamladım. Fakat genel olarak birkaç tekil vaka dışında görüşmecilerimle aramda güven tesisi konusunda sıkıntı yaşamadım. Bunda öncelikle bir devlet üniversitesine mensup olmamın, ayrıca etik kurul onam belgesinde ve ilk iletişim kurma aşamasında karşı tarafı güvende hissettirmek amacıyla her zaman şeffaf ve dürüst davranmamın etkili olduğunu düşünüyorum. Buna ek olarak, bazı görüşmecilerin kültürel ve dini dünya görüşü bakımından beni kendilerine yakın bulduklarını ifade etmelerinin ve sahaya eşimle ya da tercümanlarımla gitmemin karşı tarafta güven duygusu tesis etmeye yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmada zorluk teşkil eden bir diğer husus, kafe-restoranlardaki sürekli hareketlilik, müşteri giriş-çıkışı veya başka işler sebebiyle görüşmelerin bölünmesi (veya bazen hiç gerçekleşmemesi) oldu. Bu hareketlilik sebebiyle, bazı görüşmeleri ayakta, kasa önünde veya tezgahların yanında, ya da müşterilerin çok yoğun olduğu gürültülü/sürekli iletişimin bölündüğü ortamlarda müşteri giriş çıkışını engellememeye çalışarak gerçekleştirmek zorunda kaldım.

Son olarak, pandemi döneminde yapılan tüm araştırmalar gibi bu araştırmada da pandeminin zorlayıcı etkilerini deneyimledim. Pandemi sebebiyle geçici veya kalıcı olarak kapanan ya da başka yere taşınan işletmeler olduğu için veri toplama sürecinde aksaklıklar

yaşandı. Ayrıca, özellikle yeme-içme sektöründe maske kullanımının ve hastalıktan korunmanın getirdiği zorluklar, eve kapanma dönemlerinde veri toplama sürecinin durması gibi zorluklar da araştırmaya etki etti. Yasakların kalkmasını takiben temkinli fakat görece daha rahat bir sürece girildiği için veri toplama sürecini tamamlayabildim.

Bu süreç içinde bazen haftada bir iki kez, bazen iki haftada bir bazen birkaç ay ara ile yaptığım saha ziyaretlerinde her defasında sahada birçok yenilik ve değişiklik ile karşılaşmak, bu tez araştırmamı ve gözlem sürecini daimi bir heyecan, merak ve dikkat ile takip etmeme sebep oldu. Sözgelimi, o gün açık olan restoranla bir hafta sonra mülakat yapmak için sözleştikten sonra mülakat günü geldiğinde restoranı kapanmış olarak buluyorum. Veya birkaç gün sonra buluşmak için anlaştığımız bir gencin telefonlarına ulaşamayınca ve çalıştığı dönerciye gittiğimde kendisinin dün gece Avrupa'ya kaçtığını öğreniyorum. Sadece bir ay içinde Yusufpaşa'da veya Malta Çarşısı'nda üç dört Suriyeli restoran birden kapanırken yerine başka Suriyeli işletmeciler tarafından yenileri açılıyor. Fakat tabelalar, dekorlar veya sunulan ürünler değişse bile bu mekânsal dönüşümün yine Suriye mutfakı ekseninde olduğu gerçeği değişmiyor. Çalışmaya adını veren “akışkan mutfak” ve “gastro-akış” tanımlamasına da işte her sahaya gidişimde karşılaştığım bu kendi ritmi içinde akan dinamizm ilham oldu diyebiliriz.

Tüm bunlara ek olarak, sahanın dönüştürücü etkisi ve araştırmacının süreç içinde kazandığı deneyimlerin ne kadar kıymetli olduğu muhakkak hatırd tutulmalıdır. Kendi etnografi serüvenime geri dönüp baktığımda -özellikle ses kayıtlarını yeniden dinlerken- ilk mülakat ile son mülakat arasındaki farkın bariz biçimde ortada olduğunu söyleyebilirim. İlk mülakatlardaki heyecan, diyalog aralarında beklemler, araştırılan konuya ilişkin bazı bilgilerdeki eksiklikler, son mülakatlarda elde edilen veri doygunluğu ve tecrübeyle birlikte yerini artık sahanın şifrelerini büyük ölçüde çözmüş, kendinden emin bir bilgi birikimine ve güvene bırakıyor.

1.4.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi aşamasında, NVivo yazılım programı kullanılarak düşünümsel (refleksif) tematik analiz (Braun & Clarke, 2022) yöntemi uygulanmıştır. Düşünümsel tematik analiz yönteminde¹¹, kodların ve temaların veri setindeki içerikten elde edilerek yorumlandığı tümevarımcı bir yaklaşım hâkimdir. Düşünümsel tematik analizin doğası gereği, önceden

¹¹ Diğer tematik analiz yöntemleri arasında güvenilirlik kodlaması ve kod çizelgesi yaklaşımları yer alır. Detaylı bilgi için bkz. Braun & Clarke, 2022; ya da <https://www.thematicanalysis.net/faqs/>.

hazırlanmış kod çizelgeleri kullanılmaz. Bunun yerine, verilerin aşama aşama kodlanması, geliştirilmesi, sınıflandırılması ve yorumlanması ile analiz sürecinde kavramsal bir keşif yapılması hedeflenir. Dolayısıyla, kod çizelgesi, veri setine dair bir anlam haritası olarak analiz bittikten sonra ortaya çıkar. Bu araştırma için NVivo yazılım programında belirlenen temalar ve kodlardan hareketle oluşturulan kod çizelgesi, tezin ekler bölümünde paylaşılmıştır.

Düşünümsel tematik analizde, kodlar ve temaların kodlama süreci içerisinde oluşmasını öngören esneklik ve döngüsellik esastır. Bu anlamda, tematik analizdeki (kısaca TA) kodlama süreci, gömülü teori (Charmaz, 2006) ile de benzerlik gösterir¹². Buna ek olarak, araştırmacının en başından itibaren aktif bir şekilde analiz sürecinin içine dahil edilmesi neticesinde, tematik analizde ortaya konulan temalar ve yorumların araştırmacıdan izler taşımasından kaçınılamaz. Dolayısıyla, sabit kod çizelgelerini esas alan uygulamalarda olduğu gibi veri setinde mutlak bir doğru kodlama biçimi arama çabasına girilmez; anlam, veri içinde gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen sabit bir cevher olarak değil, araştırmacının bakış açısı ile şekillenen dinamik bir yapı olarak görülür. Bu sebeple, Braun & Clarke (2006) temaların verilerden “açığa çıkması” fikrine karşı çıkarak, araştırmacı ve veriler arasındaki interaktif ilişkiye, veri setinin kendi içindeki döngüsellğe ve araştırma bağlamına dikkat çeker.

Düşünümsel TA metodunda Virginia Braun ve Victoria Clarke (2006) tarafından ilk olarak 2006 yılında ortaya konulan 6 temel analiz aşamasını takip ederek veri analizinde uyguladığım yöntemleri şöyle sıralayabilirim:

1. Veri setini tanımak: Eldeki verileri yani mülakat deşifrelerini ve gözlem notlarını birkaç defa okuyarak içeriğe hâkim olmak. Başlangıç aşamasında veriye ilişkin araştırma sorusu

¹² Tematik analiz ve gömülü teori yöntemi nitel araştırma sürecine yönelik tümevarımcı yaklaşımları ve kodlama aşamalarının benzerliği açısından birbirine çok yakın görünmektedir, ancak iki yöntem arasında dikkat çeken bazı farklar vardır. İki yaklaşım arasındaki en temel fark şudur: Tematik analiz (kısaca TA), verilerin tematik bir kavramsal/kuramsal çerçeve etrafında yorumlanmasını öngörür, fakat gömülü teorideki gibi muhakkak suretle bir kuram ortaya koyma hedefi gütmaz. Braun & Clarke (2022) gömülü teoriyi tam ve kısmî -kendi ifadeleriyle “hafif”- gömülü teori olmak üzere iki kısma ayırır. Tam gömülü teoride takip edilmesi gereken aşamalar net bir şekilde önceden belirlenmiştir. Örneğin, teorik (diğer bir deyişle tematik) bir örneklem seçilmesi gerekir. Kodlamada açık, eksensel, seçici ve tematik kodlama aşamaları yürütülerek sistematik bir karşılaştırma ile teori oluşumuna doğru ilerlenir. Kısmi gömülü teoride ise gömülü teorideki tematik kodlama teknikleri ve kısa notlar (memo) yazma, karşılaştırma, kategori oluşturma, kategoriler arası ilişkileri tespit etme gibi teknikler kullanılır. Fakat teorik örneklem şartı uygulanmaz. Hatta bu açıdan pek çok gömülü teori araştırmasında bu ikinci tür yöntemle rastladığımızı da söyleyebiliriz. Tematik analiz, gömülü teorisinin bu ikinci yöntemi ile benzerlik gösterir. Tanımsal olarak bazı farklar (örneğin, kategori – tema) olmakla birlikte iki yaklaşım da verilerin aşamalı bir şekilde kodlanmasına ve kavramsal bir çerçeve içinde yorumlanmasına dayanır.

ile alakalı olabilecek ilk yorumları, çıkarımları ve notları yazmak. Bu aşamada, Nvivo uygulamasında bulunan “memo writing” (veriler ve kodlara ilişkin notlar yazma, notlar arası ilişkiler) ve “mind map” (zihin haritası) tekniklerini de kullanarak veri analizine ilişkin yorum ve fikirleri yazıya dökmek de epey faydalı oldu. Bu haritalara da çalışmanın ek bölümünde ulaşılabilir. Özellikle “mind map” kısmında temalara ilişkin bir ön şema hazırlanması, kodlama sonrasında oluşturulacak temalar ve kodlar için bir somut bir başlangıç olarak da değerlendirilebilir.¹³ Zaten refleksif tematik analizde veriler üzerinde sürekli öz düşünüm esas olduğu için, analiz süreci sonunda başlangıçtaki bu yorumlar da büyük ölçüde dönüşmüş oluyor.

2. Kodlama: Veri setindeki bilgilerin kısa fakat öz bir şekilde kodlanması. Kodlama süreci de kendi içinde birkaç aşamaya ayrılabilir. Gömülü teorideki kodlama aşamalarına benzer şekilde birinci aşamada açık kodlama, sonraki aşamalarda seçici ve tematik kodlama ile ana ve alt kategorilerin oluşturulması gerekir.

Bu tez araştırmasında kodlamaya geçmeden önce tüm görüşme kayıtları ve gözlem notları bizzat araştırmacı tarafından deşifre edilip bilgisayar ortamına aktarılmış ve katılımcıların her biri G1, G2, G3. şeklinde devam eden bir düzen içerisinde sınıflandırılmıştır. Sonrasında bütün mülakatlar ve gözlem notları, ilk olarak açık kodlama yöntemi ile birinci kodlama sürecine tabi tutulmuştur. Açık kodlama ile 123 adet kod belirlenmiştir. İkinci aşamada, kodlar üzerine yeniden düşünülerek, kodlar arasında bir düzenleme yapılmıştır. Örneğin, bazı kodlar birbiri ile birleştirilmiş veya bazı kodlar değiştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise, kodların kendi içindeki tekrarlar, ortaklıklar vb. fark edilerek kodların kendi içinde oluşan anlamlı kategorizasyona odaklanılmıştır.

3. Öncü temaların belirlenmesi: Bu aşamada kodlamalardan sonra elde edilen kategorileri ve veri setini detaylı biçimde inceleyerek, araştırma sorusu çerçevesinde analiz unsuru olarak öne çıkan potansiyel temalar belirlenir.

¹³ Ben kendi araştırmam için iki adet zihin haritası çıkardım. Birinci haritada kodlama öncesinde verilerin ön değerlendirme aşamasında tespit ettiğim temaları yazarak bir analiz izleği oluşturmaya çalıştım. Bu çalışmalar veriden ve teoriden hareketle tasarlanan bir beyin fırtınası gibi de düşünülebilir. Kodlama süresince ve kodlama bitiminde bu haritaya geri dönerek bazı güncellemeler yaptım. Hangi konular ön plana çıktı, hangileri geri planda kaldı, analiz seviyesi değişti veya ileri çalışmalarda odaklanılmak üzere kenara ayrıldı gibi soruların cevabı bu güncellemelerde etkili oldu. Örnek olarak etnik ekonomi tartışmaları ve toplumsal cinsiyet konularını verebiliriz. Bu konulara ilk taslakta daha ön planda ayrı başlıklar olarak yer verirken, ikinci haritada bunları sırasıyla sosyo-ekonomik yapılar ve değişen kültürel hayat pratikleri altında analiz ederek, daha derinlikli yorumları ileri çalışmalar kısmına dahil etmeye karar verdim.

Bu tez araştırmasında temel araştırma sorusunda işaret edilen “göçmen gastro-akış” kavramı merkeze alınarak, kodlardan hareketle öne çıkan potansiyel temalar belirlenmiştir. Başlangıç için 13 ana tema belirlenmiş olup, diğer kodlar ana temaların altındaki alt temalar olarak düzenlenmiştir.

4. Temaların geliştirilmesi ve derinleştirilmesi: Bu aşamada temalar ile kategoriler birbiri ile ilişkilendirilir. Bir önceki aşamada belirlenen temalar ile kodlanan veri seti ve araştırma sorusu arasındaki ilişki gözden geçirilir. Temalar gerekli görüldüğü biçimde birleştirilerek, ayrılarak, ekleme-çıkarma yapılarak daha rafine bir hale getirilir. Refleksif tematik analizde temalar, bir temel kavram veya düşünce altında tanımlanabilecek ortak anlam örüntülerine işaret eder. Ana temalar ve alt temalar da aynı anlam örüntüleri çerçevesinde gruplandırılır. Bu araştırmada üçüncü aşamada belirlenen ana temaların geliştirilmesi sonucunda bir ana tema/merkez kavram (göçmen gastro-akış) etrafında 5 ana tema (kentsel mekânın dönüşümü, benlik algısı, ev algısı, cemaat algısı, birlikte yaşam algısı) belirlenmiş ve diğer alt temalar kategorik biçimde bu temalarla ilişkileri bağlamında yeniden kategorize edilerek geliştirilmiştir.

5. Temaların gözden geçirilmesi, tanımlanması ve adlandırılması: Bu aşamada belirlenen her tema için gelişmiş düzeyde detaylı bir analiz yapılır. Her temanın kapsamı ve araştırmanın analizi için sunduğu anlatılar -diğer bir deyişle “hikâye”- belirlenir. Ayrıca temalara okuyucu için de anlamlı olacak, veri analizi ile ilgili doğru bilgiyi yansıtacak isimler verilir. Bu tez araştırmasında dördüncü aşamada belirlenen ana tema ve alt temalara dair anlatı izlekleri, “memo”lar, temalar arası ilişkiler, gözlem notları ve diğer veriler de dikkate alınarak tanımlanmış, bulguların yorumlanmasına geçilmeden önce bir analiz taslağı hazırlanmıştır.

6. Verilerin yorumlanması: Bu son aşamada elde edilen analitik anlatılar ve veri setinin araştırma sorusu ve mevcut literatür ile ilişkilendirilerek yorumlanması yer alır. Bu tez araştırmasındaki bulguların analizine üçüncü bölümde yer verilmektedir.

1.4.5. Etik

Mülteciler ve zorla yerinden edilmiş kişiler gibi kırılgan topluluklara dair araştırmalarda her bilimsel çalışmada dikkat edilmesi gereken ahlaki kodlara çok daha özenle yaklaşılması ve araştırma boyunca etik sorunların akılda tutulması gerekmektedir. Vanclay vd. (2013) sosyal bilimlerin insanlarla ilgili araştırmaları hususunda temel kaynaklarda öne çıkan 18 temel etik prensipten bahseder. Bunlar arasından öne çıkan ve bu tez araştırmasında öncelikle riayet edilecek temel etik prensipler; gönüllü katılım, gizlilik/mahremiyet hakkının korunması ve zarar vermeme

ilkesidir (*the principle of 'do no harm'*) (Clark-Kazan, 2017). Gönüllü katılım ilkesi doğrultusunda öncelikle tüm katılımcıların araştırmaya kendi istekleri ile katılması, araştırma hakkında doğru bilgilendirilmesi ve araştırmaya katılmaktan istedikleri zaman vazgeçme haklarının bulunması esas alınmıştır. Araştırmaya katılacak mültecilerin önceki kötü tecrübelerine ve istihbarat korkusuna istinaden araştırmacının isteyeceği yazılı izin formundan herhangi bir şüphe duyması riski göz önüne alınarak, yazılı izin formu yerine sözlü izin alınması yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca, ses-video kaydı alınması için de izin istenecek, izin verilmemesi durumunda yazılı not alınmıştır.

İkinci olarak, gizlilik ve mahremiyet hakkı ilkesi doğrultusunda, tüm katılımcılara ait kişisel bilgiler ve görüşmelerde elde edilen veriler korunarak; üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Bu bağlamda, araştırmaya katılan kişilere metin içinde referans verilirken bu kişilerin gerçek kimliklerini açığa çıkarabilecek herhangi bir spesifik bilginin (ad-soyad, adres, kurum, dükkân ismi vb.) verilmemesine özellikle dikkat edilecek ve katılımcılar takma adlar ile referans gösterilecektir. Video veya ses kaydı yapılması durumunda, katılımcı isterse görüşme çözümlerini okuma, kontrol etme veya değiştirme hakkına sahiptir (Vanclay vd., 2013).

Araştırma süresince dikkat edilecek en önemli etik prensip ise zarar vermeme ilkesi olmuştur. Bu prensip doğrultusunda, özellikle birebir görüşmeler ve katılımcı gözlem esnasında, mültecileri rahatsız edebilecek hassas veya travma tetikleyebilecek konulardan kaçınmaya; bu tür konular gündeme geldiğinde ise meseleye gerekli hassasiyet ve özenle yaklaşmaya dikkat edilmiştir. Bu bağlamda, görüşülen kişilerin dil, din, ırk, cinsiyet, eğitim, meslek vb. herhangi bir alanda ayrımcı söylemlere maruz kalmaması adına çoğulcu, kapsayıcı, hakkaniyetli bir üslup ve dil kullanımı ayrıca önemlidir (Clark-Kazan, 2017). Buna ek olarak, resmi otoriteler ve sosyo-ekonomik yapılanmalar karşısında çoğu zaman güçsüz ve sesini yeterince duyuramayan tarafta yer alan mültecileri ilgilendiren çalışmalarda, araştırmacının tarafsızlığı ve katılımcılarla arasına koyacağı mesafenin ayarlanması bazen sorun olabilmektedir. Bu aşamada öne çıkan iki temel sorun, çatışma durumunda taraf tutma ve araştırmacının katılımcıların hayatına müdahalesi meselesidir (Mackenzie et al., 2007). Araştırmacılar her ne kadar politik görüşlerini ifşa etmeme ve herhangi bir çatışma durumunda tarafsız kalma ilkesine sadık kalmakla yükümlü olsalar da bazı durumlarda bunun tam tersi bir tutum sergilenmesi gerekli olabilir.

Buna ek olarak, araştırmadan ele edilen verilerin hangi amaçla kimler tarafından kullanılacağı konusunda da şeffaf olunması gerekir. Örneğin, politika üretici kurumlar veya devlet yetkilileri inisiyatifiyle gerçekleştirilen araştırmalarda yanlış veri/yorum üretilmesi, bazı verilerin kasıtlı olarak eksik bırakılması/gizlenmesi veya katılımcılara maddi-manevi zarar getireceği düşünülen verilerin araştırmada kullanılması gibi konularda araştırmacının “karşılıklı fayda” ve “zarar vermeme” ilkeleri doğrultusunda hareket ederek olabildiğince hakkaniyetli, şeffaf ve tarafsız bir çalışma ortaya koyması gerekmektedir. Bununla birlikte, araştırmacı özgür iradesi ile bazı çalışmalarda alenen taraf olmayı, politika üreticilerini veya toplumu etkilemeye yönelik ikna edici bir dil kullanmayı, belirli verileri özellikle saklamayı ya da ifşa etmeyi tercih edebilir. Bu gibi durumlarda esas olan, araştırmacının aldığı kararlara ilişkin gerekçeleri ortaya koyması ve her halükârda akademik etik prensipleri gözeterek hareket etmesidir (Mackenzie et al., 2007).

Kırılğan gruplarla etnografi yürütürken karşılaştığım bazı zorlukların etik boyutuna yukardaki etnografi deneyimi bölümünde ayrıca temas edilmiştir. Etik prensipler, tez araştırması –özellikle saha çalışması- esnasında pratiğe döküldüğü için, bu prensiplerin uygulama aşamasına dair sahadan bazı ek notların burada aktarılması faydalı olacaktır.

Öncelikle yukarda bahsettiğim üzere katılımcılardan genellikle sözlü onam alınması tercih edilmiştir. Onam formu yazılı ve imzalı bir resmî belge niteliği taşıdığı için genelde görüşmecilerde çoğu zaman bir “sorgulanma kaygısı” oluşmasına ve tedirginliklerin artmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple, sahaya çıkmadan önce bu alanda tecrübe sahibi olan hocalarımdan aldığım tavsiye gereği,¹⁴ katılımcılara bu formu görüşme başında değil görüşme sonunda sunmayı tercih ettim. Görüşme başında araştırmanın tüm detaylarını sözlü bir şekilde anlatıp, şifahen onay aldıktan sonra isteyenler olursa ayrıca formu görüşme başında verdiğim katılımcılar da oldu; fakat birinci yöntemin katılımcılar ile aradaki güveni ve samimiyeti kurma açısından çok daha verimli olduğunu söyleyebiliriz.

Bir diğer konu ise, verinin kaydedilmesi noktasında katılımcılardan izin alınmasıdır. Bu aşamada sadece ses kaydı alırken değil, not yazarken, herhangi bir fotoğraf/video çekerken de her zaman öncelikle izin alınmıştır. Bazı mekânlar veri ve görsel paylaşımı konusunda son derece

¹⁴ Bu konuda danışman hocam ve komite üyelerine ek olarak göç araştırmaları alanında Türkiye akademisindeki tecrübeli isimlerden olan Doç. Dr. A. Didem Danış Şenyüz ve Doç. Dr. Pınar Yazgan Hepgül hocalarımdan tavsiyeleri aydınlatıcı ve yol gösterici olmuştur.

esnek iken, bazı mekânlarda fotoğraf çekmeme asla izin verilmemiştir. Hatta bazı mekânlar, araştırmacı olduğumu öğrendikten sonra beni içeri dahi almadı. Böyle bir ortamda etnografi deneyimi bölümünde değindiğim istihbarat korkusu ve güvencesizlikler bu saha çalışmasının her aşamasında etkisini gösterdiği için mahremiyet ve veri kaydında izin alınarak ilerlenmesi çok önemli olmuştur.

Buna ek olarak, araştırmacının görüşmecilerle belli bir mesafeyi koruması, taraf tutma ve katılımcıların hayatına müdahalesi meselesi ayrıca tartışılabilir. Bu tez araştırmasında, benim araştırmacı kimliğim gereği (Türk vatandaşı olmak) genellikle katılımcılar tarafından sık sık Suriyeli göçmenler hakkındaki şahsi intibalarım, vatandaşlık veya göç politikaları hakkındaki görüşlerim, ırkçı-ayırıcı söylemlere karşı tutumum gibi öznel yorumlarım merak konusu olmuştur. Hatta birçok katılımcı beni bir devlet otoritesi veya yetkili bir kişi konumuna oturtturarak vatandaşlık meselesi ve devletin göç yönetimi, ekonomi politikaları ile ilgili bir çözüm önerisi beklentisine girmiş ya da arabuluculuk misyonu yüklemiştir. Bazı durumlarda ise katılımcılar beni bir gazeteci/medya mensubu kimliği ile eşleştirerek görüşme esnasındaki beyanlarda kendilerini daha geniş mecralara duyurabilme isteğini dile getirmiştir. Bu tür durumlarda öncelikle karşı tarafla empati içerisinde herhangi bir taraf tutmamaya ve en önemlisi katılımcıları gerçekten anlamaya özen göstererek benim bir politika yapıcı değil bir araştırmacı olduğumu hatırlatmam gerekmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar bu tez bir eylem araştırması olmasa da sahadan elde edilen veriler ışığında göç yönetimine dair beklentileri ve durumu dile getirmek, mümkünse politika yapıcılara çözüm önerileri sunmak, bu tez araştırmasının amaçları ve çıktıları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, katılımcıların talepleri araştırma süresince dikkatle dinlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Ayrıca birçok görüşme esnasında göç politikaları, siyaset ve ekonomi bahisleri geçerken katılımcılar görüş paylaşmakta çok istekli davranmakla birlikte bunları ancak yayınlanmamak kaydıyla anlatabileceklerini söylemiştir. Böyle durumlarda kayıt durdurulmuş ve bilgiler kullanılmamıştır.

Son olarak, görüşmelerde mülakat soruları sorulurken katılımcıların hangi bilgiyi ne kadar paylaşmak istediğine ve hassas konulara değinilmemeye azami dikkat gösterilmiştir. Bu aşamada kırılgan bir mülteci grup ile yarı-yapılandırılmış görüşme yaparken temkinli olduğum en önemli husus, bir anket yapar gibi peş peşe sürekli soru sormaktan ziyade karşı tarafı dinlemeye odaklanmak olmuştur. Dikkatli bir dinleyici olup diyalogları ve anlatıları iyi takip etmek sayesinde

hem karşı taraftaki güven ve samimiyet inşası kolaylaşmakta hem de katılımcıya psikolojik zarar verme ihtimali en aza inmektedir. Örneğin, göç hikayesinde ailesini savaşta kaybettiğini veya tüm yakınlarının Suriye’de kaldığını söyleyen bir katılımcıya, İstanbul’da ailecek gidilen Suriye restoranları veya yeme-içme ritüelleri ile ilgili sorular sormak abes olacaktır. Bu ve benzeri durumlarda görüşme soruları karşı tarafı incitmeyecek ve travmatik deneyimleri tetiklemeyecek şekilde güncellenerek ilerlenmiştir.

1.5. Bölüm İçerikleri

Bu kısımda, toplamda yedi bölümden müteşekkil bu çalışmanın bölüm içeriklerine dair kısa bir özet sunulmaktadır.

Birinci bölüm; araştırmanın konusu ve yöntemine ilişkin tanımlayıcı bilgileri içermektedir. Burada tezin araştırma soruları, kapsamı, tanımlar, araştırma modeli, veri toplama, verilerin analizi ve etik kurallar hakkında bilgilendirme yapılmaktadır.

İkinci bölümde; öncelikle Türkiye’deki Suriyeli göçmenler hakkında, hususen göç, yemek, kültür ekseninde, bugüne kadar gerçekleştirilmiş olan öncü çalışmalara dair bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu bölümde, çalışmanın üç önemli ayağından birini oluşturan göç araştırmaları alanındaki kavramlar ve uygulamalardan hareketle, Türkiye’nin özellikle son on yıldaki göç yönetimi yaklaşımlarına odaklanarak bir genel çerçeve çizilmektedir. Ayrıca, araştırmada incelenen yemek ve toplumsal bütünleşme arasındaki ilişkiye bir kavramsal zemin oluşturmak adına, Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyonu, toplumsal kabul ve uyum süreçleri ve hiyerarşilerin ötesinde karşılıklı kültürel etkileşim konularına ilişkin ulusal ve uluslararası farklı yaklaşımlar ve uygulamalar tartışılmaktadır.

Üçüncü bölümde; kültür, kimlik ve aidiyet örüntülerinde göçmen mutfağının önemine değinilmektedir. Bölümde öncelikle yeme-içme pratiklerinin kültürel temsilleri; göçmen mutfağında gündelik hayat ve kimlik performanslarına ilişkin güncel antropolojik-sosyolojik yaklaşımlar ele alınmaktadır. Devamında ise diasporik kimlik, yemek ve aidiyet ilişkisine odaklanılarak çoğunlukla uluslararası örneklerden hareketle Suriye diasporasında yemek, kimlik, aidiyet konularına yönelik tartışmalar yer almaktadır.

Dördüncü bölümde; araştırmanın kuramsal çerçevesini büyük ölçüde teşkil eden “göçmen gastro-akış” kavramının küresel hareketlilik çağı bağlamında teorik arka planı ve uluslararası

literatürde bu yaklaşımla ortaya konulan öncül çalışmalar irdelenmektedir. Göçmen gastro-akış kavramının kuramsal ve pratik temellerinin tartışılmasını takiben beşinci ve altıncı bölümde bulguların analizine ve teorik çerçeve ile mevcut literatür eşliğinde yorumlanmasına geçilmektedir.

Beşinci bölümde; öncelikle İstanbul-Fatih'te Suriyeli göçmen gastro-akış düzleminin belirleyici unsurları ve verilerin analizi neticesinde gelişip netleşen kuramsal çerçevenin ana hatları (benlik, ev, cemaat, birlikte yaşam ve dönüşüm algısı) ortaya konulmaktadır. Bölümün ilk kısmında, Fatih ilçesinin Suriyeli ve diğer göçmen grupları için taşıdığı kültürel, ekonomik ve toplumsal anlamlar incelenmekte; bölgede göçmen ve yerleşik halklar arasındaki etkileşimler mutfak ve yeme-içme pratikleri ekseninde değerlendirilmektedir. Fatih'te son dönemde Suriye mutfağına yönelik hızla artan talebin altında yatan sebepler ve bu hızlı değişimin tetiklediği sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik oluşumlar tartışılmaktadır. Devamında, 2011'den sonra artan Suriyeli nüfus ve kafe-restaurantlar neticesinde Fatih'teki toplumsal hayatın nasıl bir sosyo-kültürel değişim geçirdiğine odaklanılmakta; Suriyeli göçmen gastro-akışlar, zincirleme göç hareketleri, sosyo-ekonomik dengelerdeki dönüşüm, kamusal alanın paylaşımı, mekânsal ayrışma ve kentleşme perspektiflerinden ele alınmaktadır.

Altıncı bölümde; Fatih'teki Suriyeli göçmen gastro-akış uzamını şekillendiren benlik, cemaat ve birlikte yaşam algılarına odaklanılmaktadır. Bölümün ilk kısmında, göç sonrası İstanbul'da yeniden inşa edilen Suriye mutfak temsillerinden bahsedilmekte; gündelik hayat ve mutfak pratiklerinde yaşanan değişimlere değinilmektedir. Takip eden bölümlerde, aidiyet ve ev algısında göçmen gastro-akışın işlevleri; Suriyeli göçmenler arası sosyal ağların göçmen gastro-akış içindeki rolleri irdelenmektedir. Devamında Fatih'teki yeme-içme mekanlarının ve pratiklerinin sosyo-kültürel entegrasyona etkileri; mutfak kültürlerinin hangi açılardan uzlaştırmacı hangi açılardan birleştirici işlevler üstlendiği konusu tartışmaya açılmaktadır. Buna ilaveten toplumsal bütünleşme ve karşılıklı uyum üzerine, uyum konusunda öne çıkan engeller, ayrımcılık söylemi ve göç yönetimine dair uygulamalar başlıkları altında sahadan elde edilen bulgulardan hareketle güncel bir değerlendirme sunulmaktadır.

Yedinci ve son bölümde; öncelikle tezde ortaya konulan özgün çıktıların ve bulguların özetine, aynı zamanda da ileride yürütülecek çalışmalara yön gösterebilecek araştırma önerilerine yer verilmektedir. İkinci kısımda, Türkiye'deki göç yönetimine ve toplumsal bütünleşmeye dair

küresel, merkezî, yerel ve sivil toplum düzeyinde saha temelli ortaya konulan politika önerileri bulunmaktadır.

2. BÖLÜM: GÖÇ ARAŞTIRMALARI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERE GENEL BAKIŞ

Bu tez araştırmasının kuramsal çerçevesi, göçmen gastro-akışların (*immigrant foodscapes*) oluşumu perspektifinden Suriyeli göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyon örüntüleri, aidiyet algısının (yeniden)kurgusu ve kentsel mekânın dönüşümü etrafında şekillenmektedir. Göç-kültür-yemek ilişkisi karmaşık örüntülerin bir araya geldiği yapılanmaları ihtiva ettiği için, incelenecek olgulara yaklaşım da çok boyutlu ve interdisipliner bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda araştırmada öne çıkan temel kavramlardan en önemlisi göçmenliğin, kültürün, yemeğin ve mekânsal aidiyetlerin kesişiminde yer alan “göçmen gastro-akış” fikridir. Ancak Türkiye’deki Suriyeli mülteciler üzerine yapılan bir araştırmanın ulusal ve uluslararası literatürle ilişkisini daha anlamlı kılabilmek için öncelikle Türkiye’deki göç araştırmalarının seyrine ve temel bakış açılarına değinmek faydalı olacaktır. Burada özellikle Türkiye’nin izlediği göç politikalarının ve temel göç yönetimi yaklaşımlarının da tartışılması gerekir, çünkü Suriyeli göçmenlere yönelik adımlar bu doğrultuda atılmakta, göçmenlik pratikleri de bu doğrultuda üretilmektedir. Takip eden bölümlerde, bu tezin araştırma alanını kapsayan göç araştırmaları disiplini odağında araştırma konusuna bir çerçeve çizmek adına literatürdeki öncül çalışmalara ve kavramsal tartışmalara yer verilmektedir. Bu amaçla, öncelikle Türkiye akademik dünyasında göç araştırmalarının sosyal bilimler alanında müstakil bir alt disiplin olma süreci ve özellikle de son on yılda göç araştırmalarına yönelik artan akademik ilgiye değinilmektedir. Ardından, göç araştırmaları perspektifinden 2011 Suriye göçü sonrası Türkiye’de Suriye mutfağı ve göç üzerine sosyal bilimler alanlarında yapılan öncül çalışmalardan bahsedilmektedir. Devamında, Türkiye Cumhuriyeti’nin göç yönetim süreçlerine dair genel bir değerlendirme, Suriye göçünün yönetimi odaklı bir biçimde, ele alınmaktadır. Bu aşamada, Avrupa Birliği müzakere süreçlerinin Türkiye’nin göç politikaları üzerindeki etkisi ayrıca tartışılmaktadır. Son olarak, ülkemizdeki göç politikalarının Suriyeli göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyonu ve uyum süreçleri üzerindeki etkileri, uluslararası uyum göstergeleri, kavramlar ve modeller çerçevesinde incelenmektedir.

2.1. Türkiye akademisinde müstakil bir alt disiplin olarak “Göç Araştırmaları”

Anadolu topraklarında yüzyıllardır toplumları ve devletleri şekillendiren demografik değişimler ve göç olgusu, Türkiye Cumhuriyeti’nde de kurucu ve dönüştürücü etkisini devam ettirmiştir. Kemal Karpat bu durumu “Türkiye, göçler sayesinde kurulmuş, değişmiş ve bugün milli devlet haline gelmiştir” diyerek özetler. Farklı coğrafyalardan farklı zaman dilimlerinde ve nitelikte gerçekleşen dış, iç ve/veya transit göç dalgalarına dair kapsamlı bir değerlendirme için *Türkiye’nin göç tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye göçler* (Erdoğan ve Kaya, 2015) eseri değerli bir derleme sunmaktadır. Demografi ve göç alanındaki bu uzun soluklu toplumsal değişimler, son dönemlere kadar Türkiye akademisinde tarih alanı başta olmak üzere genelde farklı sosyal bilimlerin ana çatısı altında, o disiplinlerin gerektirdiği metodolojik eksende incelenmiştir. Diğer bir deyişle, Türkiye’de göç üzerine yapılan çalışmalar uzun yıllardır var olmasına rağmen akademiye göç araştırmaları temel olarak 90’lı yıllardan sonra ilgi görmeye başlamış ve sosyal bilimlerde müstakil bir alt disiplin olarak “göç çalışmaları” son on yılda öne çıkmıştır diyebiliriz. 2011’de Suriye’den Türkiye’ye gelen büyük göç dalgalarının bu dönüşümdeki etkisi büyüktür. İlerleyen bölümlerde daha detaylı incelendiği üzere, Türkiye’de göç yönetimine dair somut siyasî, toplumsal, ekonomik adımlar bu tarihten sonra hızlanmış; buna mukabil, eğitim ve araştırma hayatında göç araştırmalarına verilen önem ve desteklerde artış görülmüştür.

2017’de kurulan GAR-Göç Araştırmaları Derneği’nin kurucu başkanı Didem Danış’a göre, Türkiye’deki göç araştırmalarının seyrini tarihsel olarak değerlendirdiğimizde üç temel kuşak öne çıkmaktadır.¹⁵ Birinci kuşakta, siyaset bilimi perspektifi hâkimdir ve göç yazınında kimlik ve kültür eksenli çalışmalar ön plandadır. İkinci kuşak göç araştırmacıları, 2002-2012 yılları arasında yer alan kuşaktır. Bu dönemde göç çalışmaları İstanbul merkezli yürütülmüş; sosyolojik perspektifler öne çıkmıştır. 2004 yılında İstanbul’da Koç Üniversitesi bünyesinde kurulan Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (MireKoç) bünyesinde yürütülen çalışmalar ikinci kuşak göç yazınında oldukça belirleyici olmuştur. Üçüncü kuşak göç yazını ise Suriye savaşı ve Suriyeli mülteciler ekseninde şekillenmektedir.

¹⁵ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı, “Türkiye’de Göç Araştırmalarının Seyri” başlıklı 19 Kasım 2019 tarihli seminer notlarından ve Didem Danış ile 9 Nisan 2021 tarihinde yapılan birebir görüşme notlarından aktarılmıştır.

Suriye’deki iç savaş ve savaşın tetiklediği mülteci akını veya dev göç dalgası Türkiye’deki göç araştırmalarının seyrini yeni bir boyuta taşımıştır. Bu son dönemde göç araştırmaları alanında yeni isimler ve yeni disiplinler ortaya çıkmıştır. İstanbul, merkezi özelliğini korumakta; ancak yoğun mülteci akışının görüldüğü şehirlerin (Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Mersin, Hatay, Sakarya vb.) göç araştırmalarındaki önemi giderek artmaktadır. Özellikle Ankara ve Gaziantep, son yıllarda göç çalışmaları için önemli merkezler olarak dikkat çekmektedir. Buna ek olarak, son yıllarda Türkiye’de pek çok üniversitede göç çalışmaları alanında yükseköğrenim düzeyinde programlar açılmakta; çeşitli illerde devlet veya vakıf destekli göç araştırma merkezleri kurulmakta; devlet destekli burs ve teşvik fonları ile göç alanındaki projeler desteklenmektedir. Bu artışta uluslararası akademide göç çalışmaları disiplinin yerini giderek sağlamlaştırmasına ek olarak, 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşı ve bu savaşın tetiklediği büyük göç dalgaları da oldukça etkili olmuştur.

Sözelimi, T.C. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, göç araştırmaları alanında yapılan çalışmaları öncelikli alanlar kapsamına alarak burslar vererek üniversitelerde Göç Araştırmaları özelinde lisansüstü programlar açılmasını teşvik etmiştir. Yine bu tarihten itibaren Türkiye’de insanî yardımları önceleyen vakıflara ek olarak göç çalışmaları alanındaki bilimsel faaliyetlere (konferans, söyleşi, yayın faaliyetleri gibi) temel oluşturan vakıf, dernek ve araştırma topluluklarında hızlı bir artış görülmüştür gözlemlenmiştir. Göç Araştırmaları Derneği, Uluslararası Göç ve İntibak Derneği, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi, Mülteciler Derneği, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği gibi kurumlar bu tür oluşumlara verilebilecek örneklerden sadece birkaçıdır. Göç odaklı dernekleşme özelinde yapılacak yeni çalışmalar bu konuya daha fazla ışık tutacaktır. Ayrıca, üniversite bünyelerinde yeni göç araştırma merkezleri kurulmuştur. Hacettepe, Koç, Bilgi, Ankara gibi köklü üniversitelerin göç araştırma merkezleri 2000’li yıllardan sonra kurulmuştur. YÖK’ün araştırma teşvikleri sonrasında bu tür üniversite araştırma merkezleri de artmıştır. Suriye göçü sonrası kurulan araştırma merkezi ve enstitülere örnek olarak Başkent Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2018 yılında Cumhurbaşkanı özel izniyle kurulan Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Politika ve Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (ASPAG) gibi kurumlar örnek gösterilebilir.¹⁶

¹⁶ Türkiye’de son dönemde açılan göç temalı lisansüstü programların ve araştırma merkezlerinin listesine 2019 yılında Esra Demirkol tarafından hazırlanan bu dosyadan da ayrıca erişilebilir:

2011 yılında Suriye'nin güneyindeki Dara şehrinde başlayıp tüm ülkeyi etkisi altına alan ve günümüzde hala şiddetini sürdüren iç savaş, dünyanın ön göremediği büyüklükte bir mülteci krizine sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre dünyada kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 5,201,656 olarak belirtilmiştir.¹⁷ Bu mültecilerin %63,2'si (3.284,679 kişi) Türkiye'de kayıtlıdır.¹⁸ Diğer bir deyişle, Türkiye dünyada en fazla Suriyeli mültecinin bulunduğu birinci ülke konumundadır. Ancak kayıtlı olmayan Suriyeli mültecilerin sayısı düşünüldüğünde savaş nedeniyle yerinden edilmiş kişi sayısının bundan daha yüksek olduğu muhakkaktır. Suriye'de yaşanmakta olan bu kriz, sınır komşumuz olması hasebiyle Türkiye'yi yakından ilgilendiren konuların başında gelmektedir. Türkiye'nin sınır bölgelerinde düzenlediği harekâtlar, mülteci politikaları, Avrupa Birliği, ABD ve Rusya'nın savaşa müdahil olması ile boyut değiştiren diplomatik süreçler ve savaşla ilintili olarak ülke içinde ve dışında yaşanan diğer gelişmeler, kaçınılmaz olarak, son zamanda akademinin de ilgi odağı olmuştur. Özellikle son on yıllık dönemde Türkiye'de Suriye savaşı ve mülteciler ile ilintili konularda yayımlanan lisansüstü tez araştırmalarının sayısında ciddi artış olduğu gözlenmektedir.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 2011'den günümüze genel olarak göç alanında yayımlanan tezler incelendiğinde¹⁹, uluslararası ilişkiler ve siyaset alanındaki tezlerin sayıca oldukça fazla olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde göç alanında savunulan lisansüstü tezlerde dış göç çalışmaları iç göç çalışmalarından daha fazladır ve bu çalışmaların birçoğu İstanbul ve Ankara'da yer alan üniversitelerde (devlet üniversiteleri ağırlıklı) ve Türkçe dilinde hazırlanmıştır. Çalışma konusu olarak ise Suriye göçmenleri birinci sıradadır. Disiplin olarak bakıldığında ise uluslararası ilişkiler ve siyaset ile sosyoloji tezleri ilk sıralarda yer almaktadır. Buna ek olarak, iktisat, kamu yönetimi, çalışma ekonomisi de öne çıkan alanlar arasındadır. Doktora düzeyinde yapılan çalışmalarda artış olmakla birlikte tezlerin çoğunluğu yüksek lisans düzeyindedir.

<https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/77/goc-arastirmalari-dernegi-bulten-no-3-akademi-ve-goc.pdf>.

¹⁷ "Total Registered Syrian Refugees, & Total Persons of Concern by Country of Asylum, UNHCR, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>, 14 Eylül 2023.

¹⁸ Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 21 Eylül 2023.

¹⁹ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Son erişim tarihi: 20 Eylül 2023).

2011-2023 yılları arasında YÖK ulusal tez merkezi veri tabanına göç alanında kaydedilmiş tezlerin güncel durumuna baktığımızda; genel olarak göç alanında yazılmış tezlerin sayısının artmaya devam ettiğini görmekteyiz. Suriyeli mülteciler üzerine yazılan tezler özelinde, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanında Suriye krizi ve AB göç politikaları temalı yüksek lisans tezleri ağırlığını korumaya devam etmektedir. Ayrıca yukarda da bahsedildiği üzere, üniversite ve disiplin çeşitliliği artmakta, yani Suriyeli göçmenler ve genel olarak göç üzerine sadece İstanbul veya Ankara temelli üniversiteler yerine farklı şehirlerdeki üniversiteler bünyesinde ve farklı disiplinlerde tezler yazılmakta, araştırmalar, seminer-sertifika programları, konferanslar vb. düzenlenmektedir. Bununla birlikte, İstanbul’da yazılan tezler nicelik olarak; uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi de çalışma alanı olarak hâkimiyetini sürdürmektedir.²⁰

Bu dönemde sosyolojik metodolojiler kullanılarak hazırlanan tezlerin konu dağılımına genel olarak bakıldığında, göçmen yoğunluklu bir şehir veya bölgeyi araştırma sahası olarak ele alarak gerçekleştirilen betimsel durum çalışmalarına sık rastlandığı görülmektedir. Ayrıca göç sürecindeki kırılgan gruplar –bilhassa kadınlar ve çocuklar- özelinde yapılan araştırmalar da fazladır. Özellikle çocukların eğitim süreçlerine ve kadınların Türkiye’de yaşadığı ayrımcılık deneyimlerine odaklı çalışmalar dikkat çekmektedir.

2.1.1. Türkiye’deki Suriyeli mülteciler ve Suriye mutfağına dair öncül çalışmalar

Suriyeli mülteciler üzerine yayınlanan tezlere akademik alanlar açısından bakıldığında uluslararası ilişkiler ile sosyolojiye ek olarak; işletme, halk sağlığı, radyo televizyon ve sinema, klinik psikoloji, psikoloji, siyaset bilimi, coğrafya, kamu yönetimi, felsefe ve din bilimleri, eğitim bilimleri, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri anabilim dalları öne çıkmaktadır (Tatlıcıoğlu & Apak, 2018:239). Tatlıcıoğlu ve Apak (2018) Suriye göçü özelinde Türkiye’de yazılan lisansüstü tezlere dair bir araştırma yaparak; tezlerin “yıllara, yazım diline, lisansüstü seviyeye, üniversitelere, anabilim dallarına, araştırma bölgelerine, veri toplama alanlarına, Suriyelilerinin nasıl tanımlandıklarına örneklem durumuna ve yöntemlerine göre dağılımı” üzerine daha kapsamlı bir inceleme sunmuştur. İncelemeye göre, tezlerde nitel ve nicel yöntem kullanma oranları arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Fakat yazılan tezlerde göç araştırmaları çerçevesinde

²⁰ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Son erişim tarihi: 20 Eylül, 2023).

ortak bir kavramsal dilin eksikliği hissedilmektedir. Bu sorun aslında sadece lisansüstü tezlerin değil, Türkiye’deki göç yazınının ortak bir sorunudur.

Bu tez araştırmasının odak noktasında yer alan Türkiye’deki Suriye mutfağı veya Suriyeli kafe-restoran işletmelerine dair analizlerin birçoğu, “gıda sektörü” şemsiyesi altında istihdam, işgücüne katılım veya ekonomik gelişme temelli değerlendirmelerde karşımıza çıkmaktadır. Kafe-restoran veya genel olarak gıda/yemek ile göç ilişkisine değinen bu araştırmaların meseleye çoğunlukla iktisadi bilimler veya kamu yönetimi odaklı yaklaştığı görülmektedir (bkz. Gürkan vd., 2020; Sunata vd., 2018; Uygur, 2020; İşcan ve Çakır, 2019; Çakıcı vd., 2016). Fatih’teki Suriye lokantaları özelinde şimdiye kadar gerçekleştirilen en kapsamlı araştırma ise kent ve yemek çalışmaları alanında araştırmalar yürüten Ezgi Tuncer ile Burcu Tüm’ün 2016 yılında birlikte yürüttüğü saha çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar bu araştırmada Suriyeli göçmenlerin Fatih’e yerleşme hikayelerine, lokantalar ve yemek sayesinde kentsel alanın nasıl temellük edildiğine ve göç sonrası grup aidiyetinin yemek vasıtasıyla nasıl devam ettirildiğine dair öncül saha bulgularını paylaşmaktadır (Tuncer, 2017; Tuncer, 2018). İpek Yezdani ve Zeynep Bilgehan’ın 2015 yılında *Hürriyet* gazetesinde yayınladığı araştırma yazısı da²¹ yine Fatih’teki kültür-sanat merkezleri ve restoranlar üzerine odaklanmaktadır. Emine Uçak Erdoğan (2021: 113-118), İstanbul’daki Suriyeli mültecilerin gündelik hayat ve mekânsallaşma pratiklerini ele aldığı kitabında Suriyeli restoranlar bahsine özel bir bölüm ayırarak “Suriyelilerin İstanbul’da kurduğu, açtığı yemekle ilgili mekânlar kadar yemek olgusunun kendisi de bir *mekân* olarak” değerlendirilebileceği iddiasında bulunmaktadır.

Bunlara ek olarak, yukarda bahsi geçen lisansüstü tez ve makale veri tabanlarında göçmen mutfakları ve yemek-göç ilişkisini konu alan sosyoloji perspektifli araştırmaların yok denecek kadar az olduğu dikkat çekmektedir. Göç ve yemek ilişkisine dair Türkiye’deki güncel araştırmalardan bir diğeri, İstanbul’un Bağcılar, Esenler ve Sultangazi kentlerindeki farklı etnik kökenlerden mülteci ve sığınmacı göçmenlerin işlettiği kafe-restoran ve marketler ekseninde mekânsal ayrışma üzerine sosyolojik bir tartışma sunan makaledir (Eser, 2018). Bunların

²¹ “İstanbul’da kültürüyle sanatıyla ve restoranıyla Suriye mahallesi” başlıklı yazıya bu linkten erişilebilir: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-kulturuyle-sanatiyla-ve-restoraniyla-suriye-mahallesi-40026339>. Suriyeli göçmenlerin Fatih’teki kafe-restoranlarına ilişkin değerlendirmelere başka mecralarda da rastlanmaktadır. Fakat web sitelerinde yayımlanan bazı yazılardaki ayrımcı söylemler özellikle dikkat çekmektedir. “Suriyeli lokantaları Fatih’i esir aldı” (<https://m.finansgundem.com/haber/suriyeli-lokantolari-fatih-i-esir-aldi/1187789>, Nisan 2017) haberi bu yazılara örnek olarak verilebilir.

haricinde, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır'ın da dahil olduğu "Arap mutfacı" kategorisi altında ağırlıklı olarak gastronomik perspektiflerle hazırlanan çalışmalar da mevcuttur (bkz. Karaca & Karacaoğlu, 2016). Ancak bu çalışmaların da sayıca çok az olduğunun altını çizmek gerekir. Sonuç olarak, Türkiye'de göç ve yemek ilişkisine farklı kavramsal çerçevelerden yaklaşan çalışmaların artması gerektiği açıkça görülmektedir.

Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin mutfak kültürüne dair yapılan kayda değer bir diğer araştırma, Şerife Rabia Demirel'in 2019 yılında tamamlanan "Göç mutfacı: Konya'daki Suriyeli göçmenlerin mutfak kültürü" başlıklı tez araştırmasıdır. Bu araştırma, Suriyeli ve Türk gruplar arasında gündelik hayattaki kültürel etkileşimin bir aracı olarak mutfak kültürünü analiz etmektedir. Araştırmanın sonucuna göre, mutfak kültüründe bazı tutumlar sınırlayıcı ve dışa kapalı kalmaya devam ederken, bazı alanlarda karşılıklı etkileşime ve farklılıklara açık tutumlar dikkat çekmektedir. Kültürel entegrasyon açısından Konya'daki Suriyeli göçmenler için mutfak kültürü, geleneksel tatlar ve köken kültür ile kurulan bağın devamını sağlamaktadır. Konya'daki yerleşik toplumlar ise Suriye mutfacına karşı muhafazakâr bir tutum sergilemekte ve çoğunlukla yeni tatlara ve kültürel etkileşime karşı mesafeli bir duruş sergilemektedir. Suriyeli göçmenlerin mutfak kültürlerine, kültürel uyumu geniş bir çerçeveden ele alan ve mutfak kültürünü diğer kültür öğeleri (giyim-kuşam, dil, dini ritüeller vb.) ile birlikte değerlendiren betimleyici çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Malatya'daki Suriyeli göçmenlere odaklanılarak yapılan bir araştırmada (Ateş, 2015), Suriye kültürüne özgü kültürel unsurlar betimsel bir şekilde incelenerek, Türk kültürü ile farklılıklarına ve benzerliklerine dair bir değerlendirme sunulmaktadır. Mersin'in Viranşehir ilçesindeki Suriyeli mülteci kadınlarla yapılan bir doktora çalışmasında (Arslan, 2020), hafızanın yeniden inşası odağında mülteci kadınların mekânsal edimleri ve aidiyet örüntüleri incelenmektedir. Suriyeli kadınların göçle birlikte mekâna dair hangi anıları beraberinde getirdiği, göç sonrası Viranşehir'de mekânın yeniden hangi unsurlar ve pratikler ile inşa edildiği analiz edilmektedir. Bu araştırma kapsamında Suriyeli mülteci kadınların gündelik hayat, mekân ve toplumsal hafıza ile iç içe geçmiş pratiklerinde ayrıca yeme-içme alışkanlıkları, mutfak ritüelleri ve bunlardaki dönüşümlerin de izine rastlanmaktadır.

2.2. Türkiye'nin göç yönetimi ve Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamalar

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki nüfus mübadelesinden başlayarak günümüze kadar çeşitlilik gösteren göç ve iltica hareketleri Türkiye'nin sadece demografik yapısını değil sosyo-

ekonomik, siyasi, kültürel bütün toplumsal mekanizmalarını etkilemiştir. Özellikle 1960’larda yapılan işgücü göçü anlaşmaları veya 1980’ler sonrası dışı açılma ve küreselleşme ile birlikte artan ulusötesi insan ve sermaye hareketliliği göçün çeşitlenmesine sebep olmuştur. 1923’ten günümüze kadar gelişen göç hareketlerine özetle bakacak olursak üç temel dönem dikkat çekmektedir. Birinci dönemde 1923-1949 yılları arasında ulus devletin temellerini atmaya yönelik iskân politikaları ve etnik homojenleşmeyi sağlamaya yönelik nüfus mübadeleleri ön plana çıkmaktadır. İkinci dönemde ise 1950-2000 yılları arasında hem iç göçün hem de yurt dışına giden göçmen sayısının arttığını görmekteyiz. Bu dönemin başlarında (1950-60’lar), Türkiye’de sanayileşme hareketleri ile birlikte hız kazanan kırdan kente göçler etkili olmuştur. 1960’larda ise Almanya, Belçika gibi Avrupa ülkeleri ile yapılan işgücü göçü anlaşmaları neticesinde Türkiye ve Avrupa arasında uluslararası göç hareketlerinin temeli atılmıştır. 1970’lerden 2000’li yıllara kadar uzanan dönemde Türkiye’den yurt dışına giden göçmenlerin çeşitliliği (örneğin, ekonomik göçmenler, siyasi göçmenler, aile birleşimi göçleri vd.) artmış ve Avrupa dışında yeni göç güzergahları da ortaya çıkmıştır.²² Bu dönemlerde sadece işgücü göçleri değil yüksek vasıflı veya profesyonel olarak sınıflandırabileceğimiz nitelikli uluslararası göçmenlerde de artış olmuştur. Zaman içerisindeki bu değişimler sonucu, Türkiye mevcut jeopolitik ve coğrafi konumu itibarıyla artık hem göç alan, hem göç veren, hem de göçmenlerin transit bölge olarak kullandığı bir geçiş ülkesi haline gelmiştir. Fakat bu çeşitli ve yüksek orandaki göç olgusuna rağmen Türkiye’nin ulusal ve uluslararası göç hareketlerine dair bütün göçmen gruplarını kapsayan sistematik bir göç politikasının şekillenmesi ancak son on yıllık dönemde ivme kazanabilmiştir. Bu ivmenin kazanılmasında en büyük etken ise kuşkusuz 2011’de patlak veren Suriye iç savaşı ve bu savaşın tetiklediği yoğun dış göç hareketi olmuştur. Bu dönemde Suriye’ye ek olarak Afganistan ve Irak’tan gelen düzensiz göçmenlerin sayısı da bir hayli artmıştır.²³ Türkiye’nin göç ve iltica

²² 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemindeki iskan politikalarından başlayıp günümüze kadar uzanan göç yönetimi stratejilerinin tarihsel gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”, Mirekoc Proje Raporları 1/2014. (Yay. Haz.) Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Çetinkaya, İstanbul (Erişim: 10.06.2020), <https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tu%CC%88rkiyenin-UluslararasıC4%B1-Go%CC%88c%CC%A7-Politikalar%C4%B1-1923-2023-.pdf>.

²³ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından en son 2016 yılında yayınlanan yıllık göç raporuna göre, “2016 yılında Türkiye’de ikamet izni ile bulunan yabancıların ilk 10 ülke dağılımı incelendiğinde; Irak vatandaşları 55.983 kişi ile birinci, Suriye vatandaşları 48.738 kişi ile ikinci, Azerbaycan vatandaşları 39.184 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır. (Tablo 2)”. Ayrıca, “2016 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 174.466’dır. Bunlardan Suriye vatandaşları 69.755 kişi ile ilk sırada, Afganistan vatandaşları 31.360 kişi ile ikinci sırada, Irak vatandaşları ise 30.947 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır. (Grafik 16).” Türkiye’deki diğer göçmenlere dair detaylı

konusunda uyguladığı resmi prosedürler yakın zamana kadar çoğunlukla kısa vadeli ve tekil vakalar ekseninde değerlendirilmiştir (Öztürk, 2019). Ancak 2011’den günümüze uzayan süreçte gerek Suriyeli kitlesel göçün gerekse diğer ülke mensubu kişilerden gelen sığınma taleplerinin artması neticesinde Türkiye’de kısa-orta-uzun vadeli olmak üzere daha köklü ve kapsamlı göç politikalarının geliştirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu açıdan, 2013 yılında T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün kurulması²⁴ ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) yürürlüğe girmesi²⁵ Türkiye’nin göç ve sığınma alanlarında bütüncül bir yönetim stratejisinin zeminini oluşturan en önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. “Yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek” amacıyla yürürlüğe giren kanun kapsamında zorunlu bireysel göç hareketlerine istinaden “mülteci” kategorisine ek olarak “şartlı mülteci”, “ikincil koruma” ve “geçici koruma” statüleri eklenmiştir. Ayrıca, uluslararası koruma hükümleri ile ilgili bir bölüm de bulunmaktadır. Bu kanunda zorunlu göçe ilişkin uluslararası mevzuat ile uyum çerçevesinde geri göndermeme ilkesinin yer alması, Türkiye’nin uluslararası göç mevzuatı ile uyumlu bir şekilde hak temelli yaklaşımını göstermesi açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak Türkiye’deki göç politikalarının genel hatları, dünya genelindeki ulus-devletlerden çok da farksız olmayan bir biçimde, ulusal bütünlük ve sınır güvenliği ön planda tutularak şekillenmiştir. Bu sebeple, giriş-çıkışlara ek olarak, ülke içindeki yabancıların ikameti, çalışması, eğitimi, aile birleşimi, vb. adımların kontrolü gibi hususlar da kontrol altına alınmaktadır.

bilgi için bkz. T.C. GİGM, 2016 *Türkiye Göç Raporu*, (Ankara: Nisan 2017), (Erişim: 20.10.2018), https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf.

²⁴ “Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 04/04/2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulmuştur. Değişiklik öncesinde Kanunun 103 üncü maddesi Genel Müdürlüğün kuruluşunu düzenlemekteydi. Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla 09/07/2018 tarihli ve 30473 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 703 sayılı KHK ile, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Genel Müdürlüğünün kuruluşunu düzenleyen 103 üncü maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Genel Müdürlüğün kuruluşuna ilişkin hükümler, 15/07/2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 158 inci maddesiyle yeniden düzenlenmiştir.” (<https://www.goc.gov.tr/genel-mudurlugun-gorevleri>, Erişim: 20.10.2019).

²⁵ Kanunun, 122. maddesi, 123. maddesinin birinci, ikinci, beşinci ve yedinci fıkraları ile 124. maddesi hariç olmak üzere Beşinci Kısım yayımı tarihinde; diğer hükümleri 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. RG. 11.04.2013-28615. Yönetmeliğin tamamına erişim için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>.

Araştırmanın ilk bölümünde de belirtildiği üzere Türkiye'nin mültecilere yönelik hukuki süreçlerde 1951 Cenevre Sözleşmesi hükümleri bağlayıcıdır ve bu sözleşmedeki coğrafi kısıtlama gereği, Türkiye Avrupa dışından gelen sığınmacılara resmi olarak “mülteci” statüsü tanımamaktadır. Suriyeli mülteciler özelinde coğrafi kısıtlamaya ek olarak bireysel iltica değerlendirmesini olanaksız kılan ani ve kitlesel bir göç hareketi söz konusu olduğu için, Suriye'den kaçarak Türkiye'ye geçen kişilere ilk etapta geçici koruma statüsü verilmesi uygun bulunmuştur. YUKK'un 91. Maddesinde bahsedilen geçici koruma ifadesine istinaden oluşturulan bu yönetmelik ile birlikte Suriye'den Türkiye'ye giriş yapan herkes geçici koruma altına alınmaktadır.²⁶ Bu kapsamda geçici koruma altına alınan Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de kaldıkları süre boyunca ikamet etmeleri için oluşturulan geçici barınma merkezleri, eğitim, sağlık vb. hizmetlere erişimi gibi temel meseleler de yine bahsi geçen yönetmelikteki usul ve esaslara binaen yürütülmektedir.

Geçici korumaya dair AB mevzuatında ve uluslararası mevzuatta geçici koruma statüsünün bir üst sınırı olması gerektiğinin altı çizilmektedir. “2001/55/EC sayılı AB Konseyi Geçici Koruma Direktifinin dördüncü maddesinde, geçici koruma rejiminin geçiciliği vurgulanmaktadır. Düzenlemeye göre, geçici korumanın süresi bir yıl olup, altı aylık periyodlarla en fazla iki kere uzatılabilmekte ve dolayısıyla geçici koruma süresi en çok 2 yıl olabilmektedir” (Aygün ve Kaya, 2016). Fakat Türkiye'de yürürlükte olan geçici koruma yönetmeliğinde bir üst sınır belirtilmemekle birlikte, yönetmeliğin 10. maddesinde geçici korumanın kapsamına, sonlandırılmasına veya gerek görüldüğü takdirde sürenin uzatılmasına Cumhurbaşkanı tarafından karar verileceği ifade edilmektedir. Geçici koruma yönetmeliği, kitlesel akınlara karşı ivedi bir çözüm sunması açısından oldukça işlevsel bir metin olagelmıştır. Ne var ki aradan geçen on yıllık süre içinde Suriyeli göçmenlerin halen geçicilik statüsü altında bulunması siyasi, toplumsal ve hukuki anlamda pek çok açıdan sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla, uluslararası mevzuat (özellikle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

²⁶ 6203 no'lu Geçici Koruma Yönetmeliği, Geçici Madde 1- “28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti'nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti'nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz.” (Tam metne erişim için bkz. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf>).

gibi uluslararası kurumların mevzuatları) ile uyum içerisinde, Suriyeli sığınmacılar için kalıcı çözümler bulma noktasında etkin girişimlere ve kanunlara ihtiyaç devam etmektedir.

Uluslararası mevzuatta kalıcılık açısından kabul gören yaygın çözümler; gönüllü geri dönüş, güvenli bir üçüncü ülkeye yerleştirilme veya bulundukları ülkede entegrasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye'deki savaş koşullarının hala yıkıcı etkisini sürdürmesi ve buna bağlı olarak geçerliliğini koruyan geri göndermeme ilkesi, gönüllü geri dönüş seçeneğini zora sokmuş durumdadır. Türkiye'nin sınır bölgelerinde gerçekleştirdiği operasyonlar ve güvenli bölge inşa etme planları neticesinde bir kısım Suriyeli göçmen ülkesine geri dönmüştür, fakat Türkiye'de kalanlara kıyasla sayılar oldukça düşüktür.²⁷ Güvenli üçüncü ülkeye yerleştirme uygulamaları ise üçüncü ülkelerin ve uluslararası iş birliğinin gerektiği çetrefilli süreçleri kapsamaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında yapılan mutabakatlar bu konuda somut adımlara yönelik girişimler olarak görülmüştür ancak mevcut durumda üçüncü ülkeye yerleştirme oranları (2023 itibarıyla toplamda 23.647) da nispeten çok düşük kalmıştır.²⁸ Bu konunun detayları bir sonraki bölümde AB-Türkiye ilişkileri açısından göç politikaları bağlamında daha detaylı tartışılmaktadır.

Son durumda, dünyadaki Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapan Türkiye için makul çözüm, yerel entegrasyon boyutuna ilişkin siyasi, hukuki, kültürel tüm süreçleri kapsayacak daha uzun vadeli uyum politikalarının geliştirilmesi olarak görünmektedir. Bu kapsamda, GİGM tarafından 2018-2023 yılları için hazırlanan Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planının²⁹ yürürlüğe konması oldukça olumlu bir gelişme olarak görülmelidir. Bu sayede, Suriyeli göçmenlerin ülkede giderek daha kalıcı hale gelmesi sebebiyle çadırkentlerde veya geçici barınma merkezlerinde değil yerleşik toplumla daha entegre bir şekilde hayatlarına devam etmeleri ulusal göç politikaları tarafından da desteklenmektedir. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara yönelik entegrasyon uygulamalarının detaylarına ilerleyen bölümlerde değinilmektedir. Bundan

²⁷“Barış Pınarı Harekâtı - Sınırdaki Suriyeli göçmenler 'güvenli bölgeye' yerleşmeye nasıl bakıyor?”, *BBC Türkçe*, Mahmut Hamsici & Neyran Elden, 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50122476>; “Komşu ülkelerdeki 6 milyona yakın Suriyeli mülteci ülkelere döner mi?”, *BBC Türkçe*, Mahmut Hamsici, 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50502393>; “Şu ana kadar 371 bin Suriyeli geri döndü”, *Sözcü gazetesi*, 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/cavusoglu-su-ana-kadar-371-bin-suriyeli-geri-dondu-5513350/>

²⁸ “2014-2023 yılları arasında Suriyelilerin Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilmesi”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (Erişim: 20.09.2023).

²⁹ Metnin tamamına erişim için bkz. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>.

önce AB-Türkiye ilişkileri kapsamında Türkiye’deki göç ve uyum politikalarına dair bir inceleme sunulmaktadır.

2.3. Kale Avrupası: Türkiye’deki Suriyeli mültecilere yönelik politikalarda AB’nin rolü

Avrupa Birliği müzakere süreçleri ve AB’nin Türkiye’deki göç yönetimi üzerindeki etkileri, Suriyeli mültecilere yönelik uygulamaları büyük ölçüde şekillendirdiği için önem taşımaktadır. Türkiye’nin Avrupa ülkelerine sığınma yolunda bir transit ülke olarak görülmesi fakat AB’nin sınırlarını güçlendirme girişimleri, AB tarafından Türkiye’deki Suriyeli mültecilere yönelik maddi destekler,³⁰ Türkiye’deki göç politikalarının AB mevzuatı ile uyum şartı gibi pek çok konu, Suriyeli göçmenlerin siyasi, sosyal ve gündelik hayatını doğrudan veya dolaylı biçimde etkisi altına almaktadır. Söz gelimi, bu tez araştırması özelinde Suriyeli göçmenlerin gıda sektöründe işgücü piyasasına katılımını düzenleyen göç politikaları, işveren/çalışanların AB’ye iltica hedefinin yansımaları, AB’nin sağladığı fonların dağılımı gibi konular ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple, Türkiye’nin uzun yıllardır Avrupa Birliği ile kol kola ilerlettiği göç yönetimi sürecini daha yakından irdelemek, İstanbul’daki Suriyeli kafe-restoranlara ve gıda işletmelerine yönelik yapılan bu saha araştırmasını anlamlandırma açısından faydalı bir zemin oluşturacaktır.

Türkiye’nin göç yönetimi alanında attığı adımlar, uzun yıllardır devam eden Avrupa Birliği müzakere süreci ile etkileşim içinde ilerlemektedir. Hatta öyle denilebilir ki özellikle 2001 yılından itibaren Türkiye’nin göç yönetiminde AB müzakere süreçleri çoğu zaman belirleyici rol oynamaktadır. Göç, sığınma, vize prosedürleri gibi çeşitli konularda AB müktesebatı ile uyum şartlarını yerine getirmek koşuluyla Türkiye-AB arasında 8 Mart 2001’de Katılım Ortaklığı Belgesi imzalanmış; 19 Mayıs 2003’te ise bu doğrultuda Avrupa Birliği mevzuatının benimsenmesi için bir Ulusal Eylem Planı yürürlüğe konmuştur.³¹ Bu ulusal eylem planında 2012 yılına kadar göç ve sığınma alanında gerçekleştirilmesi beklenen hedefler yer almıştır. Planı takip eden dönemde yabancılar, sığınma, vize kontrolleri gibi alanlarda bazı yasalar ve uygulamalar gerçekleştirilmesine rağmen, göç ve iltica konularında kapsamlı bir hukuki sistemin inşası

³⁰ Örneğin AB’nin 2016 yılında yürürlüğe koyduğu “EU Facility for Refugees in Turkey (FRIT) [AB Mülteciler ve Ev Sahibi Topluluklara Destek]” projesi kapsamında Türkiye’ye 5 milyar euro üzerinde maddi kaynak sağlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. <https://kayist.org/proje-hakkinda/frit-hakkinda> (Erişim tarihi: 20.06.2023).

³¹ “Türkiye’nin İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı” başlıklı metnin tamamına erişim için bkz. goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/yonetmelikler/Temel-Belgeler/Iltica-Ve-Goc-Ulusal-Eylem-Planı.pdf (Erişim: 12.06.2021).

açısından büyük bir gelişme kaydedilmemiştir.³² Önceki bölümde de bahsedildiği üzere, Suriye savaşıyla tetiklenen zorunlu kitlesel göç hareketi, Türkiye’deki göç politikalarında sistemli ve kapsamlı değişiklere duyulan ihtiyacın anlaşılmasında büyük rol oynamıştır. Örneğin, Türkiye’nin göç süreçlerine dair yönetsel yaklaşımını belirleyen temel metinlerden biri olan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Türkiye’nin AB ile imzaladığı katılım ortaklığı belgesi ve akabinde hazırlanan ulusal eylem planı doğrultusunda düzenlenmiş; Suriye göçü sonrası da süreç hız kazanarak geçici koruma yönetmeliği ile birlikte yürürlüğe girmiştir (Öztürk, 2019). Kanun devamından günümüze kadar Suriyeli mültecilerle ilgili politikaların geliştirilmesinde de yine AB ile imzalanan mutabakatların ve müzakere süreçlerinin etkisi devam etmektedir.

Bu etkileri daha iyi anlamak amacıyla öncelikle Suriye’den Türkiye’ye gelen göçleri ve Türkiye’nin göç yönetimi stratejilerini temel olarak üç döneme ayırabiliriz. 2011-2015 arası ilk dönemde kitlesel akınlara karşın Türkiye “açık kapı politikası” izleyerek “misafir” söylemi çerçevesinde Suriye’den gelen herkese ülkenin kapılarını açmıştır. Bu dönemde, Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa gibi güney kentlerde AFAD desteği ile çadırkentler kurulmuştur. Bu dönem içinde Suriye’deki savaşın şiddetini artırması sonucu Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin sayısında da ciddi bir artış görülmüştür. Öyle ki, Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayısı 2015 Mart ayında 1.7 milyonu aşarak Aralık 2013’teki rakamın üç misli artmıştır. 2015 yazında Türkiye’den Avrupa’ya geçen mülteci sayısı da zirve rakamlara ulaşmıştır (İçduygu ve Şimşek: 2016, Düvell, 2013). Bu mülteciler arasında sadece Suriyeliler değil, Irak ve Afganistan’dan giden mülteciler de bulunmaktadır ve Akdeniz’de daha güvenli bir hayat için kıyıya ulaşmaya çalışırken hayatını kaybedenlerin sayısı Uluslararası Göç Örgütü verilerine 3.771 kişidir.³³ 2015 yazında ise Suriye savaşının en acı yüzünü ortaya seren Aylan Kurdi’nin kıyıya vurmuş cansız bedeni, Avrupa’ya botlarla geçmeye çalışırken³⁴ denizde hayatını kaybeden binlerce mültecinin artık göz ardı edilmeyecek bir olgu olduğunu tüm dünyaya kanıtlamıştır. Avrupa Birliği ülkeleri de ancak bu

³² Ulusal eylem planını takip eden dönemde özellikle uluslararası insan ticaretini önlemek, yabancıların çalışma izinlerini düzenlemek gibi konularda önemli adımla atılmıştır. 1994 tarihli sığınma yönetmeliğinde mültecileri zor duruma düşürecek koşulların ortadan kaldırılması, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki coğrafi kısıtlamanın kaldırılması gibi konular da dahil olmak üzere müzakere sürecinde olan farklı meseleler yine bu dönemde tartışılmıştır. Hatta coğrafi kısıtlama konusundaki tartışmalar halen devam etmektedir. (İçduygu ve diğerleri, 2014).

³³ Uluslararası Göç Örgütü (IOM), “IOM Counts 3,771 Migrant Fatalities in Mediterranean in 2015,” <https://www.iom.int/news/iom-counts-3771-migrant-fatalities-mediterranean-2015>, 5 Ocak 2016.

³⁴ Suriyeli göçmenler bu dönemde çoğunlukla Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa’ya geçmeye çalışmıştır, ancak deniz aşırı göçlerde kullanılan başka rotalar da vardır. Temel olarak üç farklı rotadan bahsedebiliriz: Mısır Rotası, Türk-Balkan Rotası, Libya Rotası (Maissa Alm Mustafa, “Mülteci Günlükleri: Avrupa Yolları-1” başlıklı sunum, Kırkayak Kültür / Göç ve Dayanışma Pratikleri Sertifika Programı, 4 Mayıs-3 Haziran, 2021).

tarihten sonra Suriyeli mülteciler konusunda somut adımlar atmayı düşünür hale gelmiştir (Yazgan, Eroğlu Utku ve Sirkeci, 2015).³⁵

Bu tarihten itibaren Avrupa'nın gündeminde artık bir an evvel çözülmesi gereken bir "mülteci krizi" vardır. Avrupa Birliği, kara ve özellikle deniz sınırlarından gelen bu göç akınına kontrol altına alabilmek amacıyla öncelikle:

"24 Kasım 2015'te AB Komisyonu "Türkiye'deki Sığınmacılar için Mali Yardım Programı" (FRIT) hazırlanması kararını verdi. 29 Kasım 2015 tarihinde gerçekleşen Türkiye-AB Zirvesinde, Suriyeli mültecilerin ve onları kabul eden Türkiye'nin desteklenmesi ve AB'ye yönelen düzensiz göç akışının önlemesine dair iş birliğini güçlendirmeyi hedefleyen, 15 Ekim 2015 tarihli Ortak Eylem Planı'nın devreye sokulması kararı alındı. Ancak Af Örgütü'ne 5 göre, bu plan AB'ye yönelen düzensiz göç akışını hedeflenen ölçüde azaltmadı. Daha kapsamlı bir çözüm arayışına giren AB ve Türkiye 18 Mart 2016'da ikinci bir anlaşmaya -resmi adıyla mutabakata- vardıklarını açıkladı³⁶" (Danış, 2021:7-8).

2016 yılında ayrıca yıllık risk raporları ile "AB'nin "kara, deniz ve hava sınırlarında gerçekleşen tüm olayları bir önceki yıl ile karşılaştırarak analiz etmek" amacıyla FRONTEX (Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Kurumu) kuruldu (Şahal Çelik ve Şemşit, 2019).

18 Mart 2016'da imzalanan mutabakat³⁷ çerçevesinde, "2016'dan itibaren Türkiye'den Yunan adalarına geçiş yapan tüm yeni düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iade edilmesi, Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için ise Türkiye'den bir Suriyelinin AB ülkelerine yerleştirilmesi (1'e 1 formülü)"³⁸ kararına varıldı (Danış, 2021: 7-10). Türkiye'nin ise kendi sınır kontrollerini

³⁵ Transit ülkelerden Avrupa'ya geçmeye çalışan Suriyeli sığınmacıların "mülteci" mi "ekonomik göçmenler" mi olduğu konusu da ayrıca literatürde tartışma konusu yapılmıştır. Transit ülkelere, özellikle de Türkiye'ye açık kapı politikası ile kabul edilen Suriyeli göçmenlerin neden hala Avrupa'ya göç etmeye çalıştığına dair de farklı analizler mevcuttur. Örneğin, Cohen ve Sirkeci (2011) bu durumu çatışma temelli göç kültürlerinin oluşumu açısından ele alır ve Türkiye'de göç sonrası kendini hala çatışmalarını tehlikelerin ve güvencesizliğin pençesinde hisseden Suriyelilerin buradaki çatışmalar sonucu Avrupa'ya göç etme hedefi olduğunu belirtmektedir.

³⁶ Mutabakatın ana metnine ulaşmak için bkz. Council of the European Union, "EU-Turkey Statement, 18 Mart 2016," <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-eu-turkey-statement-action-plan>.

³⁷ Mutabakatın beşinci yılında anlaşma neticesinde Türkiye, AB ve en önemlisi Suriyeli sığınmacılar için hangi aşamaya gelindiğine ve bundan sonrası için neler yapılması gerektiğine dair öngörüler ve eleştiriler konusunda detaylı bilgi için bkz. GAR (Göç Araştırmaları Derneği), 5. Yılında Avrupa Birliği-Türkiye Mutabakatı, Rapor No: 5, Nisan 2021.

³⁸ 09.06.2021 itibarıyla birebir formülü ile ülkemizden çıkan toplam Suriyeli sayısı 28.865'tir. Bu kişilerin büyük çoğunluğu (10.587) kişi Almanya'ya yerleştirilmiştir. Üçüncü ülkeye yerleştirmede ise önce çıkan ülkeler Kanada, ABD, İngiltere ve Norveç olmuştur (GİGM, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>).

sağlaması ve AB'ye doğru düzensiz göç hareketlerini önlemek için adımlar atması beklendiği belirtildi. Mutabakat çerçevesinde tarafların uzlaşması ve başarılı uygulamalar neticesinde ise Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin yeniden devam etmesi ve Türkiye vatandaşlarına AB için vize serbestisi verilmesi kararlaştırıldı.³⁹ “Türkiye'deki Mülteciler İçin AB Mali Yardım Programı (FRIT) kapsamında” 2020 yılına kadar toplam 6 milyar avroluk maddi desteğin Türkiye kurumlarına aktarıldığı belirtilmektedir. Ayrıca ek olarak 2022 sonuna kadar 485 milyon avroluk destek paketinin de onaylandığı duyurulmuştur (Danış, 2021:11). Bu süreci takiben, Avrupa Birliği, göç yönetiminde sorumluluğun tüm taraf ülkelerce adil paylaşımını sağlamak ve sığınma başvurularındaki belirsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla 23 Eylül 2020'de Göç ve İltica Paktı'nı yürürlüğe koymuştur.⁴⁰

Yeni paktta dikkat çeken yaklaşımlar ise, göçün dışsallaştırılması, AB kalesinin korunması, yerinden yönetim desteği ve üçüncü ülkeye yerleştirme politikası olmuştur (Kirişçi, 2021:37; Erdoğan, 2021:81/ GAR Raporu). Bu yeni paktı tanımlarken Avrupa Komisyonu tarafından yapılan 3 katlı bina benzetmesi⁴¹ de “Avrupa kalesi” fikrinin artık iyice yerleştiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Özetle yeni pakt, nitelikli göçmenler haricindeki sığınmacılar için duvarları kalınlaştırmaya, binanın üst katına geçişleri sınırlandırmaya yönelik girişimlerin ve kale zihniyetinin devamı olarak görülebilir (Erdoğan, 2021).

18 Mart mutabakatı ve 2020'deki yeni iltica paktına yönelik eleştirilerden bazıları, genel olarak mutabakatların vaat ettikleri ile gerçekleştirdikleri arasında tutarsızlık olduğu; uluslararası korumaya muhtaç kişilere karşı daha adil, kapsayıcı ve eşitlikçi bir tutum gerektiği; ve geri dönüşlerin/geri itmelerin iltica yönetiminde başarılı sayılmasının olumsuz sonuçları gibi başlıklar içermektedir.⁴² Tüm eleştirilere rağmen, iltica ve sığınma yönetiminde sorumluluğun tüm

³⁹ Türkiye'nin AB'ye vize serbestisi anlaşması 2016'daki mutabakat öncesinde de dönem dönem gündeme gelmiştir. Örneğin, en son 2013 yılında AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması Vize Serbestisi Diyalogunun başlamasına paralel olarak 16 Aralık 2013'te imzalanan Geri Kabul Anlaşması kapsamında da AB'den yüksek sayıda mültecinin Türkiye'ye geri gönderilmesi ve Türkiye'nin AB'ye vize serbestisi alması konusu tartışılmış; ancak vize serbestisi konusu çözümsüz kalmıştır.

⁴⁰ European Commission, “New Pact on Migration and Asylum,” https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en.

⁴¹ Bu benzetmeye göre, evin birinci katında kaynak ülkeler ve transit ülkelerle yapılacak anlaşmalar bulunuyor. Bu anlaşmalar ile göçmenlere yapılacak insani yardımlarla daha iyi bir yaşam sürmeleri hedeflenmekte. İkinci katta, Frontex benzeri girişimlerle Avrupa Birliği'nin dış sınırlarının yönetimi ve güçlendirilmesi söz konusu. Üçüncü katta ise, “kalıcı ve etkin dayanışma sistemi” olarak tanımlanan ve üye ülkeler arasındaki adil sorumluluk paylaşımını önceleyen bir sistem öngörülmekte.

⁴² GAR, Rapor no: 5. s. 12.

taraflarca adil paylaşımını ve ortak girişimleri destekleyen bir sürecin temsilcisi olarak, mutabakatın yeni anlaşmalarla ve daha iyi şartlarda devam ettirilmesi gerektiği görüşü yaygındır. Sözgelimi, yeni anlaşmaya yerel yönetimlerin eklenmesi, uluslararası iş birlikleri ile etkin sığınma/iltica değerlendirme komisyonlarının kurulması (*monitoring mechanism*) gibi öneriler bu açıdan dikkate değerdir.

Mart 2016 mutabakatının sona ermesini takiben⁴³, AB-Türkiye arasındaki karşılıklı görüşmeler devam etmekte; mutabakatın yenilenip yenilenmeyeceği veya yeni bir anlaşmanın ortaya konulması ihtimalleri masada beklemektedir. Bir yanda bürokratik müzakereler sürerken, bir yanda Suriyeli göçmenler gerek Türkiye’de gerek diğer ülkelerde daha eşitlikçi, insani ve adil yaşam koşullarına erişim sağlamak adına mücadelesine devam etmektedir. Bu noktada, ülkelerin uluslararası korumaya yönelik mutabakatlardan ziyade düzensiz göçü “engellemek”, “sınırları muhafaza etmek” gibi göçmenleri dışarda tutacak ve mağduriyetleri artıracak politikalar üretmesi, sadece Suriyeli göçmenler için değil, uluslararası korumaya ihtiyaç duyan tüm insanlar için olumsuz süreçler doğurmaktadır.

Suriyeli göçmenler özelinde, FRIT yardımları ve geçici koruma statüsü gibi uygulamalar kısa vadeli kriz yönetimi amacıyla yürürlüğe konmuş olsa dahi, uzun vadede kesinlikle daha kalıcı ve temel insan haklarını gözeten uygulamalara evrilmesi gerekmektedir. Örneğin, geçici koruma statüsü başlangıçta Suriyeli göçmenlere ciddi yardım sağlamasına rağmen, uzun vadede göçmenlerin “vatandaşlık haklarına, düzenli istihdam ve daimî ikamet statülerine sınırlı erişimi” nedeniyle bu kişilerin etkin korumadan uzak ve daha kırılgan bir nüfus haline dönüşmesine sebep olmaktadır (Rygiel, Baban ve Ilcan, 2016). Benzer şekilde, FRIT destekleri, Türkiye’nin Suriyeli göçmenlere sağladığı insani yardım, barınma, sağlık, eğitim vb. alanlarda maddi kaynakların yönetimi ve mülteci haklarının korunması açısından son derece kritik öneme sahiptir. Ancak bu maddi yardımlar ile Avrupa Birliği’nin göçü dışsallaştırması (Danış, 2021: 14-25) da söz konusudur.⁴⁴

⁴³ Mutabakatın “mülteci krizi” bağlamında Türkiye-AB ilişkileri ve mülteciler üzerindeki olumlu/olumsuz etkilerini ve ileriye yönelik politika önerilerini inceleyen güncel rapor için bkz. “A New Era in EU-Turkey Cooperation- The Syrian Crisis and EU-Turkey Deal of 18 March 2016: The Perceptions of European and Turkish Decision Makers”, İktisadi Kalkınma Vakfı, Haziran 2023, Rapor No: 323.

⁴⁴ Feyzi Baban, dışsallaştırmayı “bazı ülkelerin, mülteci ve göçmenlere karşı uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek için kendi sınırlarına yakın ülkelerle yaptıkları anlaşmalarla göçmenleri bu ülkelerde tutmaları ve bunun neticesinde göçmenlerin söz konusu ülkelerin sınırlarına girip orada uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını talep edemez hale getirmeleri” olarak tanımlamaktadır (Danış, 2021: 14-15) Göçün

Göç yönetimini AB sınırları dışında tutarak üçüncü ülkelere maddi yardım ve sınır kontrolleri aracılığıyla yürüten AB, yalnızca sınırlı sayıda ve belirli nitelikleri haiz (örneğin yüksek nitelikli doktor, araştırmacı vb. gibi profesyoneller) sığınmacıları kabul ederek aynı zamanda göç yönetiminin dışsallaştırıcı ve ayrımlaştırıcı boyutunu da ön plana çıkarmaktadır. Bunlara ek olarak, uluslararası hukuka aykırı olduğu halde sınırlardaki geri itmeler, “toplama kampları”nda uzun süren –hatta çoğu zaman süresiz- gözaltına almalar, göçmenlerin hiçbir hukuki gerekçe gösterilmeden sınır dışı edilmesi veya denizlerde ölüme terkedilmesi gibi uygulamalar son dönemde normların kurala, geçiciliğin kalıcılığa ve hukuksuzluğun hukuka dönüşmesinin izdüşümleri olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, düzensiz göçle mücadele kapsamında denizlerdeki ve karadaki uygulamalara –özellikle denizlerdeki yüksek mülteci ölümlerine- bakarak AB politikalarının başarısız olduğunu söylemek aslında yanlıştır. Tam tersine “denizlerdeki ölümler, AB politikalarının başarılı olduğunu gösterir,”⁴⁵ çünkü bu ölümler mültecileri sınır dışında tutmaya yönelik AB politikalarının bir sonucudur.

2.4. Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel entegrasyonu

Sosyo-kültürel entegrasyon ve toplumsal bütünleşme konusu, bu tez araştırmasında yemek/mutfak kültürü bağlamında ele alınmaktadır. Dolayısıyla, verilerin analiz aşamasından önceki teorik zemini güçlendirmek ve netleştirmek amacıyla bu bölümde Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel entegrasyonu ve uyum tartışmalarına ilişkin genel bir çerçeve çizilmesi hedeflenmektedir. Takip eden bölümlerde öncelikle Suriyeli mülteciler için sosyal ağların önemi ve sosyal ağlar ile entegrasyon ilişkisine değinilmektedir. Devamında, Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin uyum sürecine dair uluslararası entegrasyon göstergeleri ve modeller çerçevesinde bir değerlendirme sunulmaktadır. Son bölümde ise toplumsal bütünleşme üzerine güncel teoriler ışığında bir tartışma yer almaktadır. Bu kısımda, göç sonrası uyum meselesinde çokça tartışılan çokkültürcülük fikrine karşın, kültürel hiyerarşilerin ötesinde bir kozmopolitan bilinç geliştirmenin mümkün olup olmadığı ele alınmaktadır.

dışsallaştırılması konusunu küresel göç hareketleri bağlamında daha geniş bir perspektiften ele alan güncel çalışmalar için Alison Mountz’un (2020) *The Death of Asylum: Hidden Geographies of the Enforcement Archipelago* başlıklı eserinden istifade edilebilir.

⁴⁵ Maurice Stierl, “Migrant Deaths at Europe’s Border”, 11.05.2021, Kırkayak Kültür Göç ve Dayanışma Pratikleri Sertifika Programı’nda yapılan sunumdan alıntıdır.

2.4.1. Sosyal ağlar ve entegrasyon ilişkisi

Türkiye’ye göç eden Suriyeli grupların büyük çoğunluğu, geçici barınma merkezlerinde kalmak yerine daha iyi yaşam koşullarına erişebilmek amacıyla -neredeyse tamamen kendi beşerî, sosyal ve finansal sermayelerine güvenerek- İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere göç etmiştir. Türkiye’deki toplam Suriyeli nüfus içinde (3.284,679 kişi) yalnızca 17.036 kişi geçici barınma merkezlerinde kayıtlı olup geriye kalan 3.209,796 kişi geçici barınma merkezleri dışında İstanbul başta olmak üzere diğer büyük şehirlerde veya sınır illerde yaşamaktadır.⁴⁶ Böyle bir ortamda, Türkiye’de kırsal/kentsel alanlarda kendine yaşam ve istihdam alanı açmaya çalışan Suriyeli mültecilerin dayanışma ağları ve sosyal/sosyo-ekonomik bağlar kritik önem taşımaktadır.

Uluslararası göç araştırmaları literatüründe göçmenlerin farklı düzeyde kurdukları güçlü ya da zayıf sosyal ağlar her zaman önemli olagelmıştır. Göç kuramlarının ilk şekillendiği zamanlarda ortaya çıkan ilişkiler ağı kuramı (ya da sosyal ağlar kuramı), bireylerin göç kararının şekillenmesinde sosyal ağların önemine yaptığı vurgu ile literatürde son derece önemli açılımlar yapmıştır (Çağlayan, 2006: 84-88). İlişkiler ağı yaklaşımı, göçmenlerin göç ettikleri ülke ile göç veren ülke arasında kurdukları bağlar ve bu bağların zincirleme göç hareketlerindeki etkisi üzerine kuruludur. “Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır” (Abadan-Unat, 2006). Bu kişiler arası bağlar kimi zaman güçlü kimi zaman zayıf bağlar olabilir ancak arada kurulan ilişkiler ağı zamanla gelişir ve kolay kolay kopamaz bir hal alır. Buna mukabil göç hareketleri de zincirleme bir şekilde sürekli devam eder (Castles & Miller, 2008; Massey et.al, 2014). İlişkiler ağı kuramında göçmenlerin birbiri ile kurdukları ağlar, göç etme kararını şekillendirecek bilgi akışını sağlama, göç ettikten sonraki hayata uyum süreci, istihdam, konaklama, sosyalleşme gibi alanlarda dayanışma mekanizmaları gibi işlevlere sahiptir. Göç öncesi akrabalık veya hemşehrilik ilişkilerinin de sosyal ağları şekillendirmedeki rolü oldukça fazladır. En önemlisi de sosyal ağlar en başından beri entegrasyon ve sosyal uyum pratikleri açısından olumlu veya olumsuz her zaman kilit bir role sahiptir.

İlişkiler ağı kuramının ilk ortaya atıldığı zamanlarda sosyal ağların göçü başlatan ve göç döngüsünü devam ettiren özellikleri ön plandadır. Fakat zaman içerisinde göç ettikten sonra

⁴⁶ “Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin geçici barınma merkezlerine göre dağılımı (7 ilde 9 barınma merkezi)”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Son erişim tarihi: 21.09.2023).

göçmenlerin göç veren ve göç alan ülkeyi birbirine bağlayan ve ulusal kimliklerin ötesine geçen çok boyutlu ve daha derinleşen ağ ilişkilerine yoğunlaşmış; ulusötesilik (*transnationalism*) bakış açısı daha fazla önem kazanmıştır (Vertovec, 2009; Faist vd., 2013; Schiller & Faist, 2010). Uluslararası Türk diasporası hakkında da özellikle Avrupa’daki Türkler bağlamında ulusötesilik yaklaşımı ile sayısız çalışma yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir (Pitkänen, İçduygu & Sert, 2012; Robins & Aksoy, 2015; Modood, Triandafyllidou & Zapata-Barrero, 2006).⁴⁷

İlişkiler ağı kuramından farklı olarak göç araştırmalarında sosyal bağların daha sistematik bir analizine dayanan “Sosyal Ağ Analizi” yöntemi ile de göçmenlerin kurdukları networkler veriye dayalı analizlere tabi tutulmaktadır. Bu yaklaşımın göç literatüründeki en önemli temsilcileri arasında yer alan Başak Bilecen’in (2014), Almanya’daki ulusötesi Türk aile ağlarını, ego-centric sosyal ağlar üzerinden analiz ettiği makalesi bu çalışmalara başarılı bir örnek olarak verilebilir. Göç araştırmalarında sosyal ağ analizi yöntemini kullanan araştırmalara diğer örnekler arasında Linton C. Freeman (2004), Başak Bilecen & Miranda J. Lubbers, (2021) ve Verena Seibel (2020) isimlerini de zikredebiliriz.

Göç kararını ve göç sonrası uyumu kolaylaştırma açısından göçmenler arası dayanışma ağlarının olumlu etkileri fazla olmakla birlikte, sosyal ağların her zaman olumlu bir işlevi olmadığını belirtmemiz gerekir. Sosyal ağlar, başlangıçta göçmenlerin ekonomik ve kültürel açıdan kendilerini daha güvende hissedebilecekleri bir ortam kurar, ancak bu ağların olumsuz etkileri özellikle iki alanda karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, göçmenlerin kurdukları güçlü sosyal bağlar ve bu bağlar etrafında örgütlenen sosyal çevreler (örneğin, arkadaş ortamları, dernekler, sivil toplum inisiyatifleri, dini cemaatler vs.) göçmen toplumların alıcı ülkedeki toplumla bütünleşmesi ve etkileşime girmesi önünde bir bariyer kurabilir. Gettolaşma ve toplumdaki kopuş çok daha belirgin bir hale gelebilir.

İkinci olarak da göçmenlerin yalnızca kendi sosyal ağları çevresinde bir kültürel, ekonomik ve sosyal hayat inşa etmesi ve bu sosyal çevre dışında hayatlarını idame ettirecek donanımın eksik

⁴⁷ Ulusötesi göç alanında sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi alanda çeşitli disiplinlerde yürütülen güncel araştırmalara “Transnational migration” başlıklı bu web sitesinden de ulaşılabilir: <https://migrationresearch.com/taxonomies/topics-migration-processes-migration-forms-transnational-migration>.

olması, adeta bir hapis gibi göçmenleri her daim aynı sosyal çevre içinde kalmaya itebilir. Sosyal çevre içerisindeki herhangi bir olumsuz tecrübe karşısında, grup içi ayrımcılık, çatışma veya herhangi bir sebeple grup dışına itilme karşısında göçmenleri savunmasız bir konuma düşürebilir. Bu tezin konusu gereği Suriyeli mültecilerin kurduğu sosyal ağlara yönelik analizlerde de göçmenler arası bağların olumlu ve olumsuz etkilerine dikkat çekilmiştir (Demirbaş & Akyiğit, 2018; Gülerce & Demir, 2022). Ayrıca benim yürüttüğüm saha araştırmasında da sosyal ağların mutfak kültürü bağlamında hem olumlu hem olumsuz etkilerine yönelik tartışmalar (üçüncü bölümde) mevcuttur. Uluslararası Suriye diasporasında etkin sosyal ağlara ilişkin yapılan farklı çalışmalar da Suriyeli göçmenlerin entegrasyon süreçlerinde sosyal ağların işlevlerine (dijital ağları da dahil ederek) dikkat çekmektedir (Jauhiainen vd., 2022; Speed vd., 2021; Bailey vd., 2022).

2.4.3. Uluslararası göstergeler ve modeller çerçevesinde Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin toplumsal kabul ve uyum süreci

Türkiye, Suriye savaşının ilk yıllarında “misafir” söylemi ile açık kapı politikası izleyerek milyonlarca Suriye vatandaşına “ev sahipliği” yapmıştır. Ancak önceki bölümlerde de tartışıldığı üzere, günümüzde artık Suriyeli göçmenler “misafir” olmaktan çok daha öteye geçerek bu ülkede yerleşmiş; pek çok Suriyeli kişi iş ve aile kurarak kalıcı bir düzenin temellerini atmıştır. Suriye’deki politik gidişata bakıldığında da ülkede siyasi istikrar ve güvenli bir ortamın tesis edilmesi de yakın vadede pek mümkün görünmemektedir. Bu süreçte Avrupa’ya gitmeyi hedefleyen Suriyelilerin sayısı da yüksek olmakla birlikte yapılan araştırmalar genel temayülün Suriyeli kişilerin büyük çoğunluğunun Türkiye’de kalmak istediğini göstermektedir (Erdoğan, 2019). Tıpkı 1950’lerde işçi anlaşmaları ile Avrupa’ya “geçici” olarak giden ama zamanla misafirlikten çıkıp gittikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşen Türk göçmenler örneğinde olduğu gibi, Suriyeli göçmenler de artık Türkiye’de geçicilik süresini çoktan doldurmuş durumdadır.⁴⁸ Dolayısıyla, Türkiye’deki Suriyeliler için artık geçici korumanın ve konukseverliğin ötesinde toplumsal bütünleşmeye yönelik kapsamlı uyum politikalarına ihtiyaç vardır (Kirişçi, 2014:51).

⁴⁸ Avrupa’daki Türkler ile Türkiye’deki Suriyeliler statü açısından birbirinden farklıdır. Birinci grup, ülkeler arası anlaşmalar çerçevesinde ekonomik gerekçelerle çalışma amaçlı göç ederken, ikinci grup savaş şartları nedeniyle zorunlu bir şekilde göç etmek zorunda kalmıştır ve Türkiye’de geçici koruma altındadır. Buradaki amaç, bu statülerden bağımsız olarak, misafirlikten ev sahipliğine evrilen uzun süreli göç hikayelerinde kültürel uyumun izlediği ortak süreçlere işaret etmektir.

Söz konusu olan entegrasyon veya uyuma ilişkin kavramlar, göç çalışmalarında uzun yıllardır başlı başına bir tartışma alanı olagelmıştır (Şeker, Sirkeci ve Yüceşahin, 2015; Çevik, 2020; Onur-Erdoğan, 2020; Ihlamur Öner & Şirin Öner, 2016). Uyum, adaptasyon, bütünleşme, kültürleşme, toplumsal kabul gibi farklı kavramlarla ifade edilebilen entegrasyon ifadesi, ekonomik, politik, kültürel açılarından farklı izlekler sürebilmekte; konuya yaklaşım da disiplinler ve görüşler arasında farklılık arz edebilmektedir. Avrupa’daki göç çalışmaları literatürüne bakıldığında, hem göç politikaları hem sosyo-kültürel yaşam pratikleri açısından uyum meselesine yaklaşımların da zaman içinde değiştiği gözlemlenmektedir. Özellikle Avrupa merkezli entegrasyon süreçleri düşünüldüğünde, göçmenlerin entegrasyonuna yaklaşım konusunda göç kültürünün yeni oluşmaya başladığı 1960’lı-70’li yıllarda asimilasyon temelli uyum politikaları ve söylemleri hâkim iken, 1980’li yıllar sonrası bu söylemlerin de dönüşüme uğradığını ve karşılıklı uyumu vurgulayan yeni yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir. Özetle; başlangıçta –özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra- göçmenlerin yerleşik topluma uyum sağlaması, adapte veya asimile olması gibi, sorumluluğun çoğunu göçmenlerin sırtına yükleyen ve alıcı ülkenin kültürüne uyumu ön planda tutan yaklaşımlar hâkimdir.⁴⁹

Ancak zaman içinde göçmenlerin de toplumsal inşa sürecindeki aktif rolü ön plana çıkmış; göçmenlerin asimilasyon fikrine karşı kültürel direniş göstermeleri sonucunda her iki kültürün de uzlaşmasına dayalı toplumsal bütünleşme, karşılıklı uyum gibi kavramlar tercih edilmeye başlanmıştır (Onur-Erdoğan, 2020: 22-26; Onur-Unutulmaz, 2016: 136-142). Avrupa’daki etnik, dini, dilsel çeşitliliklerin artması sonucu göçmen toplulukların kalıcı hale geldikten sonra yerleşik toplumla nasıl daha uyum içinde yaşayabileceğine dair çözüm önerilerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Artık günümüz Avrupa’sı da dahil olmak üzere nüfusunun çoğunluğu göçmenlerden oluşan ülkeler açısından (ABD, Almanya, Kanada, İngiltere gibi) göçmenlerin kendi aralarındaki etnik, kültürel, dini, yasal statü vb. çeşitliliklerin de artması sonucu katmanlaşan kültürel çeşitliliği tanımlamak için “süper-çeşitlilik” –diğer bir deyişle “çeşitliliğin çeşitlenmesi”-kavramını kullanmak mümkündür (Vertovec (2007).

⁴⁹ Avrupa’daki değişen entegrasyon yaklaşımlarını bir örnekle açıklamak gerekirse, Türkiye’den Almanya, Belçika gibi ülkelere işçi anlaşmaları ile giden göçmenlere karşı başlangıçta –tıpkı bugün Türkiye’deki Suriyeliler gibi- misafir gözüyle bakılmaktaydı. Ancak ilerleyen süreçte giden göçmenlerin pek çoğu Türkiye’ye geri dönmedi. Aile birleşmeleri, uzayan çalışma izinleri benzeri çeşitli süreçler sonucunda Avrupa’daki Türk nüfusu giderek kalıcı bir hale geldi (Abadan-Unat, 2006; Kaya ve Kentel, 2008).

Bu tez araştırmasının odak noktası, Suriyeli göçmenlerin mutfak ve yeme-içme pratikleri aracılığıyla tecrübe ettiği sosyo-kültürel entegrasyon örüntülerini analiz etmektir.⁵⁰ Suriyeli mültecilerin İstanbul’da deneyimlediği toplumsal kabul ve uyum süreçlerindeki temel kuramsal yaklaşım “kültürlerin kaynaşması” ya da “kültürötesileştirme” (*transculturation*) kavramı üzerine şekillenmektedir (Hoerder, 2012). Bu yaklaşıma paralel biçimde tercih edilecek diğer iki kavram ise İngilizce literatürde “social cohesion” olarak kullanılan ifadeye karşılık gelen “sosyal uyum” veya “toplumsal bütünleşme” kavramı olacaktır (İçduygu ve Özçürümez, 2020). Bu yaklaşımların ortak noktası, göçmen grubun alıcı ülkenin kültürünü benimsemesi fikrine dayanan yeniden kültürlenme (*acculturation*) kavramına karşıt olarak, farklı kültürlerin birbiri ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan yeni kültürel oluşumlara (her iki tarafın da birbirinden etkilenererek ortak dönüşümü) vurgu yapılmasıdır. Buradaki amaç, tek taraflı ve üstenci bir kültürel dönüşüm (asimilasyon fikri) yerine karşılıklı kültür alışverişine ve kültürel uyuma vurgu yapmaktır. Suriyeli mülteci mutfakları ve göçmen yemek alanları örneğinde köken kültürün devamı/dönüşümü ve Türk toplumu ile karşılıklı uyum süreçleri de bu bakış açısı ile ele alınmaktadır.

Toplumsal bütünleşmeyi analiz ederken, entegrasyon göstergeleri olarak hangi olguların seçileceği önem taşımaktadır. Castles, Korac, Vasta ve Vertovec (2002: 131-132, akt Onur-Unutulmaz, 2015: 144-145), entegrasyonu; kültürel, siyasal, hukuki, sosyal, ekonomik (akademik, mesleki eğitim ve istihdam), sağlık ve genel kategorileri altında toplayarak her bir alt sekme için ilgili göstergeler belirlemiştir. Bu tablodan hareketle sosyo-kültürel entegrasyonun temel göstergeleri olarak şunları gösterebiliriz:

- “Toplumun kültürünü tanıma ve değerlerini benimseme;
- Toplumun fertlerine duyulan güvenlik ve yakınlık;
- Aidiyet hissi;
- Dile hâkimiyet, dil öğrenim ve dili kullanma becerisi;
- Mekânsal ayrışma;
- Farklı etnik gruplar arasında evlilik oranı;
- Kendi grubu içinde ve dışında sosyal etkileşim ve ilişkiler [örneğin, komşuluk ilişkileri];
- Bir suça maruz kalma oranları;
- Irkçı nedenlerle işlenen suç oranları;
- Suç işleme oranları.”

⁵⁰ Bununla birlikte, entegrasyon süreci bir bütün olarak kabul edilerek, göçmenlerin yerleşik toplumla uyum sürecinde siyasi, ekonomik, hukuki ve kültürel tüm alanların birbirini etkilediği gerçeği de akılda tutulmalıdır.

Bunlara ek olarak genel entegrasyon göstergeleri arasında sayılan demografik veriler, sunulan hizmetlere erişim/ hizmetlerin kalitesi ve alıcı ülkedeki yaşamına dair göçmenlerin değerlendirmeleri de sosyo-kültürel entegrasyonu destekleyici işlev görmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, Suriye’den gelen göç ve iltica yönetiminde eğitim, sağlık, barınma, insani yardım gibi çeşitli alanlarda bugüne kadar çeşitli uygulamalar yürürlüğe koyarak göç sürecini en etkin şekilde yürütmeye çalışmaktadır (Kirişçi, 2014:51; İçduygu ve Özçürümez, 2020). Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki sosyo-kültürel ve genel entegrasyon süreçlerini uluslararası uyum göstergeleri açısından incelediğimizde⁵¹, Türkiye’nin iş gücü piyasalarında mobilite, eğitim, politik katılım, vatandaşlığa erişim, ailenin yeniden birleşmesi, sağlık, sürekli ikamet ve anti-ayrımcılık ölçütleri sonucu verilen puanlara göre uyum karnesine erişebiliriz. MIPEX Türkiye verilerinin 2015 ve 2020 yılları için AB üyesi ülkelerle karşılaştırmalı analizine bakarsak; Türkiye’nin 2015 yılında toplam puan 100 üzerinden 25; 2020 yılında ise toplam puan 100 üzerinden 43 puan aldığını görmekteyiz. Yani uyum karnesi “nispeten olumsuz” düzeyinden “kısmen olumlu” düzeyine yükselmiştir. En büyük ilerlemenin ise Avrupa ortalamasının üstünde olan 69 puan ile sağlık alanında kaydedildiği görülmektedir. Aile birleşimi, eğitim ve vatandaşlığa erişim alanlarında da AB ortalamasının üzerinde puanlar alan Türkiye, işgücüne katılım, ayrımcılıkla mücadele, ikamet izni ve siyasal mücadele konularında son derece önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen özellikle siyasete ve işgücüne katılım alanlarında AB ortalamasının bir hayli gerisinde kalmıştır. Bununla birlikte, uyum süreçlerinin ve Türkiye’nin göç politikalarının son on yıldaki seyri incelendiğinde genel olarak başarılı bir uyum performansı sergilendiğinin altını çizmemiz gerekir.⁵²

Türkiye’deki göçmenlerin genel hatlarıyla entegrasyonuna ilişkin politikalarda 2000li yıllardan sonra Avrupa Birliği ile müzakereler paralelinde dönüşen yeni süreçlerin de dikkate

⁵¹ Bu alanda referans gösterilen uluslararası uyum göstergeleri hakkında detaylı bilgi için bkz.:

MIPEX (The Migrant Integration Policy Index) Uyum ölçekleri (<http://www.mipex.eu/>; <https://www.mipex.eu/turkey>),

OECD Göçmen Uyum Göstergeleri (<http://www.oecd.org/els/mig/indicatorsofimmigrantintegration.htm>),

EUROSTAT Göçmen Uyum Göstergeleri (https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migrant_integration_statistics),

IOM Göç Verileri Portalı (https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2017).

⁵² Son yıllardır her alanda etkisini gösteren Covid-19 pandemisi, mülteciler gibi kırılgan gruplar üzerinde çok daha fazla etkili olmuştur. Suriyeli mültecilerin yaşam koşullarının daha kötüye gitmesini engellemek ve insan hakları çerçevesinde eşitlikçi ve adil bir şekilde toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla Türkiye hükümetinin, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kurumlarla (AB, UNHCR, BMMYK gibi) işbirliği içinde çalışmalara devam etmesi gerekmektedir (Kirişçi ve Erdoğan, 2020; Kirişçi ve Yavcan, 2020).

alınması gerekir. Artık toplumsal bütünleşme ve uyum denildiğinde yalnızca dile hâkimiyetin veya topluma aidiyet hissinin yeterli olmadığı bir döneme girilmiştir. Ayhan Kaya (2021:30) bu yeni dönemdeki entegrasyon unsurlarını şu şekilde özetlemektedir:

- a) Yasal uyum
- b) Göçmenlerin karşılanması ve oryantasyonuna ilişkin süreçler
- c) Eğitim hizmetlerine eşit erişim hakkı
- d) Sağlık hizmetlerine eşit erişim hakkı
- e) İş piyasalarına eşit erişim hakkı
- f) Sosyal hizmetlere eşit erişim hakkı
- g) Toplumsal katılım ve uyum

Bu unsurlara ek olarak, Türkiye’deki uyum sürecinde 2000’li yıllardan itibaren “özellikle 2015 yılında gündeme gelen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda yerindelik (*subsidiarity*) ilkesinin dünya ölçeğinde ön plana çıkmasıyla birlikte yerel yönetimlerin de göç ve uyum süreçlerinde daha aktif rol oynamaya başladıkları da görülmektedir (Kaya, 2021: 28-31).

Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin kent yaşamına uyum süreçlerini inceleyen bazı çalışmalarda kültürleşme kavramı ile kültürel entegrasyon kavramı arasında ayırım yapılması dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre kültürleşme, birden fazla grubun sosyal hayatta etkileşime girmesi sonucu yaşanan sosyo-kültürel dönüşümler anlamında kullanılmaktadır. Fakat kültürel entegrasyon kavramı denildiğinde, bahsi geçen kültürleşme fikrinden farklı olarak yalnızca göçmen/sığınmacı grupların tecrübe ettiği bilişsel ve davranışsal sosyo-kültürel dönüşümlere işaret edilmektedir (Karasu, 2016; Tamkoç, 2020; Şahin, 2010; Şeker, 2006). Benzer bir ayırım, “tek boyutlu kültürleşme” ve “iki boyutlu kültürleşme” modellerinde de karşımıza çıkmaktadır (Tamkoç, 2020: 223-224). Bu yaklaşımda iki boyutlu kültürleşme ile yerleşik toplumun da entegrasyon sürecindeki aktif rolüne değinilmekte ve kültürleşmenin hem göçmen hem alıcı toplumlar için dönüştürücü gücünden bahsedilmektedir (Bilge Zafer, 2016).

Şanlıurfa’daki kentli Suriyeli mültecilerin uyum süreçlerini inceleyen Karasu (2006) ise entegrasyonun hukuki, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu belirterek, kültürel uyumu entegrasyon sürecinin son aşaması olarak konumlandırır. Kültürel entegrasyonun tam olarak gerçekleşebilmesi için göçmenlerin herhangi bir dışlanma endişesi yaşamadan

toplumsal hayata aktif katılım gösterebilmesi gerekmektedir. Sosyo-kültürel entegrasyon süreçlerinde ayrıca sadece dil becerisi veya kültürel davranışlar değil, eğitim, toplumsal cinsiyet algıları, din/mezhep, alıcı ülkenin kendine özgü yaşam koşulları (hukuki, siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel) da etkili olmaktadır. Örneğin, Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki kamplarda yaşadığı dönemlerde eğitim çağındaki gençler için öncelikle geçici eğitim merkezleri kurulmuş; ancak zaman içerisinde eğitim sistemi içinde ikiliklerin ve karmaşaların oluştuğu gözlemlenerek Suriyeli çocukların da ulusal müfredat programına dahil edilmesi yolunda girişimler başlatılmıştır (Kuru, 2020; Esen ve Duman, 2016).

2.4.2. Kozmopolitan bilinç: kültürel hiyerarşinin ötesine geçmek

Göçmenlerin kültürel uyum süreçlerine dair en çok tartışılan bir diğer kavram ise çokkültürlülük olmuştur. Avrupa merkezli göç ve uyum kuramlarında, 1970’li yıllarda hâkim olan asimilasyon fikri ve uygulamaları işe yaramayınca 1980’li yılları takiben çokkültürlülük söylemi ön plana çıkmıştır. Özellikle Almanya ve İngiltere destekli ortaya çıkan çokkültürlülük, “kültürel farklılığın kamusal olarak tanınması ve kurumsallaşması gerektiğini ve bunun da devletin sorumluluğu olduğunu savunan normatif bir yaklaşımdır” (Şirin Öner, 2016: 19). Çokkültürcü politikaların temelinde, devletin göçmen gruplara hem köken kültürlerini koruması hem de alıcı ülkenin kültürüne uyum sağlaması yönünde gerekli siyasi ve sosyal desteği vermesi fikri yatar (Kymlicka, 1995). Ne var ki başlangıçta adeta mucizevi bir ilaç gibi sunulan çokkültürlülük kavramı, fikir ve söylem düzeyinde oldukça ideal görünse de uygulama alanında beklenildiği düzeyde başarılı olamamış; pek çok Avrupa devleti bu fikirden geri adım atmıştır.

Avrupa başta olmak üzere batı dünyasında beklediği etkiyi gösteremeyen çokkültürlülük politikalarının, toplumsal bütünleşme yerine ayrılaşmaları ve içe kapanmaları körüklediği görülmüştür (Abadan-Unat’tan aktaran, Şirin Öner, 2016:19-20; Bauman, 2016). Bu gelişmeleri takiben göçmen karşıtlığından beslenen aşırı sağcı siyasi görüşlerin ve rejimlerin yükselişi, göçmenlere karşı neo-asimilasyonist veya yeni-ırkçı uygulama ve söylemlerin yeniden hâkim olmasına sebep olmuştur (Balibar, 2001). Bunun sonucunda her toplumun ve devletin kendine özgü dinamikler ekseninde göçmen grupları ve yerel halkları eşit düzeyde tutabilecek söylemlere ihtiyacı olduğunun altı çizilmiştir.

Son dönemde, entegrasyon meselesine güncel yaklaşımlar ve yeni kavramlar tartışılmaya devam etmektedir. Kozmopolitanizm fikri, bu yaklaşımlar arasında dikkat çeken kavramlardan

birisi olarak öne çıkmaktadır. Zgymunt Bauman (2010; 2016) bir entegrasyon politikası olarak “çokkültürlülük” kavramına karşı çıktığını ve bunun yerine devletlerin ve bireylerin “ayrım olmadan uyum” sağlamayı hedeflemesi ve kozmopolitan bir bilinç geliştirmesi gerektiğini vurgular. Küresel eşitsizliklerin, belirsizliklerin, yerinden edilmiş toplulukların ve birbirine yabancılaşmış insanların giderek arttığı günümüzde insanlar ve kültürler arası diyalogun uzun süren ve meşakkatli bir süreç olduğunun altını çizen Bauman, akışkan bir dünyada birlikte yaşamının formülü olarak bireylerin kozmopolitan bir bilinç geliştirmesi gerektiğini vurgular (Barr, 2016). Ancak çokkültürlü yaşamın ve kültürel diyalogun başarılı olmasının önemli bir diğer koşutu, kişilerin (özellikle siyasi karar alıcıların) kültürel farklılıkları kabul ederken zihinlerinde veya söylemlerinde kültürlerin eşitliği fikrini benimsemesidir. Yani bir kültürel unsurun diğerine üstün olduğu fikri tamamen ortadan kaldırılmalıdır. Dolayısıyla, kültürel diyalogun başarılı olması için farklılıkların sadece kabul edilmesi yetmez aynı zamanda bu farkların eşitliğine (ya da eşit değer sahibi olduğuna) da inanmak gerekir. Daha da önemlisi, farkları kabul edilen ve eşitliğine inanılan kültürlerin bir arada yaşama formüllerinin geliştirilmesi elzemdir. Aksi takdirde kozmopolitan bilinç yalnızca bilinç düzeyinde kalacak; toplumsal hayatı dönüştürecek somut pratiklere dönüşme ihtimali ortadan kalkacaktır. Bu açıdan Feyzi Baban ve Kim Rygiel (2017; 2018) tarafından tartışılan “hudutsuz kozmopolitlik” fikri ufuk açıcıdır.

Feyzi Baban, hudutsuz kozmopolitlik fikrini, liberal kozmopolitlik düşüncesinden hareketle kavramsallaştırır. Liberal kozmopolitlik ve evrensel misafirperverlik fikri, Immanuel Kant’ın 1795’te ortaya koyduğu “ev sahibi/misafir” mantığı ile tanımlanır. Bu düşünce sisteminde “yabancı” –bu bağlamda göçmen- ev sahibini ziyaret etme, bu ziyaret süresince dostane davranılma hakkına sahiptir fakat ziyaret ettiği topraklarda herhangi bir hak iddia edemez (Kant, 2006: 82). Kant’ın sömürgecilik eleştirisi olarak ortaya koyduğu liberal kozmopolitlik fikri bugünden bakınca uzak görünse bile bugün hâkim olan uluslararası göç ve iltica kanunları (örneğin 1951 Cenevre Sözleşmesi) hala Kant’ın sunduğu evrensel misafirperverlik anlayışı üzerine kuruludur. Uluslararası göç ve iltica politikaları, birlikte yaşama dair çözüm önerilerini hala ben-öteki / misafir-ev sahibi / yabancı-yabancı olmayan gibi ikilikler üzerinden çözmeye çalışmaktadır. Bu ikiliklerin yansıması olan ulusal göç politikaları da kültürel, politik-ekonomik ve hukuki alanların her birinde sürekli yeniden üretilen “içerdeki/dışardaki” ayrımı üzerine şekillenmektedir (Baban ve Rygiel, 2017; Baban, 2021).

Suriyeli göçmenlere karşı Türkiye’de başlangıçta hâkim olan “misafir” söylemini bu açıdan yeniden tartışabiliriz. “Misafir” kavramı, evrensel konukseverlik ve hoşgörüye dayalı, iyimser bir kavram olabilir, fakat sınırsız bir konukseverlikten bahsedemeyiz. Yaygın toplumsal kanıda da sıkça zikredildiği üzere misafirliğin de bir “sınırı” vardır. Bu sınır vurgusu, ev sahibini yücelterek misafir olarak gelen kişilerin “yabancı” ve “geçici” olduğunun altını çizerek. Uzun süren misafirliklerde önceden çizilen sınırlar bulanmaya başladığı için toplumsal hoşgörünün limitleri de zorlanmaya başlar. Peki, günümüzde daha farklı bir misafirperverlik kavramına nasıl ulaşabiliriz?

Feyzi Baban ve Kim Rygiel (2017; 2018) bu soruya “hudutsuz kozmopolitlik”⁵³ kavramı ile cevap vermektedir. Derrida’nın “koşulsuz misafirperverlik”⁵⁴ fikri üzerine bina ettikleri bu kavram ile Baban ve Rygiel, ev sahibini kuralları koyan tek otorite olmaktan çıkarmayı hedefler. Bu yeni kozmopolit düzende, birlikte yaşamının kuralları misafirin de sürece ortak olması ile ilerleyecektir. Hudutsuz kozmopolitliğin üç temel ayağı vardır:

1. Çoğulculuğu toplumun vazgeçilmez koşulu olarak kabul etmek,
2. Hiyerarşilerin ortadan kaldırılması, (ben-öteki, vatandaş olan-vatandaş olmayan, ev sahibi-misafir vb.)
3. Yeni gelenlerle girilen etkileşim/iletişim sonucunda yeni biri olabileceğimiz ya da dönüşebileceğimiz fikrine sıcak bakmak, öteki korkusunu yenmek (Baban, 2021).

Benzer bir yaklaşımı, Melinda Herron’un (2018) Avusturalya’daki gençlerin ırkçılığa karşı geliştirdiği yeni ve “hudutsuz”⁵⁵ birlikte yaşama pratiklerini incelediği çalışmasında da görebiliriz. Burada hiyerarşilerin ortadan kaldırılması, toplumsal düzenin bütün hiyerarşilerden arındırılması anlamında değil, karşılıklı etkileşimlerde iletişimi koşullandıran bir ön belirleyici olarak ortadan kaldırılması ve önyargısız iletişimin yolunun açılması anlamında yorumlanabilir.

Bu yaklaşımların ortak noktası, birlikte yaşama formüllerinin adı ne olursa olsun tepeden inmece politikalarla değil, dipten gelen toplumsal dalgalarla şekillenmesi gerektiğidir. Birlikte

⁵³ İngilizcesi “transgressive cosmopolitanism” olan kavramın Türkçesi için Feyzi Baban “hudutsuz kozmpolitlik”, “sınır tanımayan kozmpolitlik” veya “haddini bilmeyen kozmpolitlik” kavramlarının uygun olduğunu belirtmiştir. (Feyzi Baban’ın Kırkayak Kültür tarafından düzenlenen “Migration and Solidarity Practices” sertifika programı kapsamında 3.6.2021 tarihli “Migrant Solidarity Activism & Citizenship” başlıklı konuşmasından aktarılmıştır.)

⁵⁴ Derrida (2007) için “öteki”; davet edilmeyen, öngörülemeyen, beklenmedik bir şekilde birdenbire kapımıza gelerek içeri girmek isteyen kişi olarak tanımlanır. Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin durumu, Derrida’nın öteki tanımına verilebilecek en güncel ve somut örnek olarak gösterilebilir.

⁵⁵ Melinda Herron, “transgressive” yerine “perverse” ifadesini kullanır. Türkçe karşılık olarak yine “hudutsuz” ifadesi tercih edilebilir.

yaşamının ilk aşamasında farklılıkları kabul, ikinci aşamasında da bu farklılıklarla nasıl uyum içinde yaşayabileceğimizin formülleri bulunur. Ancak yukarda eleştirildiği açıdan çokkültürlülük fikri, toplumları birinci adımdan ikinci adıma taşımakta zayıf kalmıştır. Dolayısıyla, farklılıkları sadece kabul etmenin ötesine geçen birlikte yaşam pratiklerine ihtiyaç vardır. Hudutsuz kozmopolitlik fikrinde sosyo-kültürel entegrasyon açısından önemli olan, göçmenler ve yerleşik gruplar arasındaki herhangi bir sosyal veya kültürel etkileşimin mümkün olduğunca eşitlik düzeyinde (hiyerarşi olmadan) başlatılıp devam ettirilmesidir. Burada kültür-sanat faaliyetlerinin dönüştürücü ve birleştirici gücü büyük rol oynar. Suriyeli göçmenlerle alıcı ülkenin toplumlarını eşitlik düzeyinde bir araya getirerek sınır tanımayan birlikte yaşam pratikleri geliştirmeye yönelik Avrupa'daki bazı ülkelerde çeşitli kültür-sanat girişimleri yapılmıştır, yapılmaya devam etmektedir. Mutfak alanı dışında müzecilik, müzik, tiyatro gibi alanlarda bu amaçla yapılan kültür-sanat faaliyetlerine örnekler arasında Berlin'deki "Bridge the Gap" projesi, Danimarka'daki Trampoline House & Center for Art'ın düzenlediği "#my house your house" projesi, veya Berlin'deki Peng Collective girişimi sayılabilir. Türkiye'de de bu tür girişimlerin sayısını artırmak için uygun altyapı ve müzakere şartlarının geliştirilmesi sosyo-kültürel entegrasyon açısından olumlu bir katkı sağlayacaktır. Örneğin, SSGD-ASAM tarafından organize edilen Al-Farah çocuk korusu, müzik alanındaki güzel örneklerden birisidir. Mutfak alanındaki girişimlerin detaylarına ise bulgular kısmındaki beşinci bölümün toplumsal bütünleşme ve uyum hakkındaki alt başlıkta değinilmektedir.

3. BÖLÜM: KÜLTÜR, KİMLİK VE AİDİYET ÖRÜNTÜLERİNDE GÖÇMEN MUTFAĞININ ÖNEMİ

Bu bölümde, mutfak kültürünün ve yeme-içme pratiklerinin göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyonunda ve aidiyet algılarının şekillenmesinde nasıl bir rolü olduğu incelenmektedir. Bu amaçla, Suriyeli mültecilerin mutfak kültürüne ve Türkiye'deki kültürel yaşam tecrübelerine bakmadan evvel, uluslararası ve ulusal literatürde göç-yemek-kültür alanında yapılan öncül çalışmalar değerlendirilmektedir. Öncelikle yemek ile kültür arasındaki ilişki tartışılmakta; yemeğin kültürel bir simge olarak taşıdığı değerlerden ve yemek sosyolojisi çalışmalarının kısa seyrinden bahsedilmektedir. Uluslararası göç/göçmen kültürleri ekseninde yemek ile göç arasındaki ilişkiyi ele alan farklı sosyolojik/antropolojik yaklaşımlar ve örnekler ele alınmaktadır. Daha sonra göçmen mutfakları özelinde şekillenen gündelik hayat etkileşimleri ve bu etkileşimlerde sergilenen kimlik performanslarına değinilecektir. Bir gündelik hayat pratiği olarak

yeme-içme pratiklerinin göçmen kimliklerinin ve aidiyet algılarının (yeniden) inşa süreçlerinde edindiği roller tartışılmaktadır. Devamında, mültecilerin modern dünyadaki aidiyet ve kimlik inşasında önemli bir yer tuttuğu düşünülen güvencesizlik ve yersiz yurtsuzlaşma fikri, Zygmunt Bauman'ın akışkan korku kavramsallaştırması ekseninde tartışılmaktadır. Son olarak, diaspora mutfakları konusuna da ayrıca değinilmekte; uluslararası çalışmalardan hareketle, dünyadaki en geniş mülteci nüfuslardan birini oluşturan Suriyeli göçmenlerin diasporik kimlikleri ve diaspora mutfağı kavramları üzerine düşüncelere yer verilmektedir.

3.1. Kültürün temel bir bileşeni ve simgesi olarak yemek

Yemek kavramını kültürel ve toplumsal bir simge olarak ele alan sosyolojik yaklaşımlar, her şeyden önce yemek üretiminin ve tüketiminin salt fiziksel ihtiyaç temininden öte kolektif bir temsiller bütünü ile ilişkili olduğunu vurgular (Beşirli, 2010). Gıda malzemelerinin üretimi ve temin edilmesinden başlayıp yiyecek-içeceklerin reçetelere göre pişirilmesi, sunuma hazırlanması, tüketilmesi aşamaları boyunca gerçekleşen tüm pratikler, birbiriyle iç içe geçen bir anlam sisteminin parçası olarak işlev görmektedir. Bu pratiklerin biçimsellikleri altında yatan anlam örüntüleri, kültürel kodların aktarılması ve aynı kültürel değerlerin paylaşılması, grup aidiyetinin sürdürülmesi ve kültürel bütünlük fikri açısından önem taşır.

Toplumların temel besin ürünlerindeki farklılaşma, gıdaların sınıflandırılması (lezzetli/lezzetsiz, faydalı/faydasız vb.), yiyecek-içeceklerin üretimi, tüketim biçimleri, saklanma koşulları, yeme-içme etrafında şekillenen ritüeller gibi pek çok alanda asıl belirleyici olan çoğu zaman fizyolojiden ziyade kültürel kodlar olarak karşımıza çıkmaktadır. En yalın haliyle “yemek” kavramından “mutfak” (örneğin, Fransız mutfağı, levanten mutfağı, göçmen mutfağı vs.) kavramına geçiş süreci bile bizatihi bir kültürlenme sürecine işaret eder. Diğer bir deyişle, “mutfak” dediğimizde akla gelen kavramlar bütünü ve mutfağın temsil ettiği simgeler kültür içinde var olmaktadır. Bazı toplumlarda kültürel kodlara ek olarak dini normların da etkisiyle kültürün yemek/beslenme tutumlarındaki belirleyici rolü çok daha görünür olmaktadır. Hatta bazı araştırmacılar, kültürlerin neyin yenilebilir veya yenilmez olduğunu belirleme noktasındaki bu etkisini “besinlerin tabu haline gelmesi” olarak tanımlamıştır (Haksöz, 2018).

Bu fikir sadece geleneksel toplumlardaki tabulaştırma fikrini değil, modern toplumlarda yiyecek-içeceklere yüklenen sembolik değerleri de kapsayacak şekilde genişletilebilir. Besinlerin tabu veya totem olarak dinsel sembolik anlamlar yüklenmesine ek olarak (örneğin, çok tanrılı bazı

dinlerde dini törenlerde tanrıya sunulan yemekler ya da Hristiyanlık geleneğindeki şarap-ekmek ayini gibi), modern tüketim toplumunda yiyecek-içeceklerin kimlik veya toplumsal statü belirleyici özelliği de düşünülebilir. Örneğin, temelde sağlıklı beslenme ile sağlıklı birey arasındaki ilişkiye dair ortaya atılan ve günümüzde epey popüler olan “ne yersen o’sun” fikri, beden ve kimlik ile yemek arasında varoluşsal bir bağ inşa ederek yediğimiz içtiğimiz şeyler ile varoluş biçimlerimiz arasında birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir bütünlük fikrini savunmaktadır.

Sosyolojik kuramlar tarihsel süreç içinde yemeğin birey ve toplum hayatındaki merkezi konumunu ele alan farklı yaklaşımlar ileri sürmüştür. Bu yaklaşımlardaki kuramsal temeller çoğunlukla kültür sosyolojisi, kültürel antropoloji, tüketim sosyolojisi veya postmodern kuram ekseninde şekillenmiştir. Günümüzde ise müstakil bir alan olarak yemek sosyolojisi (ya da gıda/beslenme sosyolojisi) yemek, kültür, toplum ilişkisini ele alan yeni bir alt disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu alandaki klasik kuramsal çerçeveler ise temel olarak üç yaklaşım üzerine inşa edilmiştir: işlevselcilik, yapısalcılık ve (kültürel) gelişimcilik (Akarçay, 2016: 46).

Klasik sosyolojide toplumsal yapıları organik dayanışmacı bir bakış açısıyla ele alan işlevselci paradigmlar (bkz. Ritzer ve Stepnisky, 2013) yemek ve toplumsal yapılar arasındaki ilişkiyi toplumsal düzenin sağlanması ve istikrarında gıda üretim-tüketim süreçlerinin işlevleri açısından ele almaktadır. Gıda üretimi, tüketimi, paylaşımı pratiklerinin beslenme işlevi haricinde toplumsal ilişkilerin sürdürülmesindeki ayrıştırıcı ya da pekiştirici rolleri bu anlamda değerlendirilmektedir. Örnek olarak, geleneksel “çekirdek aile” formu gibi toplumsal bütünün temelini oluşturduğu düşünülen kurumların sürdürülebilirliği açısından, beslenme sistemindeki işlevsel, işlevsel olmayan ya da bozuk işlevli yanları tespit etmeye ilişkin sorular düşünülebilir (Beardsworth ve Keil, 2002: 57-60). Ayrıca, işlevselci antropoloji geleneği etkisinde, Malinowski, Radcliffe-Brown, Evans-Pritchard benzeri antropologların yemek ile ilişkilendirilen ritüeller, dinsel pratikler ve yemeğe atfedilen kutsal değerler özelindeki çalışmaları da toplumların gündelik hayatında yemek ve kültür arasındaki yakın ilişkiyi anlamak açısından oldukça önemlidir (Haviland, 1999: 42-53).

Yemek sosyolojisindeki ikinci önemli yaklaşım ise yapısalcılıktır. Dilbilim, antropoloji ve sosyoloji şemsiyeleri altında birbirinden farklılaşan yapısalcı yaklaşımlar olmakla birlikte, yapısalcı kuram temel olarak görünürdeki toplumsal olgular yerine, şeyler arasındaki ilişkilerin

altında yatan derin yapıları ve bu yapıları birbirine bağlayan evrensel formları açığa çıkarmaya odaklanır (Ritzer, 2013). Yemek-toplum-kültür ilişkisinde yapısalcı analizleri ile öne çıkan isimler arasında Claude Lévi-Strauss, Mary Douglas, Roland Barthes ve Claude Fischler yer almaktadır (Akarçay, 2016: 48-68; Breadsworth ve Keil, 2002: 60-64). Yapısalcılığın öncü isimlerinden olan Claude Lévi-Strauss’un yemek analizlerinin temelinde Roman Jakobson tarafından da ortaya konulan genel dil sistemi modeli yatar. Mitlerin analizi bağlamında 1964’te yazılan *Çiğ ve Pişmiş* eserinde Strauss’un dilsel modellerden yola çıkarak oluşturduğu mutfak üçgeni, kültür yoluyla yiyeceklerin düzenlenmesi ve dönüştürülmesine dair pişirme yöntemlerini esas alarak kapsamlı bir analiz ortaya koymaktadır. (Mutfak üçgeni hakkında detaylı bilgi için bkz. Özbudun vd., 2007: 201-205.) Bu analize göre toplumlar, doğada bulunan besinleri haşlama, kızartma, tütüleme gibi temel pişirme teknikleri kullanarak “kültürel ve toplumsal bir nesne”ye dönüştürmektedir (Benveniste, 1977). Burada, insanın dilden bağımsız bir varlık olamayacağı ve ancak dil ile toplumsallaşmanın sağlandığı fikrine paralel biçimde, insanoğlunun yiyecekler olmadan var olamayacağı ve toplumsallaşamayacağı fikri kabul edilmektedir.

Benzer şekilde, Mary Douglas da yemeğe dair analizlerinde dilsel modelleri temel alarak, yemeği kendi içinde bir “sembolik iletişim sistemi” gibi düşünür; “yemek yeme kodları” ve “öğün”lerden yola çıkarak toplumsal yapılara ve sosyal ilişkilere dair kültürel sınıflandırmalar ortaya koyar (Akarçay, 2016: 56-62). Yapısalcı yaklaşımın önemli bir diğer ismi olan Roland Barthes, yemeğin bir iletişim sistemi olduğunu kabul etmekle birlikte, yemek kavramına göstergebilimsel ve çok boyutlu bakış açısıyla yaklaşarak, yemeğin simgesel değerlerini ve toplumların yemeğe yüklediği kültürel (yan) anlamları açığa çıkarmaya çalışır. Yemeği kültürel bir gösterge olarak ele alan Barthes’ın analizlerinde, besinlere dair üç ana tema öne çıkar. Birinci tema geleneğin sürdürülmesi, ikinci tema erillik/dişilik ayrımı, üçüncü tema ise sağlıktır (besinlerin biyopolitik süreçlerde kazandığı simgesel değerler) (Breadsworth ve Keil, 2002: 63-64). Fransız toplumu bağlamındaki yapısalcı çalışmaları ile yemek sosyolojisi kuramlarına katkı sağlayan Claude Fischler, sanayileşme ve modernleşme sonrası toplumların/bireylerin yemeğe yükledikleri anlamları analiz etmiştir. Fischler’in gastro-anomi olarak tanımladığı yeni toplumsal düzende insanların beslenme ve yemek ile kurdukları ilişki dönüşüme uğramıştır. Bireyler sahip oldukları “beslenme aklını” kullanmayı bırakmış; yemek, geleneksel ve kutsal özelliklerini yitirerek salt bir kültürel tüketim metası haline gelmiştir (Akarçay, 2016: 66-67).

Yemek sosyolojisindeki klasik kuramsal çerçeveler arasında etkili olan son yaklaşım, Stephen Mennell ve Norbert Elias'ın öncü olduğu gelişimsel ya da uygarlaşmacı yaklaşımdır. Bu bakış açısının temel görüşü, toplumların durağan yapılar olarak değil sürekli değişen ve ilkinden medenîye doğru bir “uygarlaşma” sürecinden geçen devingen yapılar olarak ele alınması gerektiğidir (Elias, 2013). Toplumların kültürlere göre farklılaşan gıda tüketim pratikleri ya da sofrada zaman içinde meydana gelen değişimler (masada yemek yeme, çatal-bıçak kullanma, ayrı kaplardan yeme-içme vb.) uygarlaşan toplumlarda kültürel dönüşümlerin birer simgesi olarak görülmektedir. Bu yaklaşımda kırsal bölgelerle kentsel bölgeler arasındaki veya doğu-batı arasındaki farklar gibi ayırıcı sınırlar önemini korumaktadır. Türkiye’de Tanzimat dönemi sonrasında hedeflenen Batılılaşma sürecinde kılık-kıyafet, müzik, edebiyat benzeri alanlarda olduğu gibi beslenme alışkanlıklarında ve sofrada pratiklerinde de gözlemlenen dönüşümler, yaşanmakta olan kültürel dönüşüm evresinde yeme-içme pratiklerinin sembolik ve kültürel değerlerini yansıtmaları açısından örnek olarak verilebilir (Onaran, 2015:71-84 ve 107-132).

Modernite ile birlikte yemek-kültür ilişkisi ve yemeğin kültürler için taşıdığı sembolik anlamlar ağı çok daha karmaşık bir hal almıştır. Beslenme/gıdaya ilişkin günümüzdeki analizlerde özellikle küreselleşme etkisinde dönüşen toplumsal yapıların çözülmesi fikrinin ağır bastığı görülür. Bu araştırmalar arasındaki en önemli isimlerden biri kuşkusuz “McDonalddlaşma” tezini ortaya atan Georg Ritzer’dir (1998). Ritzer’in tezi, endüstriyelleşme sonrası *fast-food* (hızlı yiyecek) kültürünün ortaya çıkması üzerinden toplumsal yapı ve ilişkilerin hem mikro hem makro düzeyde nasıl değiştiğine ve standartlaştığına dair analizler sunar. McDonalddlaşan toplumda, Fordist üretim mantığıyla üretilen ve pazarlanan *fast-food* yiyeceklerin yaygınlaşmasının etkileri sadece yeme alışkanlıklarına değil toplumun her alanına sirayet ederek topyekûn bir rasyonelleşme ve standartlaşmanın tezahürü haline gelmiş durumdadır. Ayrıca, yeni “tüketim toplumu” düzeninde, bireylerin ve toplumların besinlerin tüketimine odaklı yaşam döngüsü içinde üretim süreçlerinden giderek daha kopuk hale gelmeleri söz konusudur. Postmodern toplum kuramı ve Baudrillard’ın simülasyon kavramı bu durumu anlamlandırmak açısından önemlidir. Paketlenmiş hazır yiyeceklerin ve suni gıdaların artışına mukabil, toplumda “gerçek” besinler yerine besinlerin simülasyonları hâkim durumdadır ve yiyecek içecekler “hiper-gerçeklik” düzeyinde birer imgeye dönüşmüştür (Baudrillard, 2017).

Ritzer’den sonra modern toplumlarda yemek kültür ilişkisine dair sosyolojik açılımları geliştiren ikinci önemli isim, Pierre Bourdieu olmuştur. Bourdieu, ayrışma tezi ile toplumsal hiyerarşi ve sınıfsal farklılaşmalarda yemeğin rolünü “beğeni” ve “kültürel sermaye” kavramları üzerinden ele almaktadır. Beğenilerin hiyerarşisinde yemek tercihleri ve damak tatları, hayat tarzlarının ve toplumsal statünün bir göstergesi olarak üst, orta ve alt sınıfları birbirinden ayıran mekânizmalar olarak işlev görmektedir (Bourdieu, 2015). Beğeni hiyerarşisindeki sınırları belirleyen otorite figürleri ise hem kültürel hem ekonomik sermaye sahibi üst sınıfa mensup elitler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu sınıfsal ayrımlar zaman içinde dönüşüme uğrayarak yeni hiyerarşik düzenler ve statü kaymaları meydana gelebilmektedir (Akarçay, 2016: 88-96). Dolayısıyla, sürekli devinim halinde olan toplumsal ve kültürel yapılar içerisinde, yemeğin yüklendiği sınıfsal ve kültürel değerler ve işlevler de dönüşmektedir. Bu anlamda, Bourdieu’nün yemek sosyolojisine en büyük katkılarından biri, yemeğin sadece kültürel değil sınıfsal bir simge olarak da okunması gerektiğini göstermiş olmasıdır.

Bunlar haricinde, yemek sosyolojisi ve gıda çalışmaları kapsamında yapılan araştırmalar son yıllarda giderek çeşitlenmekte ve sosyal bilimlerin farklı alanlarında yemek odaklı yeni araştırmalar ortaya çıkmaktadır. Sözgelimi, gıda çalışmalarına biyopolitika temelli yaklaşan araştırmalar, bireylerin ve toplumların beslenme ile kurduğu ilişkiyi neoliberalleşme ve rekabet mekânizmaları açısından ele almaktadır. Bu bakış açısına göre, toplumsal hijyen veya obezite benzeri konularda toplum sağlığı ve diyeti sadece devlet eliyle değil bireysel konsensuslarla disiplin altına alınmakta; post-endüstriyel dönemde küresel gıda endüstrileri biyopolitik iktidarlara dönüşerek insan bedenine ilişkin normal-anormal arasındaki sınırları yeniden çizmektedir (Goodman vd., 2017; Tuncer, 2016; Öztürk, 2018). Ayrıca, son dönemde televizyon kanallarında popüler olan yemek yarışmaları ve sosyal medyada binlerce insanın takip ettiği “influencer” veya “fenomen” olarak bilinen gurmeler, aşçılar ve yemek yazarları, dijitalleşen dünyada yemek kültürlerinin nasıl dönüştüğüne dair kayda değer veriler barındırmaktadır (Kocabay Şener, 2014; Çaycı, 2019). Tüm bu süreçlerde yeme-içme pratikleri aynı zamanda bir kitlesel eğlence aracı işlevini üstlenmektedir. Yemek sosyolojisinde bu durum, beslenme ve eğlence kavramlarının bileşimi olan “beslence” kavramıyla karşılanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, günümüzde “yemek artık belli toplumsal statüdeki insanlar için, sembolik ve kültürel değerlerini yansıtan, moda uygunluk ile ilişkilendiren bir eğlenceye dönüşmüştür” (Akarçay, 2016: 346). Dijital ve geleneksel medya aracılığıyla beslenmeye dair “moda” alışkanlıkların (glütensiz, organik, vejetaryen

beslenme vb.) ya da “popüler” tüketim trendlerinin öne çıkarılması yemeğin toplumsal statü/prestij göstergesi olarak taşıdığı bu sembolik değerlere örnek olarak gösterilebilir.

Toplumsal statü göstergesine ek olarak, araştırma odağımızın dışında olmakla birlikte bütüncül bir analiz önemsendiği için, yemeğin toplumsal cinsiyet açısından taşıdığı simgesel değer altı da ayrıca çizilmelidir. Yemeğin toplumsal cinsiyet açısından işaret ettiği simgesel açılımlar, özellikle göç ve kültür bağlamında en az etnisite kadar –belki de daha fazla-dikkat çekmektedir. Söz konusu kavramlar yemek, mutfak, aile, aidiyet gibi konular olunca tartışmaların “kadın” üzerinde kilitlenmesi ve pek çok söylemin yemek ile kadın olmak arasında kurulan bağ üzerine inşa edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki yemek ve kadın arasındaki bu derin bağ, pek çok kişi tarafından artık neredeyse doğuştan gelen vazgeçilemez ve değiştirilemez bir şart olarak kabul görmüş durumdadır. Örneğin, Fedora Gasparetti’nin çalışmasında, Senegalli göçmenlerde bu bağın ne kadar derinlere indiği ve ulusal kimlik inşasında yemek ile kadınlık-annelik arasında ne kadar içkin bir ilişki kurulduğunu görmek mümkündür. Bu örnekte, anavatan ile annelik arasında kurulan güçlü metaforik ilişki, göç sürecinde yemek kültürü ile devam ettirilmekte, yani aynı vatana ait geleneksel bir yemeği tüketen göçmenler, tıpkı bir annenin evladını beslemesi gibi aynı vatandan besleniyor ve bu durum, göçmenler arasındaki aidiyet hissini güçlendirilmektedir. Aynı zamanda Senegalli göçmen kadınlar, bu gücü kendi lehlerine kullanarak kendilerine yemek kültürü üzerinden yeni bir ekonomik alan da açmayı başarmışlardır (Gasparetti, 2012). Benzer bir örnek, Hindistan’ın Goa bölgesinden Kanada’ya göç eden kadınlarda da görülmektedir. D’Sylva ve Beagan (2011), eski bir Portekiz sömürgesi olan bu bölgeden Kanada’ya göç eden Goalı 13 kadın ile gerçekleştirdikleri saha çalışmasından elde edilen nitel analizler sonucunda klasik feminist yaklaşımlardan farklı bir sonuca varır. Buna göre, tıpkı Senegalli “les informales” adlı yemek satan kadınlar gibi, Kanada’daki Goalı kadınlar da aslında bir “gendered oppression” yani toplumsal cinsiyetin baskı altına alındığı yemek pratiklerini aynı zamanda kendileri için bir “aşçılık sermayesi (*culinary capital*)” kaynağına yani bir sermayeye dönüştürerek kendilerine yepyeni bir sosyal ve ekonomik güç alanı açmışlardır.

Toplumsal cinsiyet ve göçmen kadınların yemek kavramı ile bütünleşik kimlik inşa süreçlerini inceleyen başka çalışmalar da literatüre katkı sağlamaktadır. Bunlar arasında Vallianatos & Raine’in (2008) Kanada’daki Arap ve Güney Asyalı göçmen kadınlar hakkındaki çalışmasını örnek verebiliriz. Göçmen kadınların oluşturduğu odak gruplarıyla yapılan mülakatlar

sonucunda, Kanada'daki Arap ve Güney Asyalı göçmen kadınların “etnik mutfak” fikrini bir grup aidiyeti sembolü olarak benimsediklerini ancak belirli derecede alıcı ülkenin yeni yemek pratiklerini de benimseyerek sosyo-ekonomik, politik şartların da getirisiyle yeni kültürel kimlikler inşa ettiklerini görmekteyiz.

Mutfak ve kadınlık/annelik/feminenlik arasında kurulan ilişkiye İstanbul'daki Suriye mutfağı örneğinde bakıldığında, toplumsal normlar açısından özel –kamusal alan ayrımlarının baskın şekilde devam ettiği fakat aynı zamanda bu ayrımı ortadan kaldırmaya yönelik dönüşümlerin olduğu görülmektedir. Bu konudaki saha bulgularına araştırmanın beşinci bölümünde ayrıntılı olarak değinilmektedir, ancak burada konu itibarıyla uygun düştüğü için kısaca belirtmekte fayda vardır. Bölgedeki gözlem ve görüşmelerde; kadınların buradaki kafe-restoranlara büyük çoğunlukla aile-eş ile birlikte müşteri olarak geldiği gözlemlenmiştir. Bu bölgede çalışan olarak göçmen kadın sayısı da oldukça düşük görünmektedir. Kafe-restoranlarda, yani kamusal alanda, ne tüketici ne üretici olarak kadınları (özellikle tek başına) görmek sık rastlanan bir durum değilken özel alan diyebileceğimiz ev içi ortam söz konusu olduğunda “yemek” çoğunlukla kadınlara münhasır bir olgu veya alan olma özelliğini devam ettirmektedir. Kadın Kadına Mülteci Mutfacı girişimi çalışanlarından bir kişinin ifade ettiği üzere de kadınların ev dışında yemek yapması genel kültürel normlar çerçevesinde tasvip edilmemektedir. Ancak Kadın Kadına Mülteci Mutfacı, Etkin Kadın İş Platformu (EKİP) ve benzeri girişimler bu durumun değişmesi yönünde aktif çalışmalarda bulunmaktadır. Suriyeli kadınların Türkiye'deki çalışma deneyimlerine yönelik Göç Araştırmaları Derneği tarafından Nisan, 2020 tarihinde yayınlanan “Mecburiyet, Müzakere, Değişim: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri” başlıklı rapor bu konuda önemli veriler içermektedir.⁵⁶ Buna ek olarak, Emine Doğan Kaya'nın 2019 yılında yayımladığı yüksek lisans tez araştırmasında, Suriyeli kadınların mutfak aracılığıyla ürettikleri dayanışma pratikleri toplumsal cinsiyet rolleri açısından analiz edilmektedir.

⁵⁶Detaylı bilgi için rapora şu linkten erişilebilir:

<https://www.gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/161/mecburiyet-muzareke-degisim-suriyeli-kadınların-calisma-deneymiler-ve-toplumsal-cinsiyet-iliskileri-.pdf>, (Erişim tarihi: 10.05.2020).

3.2. Göçmen mutfağında gündelik hayat ve kimlik performansları

Göçmen gastro-akışlarında göçmen kimliklerin ve aidiyet algılarının nasıl (yeniden) inşa edildiğine dair analizlerde öne çıkan temel kavramlar arasında göçmen kimliklerin bir “performans” aracılığı ile gerçekleştirilmesi (Goffman, 2018) meselesi vardır. Temel olarak sembolik etkileşimci ve etnometodolojik kuramlardan hareketle benimsenen bu yaklaşımda mutfak pratikleri, göçmenler için gündelik hayatta kimliklerin ve aidiyetlerin dışavurum temsillerinden biri olarak ele alınmaktadır. İstanbul’daki Suriyeli göçmenler için gündelik hayattaki sosyal çevreler olarak önem arz eden kafe-restoranlardaki karşılaşma biçimleri ve bu karşılıklı etkileşimler aracılığıyla benliğin toplumsallaşması gibi konular da bu açıdan değerlendirilmektedir (Mead, 1934; Blumer, 1975; Gökulu, 2019).

Kimlik, kişilerin içine doğduğu veya sonradan edindiği sabit, değişmeyen ve homojen bir öze değil; göçmenlerin gündelik hayattaki bireysel edimleri ve içinde bulundukları sosyal çevrelerle etkileşimler aracılığıyla her gün yeniden inşa edilen dinamik bir kavrama işaret eder. Michel Foucault’nun deyimiyle, “özne söylem içinde” (Hall, 1997) ve “hareket halinde” (Hall, 1987) üretilmektedir. Bu süreçte “miras olarak devraldığımız şeyler -kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilemez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur. [...] Varlık, kimlik ve dil duygumuz, hareket yoluyla deneyimlenir ve hareketten çıkar: ‘Ben’ bu hareketten önce var olup ardından da dünyaya katılmaz. ‘Ben’ sürekli olarak dünyadaki böyle bir hareketle biçimlenir ve yeniden biçimlenir” (Chambers, 2019: 41-50).

Bu şekilde ucu açık bir süreç olarak ve devam eden bir yolculuk olarak da tasvir edilebilecek benlik kurgusunda göç (diğer bir ifadeyle, hareketlilik veya mobilite) olgusu; çizgisellikten döngüsellığe, tekillikten çoğulluğa, sabitten dinamiğe, bütünlükten parçalanmışlığa ve yeniden bütünlüğe geçişi mümkün kılan kilit bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hareketli bireylerin benlik inşasında gündelik hayattaki etkileşimler ve pratikler üzerine çeşitli çalışmalar mevcuttur. Sözgelimi, Danimarka’daki Türkiye kökenli göçmenlerin kimlik ve aidiyet icralarını analiz ettiği doktora araştırmasında Yazgan, gündelik pratikler ile aidiyet pratikler arasındaki ayrımın altını çizer. Bu ayrıma göre “gündelik pratik, bireyin, kişisel alanında sıklığını kendisinin belirlediği ve kendisinin müzakere ettiği edimler iken, aidiyet icraları, kimlik ve aidiyet politikaları diaspora olarak referans verilen topluluklara ulusötesi ağlarla doğrudan ya da dolaylı etkileri ile özel zamanlar da kolektif olarak icra edilen gösterilerdir” (Yazgan, 2010:189-

225). Bu çalışma kapsamında göçmenlerin gündelik hayat pratikleri, sosyal, ekonomik, psikolojik, biyolojik alanlarda “burada ve şimdiye dayalı bir biçimde zamansal ve mekânsal olarak” icra edilir. Aidiyet alanındaki edimsel pratiklerde ise simgesellik, grup dayanışması, geçmişten gelen ve gelecek nesillere aktarılması hedeflenen kültürel miras bilinci öne çıkar.

Gündelik pratikler ve benlik inşasında etkili olan bir diğer önemli kavram “performans” kavramıdır. Az evvel değinildiği üzere benlikleri biçimlendiren hareketlilik, gündelik hayatta bireylerin sergiledikleri performanslar aracılığıyla (yeniden) üretilir. Sembolik etkileşimci kuramdan hareketle “günlük yaşamda benliğin sunumu” kavramsallaştırması ile öne çıkan Erving Goffman’ın (2019) sunduğu dramaturjik yaklaşım, toplumsallaşmayı tiyatro ve sahne metaforları ile ilişkilendiren bir sosyolojik analiz çerçevesi çizmektedir. Buna göre etkileşim, “karşılaşma” ile eşdeğer iken; performans, “belli bir durumda belli bir katılımcının diğer katılımcılardan herhangi birini etkilemeye yönelik tüm etkinlikleri” olarak tanımlanır” (Goffman, 2019: 28). Sahne önü, sahne arkası, izleyiciler, gözlemciler, rol gibi tiyatral metaforlar, bireyin benlik inşasında gündelik hayat pratiklerini birer performans gözlüğü ile görmemizin yolunu açmaktadır. Bu açıdan hem toplumu bir arada tutan karşılıklı etkileşimler hem de toplumsal alandaki kırılmalar, gerilimler ve çatışmalar kimlik performanslarının bir parçasıdır.

Göçmen mutfağındaki gündelik pratiklere bu pencereden baktığımızda, aslında sıradan ve tekdüze gibi görünen ve gün be gün tekrar eden yeme-içme pratiklerinin altında yatan hikâyeleri ve görünmeyen biçimleri keşfedebiliyoruz. Örneğin, öğün saatleri, her öğünde hangi yiyeceklerin hangi biçimlerde tüketilmesi yönünde verilen kararlarda bireylerin üstlendiği roller, sofranın düzeni, kullanılan malzemeler gibi sayısız alanda performatif eylemlerin izini gözlemleyebiliriz. Bu tez araştırmasından hareketle daha detaylı örneklendirmek gerekirse; bir Suriyeli ev hanımının her gün çocukları ve ailesi için hangi yemeği pişireceğini tercih etmesi, Suriye usulü lavaş ekmek almak için her gün birkaç sokak ötedeki Suriyeli bakkala gidip gelmek, ailecek yenilen akşam yemeklerinde sofranın ritüelleri, veya hafta sonu dışarı çıkıldığında Türk veya Suriye restoranına gitmek arasında yapılan tercih gibi pek çok farklı olaydan yola çıkılabilir.

Ayrıca, günümüzde sosyal medya ve dijitalleşmenin de etkisiyle gündelik hayatın kendisinin bir sahneye ve gösteri dünyasına dönüşmesine de şahit olmaktayız. Dışarda yemek için bir kafeye veya restorana gidince yemeklerin lezzetinden ziyade sunumun ve çekilen fotoğrafların önemszenmesi, her fotoğrafın sosyal medyada takipçilerin beğenisine sunulması gibi davranışlar

bugün hemen hemen her yerde karışımıza çıkmaktadır. Sadece dışarda yemek yerken değil, ev ortamında dahi gerek aile özelinde gerek misafir ağırlarken her ânın kurgulandığı ve dijital dünyada belgelendiği bir beğeni furyası oluşmuş durumdadır. Bir anlamda Claude Fischler’in öne sürdüğü gastro-anomik bir düzene geçilmiş (Akarçay, 2016) ve beslenme aklının yerini gösteriş aklı almıştır.

Dramaturjik yaklaşıma benzer biçimde kimlik ve aidiyet icralarında performativiteyi antropolojik düşünceden hareketle kuramsallaştıran Victor Turner’ın (1988) “komünitas” ve “eşiksellik” kavramları da göçmenlerin modern dünyadaki toplumsal etkileşim ve karşılaşma biçimlerini analiz için aydınlatıcı bir perspektif sunmaktadır. Toplumcuk olarak da ifade edebileceğimiz komünitas kavramı, “topluluğun bilinen ve alışıl gelmiş mekânsal anlamda statik karakterinden uzak, dinamik ve yapılandırılmamış” bir yapıyı ifade eder ve üç sınıfa ayrılır: spontane, normatif, ideolojik. “Spontane komünitas, kamusal alanda her an bireyin karşına çıkabilecek nitelikte bir araya gelişleri kapsayabilir. İkinci olarak “normatif komünitas”, ilkinden daha sistemli bir karaktere sahip olup, grup içi sosyal kontrol ve kaynakların yönetimi gibi nitelikleriyle paylaşılan bir amaca yönelik olarak oluşma eğilimi gösterir” (Güven, 2019: 110). Sözelimi, Fatih’teki gastro-akış uzamında Suriyeli kafe-restoranlarda bir araya gelen bireyler veya gruplar için bu mekânlarda bulunulan süre içindeki ortak edimsellik gereği “spontane komünitas” örnekleri meydana gelebilir. Bunun ötesinde, göçün ilk yıllarında sayıları oldukça az olan Suriyeli yeme-içme mekânlarının son on yıl içinde hem nicel hem nitel ağırlık kazanarak buradaki etkileşimlerin daha sistemli ve kalıcı bir düzene evrilmesi, Turner’ın işaret ettiği performatif bağlamda bir “normatif komünitas” zeminini de oluşturmaktadır.

Komünitasın meydana gelme sürecinde “eşiksellik” kavramının önemli bir yeri vardır. Eşiksellik kavramı kısaca bireyin toplumsallaşma süreçlerinde deneyimlediği sosyal-bireysel dönüşümlerdeki geçiş safhasına işaret eder. Bu geçiş aşamasında uygulanan geçiş ritüelleri, eşikselliğin biçimlenmesinde etkilidir. “Bir geçiş ritüeli, üç aşamalı bir süreç olup, birinci aşama bireyin mevcut toplumsal statüsünden ayrışımı, ikinci aşama eşiği, yani geçiş sürecinin kendisini, üçüncü aşama ise bireyin yeni statüsüne girme durumunu kapsar” (Güven, 2018: 108). Bu tanım itibarıyla “geçiş ritüeli” bizatihi bir göç hareketinin tanımı ile de neredeyse birebir örtüşmektedir.

Göçmenlerde aidiyet ve kimlik odaklı pek çok çalışmada -bu tez çalışması da dahil olmak üzere- sıklıkla göçmenlerin yaşadığı “arada kalmışlık” duygusuna atıfta bulunmaktadır (Danış

& Soysüren, 2014). Küreselleşme etkisiyle günümüzde sınırlar arası geçirgenliğin arttığı ve her anlamda mobilitenin belki de daha evvel olmadığı kadar akışkan ve çok boyutlu bir hâle evrilmesi ile göçmenlerin tecrübe ettiği bu arada kalmışlık duygusunun katmanları da giderek çeşitlenmiştir. Göçün başladığı 2011 yılından günümüze uzanan on iki yıllık uzun süreçte hâlen Türkiye’de “geçici koruma statüsü” altında bulunan Suriyeli mülteciler, eşikselliğin üçüncü aşamada belirtilen yeni statüsüne tam olarak geçememiş, bir müphemlik ve belirsizlik içinde yaşamaya çalışmaktadır. Bir diğer ifadeyle, mültecilerin “geçicilik” durumu bir kalıcılığa dönüşmüş; dolayısıyla Türkiye’deki Suriyeli mülteciler “eşikte kalan toplumcuk” haline gelmiştir.

3.3. Kültürün yersiz yurtsuzlaşması

Göçmenlerin tecrübe ettiği arada kalmışlık, müphemlik ve çoklu aidiyetlerin dolaşımından bahsederken, Appadurai’ın vurguladığı yersiz yurtsuzlaşma fikrinden öncelikle bahsedilebilir (1996: 52-53). Ulusal sınırların aşınması ve diasporik grupların hızla artmasıyla günümüzde daha da öne çıkan yersiz yurtsuzlaşma fikri, Appadurai için modern dünya düzenini devam ettiren en kritik güçlerin başında gelmektedir. Küreselleşmenin giderek hızlı bir şekilde yersiz yurtsuzlaştırdığı insanlar, makineler, paralar, ingeler ve fikirler dünya genelinde sonsuz bir yakalamaca içine düşmüş gibidir; sürekli birbirini kovalar ancak bir türlü yakalayamazlar. Bu meseleyi kültürün yersiz yurtsuzlaşması açısından ele alan Xaiver Inda ve Rosaldo’ya göre kültürün belirli bir mekâna bağlı kalması dönemi artık geçmiştir, yani kültürü tek bir mekâna sabitlemiş olarak düşünemeyiz. Fakat bu demek değildir ki kültür, dünyada ruhsuz ve başıboş bir şekilde geziniyor. Elbette kültürün zaman ve mekân boyutu var olmaya devam etmektedir, ancak bu zamansallık ve mekânsallık artık yeni bir çoklu boyuta taşınmıştır. Tıpkı, Bailey’nin göçmen bavulu metaforunun işaret ettiği gibi, -özellikle göçmenler ve mülteciler için- kültür artık tekil, katı ve değişmez sınırlara hapsolmayan, tam aksine geçirgen, devingen ve sınıraşan bir varlığa dönüşmüştür (Xavier ve Rosaldo, 2006: 10-13). Bu yeni düzendeki kültürlerarası ilişkiler ise daha önce hiç olmadığı kadar birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır.

Yersiz yurtsuzlaşma ve küresel akış fikri, kuşkusuz sadece Appadurai için değil, modern dünyadaki küresel hareketlilikleri ve toplumsal yapıları anlamaya çalışan pek çok düşünür için önem teşkil eder. Örneğin Zygmunt Bauman’ın akışkan modernite kavramı bu açıdan muhakkak zikredilmelidir. Bauman, modernitenin değişen evrelerini ve günümüz toplumunu açıklamaya çalışırken postmodern ifadesi yerine “akışkan modernite” ifadesini kullanmayı tercih eder. Ona

göre günümüz toplumları zaman ve mekânın yitirildiği, her yeri kuşatan bir müphemlik, akışkanlık, güvensizlik ve korku içinde yaşamaktadır. Bu yeni toplumsal düzende, kaynağı bilinen tehlikeler veya öngörülebilir riskler yerine, nereden, ne zaman ve nasıl karşımıza çıkacağı belli olmayan korkular hâkimdir (Bauman, 2012; Bauman, 2006). Bauman'ın deyimiyle, akışkan korkunun hâkim olduğu bu düzende yaşamak bir mayın tarlasında yürümeye benzer. Bu korkuyu yenmek için güvenebileceğimiz veya umut bağlayabileceğimiz sabit yapılar ortadan kalkmıştır. Güçlü ulus devletlerin bile bu akışkanlık ve müphemlik karşısında çoğu zaman çaresiz kaldığını görürüz. Eskiden güvenlik kaygılarıyla özgürlüklerinden vazgeçen bireyler, sonrasında daha özgür olabilmek için güvenliklerinden vazgeçmişlerdir. Ancak belirsizliklerin artmasıyla birlikte insanlar yeniden güven algısını temin edebilecek güçlü otorite figürlerine ihtiyaç duymaya başlamıştır (Barr, 2016). 2016 yılında *Aljazeera English* kanalına verdiği mülakatta Bauman, Donald Trump'ın temsil ettiği totaliter figürün, insanlardaki bu güvensizlik algısına yönelik olduğu için başarılı olduğunun altını çizer.

Akışkan korku düzeninde mültecilerin ve prekaryanın rolü üzerine de değinen Bauman'a göre, Arap dünyasında son yıllarda yaşanan krizler ve özellikle Suriye savaşı, küresel politikaların sorumlu olduğu bir insanlık trajedisi örneğidir (Barr, 2016). Müphemlik ve akışkan korkunun ne demek olduğunu belki de en aşikâr şekilde tecrübe eden Suriyeli mülteciler, göç serüvenleri boyunca süregiden belirsizlikler içinde kendilerine yeni bir hayat kurmaya çalışmaktadır. Son yıllarda Ortadoğu ve Afrika'dan Avrupa'ya çoğunlukla kaçak yollarla deniz rotaları üzerinden gerçekleşen sığınmacı hareketliliği -Avrupa'daki resmi mülteci sayısı Ortadoğu ve Afrika'ya kıyasla görece daha az olmasına rağmen- bir "mülteci krizi" olarak ele alınmaktadır. Bu kriz söylemi 2015 yılında göçmen hareketliliğinin katlanarak artmasıyla Avrupa Birliği için ciddi bir sorun teşkil etmektedir.⁵⁷

Zygmunt Bauman, mültecilerin Avrupa toplumunda neden bu kadar ciddi tepkilerle karşılaştığı meselesinde, küresel gücün eşitsiz dağılımına ek olarak prekarya sınıfının rolüne ayrı bir önem atfeder. Avrupa'da halihazırda daimi bir endişe, korku ve belirsizlik içinde yaşayan prekarya sınıfı için mülteciler ciddi bir tehdittir çünkü mülteciler gündelik akışta uzak görünen veya görmezden gelinen endişeleri beraberlerinde taşıyarak adeta bütün korkularımızın vücut

⁵⁷ Bauman'ın bahsettiği "mülteci krizi" söylemi, Avrupa'nın durumu ve küresel güç ilişkileri hakkındaki güncel yorumlarını daha iyi anlayabilmek için, ilk bölümde tartışılan Avrupa Birliği'nin Suriyeli mültecileri de içeren sınırlayıcı/dışlayıcı göçmen-sığınmacı politikalarının da akılda tutulması gerekir.

bulmuş halini temsil eder (Barr, 2016). Diğer bir deyişle, savaş öncesi normal koşullarda yaşayan insanların bir anda her şeylerini kaybederek mülteci durumuna düşmesi, Avrupa’da veya dünyanın diğer ülkelerinde aynı şeyi yaşayabileceğine dair yoğun bir endişe duyan insanları –çoğunlukla prekarayayı- gerçeğe yüzleştirir. Mülteciler, aynı zamanda insan yaşamının her evresine sirayet etmiş olan yabancı korkusunun da somut örneği olarak karşımıza çıkar. Denilebilir ki “mülteciler, akışkan modernite çağının *en bilindik yabancılarıdır*” (Öztürk, 2017). Gerek mültecilerde gerekse yerleşik toplumlarda hâkim olan güvencesizlik ve yabancı korkusu sebebiyle çokkültürlülük yerine Alain Touraine’in işaret ettiği multi-komuniteryanizm anlayışının öne geçtiği toplumsal düzenler oluşmaktadır. Sonuç olarak ise kültür, toplumlar için “kuşatma altına olan bir kale” ile eşdeğer görülmeye başlar. Bir kültüre mensup olduğunu iddia eden bireylerden de bu kalenin savunulması uğrunda sadakatlerini gün be gün kanıtlamak mecburiyetinde bırakılmaktadır (Bauman, 2011: 67-68). Avrupa Birliği’nin son yıllarda artan güvenlikçi, mülteci karşıtı, dışa kapalı politikaları bağlamında güncel araştırmalarda sık sık “Kale Avrupası” teriminin vurgulanması hem fiziki hem sembolik sınırların artışına örnek olarak verilebilir (bkz. Şemşit ve Çelik, 2019; Karabağ, 2019).

Aynı kültüre mensup bireylerin “kaleye” sadakatlerini göstermesinin gündelik hayat pratikleri ile sürekli yenilendiğini unutmamamız gerekir. Örneğin yabancılarla aynı sofraya oturmamak, gündelik hayatta kültürün sınırlarını çizen önemli bir semboldür. Göçmenlerdeki aidiyet duygusu ile mutfak ilişkisini inceleyen araştırmalarda da karşımıza bu durumun farklı örnekleri çıkmaktadır. Sözelimi, Bailey’nin (2017) çalışmasında aynı sofrada yemek yeme ve sofraya kimlerin dahil edilip edilmeyeceğinin kararı, Hollanda’daki Hint göçmenlerin kültürel aidiyet sınırlarını ciddi ölçüde belirlemektedir. Özellikle diaspora toplumlarında “cemaatin savunulması” öncelikli görev haline gelmektedir ve kültürel farklılıklar, cemaatin birliğini ve bekasını temin edecek kurtarıcı işlevi kazanır. Toplumlarda güvensizlik ve tehdit altında olma algısı arttıkça çoğunlukla içe kapanmaların da arttığını gözlemleriz. Bu sebeple kültürel diyalog için güvenlik duygusunun sağlam olması şarttır. Dolayısıyla, günümüz insanı artan küresel kaos içinde bir cemaatin parçası olarak kendilerini güvene alabileceklerini sanmaktadır. Ancak modern insan paradoksal biçimde giderek bireyselleştiği için bu durum tam tersine insanlar ve kültürler arasındaki boşlukları besler. Yani “biz” ve “onlar” arasındaki uçurum gitgide büyür. Bauman’ın sıklıkla eleştirdiği çokkültürlülük fikrinin sorunlu olmasının sebepleri arasında da bu durum yatmaktadır. Kültürler kendi içine kapandıkça karşı kültürlerle aralarındaki mesafe artar. Bireyler,

kültürlerin/cemaatlerin içine kendilerini hapsedtikleri sürece de bu boşluk artmaya devam edecektir.

3.4. Diasporik kimlik, yemek ve aidiyet ilişkisi

Araştırmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi, Suriyeli mülteciler bugün dünya üzerindeki en büyük mülteci gruplardan birini oluşturmaktadır. Savaşla tetiklenen zorunlu göç dalgaları sebebiyle yerinden edilen Suriyeli göçmen grupların ülkelerine geri dönüş ihtimali de halen belirsizliğini korumaktadır. Bu durumda vatanından uzakta yaşayan ve günümüzdeki en büyük diaspora toplulukları arasında yer alan Suriyeli göçmenlerin kimlik ve aidiyet örüntülerine ilişkin yapılacak herhangi bir araştırmada konuya bir de diaspora kavramı penceresinden bakmak faydalı olacaktır. Bu amaçla, takip eden bölümde öncelikle diasporik kimlik tanımı üzerine bir tartışma sunularak Suriye göçü meselesinde diasporik kimlik kavramının izdüşümleri ele alınmaktadır. Takip eden bölümde; kültür, kimlik, aidiyet temelli oluşumlarda diaspora mutfaklarının rolleri ve/veya yüklendikleri anlamlar değerlendirilmekte; bu tez araştırması için bir literatür ve teorik arka plan ortaya konulmaktadır. Son olarak, Türkiye dışında yaşayan Suriyeli mültecilerin yemek kültürleri ile kimlik, aidiyet, kültür örüntülerine ilişkin yapılan öncül çalışmalar irdelenmektedir.

3.4.1. Diasporik kimlik tanımı üzerine düşünmek

Göç araştırmaları literatüründe “diaspora”nın tanımı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Diaspora kavramı, göç araştırmaları literatüründe ilk olarak 2. Dünya Savaşı sonrasında yerinden edilen Yahudi gruplar için kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda diaspora ifadesi, zorunlu bir şekilde (savaş, doğal afet vb.) yerinden edilerek vatanını terk etmek zorunda kalan, bunun da ötesinde geri dönecek bir vatanı kalmayan ve dünyanın farklı yerlerine dağılan topluluklar için kullanılmaktadır (Hoerder, 2012). Filistinli mülteciler veya Ermeniler de bu diaspora tanımına dahil olan gruplara örnek verilebilir. Ancak zaman içerisinde diaspora kavramı, zorunlu göç sebebiyle vatanını terk eden tüm göçmen grupları kapsayacak şekilde bir anlam genişlemesine uğramıştır.

Günümüzde diaspora ifadesi, yurt dışına göç eden ulusaşırı göçmen grupların tamamı için kullanılabilmektedir. İfadenin yaygın olarak tercih edildiği bağlamlara bakıldığında, tek bir ülkede yaşayan göçmen gruplardan ziyade uluslararası düzlemde farklı ülkelerde yaşayan ancak aynı memleketten göç eden veya aynı etnisiteye sahip kişileri tek bir şemsiye altında toplamaya vurgu yapıldığı görülmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, “Avrupa’daki Türk diasporası” veya

“ABD’deki Çin diasporası” gibi ifadeler, göç veren ülkenin ulus-kimliğini ön plana çıkararak etnisite temelli ortak göçmenlik olgusunun altını çizmektedir. Bu anlam genişlemesinde diaspora ifadesinin işaret ettiği temel kriter, aynı etnisiteye mensup kişilerin “anavatan” olarak benimsedikleri ülkeden farklı bir ülkede yaşaması olarak belirtilebilir. Bu anlamda, göç etme sebebi (zorunlu - gönüllü), göç edilen ülkede kalış süresi ya da göç edilen ülkedeki yaşam şartları gibi kriterler daha az önem taşımaktadır.

Diasporik bilinç meselesini entegrasyon tartışmaları ile birlikte düşündüğümüzde, nesillerdir göç ettikleri ülkelerde yaşayan bireylerin sadece farklı etnik kökene sahip olduğu için halen kaynak ülkelerine referans ile “diaspora” veya “göçmen” olarak tanımlanmaları, üzerine düşünülmesi gereken ayrı bir konudur. Zira Avrupa’daki üçüncü kuşak göçmenlerin pek çoğu hala göçmen olarak tanımlanmayı yeni-ırkçı ve ayrımcı söylemlerin bir uzantısı olarak değerlendirmektedir. Örneğin, Belçika’da yaşayan ikinci-üçüncü kuşak göçmenlerin çoğu kendilerini etnisite açısından “Türk göçmenler” yerine Belçikalı-Türk olarak nitelendirmeyi tercih ettiğini beyan etmektedir (Kaya ve Kentel, 2008; Yılmaz Hava, 2018). Bu açıdan Nermin Abadan-Unat’ın da değindiği “bitmeyen göç” (2006) olgusu, ulus-devletlerin ayrıştırıcı kimlik politikalarında göçmenleri “kültürel öteki”, “alter ego” veya “tanımlayıcı öteki”ler olarak sınıflandırmaktadır (Onur-Unutulmaz, 2015: 143). Eşit haklara sahip olarak aynı ulus-devletin mensubu olan vatandaşları, etnik köken ve göçmenlik statüsü ile ayrıştırmak son dönemde Avrupa’da yükselen aşırı sağcı politik söylemlerin de bir aracı haline gelmiş durumdadır.

William Safran’a (1991) göre, diasporik kimliğin oluşması için göç eden gruplarda diasporik bilinç gelişmiş olması şarttır. Diasporik bilinç ile kastedilen, diaspora gruplarının kendi grup aidiyetlerine ve varoluşlarına dair geliştirdikleri kolektif öz bilinç veya farkındalık olgusudur. Safran, diasporik bilinç kavramını açıklamak için Roman (Çingene) gruplar ile Yahudileri veya Filistinlileri örnek gösterir. Çingene gruplar da dünyanın farklı ülkelerinde yaşamalarına rağmen, bu göçmen yaşam biçimlerini bir sorunsal haline getirmemiştir. Benimsedikleri tek bir kaynak ülke veya memlekete dair coğrafi bir bağlılıkları ve ulusal hükümlerlik geçmişleri olmadığı için göçmen yaşantıları bir sorun teşkil etmez. Ancak Yahudiler veya Filistinliler için durum böyle değildir. Bu topluluklar ülkesinden sürgüne gönderildikleri inancı ile bir gün anavatana dönme mitini her daim canlı tutarlar. Bu sebeple göçmen/mülteci olarak varoluş biçimi onlar için bir sorunsala dönüşmüştür.

Fakat küreselleşme ile diasporanın tanımlanma biçimi de dönüşmüştür; göç alan ve veren ülkeler arasındaki küresel itme-çekme döngüleri, göçmenin kararları üzerinde eskisinden daha fazla etki sahibidir. “Küreselleşme içindeki göçmen”, hareket etme kabiliyetini elinde tutmasına rağmen göç kararındaki yetkinliğini küreselleşme içinde eritmiştir. Diğer bir deyişle, “küreselleşme içindeki diasporik kültürler, disiplinler devlet ve kapitalist sömürünün formasyonları olarak görülebilir. [...] Diasporik kültürler, kendilerine özgülüklerinin yerine arada kalmışlıklarını yaşarlar” (Sunata, 2016: 476).

Diasporik kimliğin tanımlayıcı özelliklerinden birisi de “geri dönüş” umududur. Bu grupların ayrıldığı vatan artık yok olmuş olsa bile, diasporik toplulukların hedefi bir gün ülkelerine geri dönmek ve vatanlarını tekrar ihya etmektir (Safran, 1991; Hoerder, 2012). Dolayısıyla diasporik kimlik inşasında anavatan bir mite dönüşmüş durumdadır. Diasporik anlatılarla, grup içi etkileşimlerle, gündelik hayat pratikleriyle bu anavatan miti yeniden inşa edilir ve nesilden nesile aktarılır. Bir gün memlekete geri dönme umudu, diasporadaki halkların toplumsal hafızasında sürekli taze tutulur. Anavatan ile kurulan bu sembolik bağ, kimi zaman ulus-ötesi göç hareketleri ve temelli geri dönüşler ile, kimi zaman yılın belli dönemlerini memlekette geçirerek, kimi zaman ise geri dönecek bir vatan olmasa dahi (Filistin örneğinde olduğu gibi) vatan fikrinin toplumsal anlatılarla yeniden üretilmesi yoluyla devam ettirilir (Gorman ve Kasbarian, 2015).

Tüm bu tartışmalar ışığında, dünya genelindeki ve Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin diaspora tanımına uyup uymadığı ve Suriyeli göçmen gruplarında kolektif bir diasporik bilinç gelişip gelişmediği hususu, tartışmaya açık bir mesele olmaya devam etmektedir. Ancak Suriyeli mültecilerin mevcut durumu, ister geleneksel ister modern yaklaşımla olsun, diaspora kavramına hiç de uzak düşmemektedir. Savaş koşulları nedeniyle ülke vatandaşlarının büyük kısmının dünya üzerine dağılmak zorunda kalması nedeniyle geleneksel anlamda bir uluslararası Suriye diasporasından bahsedilebilir. Son dönemdeki anket çalışmalarına bakıldığında geri dönüş isteğinin düşük olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2022; Akın & Bozbaş, 2020). Ancak geri dönüş imkanları henüz sağlanmamış olmasına rağmen yakın vadede olmasa bile uzun vadede memlekete geri dönüş umudu (anavatan miti) da tazeliğini korumaktadır. Diğer yandan, Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada, Türkiye gibi çeşitli ülkelerde yaşayan Suriyeli mültecilerin sürdürdüğü ulus-ötesi bağlar açısından, Suriyeli göçmenleri modern diaspora kavramıyla tanımlamak da mümkündür. Bu araştırmada uluslararası Suriye diasporası denildiğinde, zorunlu yerinden edilme ile gelişen

diasporik bilinç ve modern anlamdaki ulus-ötesi ağlar ortak bir çerçeveden incelenmektedir. Çünkü Suriyeli mültecilerin göç etme sebebi olan savaş koşulları ve bu göçün “zorunlu” bir kopuş olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bununla birlikte, sadece zorunlu göç odaklı bir diaspora yaklaşımı, küresel hareketlilik ve etkileşim çağında göçmenlerin inşa ettiği ulus-ötesi ağların göz ardı edilmesine sebep olabilir. Bu nedenle, Suriye diasporası incelenirken her iki boyutun da dikkate alınması gerekmektedir. Mevcut durumda, Suriyeli göçmenlerin yasal ve sosyal alandaki statülerine ilişkin belirsizlikler, diaspora tanımı konusundaki ayrımları da bulanıklaştırmaktadır. Zorunlu göç ile yerinden edilme bağlamında bir diaspora toplumundan bahsetmek hem geleneksel hem modern yaklaşımlar gereği mümkün olmakla birlikte, geri dönüş ihtimalinin değişkenliği, diasporik bilincin oluşmamış olması gibi etkenler sebebiyle bu konuda kesin bir yargıya varmak yerine diaspora tanımı yapılacak ise bu kavramın çerçevesinin iyi çizilmesi daha anlamlı olacaktır. Bu tartışma ışığında, bu tez araştırmasında Suriye diasporasından bahsedilirken geleneksel anlamda zorunlu göç ile yerinden edilmiş bir topluluk olarak Suriyeli mültecilerden bahsedilmektedir. Diasporik kültür ve bilinç oluşumuna dair Türkiye’deki örneklerden hareketle sunulan bir tartışmaya çalışmanın 6.3.2 numaralı alt başlığında ayrıca değinilmektedir.

3.4.2. Diaspora mutfaklarında ortak kimlik ve kültürel izdüşümler

Uluslararası göçün hem alıcı ülkeler hem de göçmenler için hemen hemen her alanda etkisini gösteren derin sonuçları vardır. Nüfus hareketlerinin beraberinde getirdiği bu sonuçlar ekonomik-politik sistemlerdeki dönüşüm, sosyal yapının değişimi, ulusaşırı cemaatlerin oluşumu gibi makro değişimleri içerir. Tüm bu makro dönüşümlerin içerisindeki mikro değişimlere ise özellikle göç çalışmalarında ayrı bir önem atfedilir. Ancak özellikle son dönemlerde göç kuramlarındaki klasik teorilerin yerini alan daha karmaşık kuramların etkisiyle, yapı-fail veya makro-mikro ikilemini aşan çalışmalara ihtiyaç duyulmakta (Çağlayan, 2006) ve göç alanında yapılan bu çalışmaların sayısı giderek artmaktadır.

Uluslararası göç sürecinde hem bireysel hem yapısal süreçleri dikkate alarak yapılan bu çalışmalar arasında göç kültürünün ürettiği yeni mekânizmaları, kültürel unsurlar ve yeni kimlik arayışları üzerinden analiz eden araştırmaların sayısı bir hayli fazladır (bkz. Sowell, 1997; Cohen & Sirkeci, 2011; Cohen & Jonnson, 2011; Marfleet, 2015). Uluslararası göç süreçlerinde ulusaşırılık, kimlik, aidiyet, etnisite, toplumsal cinsiyet ve kültür konularında farklı toplulukları sosyolojik/ antropolojik değişik bakış açıları ile ele alan diğer alternatif kaynaklar ve araştırmalar

arasında Mata-Codesal & Abranches (2018), Duruz (2005), Diner (2002), Garnweidner vd. (2012) ve Parasecoli (2014) tarafından yapılan çalışmaları da ayrıca sayabiliriz.

Uluslararası göç süreçlerinde hayli tartışılan bir diğer önemli husus, milliyetçi söylemler ile tek-uluslu, tek-kültürlü yapıları “tehdit eden”, dönüştüren çok-uluslu ve çok-kimlikli uluslaşırı göçmenlerin çatışma-mücadele alanlarını kapsar. Burada hem göçmenlerin hem de alıcı ülkedeki “yerleşik” nüfusun çeşitli ülkelerde farklı süreçlerden geçerek yoğun mücadeleler verdiğini ve bir uzlaşrı aradığını görmekteyiz. Konu ile ilgili en yakınımızda Türkiye’den Almanya’ya yapılan işçi göçleri ile bağlayan Avrupa’ya göç sonrası tırmanan milliyetçi ve İslam karşıtı söylemlerin uzun yıllardır hemen her alanda karşılaştığımız güç mücadelesini örnek olarak verebiliriz. Bu mücadelelerin yemek boyutundaki yansımalarını görmek için kebab ve döner gibi göçmen Türk-Müslüman kültürü ile özdeşleşen yemeklerin göçmen karşıtı söylemlerdeki kullanımlarına bakabiliriz. Örneğin, 2019’da Yeni Zelanda’nın Christchurch kentindeki cami saldırılarını gerçekleştiren eylemci, Neonazi ideolojileri benimseyen manifesto yayınına ek olarak, Bosna Savaşı’nda Sırp etnik milliyetçiliğinin sembolü haline gelen “Remove Kebab” şarkısını marş olarak kullanmıştır (Akova & Kantar, 2020).

Başka bir örnekte, 2000-2007 yılları arasında Almanya’da bir Neonazi terör grubunun işlediği cinayetler (sekizi Türk, biri Yunan olmak üzere dokuz göçmen ve bir Alman polis memuru), öldürülen göçmenlerin çoğu dönerci olduğu için neredeyse tüm polis ve medya kanalları tarafından “dönerci cinayetleri” olarak adlandırılmıştır. Ancak daha sonra bu ifade, "esas ayrımcılığa uğrayanın kökenleri nedeniyle bir yiyeceğe indirgenen kurbanlar" olduğu gerekçesiyle Dileştirel Hareket (Sprachkritische Aktion) tarafından yılın en 'nahoş' sözcüğü ilan edilmiştir (Weber, 2012; Kuzmany, 2011). Sadece Türklere değil, Afrika’dan veya Asya’dan Avrupa ya da ABD’ye gelen göçmen gruplara karşı da göç kültürlerine özgü unsurlar, özellikle yiyecekler, (örneğin kuskus) sembolleştirilerek çoğu zaman ırkçı, göçmen karşıtı protestolarda bu kültürel unsurlar kullanılmaktadır. Bu ve benzeri örneklerdeki ayrımcı söylem ve politikaların hem devlet-yönetim düzeyinde hem de toplumsal düzeyde çeşitli yansımalarını hâlâ görmek mümkündür (bkz. Tuchler, 2015; McKinley, 2010; Uzunçayır, 2014; Yılmaz, 2008).

Son olarak, uluslararası diaspora toplumları ve yemek ilişkisinde temel olarak politik veya ekonomik süreçleri kapsayan kamu yönetimi ve siyaset bilimi odaklı çalışmaların sayısı da oldukça fazladır. Bu araştırmanın temel odağı sosyoloji-antropoloji yaklaşımını önceleyen

alışmalar olduğu için bu tür çalışmalar tezin kapsamı dışındadır. Ancak ilgilenenler için çok kısaca bahsetmek gerekirse, konuya dair bir ön inceleme yapıldığında, gastronomi, sağlık bilimleri, siyaset bilimi, sosyal bilimler gibi çeşitli alanlarda farklı mülteci gruplara odaklı araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu alanda çalışılan mülteci grupların ise çoğunlukla Afrika ve Orta Doğu kökenli olduğu görülmektedir (Filistin, Somali, Irak, Suriye vd.). Ancak konunun çok boyutlu yapısı gereği interdisipliner araştırmalara sık rastlandığı için, literatürdeki araştırmaları tekil disiplinler yerine genel olarak sosyal bilimler, sağlık bilimleri, ya da iktisadi bilimler gibi daha şemsiye gruplar altında değerlendirmek daha doğru olacaktır.⁵⁸

G kültürleri kapsamında müzik, giyim-kuşam, ritüeller-bayramlar, mekânsal düzenlemeler gibi farklı unsurları içeren çalışmalar arasında yeme-içme alışkanlıkları, yeme-içme gelenekleri/ritüelleri veya göçmenlere ait restoran-kafeler gibi yemeğe ait unsurlar da g kültürlerinin ve göçmen kimliklerinin inşasında önemli bir yere sahiptir. Ulusaşırı g bağlamında yemek ile kurulan bağın çoğunlukla ulusaşırılık, ulusal kimlik ve aidiyet duygusunun sarsıldığı göç sonrası süreçte bir direniş taktiği olarak ortaya çıkıyor. Farklı ülkelerdeki g hareketlerini incelediğimizde, uluslararası gn bir sonucu olarak göçmenlerin tekil ulusal ve kültürel kimliklerden ziyade daha çoğul ve karma kimlikler ile kültürler inşa ettiğini gözlemliyoruz. Bu

⁵⁸ Sağlık bilimleri alanında; toplum sağlığı, gıda güvenliği, yeterli beslenme gibi konuların mülteci mutfakları (zellikle aşevleri) ile ilişkisi öncelikle incelenen konular arasında yer almaktadır (bkz. Ibrahim vd., 2019; Hand, M. & Kaiser, M., 2018). Mültecilere sağlıklı yiyecekler sunmak adına kurulan aşevi inisiyatiflerinin, mülteciler –zellikle kadınlar- için sosyo-ekonomik kalkınma aracı olarak işlev gördüğü örnekler de mevcuttur (Ghattas vd., 2019; Sahyoun vd., 2019). Bu çalışmalarda genel olarak, göçmen veya mültecilerin yeme-içme kaynaklarına güvenli ve yeterli bir şekilde erişimi; ayrıca, devlet politikalarının ve yerel yönetimlerin (rneğin; Growing Food Connections, 2018) bu süreçteki rolü önem kazanmaktadır.

Örneğin, ABD’de göçmenlere yönelik devlet tarafından uygulanan “food stamp” (yemek fişi) uygulamasının yasal ve yasal olmayan göçmenler için farklılaştığını ve bu hakkın çoğunlukla sadece yasal göçmenlere tanındığını görüyoruz (Cook, 1998). İlerleyen zamanlarda ABD’deki bu uygulamalar, özellikle çocukların gıda güvenliğini tehlikeye atacak boyutlara ulaşmış duruma geliyor. PRWORA kurumunun yasal olarak vatandaşlık hakkı elde edemeyen ancak yardıma muhtaç olan kişilere verdiği gıda yardımlarını azaltması, özellikle anne-babanın vatandaş olmayıp çocukların vatandaşlık hakkı elde ettiği göçmen ailelerin refah durumunda ciddi sorunlar yaratmaktadır (Van Hook & Balistreri, 2004). İstatistiksel veri analizlerine dayalı sonuçlara dayanan başka bir çalışmada da yine aynı soruna dikkat çekilmekte ve ABD’deki göçmen kadınların ve çocukların beslenme ve sağlık açısından ciddi sorunlar yaşadıklarına; bu konuda hkmet politikalarının muhakkak iyileştirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Chilton vd., 2009). Sidney Mintz (2008)’in de altını çizdiği üzere, yiyecek kaynaklarının göçmenler, mülteciler ve diğer ihtiyaç sahipleri arasında hakkaniyetli bir şekilde paylaştırılması için yemek konusunda yalnızca akademik ilgiden çok daha fazlası gerekmektedir. Bunun için akademi dünyasının yalnızca mevcut durumu tespit etmek yerine farklı disiplinlerin bir araya gelerek sunacağı daha kapsayıcı ve çözüme yönelik yeni metodolojilere ve bakış açılarına ihtiyaç vardır; çünkü mevcut politikalar ve bakış açıları sorunları çözmede maalesef yetersiz kalmaktadır. Bu alandaki çalışmaların Türkiye özelinde de geliştirilmesi literatürü zenginleştirmek açısından faydalı olacaktır. Örneğin, günümüz Türkiye’indeki Afgan, Iraklı, Suriyeli, Filistinli vb. göçmenlerin gıda güvenliği ve gıda yardımlarına erişimi konusunda yapılacak yeni akademik çalışmalar yemek ve güç ilişkisinde farklı disiplinlerin bakış açılarını ve güncel analizleri görmemizi sağlayabilir.

süreçte uluslararası göçmenler için bir “direnç noktası” olan “köken kültüre başvurmak, yeteneklerin ve deneyimlerin zarar gördüğü durumlarda insanlara özsaygılarının devamı için yardımcı” oluyor (Castles ve Miller, 2008:53). Yemeğin, bir direniş mutfak misyonu üstlenebildiğini görüyoruz. Bununla birlikte, “dinsel, etnik, cinsel, ulusal her türden kimliğin bütün yaşama stratejileri aynı zamanda politik bir karakter de taşır” (Fırat, 2014). Göçmen yemek kültürleri de kaçınılmaz bir şekilde bu ideoloji savaşları ve mücadele alanlarında sembolik bir değer kazanarak her zaman ilgi odağı olmaktan kurtulamamaktadır. Yeme-içmeye dair tüm kavram ve pratiklerin taşıdığı ideolojik değerleri, “yemeğin ideolojisi” ve “ideolojinin yemeği” kavramları ile ele alan Fırat (2014), bu bağlamda farklı yemek kültürlerinden çeşitli örnekler sunan bir çalışma hazırlamıştır. Fırat’ın bu çalışması, dinsel inançlar, ulus, sınıf, milliyetçilik, etnisite gibi mücadele alanlarında yemeğin nasıl araçsallaştırıldığını; kimlik kategorilerinin yemek kültürünü nasıl şekillendirdiğini, bu çerçevede oluşan kültürel yeniden üretim mekânizmalarını ve tüketim toplumunun etkilerini inceleyen bir ön çalışma olarak faydalı görünmektedir. Bir başka örnekte, Anny Gaul (2019), Fas göçmeni üç kadının mutfak hatıralarını ulus-kültür ideolojileri, göç, hafıza ve ulusal kimliklerin oluşumu açısından inceleyerek, “mutfak tarihleri” yazımına dair etnografik bir araştırma sunmaktadır.

Burada kültürü değişmez ve primordiyal bir bütün olarak değil, farklı bileşenlerden meydana gelen ve sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir değerler bütünü olarak ele almamız gerekir. Göçmen kültürlerine baktığımızda da kültürel ağlarla örülü geleneksel değerlerin, günlük alışkanlıkların, yaşama biçimlerinin yeni tecrübeler ışığında geçirdiği bu sürekli dönüşümü yakından gözlemleyebiliriz. Örneğin, Fedora Gasparetti (2012) İtalya’daki Senegalli göçmenler üzerine hazırladığı makalesinde, İtalyan-Senegalli göçmenlerin göç ettikten sonra aralarındaki etnik, dini, bireysel vd. farklılıkları göz ardı ederek ortak yeme-içme kültürleri üzerine yeni bağdaştırıcı bir ortak kimlik inşa ettiklerini ve geleneksel yemeklerin bu süreçte temel birleştirici unsur olarak işlev gördüğünü yazar. Aynı sürecin örneklerini, Avrupa’daki göç kültürlerinde Fas ile özdeşleşmiş kuskus; Türkler ile özdeşleşmiş döner-kebab yemeklerinde; ya da hemen her ülkede rastlanan “otantik” Çin yemekleri restoranlarda görebiliriz.

Burada aslında yemeklerin kendisinden ziyade o yemeklerin tüketiliyor olmasının ve ortak tüketim şekillerinin bir kimlik sembolüne dönüştüğünü söylemek daha doğru olur, çünkü memlekete özgü bir yemeği tüketen kişilerin bir arada olması (*commensality*), göçmenler arasında

bir grup aidiyeti ve kültürel sembollere dayalı bir kimlik bilinci oluşmasına sebep olmaktadır. Aynı sofraya oturma (*commensality*) kavramının ortak kültürel kimliklerin oluşumundaki işlevini, 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'dan Avusturalya'da göç etmek zorunda kalan mülteci kadınlar örneğinde de görebiliriz. Savaş sonrası yerinden edilen Avrupalı mültecilere özel yurtlarda kalan kadınlar, mutfakta kendi yemeklerini pişirmenin yasak olduğu kamp dönemlerinde ortak yeme-içme pratiklerini bir direniş aracı köken kimlik sembolü olarak sürdürmeye çalışmıştır (Agutter ve Ankeny, 2017).

Özellikle zorunlu göç koşulları söz konusu olduğunda, diaspora ve mutfak arasındaki ilişki ayrıca önemli görünmektedir. Sözgelimi, Harry Kashdan (2019), bir Sefarad Yahudisi ve bir Filistinli Müslüman'ın Londra'ya zorunlu göçünden sonra birlikte yazdıkları *Kudüs* isimli yemek kitabı üzerinden diasporik anlatıların mutfak ile nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Başka bir örnekte, Şili Cumhuriyeti'nde yaşayan Filistinli mültecilerin "Filistin mutfağı" aracılığıyla kültür ve kimlik aktarımını gerçekleştirdiğini ve mutfağın yine bir direniş mekânizması olarak işlediğinin altı çizilmektedir (Bascuñan-Wiley, 2019). Sınırlarda yaşayan diaspora gruplarının yemek kültürleri de bu bağlamda çalışılan konular arasında yer almaktadır. Özellikle zorunlu göç ile sığınmacı veya mülteci olarak Avrupa ya da Amerika'ya giden göçmen grupların yeni şartlar altında farklı stratejiler ve grup kimlikler oluşturarak varlıklarını devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Robert Nelson (2019), Windsor/Detroit sınır bölgesindeki "Kanadalı Arap" göçmenlerin yemek kültürleri aracılığıyla diasporik kültür ve hegemonik kültür arasındaki uzlaşma süreçlerini analiz ederek, sınırdaki değişken koşulların yeni bir "Kanadalı Arap" toplumu oluşturduğunu vurgular.

Göçmenler tarafından yemek kavramına yüklenen aidiyet temelli güçlü sembolik değerler hakkındaki örnekler yukarıda bahsedilenler haricinde diğer göçmen topluluklarda rastlamak da mümkün. Örneğin, Chapman & Beagan (2013), Hindistan'ın Pencabi şehrinden Kanada'ya göç eden iki aileyi temel alan vaka incelemelerinden hareketle, yemek kültürleri-pratikleri ve ulusaşırı kimliklerin oluşumu arasındaki ilişkiye antropolojik bir bakış açısıyla yaklaşır. Senegalli-İtalyan göçmenlerdekine benzer bir şekilde, Pencabi-Hint göçmenler de sahip oldukları yemek pratiklerini alıcı ülkede yeni biçimlerle harmanlayıp devam ettirirken aynı zamanda bu yeni yemek-temelli kültürel pratikler ve değişen kültürel normlar aracılığıyla kendilerine ulusal sınırları aşan çok uluslu ve çok kültürlü kimlikler inşa etmektedirler. Diğer bir örnek olarak, 1989'dan sonra

Türkiye'ye gelen Bulgar göçmenlerin de yeni ülkedeki yemek kültürleri ile etkileşim içerisinde hibrid bir göçmen mutfak ve göçmen kültürü oluşturdıklarını görürüz (Kahraman vd., 2017). Benzer şekilde, Güney Asya'dan İngiltere'ye göç eden ailelerin Güney Asya'ya ait yemekleri sunan restoran veya marketler açması üzerine yapılan bir çalışmada (Raman, 2011) da görüldüğü üzere, göç kültüründe yemek ile kurulan ilişki aile ve ev metaforları üzerinden bir aidiyet anlamı taşır; “ev yemeği” (*food of home*) fikri ile sürdürülen geleneksel yemek pratikleri, göçmenlerin aidiyet hissi ve ortak kimlik açısından son derece merkezi bir konuma sahiptir.

Yemek üzerinden inşa edilen ortak kimlik ve kültür bilinci, aynı zamanda göç literatüründe uzun süredir tartışılan entegrasyon-asimilasyon meseleleri açısından da önemlidir. Çoğu göç hareketi incelendiğinde, göçmenlerin gittikleri ülkede hem kendilerine ait bir yaşam alanı oluşturma, hem de alıcı toplumda kendilerini kabul ettirebilme için öncelikle yemek sektörüne yöneldiklerini görmekteyiz. Fazla uzağa gitmeden günümüz Türkiye'sindeki göçmen toplulukların –özellikle Suriyeli mültecilerin- toplumda ne kadar var oldukları konusunda ufak bir kamuoyu yoklaması yapıldığında o topluluğun kamudaki görünürlüğünün çoğunlukla kendilerine ait restoranları-kafeleri ile birlikte ev ve iş yerleri üzerinden değerlendirildiğini görmek mümkün. Benzer şekilde yurt dışındaki örnekleri düşündüğümüzde, belirli semtlerde “Türk mahalleleri” ya da “Çin mahalleleri” olarak adlandırılan oluşumların da çoğunlukla bir yaşama-barınma alanından çok o kültüre özgü yemeklerin ve diğer kültürel ürünlerin tüketime sunulduğu restoran, kafe, market, kahvehane benzeri mekânların toplandığı kültürel pazarlama alanlara dönüştüğünü de görebiliriz.

3.4.3. Uluslararası Suriye diasporasının yemek kültürleri

Önceki bölümlerde bahsi geçen diasporik kimlik tartışmalarına paralel olarak, Suriye diasporası ve mutfak kültürü arasındaki ilişkiye de iki tür yaklaşım mümkündür. Birinci yaklaşım, diasporik bilincin inşası, köken kültürün devamı ve anavatana bağlılık açısından mutfak kültürünün önemine odaklanırken; ikinci yaklaşımda, yeme-içme pratiklerinin göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyonundaki rolü ve ulus-ötesi kimliklerin/aidiyet algılarının inşası ön plandadır. Araştırmanın bu bölümünde, Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki Suriye diasporasının mutfak kültürleri üzerine ne tür çalışmalar yapıldığına dair her iki boyutu da dikkate alan daha geniş kapsamlı bir değerlendirme sunulacaktır.

Suriyeli göçmenlerin yemek kültürlerine dair sosyolojik veya antropolojik yaklaşımları benimseyen güncel araştırmalar incelendiğinde, dünya genelindeki diğer örneklerde de görüldüğü gibi, göç sonrası yeni hayata/kültüre uyum ile köken kültürün devamı arasında gidip gelen zorlu bir dönüşüm ve geçiş sürecinin yansımaları ağır basmaktadır. 2011'deki zorunlu göç dalgası sonrasında yeme-içme pratikleri –bütün veçheleri ile- mültecilerin kısıtlı imkanlarla hayatlarını sürdürme çabasının göstergesi olmaya ek olarak, kültürel kimliklerinin birer sembolü haline gelmiş durumdadır. Örneğin, Şam'dan Türkiye, Lübnan, Mısır gibi ülkelere sığınan Suriyeli mülteci ailelerin hayatlarını yakından gözlemleyerek etnografik araştırmalar yapan Leila Hudson (2019), Suriyeli diaspora topluluklarının da diğer diaspora topluluklar gibi, aynı sofraya oturarak Suriye'ye özgü yemekler etrafında göçle geride bıraktıklarını bugüne taşıma çabalarını aktarmaktadır. 1. Dünya Savaşı döneminde Suriye topraklarındaki kadınların hikayelerine odaklanan Sara Pekow (2019), yemek kültürlerinin savaş sonrası şartlarında kırsalda ve kentlerde yaşayan Suriyeli kadınların hayatlarını nasıl birleştirdiğini ortaya koymaktadır. Pekow, kırsaldaki alt sınıf mensubu kadınlar ile kentlerde savaş sonrası hızlı bir statü değişimi yaşayan kentli üst-orta sınıf kadınların hayatındaki dönüşümleri, gündelik yaşam pratikleri ve gıda üretim-tüketim zincirleri üzerinden analiz etmektedir.

Suriyeli diaspora topluluklarının mutfak kültürü ile kurduğu ilişkide, “ev kurma pratikleri” ve “ev yemeği” fikri –diğer diaspora toplumlarında olduğu gibi- büyük önem arz eder. Suriyeli 6 mülteci/göçmen ailenin California'daki göç hikayesini inceleyen Sally Baho (2020), araştırmasında, Suriyeli göçmenlerin yeni bir mekânda aidiyet inşa etme ev kurma süreçlerini Suriye mutfağında öne çıkan dört mutfak geleneği üzerinden analiz eder: birincisi, sabah kahvesi ritüeli; ikincisi, okul veya işyeri tarafından dayatılan yemek zamanları ve yemek ritüelleri; üçüncüsü, günün ana öğünü olarak belirlenen öğle yemeği⁵⁹; dördüncüsü, el yapımı yemeklere verilen önemdir. Suriyeli göçmenler, bu yeme-içme gelenekleri ile kendilerine göç ettikleri ülkede yeniden bir ev inşa etmektedirler. “Ev” kavramı hem soyut hem somut açıdan değer yüklü bir kavram olması hasebiyle göçmen mutfak kültüründe çok boyutlu düşünme biçimlerine kapı aralayan zengin bir konsepttir. Savaş nedeniyle başka bir ülkeye göç eden Suriyeli aileler için yeni bir “ev” kurmak, hayata yeniden tutunmak, daha da önemlisi, zorla ellerinden alınan “ev”in (ve bu

⁵⁹ Öğle yemeğinin muhakkak “tabekh” yani pişirilmiş bir ev yemeği olması gerekir. Türk mutfak kültüründe “sulu yemek” ya da “tencere yemeği” olarak da bilinen ev yemeği tarzında bir yemek olarak da düşünülebilir.

evin temsil ettiği tüm kaybolan şeylerin) yeniden bulunması veya yokluğun telafisi anlamına da gelmektedir.

Mutfak kültürünün Suriyeli mülteciler için ne anlam ifade ettiğini etnografik çalışmalarla ortaya koyan araştırmalar da giderek artmaktadır. Bu araştırmalar arasında, Brezilya'nın Sao Paulo şehrindeki Suriyeli mültecilerin mutfak kültürü temsillerini analiz eden bir çalışmayı örnek verebiliriz (Scagliusi vd., 2018; Porreca vd., 2020). Yazarlar bu araştırmada, Suriyeli mültecilerin Sao Paulo'da işlettiği kafe-restoranlarda on katılımcı ile derinlikli bir etnografik araştırma yürüterek çalışma sonucunda Suriye yemeklerinin mülteciler için “evde olma” hissini ve aidiyet algılarını inşasındaki rollerini incelemiştir. Bu çalışma sonucu, Suriyeli mülteciler için mutfak-kültür-aidiyet/kimlik bağlamında yedi ana tema ön plana çıkmıştır:

- 1) çeşitlilik [gıda çeşitliliği];
- 2) Suriye'ye özgü yemekleri yapan kişinin Suriyeli olmasının önemi [el yapımı yemek];
- 3) malzemeler;
- 4) yemeğın sunumu;
- 5) toplumun genelinin hem etçil hem otçul beslenmeye yatkın oluşu;
- 6) mutfak işçiliği;
- 7) çekirdek ve geniş aile ile bağlar.

Bu temalarda bahsedilen unsurlar, Suriyeli mültecilerin kendilerini Brezilya'da iken Suriye'de (ev hissi) gibi hissetmelerine ve köken kültürlerini, kimliklerini devam ettirmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, mutfak kültürü ve yeme-içme pratikleri, Suriyeliler için hem yeni hayata alışma hem de köken kültürden kopmama arasında bir köprü işlevi görmektedir. Sao Paulo'daki Suriyeli mülteciler üzerine yapılan bir diğer çalışmada (Morrison, 2005), Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren Brezilya'ya göç etmiş olan Suriyeli ve Lübnanlı mültecilerin yeme-içme alışkanlıklarına ve müzik/dans kültürüne dair etnografik bir inceleme sunulmaktadır. Bu çalışmada, Orta Doğu'dan Brezilya'ya giden göçmenler genelinde değerlendirmelere de yer verilmekte, ayrıca bu göçmenlerin halen “Türkler” olarak adlandırıldığı bilgisine de değinilmektedir.

Suriyeli göçmenler ile entegrasyon ilişkisinde beslenmeye bağlı yeniden kültürlenme “besinsel kültürlenme (*dietary acculturation*)” kavramı ekseninde yapılan çalışmalar da yer

almaktadır. Beslenmeye bağılı kültürlenme, göçmen grupların alıcı ülkedeki beslenme biçimlerine ve gıda tercihlerine uyum sağlama süreci olarak tanımlanmaktadır (Satia Abouta et al., 2002: 1106). Mardin'deki Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerini bu açıdan ele alan Nazife Gürhan (2018), Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki sosyo-kültürel entegrasyonunda mutfak kültürünün nasıl işlevler üstlendiğini analiz etmektedir. Kültürel mesafe (Gürhan, 2018: 96-97) kavramına da atıfla konuyu ele alan çalışmada, mutfak bir kültürel etkileşim ve adaptasyon alanı olarak Mardin'deki Suriyeli mültecilerin entegrasyonunu kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Suriyeli göçmenlerin Mardin'deki sosyo-kültürel entegrasyonunu kolaylaştıran bir diğer faktör olarak dini inanışlardaki ortaklıklar da etkilidir. İslami inanışta önemli olan helal gıdaya erişim meselesi bu noktada çoğunluğu Müslüman olan Suriyeli göçmenler için Avrupa'ya kıyasla Türkiye'yi sosyo-kültürel uyum açısından daha elverişli kılmaktadır. Gürhan'ın çalışmasında kültürler arası karşılıklı etkileşime de ayrıca vurgu yapılmaktadır. Örneğin, Suriyeli öğrencilerin bazıları Türkiye'den Suriye'ye giderken yollarında burada tanıştıkları Türk baharatlarından veya diğer gıdalardan göturdüklerini böylece iki kültür arasında ulus-ötesi etkileşimlerin arttığını beyan etmektedir (Gürhan, 2018: 104-105).

Bu çalışmadan hareketle, sorulması gereken bir soru şudur: Mardin'deki mutfak kültürü ile İstanbul'daki mutfak kültürü karşılaştırıldığında Suriyeli göçmenlerin kültürel uyum dereceleri nasıl etkilenmektedir? Mardin şehrinin hem coğrafi hem kültürel olarak Suriye'ye yakınlığı, Mardin'deki Suriyeli göçmenler için uyumu kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olmuş olabilir. Fakat, İstanbul'daki mutfak kültürü daha kozmopolit bir ortamda şekillendiği için buradaki mutfak kültürü içinde Suriyeli göçmenlerin tecrübeleri Mardin'dekinden farklılık arz edebilir. Bu tez araştırmasının sahadan elde edilecek verileri ışığında bahsi geçen soruya dair tartışmaya çalışmanın 6.3.2 numaralı alt başlığında değinilmektedir.

4. BÖLÜM: KÜRESEL HAREKETLİLİK ÇAĞINDA GÖÇMEN GASTRO-AKIŞLAR

Bu tez araştırmasının ana çerçevesi küresel hareketlilik çağında Suriyeli göçmen gastro-akış inşasını ele aldığı için, küresel hareketlilikler ve küreselleşme trendlerine dair bir tartışma kaçınılmazdır. Küreselleşme meselesi konu itibarıyla çok farklı boyutları muhteva ettiği için bu tartışmanın sınırlarının doğru bir şekilde çizilmesi gerekir. Bu çalışmada küreselleşme; bireylerin, kültürlerin ve özellikle de yemek kültürlerinin mobilitesi üzerindeki etkileri açısından

önemlidir. Küresel mobilitenin hızlı, değişken ve çok katmanlı doğası içinde İstanbul'daki Suriye göç mutfak kültürüne dair nasıl görünüm ve yapılar ortaya çıktığı anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda, öncelikle uluslararası göç mutfakları bağlamında sıkça bahsi geçen etnik mutfak ve otantisite (veya otantiklik) konuları ele alınmaktadır. Devamında ise küyerelleşme ve hibrid mutfaklar konusuna değinilerek, yeni göç kültürlerinde ortaya çıkan füzyon yemeklere ilişkin yaklaşımlar değerlendirilmektedir. Öncelikle teorik ve uluslararası literatürden örnekler veren bu bölümde, İstanbul'daki Suriye mutfağında küyerelleşme ve hibrid mutfak görünümüne dair bulguların analizine de kısaca değinilmiştir.

Takip eden bölümde ise araştırmanın teorik arka planını şekillendiren küresel hareketlilik ve göçmen gastro-akış kavramının çerçevesine ilişkin bir değerlendirme sunulmaktadır. Burada gastro-akış kavramının dayandığı kuramsal yaklaşımlara ve uluslararası literatürde bu yaklaşımla gerçekleştirilen öncül çalışmalara yer verilmektedir.

4.1. Etnisite ve otantisite tartışması

Küresel tüketim alışkanlıklarının kültürel mekânizmalar üzerindeki etkisini göçmenlerin yemek kültürlerinde de gözlemleyebiliriz. Burada özellikle ulusal kimlik, göçmenlik ve yemek arasındaki dinamikler ön plana çıkar. Etnik mutfak ve göçmenlik arasındaki ilişkileri farklı açılardan ele alan pek çok araştırma mevcuttur. Örneğin, ABD'deki etnik mutfak tartışmaları bağlamında Krishnendu Ray (2016), gastronomik hegemonya altında çeperlere itilmiş olan göçmenlerin, aslında yemek, tat, estetik ve lezzet üretiminde nasıl merkezi bir rol oynadığını açığa çıkarır. Etnik mutfak teriminin genelde statü olarak daha aşağı görülen göçmen grupları nitelemek için kullanılan bir terim olduğunu da belirterek bu yaklaşımı eleştirir. Hatta bu görüşü destekleyen bir makalede Ramanathan (2015) göçmen yemeği/mekânı için “etnik mutfak” teriminin kullanımını tamamen ortadan kaldırmamız gerektiğini savunur, zira özellikle ABD bağlamında etnik mutfak terimi ile hususen insanlara en yabancı, en uzak görünen ve genelde en esmer olan kişilerle özdeşleştirilerek kullanılmaktadır. Gabbacia (1998) da meşhur “We are What we Eat” [Ne yersek oyuz] kitabında ulusal kimlik ve yemek ilişkisini Amerikan kültürü bağlamında ele alarak, etnik mutfakların Amerika kültürünü nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini ortaya koyar. Mutfakta çokkültürlülük ve mutfaklar arası karşılıklı etkileşimlere ek olarak, yemeğin ne kadar etkin bir sosyal ve siyasi sembol ve araç olduğunu da bu örnekte görebiliriz. Ulusal kimlik, yemek ve etnik mutfak tartışmalarında yemek ile ulusal ve ulusötesi kimlikler ilişkisi, göçmen mutfakları, kültürel

etkileşimler alanlarında burada tek tek açıklamanın mümkün olmayacağı kadar çeşitli örnekler bulunur (bkz. Koç & Welsh, 2002; Gupta, 1975; 1992; Möhring vd., 2008). Ayrıca, Defne Karaosmanoğlu da pek çok çalışmasında özellikle uluslararası Türk diasporası bağlamında etnik mutfak ve ulusal kimlik konusunda değerli araştırmalar ortaya koymuştur (Karaosmanoğlu, 2007; 2013; 2020 vd.)

Göç ve yemek ilişkisine etnisite açısından baktığımızda, göçmenlerin farklı ülkelerde açtıkları çeşitli restoranlarda etnik veya yerel mutfak olarak tanımlayabileceğimiz kendi kültürlerine özgü yemeklerin üretilip satıldığını çok sık görmekteyiz. Bu restoranlarda sunulan yemeklerin ve mekânların “etnik” veya “yerel” özellikler taşıması konusunda otantisite ya da “otantiklik” (Karaosmanoğlu, 2017) ve orijinallik tartışmalarını dikkate almak gerekir. Pek çok yerde göçmenlerin başlangıçta ekonomik bir çıkar kapısı ve istihdam alanı oluşturmak için açtıkları restoran-kafeler, zamanla hem onların anavatanlarıyla olan bağlarını korudukları yeni uluslararası kimliklerinin bir parçası, hem de göç ettikleri ülkedeki pazara eklemlendikleri bir yapılanmayla sonuçlanmıştır. Bu tür işletmelerin zaman içinde geleneksel yapılarını dönüştürdüğünü ve otantisitenin pazarlandığı tüketim toplumu trendlerine uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlendiğini görmek mümkündür.

Sözgelimi, ABD’deki Hint restoranlarındaki otantisite unsurlarını netnografik bir yöntem kullanarak analiz eden Chhabra vd. (2013) Hindistan’dan Amerika’ya göç edenlerin açtığı Hint restoranlarında otantiklik kriterlerinin neler olduğunu, söz konusu mekânların ve buradaki otantisite algısının oradaki pazarlama stratejileri ile nasıl bir uzlaşma içinde dönüştüğünü “theoplacity” kavramı çerçevesinde tartışır. Bu bağlamdaki “theoplacity” kavramı kısaca işletmecilerin, üreticilerin, tüketicilerin ve hâkim pazar stratejilerinin nasıl bir karşılaşma ve uzlaşma süreci geçirdiğine odaklanır. Bunun sonucunda, ABD’deki Hint restoranlarındaki orijinallik, etnik mutfak ve otantisite deneyimlerinin hem üreticiyi, hem sermaye sahibini, hem de tüketiciyi memnun edecek şekilde optimum düzeye yaklaştığı gözlenebilir (Chhabra vd., 2013). Böyle bir uzlaşma düzleminde müşterilerin yaşadığı mekânsal deneyimler, gerçeklik dışı ve ilahî bir mutluluk hissini de çağrıştırmaları hasebiyle tüketicilere bir uhrevî huzur deneyimi de vaat etmektedir. Benzer şekilde, Avrupa’daki Çin restoranlarının veya Türk restoranlarının sadece yemekleriyle değil, yemekleri servis etme biçimleri, mekânların “geleneksel” unsurları barındıracak şekilde düzenlenmesi, servis elemanlarının kıyafetleri, restoranda çalınan müzikler gibi çok farklı öğeyi

bir araya getirerek bir “orijinal deneyim” yaratma amacına hizmet ettiği söylenebilir. Bu çalışmanın 6.2.1 numaralı “Aidiyet ve ev algısında Fatih’teki gastro-akışın işlevleri” başlıklı bölümünde, İstanbul’daki Suriyeli göçmenler için kafe-restoranlarda ne tür otantiklik biçimlerine rastladığımıza dair sahadan örnekler sunulmaktadır.

“Etnik mutfak” tartışmalarının kuşkusuz sömürü sistemleri ve post-kolonyal düzen ile alakası da bulunmaktadır. Belirli yemeklerin “egzotik” veya “otantik” batı dışı ülkelerden Avrupa veya Amerika’ya transfer edilmesi ve bunların bir pazarlama aracı olarak kullanılması eski klasik sömürü sistemlerinin yeni post-kolonyal düzende hangi mekânizmalar ile devam ettirildiğini anlamak için güzel bir örnektir. Hindistan örneğinden devam etmek gerekirse, İngiltere’deki Hint göçmenlerin –özellikle kadınların- “yemek kolonyalizmi” veya “yemek/mutfak emperyalizmi” açılarından batı ülkelerinde “etnik yemek” meselesine farklı açılardan yaklaştığını gözlemleyebiliriz. Narayan (1995) konu hakkındaki makalesinde, söz konusu “etnik mutfak” kavramının yalnızca sömürgeci hâkim güçlerin bir dayatması değil, aynı zamanda göçmenlerin de iştirakiyle yeniden inşa edilen bir konsept olduğunu; ayrıca bu minvaldeki çok kültürlülük tartışmalarının yalnızca “gerçek vatandaşlar” ve “etnik Diğerleri” arasındaki indirgemeci ilişkiden ziyade birbirinden farklı “etnik” grupları da dikkate alması gerektiğini belirtmektedir (Narayan, 1995).

4.2. Küyerelleşme ve hibrid mutfaklar

Etnik mutfak ve otantisite tartışmasına ek olarak İstanbul’daki Suriye mutfak kültüründe belirleyici olan ikinci önemli unsur olarak küyerelleşmeden de bahsedebiliriz. Küreselleşme ekseninde şekillenen çağdaş kültür kuramları arasında öne çıkan iki temel yaklaşım kültürel yöndeşme ve kültürel melezleşme yaklaşımlarıdır. Kültürel yöndeşme yaklaşımı çerçevesinde küreselleşmenin bir sonucu olarak kültürler arası farkların giderek azaldığı ve kültür emperyalizmi baskısı altında giderek birbirine benzeyen oluşumlara dönüştüğü fikri hâkimdir. Mcdonaldlaşma, küreyayılmacılık, hiçin küreselleşmesi (Ritzer, 1998) gibi kuramlar bu yaklaşımın öncüleri arasındadır. Kültürel melezleşme yaklaşımında ise, kültürel farkların yerel unsurlarla entegre biçimde dönüşerek yeni, melez/hibrid kültürel yapılara zemin hazırladığı fikri ağır basar. Küyerelleşme ve melezleşme (*creolization*), (Hannerz, 1987; Stepnisky ve Ritzer, 2015) kuramları bu yaklaşımda ön plana çıkmaktadır. Mutfak kültürleri açısından “McDöner” olgusu, küyerelleşme örneği olarak verilebilir (Çağlar, 1995). Göç çalışmalarında da hibrid kültür olgusu

sıkça atıf yapılan kavramlardan birisidir. “Hibridite” göçmenlerin “ne orada ne burada, hem orada hem burada” biçiminde tezahür eden arada kalmışlıklarını ve tekil ulus kimliklerden ziyade çoklu kimliklere sahip oldukları gerçeğini ifade eden bir kavram olarak da görülebilir (Maalouf, 2000). Bununla birlikte, hibridite kavramına yüklenen yan anlamlardan biri olan “bulanıklık” fikri, “ari” kimlikleri yücelterek çoklu kimlikleri bir dezavantaj ve norm dışı olgular olarak değerlendiren yaklaşımların bir sonucudur (Bhabha, 2004). Bu araştırmada hibrid kültür ifadesi, göçmenlerin farklı kültürlerle kendi kültürlerinin etkileşime girmesi sonucu ortaya çıkan yeni çoklu kültürel olgulara atıf yapılarak değerlendirilmektedir. Kültürlerin karşılıklı etkileşimi sonucu hem göçmenler, hem yerleşik toplum isteyerek veya istemeyerek bir dönüşüm sürecine girmekte⁶⁰ ve kültürötesileştirme (*transculturation*) yaşanabilmektedir (Hoerder, 2012).

Göçmenlerin inşa ettiği hibrid kimliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan füzyon mutfaklarda farklı kültürlere ait mutfak unsurlarının bir araya gelerek yeni yiyecekler veya içecekler üretildiğini görmekteyiz (Gürhan, 2018: 99). Bu kültürel etkileşimi mutfak kültüründeki difüzyon bağlamında tartışan Arzu Durukan’a göre, göç eden bireyler iki yönlü bir kültürel etkileşim sonucunda ister zorunlu ister gönüllü olarak bir kültürel difüzyon tecrübe etmektedir. Fakat bu difüzyon çok olandan az olana akışın gerçekleştiği bir durum değil, iki yönlü bir aktarımdır. Mutfaktaki kültürel difüzyonun önemli sebeplerinden birisi de tedarik meselesidir. Örneğin, ABD’deki Türk göçmenlerin maydanoz bulmakta zorluk çekmesi neticesinde Türk mutfağında geleneksel olarak maydanoz ile yapılan yemekleri kişniş kullanarak yapmak zorunda kalması sonucu füzyon bir yemek ortaya çıkmaktadır. Gıda malzemelerindeki yoksunluk veya ürün çeşitliliği, göçmen mutfaklarındaki füzyon oluşumlarda etkili olmaktadır. Döner yemeğini de bu bağlamda tartışan Durukan, dönerin bir senkretik gıda örneği olarak verilebileceğinden bahseder.

Dönerin küreselleşme sürecinde geçirdiği evrime dair genellikle küyerelleşme ve melezleşme bağlamında McDöner örneği verilir. Buna ek olarak, dönerin küreselleşmesinde dikkat çeken bir başka unsur daha vardır. Bugün dünya genelinde Türk döneri olarak nam salan döner biçimi, aslında göçmen mutfak kültürü içinde dönüşmüş olan füzyon mutfak ürünü bir dönerdir. Burada dönerin küreselleşmesinde iki aşamalı bir süreç var gibi düşünebiliriz. Dönerin

⁶⁰ Kültürel etkileşim ile yalnızca kültürel yaklaşma değil kültürel mesafe de kastedilmektedir. Alıcı toplum veya göçmen toplum, göç ettikten sonra kültürel olarak daha içe kapalı bir tutum sergilemeye başladıysa, bu da farklı kültürlerin etkileşimi ile tetiklenen bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

“geleneksel” olarak tanımlanan Türk usulünden, özellikle Almanya’daki veya diğer Avrupa ülkelerindeki “modern” veya füzyon biçimine (örneğin, çeşitli sosların veya garnitürlerin eklenmesi) dönüşmesi, bu küreselleşmenin birinci ayağını oluşturur. Dönerin küreselleşmesinin ikinci ayağında ise, bu yemeğin Avrupa’ya ve tüm dünyaya bir hızlı-yiyecek çeşidi olarak yayılmasıdır. Diğer bir deyişle, döner önce Türk göçmenlerle birlikte ulus-ötesi alana taşınmış, sonrasında burada yeni bir biçim kazanarak tüm dünyaya yayılmıştır. Bu noktada “döner”i, göçmen mutfak kültürlerinde sembolik değer yüklenen diğer yemekler açısından değerlendirmek de mümkündür (örneğin, pizza, suşi, kuskus vb.).

İstanbul’da Suriyeliler için hemen her malzemenin kolay erişilebilir olması, coğrafi ve kültürel yakınlığın getirdiği avantajlar ve mutfak kültürüne yönelik muhafazakâr tutum gibi sebepler sonucu, ABD veya Avrupa’daki gibi farklı malzemelerin kullanıldığı senkretik gıda örneklerinin oluşması en azından yakın tarihte çok muhtemel görünmemektedir. Ancak karşılıklı etkileşimler sonucu mutfak kültürleri arasında çok yönlü difüzyonların yaşanması kaçınılmazdır.

4.2.1. Göçmen Suriye mutfağında küyerelleşme

Kültürel melezleşmeyi Türkiye’deki Suriyeli göçmen mutfağı örneğinde inceleyecek olursak, öncelikle ne Türkiye’nin ne de Suriye’nin homojen bir kültüre (dolayısıyla mutfak kültürüne) sahip olmadığının altını çizmek gerekir. Örneğin, sınır komşuluğu, geçmişten gelen akrabalık, iş ilişkileri gibi sebepler sonucunda Türkiye’nin güneyindeki (Mardin, Kilis, Antep vb.) göçmenler ile yerleşik toplumların aynı kültürel coğrafyayı paylaştıklarını söyleyebiliriz. Fakat İstanbul’a geldiğimizde kültürel farkların arasının ciddi oranda açıldığını gözlemlemek de mümkündür. Yukarda bahsi geçen Konya, Malatya gibi örnekler de bu duruma dahil edilebilir (Gürhan, 2018; Demirel, 2019). Kendi içinde Suriyeli göçmenlerden önce bile kozmopolit ve belirli oranlarda gettolaşmış bir şehirleşme yapısına sahip olan İstanbul’da Suriyeli göçmenlerin kendilerine yoktan bir mekân inşa etmeleri bu açıdan da zor olmuştur. Güney bölgelerin aksine burada kültürel kaynaşmadan ziyade kültürel farklılaşma ve çatışma unsurları daha ön plana çıkmaktadır.

Hibrid kültürlerin oluşup oluşmaması meselesi ilerleyen yıllarda çehresini değiştirecek olsa da, mevcut duruma bakıldığında şu anda henüz bu tür hibrid oluşumların görece daha az olduğunu söyleyebiliriz. Konuya yemek kültürü özelinde yaklaştığımızda, örneğin, Suriye mutfağından ürünler sunan kafe-restoranlardaki ön çalışmalar ışığında, herhangi bir füzyon/hibrid mutfak biçiminden ziyade “geleneksel” olarak tanımladıkları mutfak ürünlerini yine geleneksel

tarzlarda sunmayı amaçladığını tespit ediyoruz. Bu geleneksel mutfak vurgusunda elbette küresel gıda trendlerini takip eden “fast-food” zincirleri için bir şerh düşmek gerekir. Çünkü bu tarz mekânlar, Suriye’nin geleneksel tatları ile küresel trendlerin birleştiği “küyerelleşme” olgusuna örnek oluşumlar olarak ortaya çıkmıştır (Alpaslan, 2017). Bu açıdan da yine “Suriye mutfağı” dediğimiz olgunun, -tıpkı Türk mutfağı veya diğer mutfaklar gibi- topyekûn homojen bir mutfak olmadığını unutmamalıyız.

Burada İstanbul’daki Suriye mutfak kültüründe bir küyerelleşme örneği olarak kendine has bir fast-food tarzı oluşturduğunu da ayrıca belirtmemiz gerekir. Bu fast-food tarzındaki yemekler çoğu zaman “Batı yemekleri” olarak tanımlanmakta ve döner, kızarmış tavuk çeşitleri, pizza gibi yemekleri içermektedir. Ancak, humus, foul, falafel gibi geleneksel Suriye kültürüne ait yiyecekler bir “fast-food” olarak değil, sadece hızlı ve kolay tüketilen yiyecekler olarak tanımlanmaktadır. Burada Suriye mutfak kültüründeki doğu-batı yemekleri ayrımının etkisini fast-food anlayışını da şekillendirdiğini ve fast-food’un tamamen Batı kültürü ile özdeşleştirildiğini görüyoruz. Aslında benzer bir yaklaşımı Türk mutfağında da gözlemleyebiliriz. Örneğin Türk mutfağındaki çiğköftenin fast-food kategorisinde zikredilmesinin çoğu Türk tarafından yadırganması gibi. Ayrıca, Suriye’de (savaş öncesi dönemden itibaren) günümüzde küyerelleşme pratikleri ile özdeşleşen McDonalds, KFC, Starbucks ve benzeri küresel yiyecek-içecek gıda markalarının yaygın olmaması⁶¹ -hatta birçok şehirde hiç bulunmaması- da Suriye mutfak kültüründeki küreselleşme ve küyerelleşme pratiklerini kendine özgü kılıyor.

Bununla birlikte, yine küyerelleşme pratiğine bir örnek olarak, söz gelimi kızarmış tavuk yanında verilen sosların Suriye damak tadına uygun baharatlar ve sarımsak ile lezzetlendirilip verilmesi gibi değişiklikler yapılıyor. Buna ek olarak, Fatih’te oldukça talep gören falafelcilerin sayısındaki artış da ayrıca dikkat çekmektedir. Hatta bu artış, Türkiye’deki basına “mülteci fast food” olarak yansımıştır (bkz. Alpaslan, 2017). Özellikle Yusufpaşa-Fındıkzade tramvay caddesi üzerinde sağlı sollu yer alan falafelciler, dönerciler ve genelde kızarmış tavuk ürünleri satan “fast-food” dükkanlarında hem Batı yemeklerinin Suriye mutfağı ile harmanlandığı bir tür hızlı yiyecek kültürü bir kültürel melezleşme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zahterli ekmek, kahveciler, tavuk restoranları, “burger”ciler, künefeciler gibi seyyar satıcılar ve dükkanlar, Suriye’ye özgü

⁶¹ Söz gelimi, 2006 yılında Şam’da açılan KFC şubesi, Suriye’deki ilk Amerikan fast-food lokantası olarak gündeme gelmişti. (bkz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/fast-food-suriye-de-girdi-3832829>) Türkiye’deki ilk KFC şubesinin 1989 yılında açıldığı göz önünde bulundurulursa aradaki fark daha iyi anlaşılabilir.

tatları küresel mutfak trendleri ile birleştirerek İstanbul’da yeni bir mutfak trendi oluşturma’nın da temelini atmış görünmektedir.

Tüm bur örnekler ve literatürdeki diğer çalışmalar ışığında, Suriyeli göçmen mutfak kültürlerinde simgesel bir değer yüklenen yiyecek-içeceklerin (*shawarma* -Suriye usulü döner-humus⁶² ve falafel⁶³ başta olmak üzere) küreselleşmesi bağlamında gıdaların kazandığı bu yeni kültürel biçimler ve dönüşümler üzerine yeni çalışmalar daha derinlikli tartışmalara pencere aralayacaktır.

4.3. Göçmen Gastro-Akış Kavramının Kuramsal ve Pratik Temelleri

Uluslararası literatür taramasında Suriyeli göçmen mutfakları ve göç kültürlerini analiz ederken “foodscape” (gastro-akış) kavramını kullanan yalnızca bir çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışma, Helle Sone Larsen’in 2016 yılında Kopenhag’daki Aalborg Üniversitesi’ne sunduğu tez araştırmasıdır.⁶⁴ Ancak bu çalışmada *foodscape* kavramı, bu tez araştırmasında tartışıldığı üzere Appadurai’ın küresel kültür ekonomisi kuramı ile ilişkilendirilmeden, obezite, sağlıklı gıdaya erişim gibi konularda sağlık bilimleri alanında kullanılan *foodscape theory* (beslenme ortamı teorisi) ile açıklanmaktadır. Bu kuramda, sosyal sınıf/statü ile şekillenen beslenme ortamı ve gıda türleri ile bireylerin sağlıklı olması arasında yakın bir ilişki vardır. Buna göre, düşük gelirli gruba ait bireyler (göçmenler/mülteciler de dahil olmak üzere, besleyici gıdalara erişimde zorluk yaşadığı için toplumsal yapılar tarafından “sağlıksız” ve yüksek kalorili gıdalar tüketmeye mecbur bırakılır, nihayetinde de aşırı kilo alarak obeziteye yakalanma riskleri artar. Bu durumu önlemek için uygulanacak çeşitli gıda uyum programları ile toplumun tüm bireylerinin sağlıklı gıdaya eşit erişiminin sağlanması gerektiği savunulur (Mikkelsen, 2011). Ancak bu kuram, ilk bakışta görüldüğü kadar “masum” olmadığı, ırkçı/ayrımcı söylemleri yeniden ürettiği ve kilo fobisini

⁶² Humusun modern dönemde uluslararası mutfaklarda bu denli popüler olup çeşitlendirilmesi, küreselleşme bağlamında ele alınabilecek ayrı bir tartışma konusudur. Humus özelinde yapılan pek çok çalışma da bulunuyor (bkz. Nussbaum, 2021; Grosalik, 2011). Füzyon humus tariflerine bazı örnekler için bkz. Slater, 2016. Ayrıca bu web sitesini de ziyaret edebilirsiniz: <https://www.tetrapak.com/solutions/processing/campaigns/hummus> (son erişim tarihi: 15 Eylül 2023).

⁶³ Falafelin gastro-diplomasi bağlamında değerlendirildiği bir çalışmaya örnek olarak bkz. Anna Maria Beylunioğlu’nun “Politik bir aktör olarak: Falafel” makalesi, *Aposto*, <https://aposto.com/s/politik-bir-aktor-olarak-falafel>, (son erişim tarihi: 20 Ağustos 2023).

⁶⁴ Integrated Food Studies program kapsamında yazılmış “Designing an integration foodscape program for Syrian refugees” (Suriyeli mülteciler için beslenmeye bağlı entegrasyon programı tasarlamak) başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezi. ([https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/designing-an-integration-foodscape-programme-for-syrian-refugees\(b9ff26dd-1ad6-43fc-9269-cf9b45e67294\).html](https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/designing-an-integration-foodscape-programme-for-syrian-refugees(b9ff26dd-1ad6-43fc-9269-cf9b45e67294).html), son erişim tarihi: 06.08.2023.)

körüklediği gibi gerekçelerle birçok eleştiriye maruz kalmıştır (Mollow, 2016). Larsen'in çalışması da bu kuram doğrultusunda, hem Suriyeli mültecilerin sağlıklı gıdaya erişimini hem de Danimarka kültürünün mutfak kültürüne uyumunu sağlamak amacıyla, tarım, hızlı-yiyecek, öğünler, içecekler, gelenekler olmak üzere beş aşamadan oluşan bir gıda uyum programı önerisinde bulunmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin İstanbul'a yerleştikten sonra kimlik/aidiyet duygularında yaşadıkları dönüşümler ve toplumsal uyum süreçleri incelenirken, kimlik/aidiyet oluşumlarının ulusaşırı, çoklu ve hibrid bir yapısı olduğu yaklaşımı kabul edilmiştir. Bahsi geçen "göçmen gastro-akış" kavramı ise basitçe göçmenlere ait yeme-içme mekânları veya mutfak pratikleri olmanın ötesinde, göçmenler için yemek kültürü aracılığıyla inşa edilip yeniden üretilen çoklu aidiyet mekânlarına işaret eder.

Gastro-akış veya gastro-görünüm kavramı, küresel tüketim/üretim ilişkileri, yemek ve aidiyet gibi meseleleri Arjun Appadurai'ın küresel kültür analizinden hareketle inceleyen bakış açısını temsil eder. Appadurai'ın (1996), sunduğu küresel akışlar uzamında küresel kültür ekonomisini belirleyen beş farklı alan ortaya konulmuştur: etno-görünüm, tekno-görünüm, medya-görünümü, finans-görünümü, fikir-görünümü.⁶⁵ Bu alanlardan çok kısaca bahsedilecek olursa; etno-görünüm, hareket halinde olan veya olmayı hayal eden grup/bireyleri tanımlar. Göç yazınında buna benzer diğer kavramlar olarak "hareketli birey" (Yazgan, 2016), "geçişken varlık" veya "eşikte bulunan aktör" (Güven, 2019:108) terimleri de kullanılmaktadır. Tekno-görünüm; fiziki veya ulusal her tür sınırın ötesine geçerek özgürce ve hızlıca hareket eden yeni bilgi teknolojilerini kapsar. Medya-görünümü, çeşitli medya unsurlarının küresel düzlemde yayılmasını ve etki sahibi olmasını sağlayan küresel medya sistemleri ile ilgilidir. Finans-görünümü, yüklü miktarlarda sanal ya da gerçek para, birikim, döviz piyasaları vb. gibi finansal süreçlerin küresel düzlemde yine oldukça hızlı ve değişken bir şekilde hareket etmesini sağlayan süreçleri içerir. Son olarak, fikir-görünümü ise, politik iktidar amacıyla çoğunlukla devletler veya güç sahibi otoriteler tarafından belirlenen siyasi ideolojilerin ve imgelerin yayılması ile ilgilidir.

⁶⁵ Terimlerin İngilizce orijinal isimleri şöyledir: *ethnoscape*, *technoscape*, *mediascape*, *financescape*, *ideoscape* (Appadurai, 1996: 45-46). Bazı çalışmalarda terimlerin Türkçe karşılığı olarak "alan" veya "görünüm" kelimeleri de kullanılmaktadır. Kavramların ihtiva ettiği devingenlik ve etkileşim manasını ön plana çıkardığı için bu çalışmada "akış" kelimesi uygun bir karşılık olarak görülmüştür.

Bahsi geçen beş akışkan alan birbirinden kopuk görünse bile çoğu zaman birbiriyle etkileşim içinde, daha doğrusu birbiriyle çakışarak, kültürel alandaki heterojenlikleri besler. Tüm bu alanların temelinde yatan bakış açısı, herhangi bir ulus devletten veya fiziksel sınırlardan bağımsız olarak küreselleşen dünyadaki yeni ve “alternatif modernite”leri (Bauman, 2012) anlamaya yöneliktir. Bu yaklaşım, küresel düzlemdeki akışları, özellikle postmodernite kuramları ile öne çıkan “kaotik” hareketliliklerin, kırılmaların, farklılaşmaların ve çakışmaların izini sürerek açıklar.

Appadurai’ın kullandığı metaforik düşünme biçimi bize aynı zamanda etrafımızda olup bitenleri çözümlerken çıkış noktası olarak alabileceğimiz geniş bir bakış açısı sunar. Buna göre, örneğin *ethnoscape* (etnik-görünüm) kavramı ile, insanların sürekli devinim halinde olması veya bunu arzulaması fikrine ek olarak, bir bireyin farklı etnik kimliklere aynı anda sahip olduğu ancak her kimliğin değişken bağlamlarda gerçekleştirilmesi olanağının altı çizilmektedir. Sözelimi, çift dilli veya çok dilli göçmenlerin oluşturduğu farklı etnik alanlarda, göçmenler hibrid dil kullanımı performansları ile farklı etnik kimliklerini sürdürebilmektedir. Bu sayede tekil ve değişmez kabul edilen etnik alanların ötesine geçerek kendilerine çoklu ve dinamik kimlik alanları açmaktadırlar.

Benzer yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, bu bakış açısını farklı sahalara taşıyarak yeni kavramlar üretmeye devam etmiştir. Appadurai’ın kavramsal çerçevesini göç ve yemek alanına taşıyan öncü çalışmalara ise Silvia Ferrero’nun (2002) Los Angeles’taki Meksikalı göçmenlerin kültürel pratiklerini irdelediği makalesini örnek verebiliriz. Bu makalesinde Ferrero “göçmen gastro-akış”⁶⁶ kavramını ortaya koyarak ulusaşırı göç ve yemek kültürünün analizinde yeni bir pencere aralamıştır. Ferrero’ya göre, “göçmen gastro-akış” alanı, küresel tüketim toplumlarını şekillendiren ve genellikle altüst eden ulusaşırı yeme-içme pratiklerini analiz etmeyi amaçlar. Göçmenler, bu gastro-akış sayesinde anavatanlarından kendileriyle birlikte göç eden yiyecek-

⁶⁶ Ferrero’nun kullandığı *foodscape* terimi için de “gastro-akış” karşılığı yazar tarafından tercih edilmiştir. Bununla birlikte, “akışkanlık” kavramı ile mutfak kültürünün reel mekânsal bağlardan kopuk olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Buradaki “akış” ifadesi, küresel düzlemde farklı şekilde tecrübe edinilen sınırlar ötesi mobiliteye işaret etmektedir. Araştırmaya konu olan göçmen mutfaklarının ve kafe-restoranların hem fiziki hem düşünce boyutu açısından fiziksel mekândan ve mekânın sınırlarından tamamen münezzeh, sürekli bir akış içinde seyreden; tüm sabitliklerden arınmış imgeler olarak düşünülmemesi gerektiğinin altını özellikle çizmek isterim. Gerek Appadurai’ın bahsettiği kavramsal çerçevede, gerekse bu çerçeveden hareketle bu tez araştırmasında incelenen göçmenlere ait mutfaklarda, kafe-restoranlarda göçmenlere ait mekânların üretim süreçlerinde dikkate alınması gereken reel unsurlar önemini ve varlığını asla yitirmez. Bu anlamda göçmen gastro-akışlar bağlamında bahsi geçen gerçek mekânlar ve kentsel mekân örüntüleri, hem bir sabitlik hem de devingenlik arasında gidip gelen bir sarkaç gibidir. Özetle, gastro-akış ile kastedilen devingenlik ve küresel hareketlilik, göçmen mutfaklarının tamamen boşlukta yüzmesi anlamına gelmemektedir. Tıpkı Rosaldo’nun (2006) kültürün yersiz yurtsuzlaşması bağlamında bahsettiği gibi.

içecekleri kendilerine özgü biçimlerde ithal etme, hazırlama, satışa sunma, paylaşma ve tüketme imkn bulur. Bu sayede göçmenler ulusötesi alanlarda göçmen kimliklerini kendilerine ait kültürel unsurlar üzerine yeniden bina edebilmektedir.

Ajay Bailey (2017) ise göçmen gastro-akış kavramını, ulusötesi sosyal ağların ve aidiyet duygusunun ortak sofralarda devam ettirilmesi açısından inceler. Hollanda’da yaşayan Hint göçmenlerin aynı sofrada yemek yeme alışkanlığını devam ettirmesi aracılığıyla “muhayyel cemaat” algısını ve ortak bir kültüre ait olma duygusunu besledikleri görülür. Bu çalışmaya göre, Hint göçmenlerin mutfak-görünümlerinde ortaya çıkan dört temel algı vardır: benlik algısı (yemek ve aidiyet ilişkisi); ev algısı (yemek hazırlama/pişirme pratikleri); cemaat algısı (hemşehrilerle aynı sofrada oturmak); ve birlikte var olma algısı (yemek ve bakım/sağlık ilişkisi). Bailey, bu karmaşık ilişkileri analiz ederken kültürel pratiklerin küresel dolaşımına ve ulusötesi sosyal sermaye hareketliliğine özellikle vurgu yapar. Bu bakış açısına göre, göçmen yemek alanları denildiğinde, her şeyden önce küresel üretim-tüketim ilişkileri, çoklu mekânsal ayrışmalar ve kişiler/kurumlar arası i ie ilişkiler; ayrıca tüm bu ilişkilerin yeme-içme pratikleri ve mekânları üzerinden (yeniden) retilmesi anlaşılmalıdır. Aynı zamanda, sadece etnisite değil, din, mezhep, coğrafya gibi farklı kimlik unsurlarının da ulusötesi göçmen toplulukların inşasında etkili olduğunun altı çizilmelidir. Bailey’nin gastro-akış bağlamında somutlaştırdığı benlik algılarına dair sınıflandırma, İstanbul’daki Suriyeli göçmenlerin yemek ile kurduğu ilişkiyi ve aidiyet algılarını anlamak açısından da bize oldukça işlevsel bir bakış açısı sunmaktadır.

Bailey, göçmenlerin farklı bir ülkeye yerleşirken beraberlerinde yalnızca kişisel eşyalarını değil aynı zamanda hatıralarını, geleneklerini, kültürlerini de taşıdıkları düşüncesinden hareketle “göçmen bavulu” metaforunu kullanır. Göçmen bavulu metaforu, zorunlu bir şekilde yıllardır ülkesinden ayrılmak zorunda kalan milyonlarca mültecinin –ve tabii ki Suriyeli mültecilerin- hikayeleri ile de uyum içindedir. Hatta savaş ya da doğal afet gibi yıkıcı olaylardan sonra g etmeye mecbur kalan sığınmacılar ve mülteciler düşünüldüğünde denilebilir ki göçmen bavulları çoğu zaman eşyalardan ziyade hatıralar, ilişkiler, tecrübeler ve kültür ile doludur. Göçmen bavulunun içinden çıkan tüm birikimler, yeni bir kültürle tanışırken göçmenlerin var olma biçimlerini de tanımlar.

Yine Appadurai’dan hareketle göçmen gastro-akış kavramını kullanan bir diğer güncel ve önemli alışma, Sara V. Komarnisky (2009) tarafından Alaska’daki Meksikalı göçmenlerin yemek

kültürleri üzerine yayımlanan araştırmadır. Komarnisky bu çalışmasında gastro-akış kavramını “yemek kültürünün küresel dolaşımları” olarak tanımlar. Anchorage, Alaska, Acuitzio del Canje ve Michoacán bölgelerinde yaşayan Meksikalı göçmen işçiler ve aileleri ile görüşmeler yapan Komarnisky, Alaska’daki Meksikalı göçmenler örneği üzerinden “ulusötesi yemek” kültürlerinin izini sürer. Günümüzde genelde gıda ürünleri tarladan soframıza gelene kadar halihazırda uzun bir göç süreci yaşamaktadır. Ancak yemek sadece marketlerde ve restoranlarda göç etmez. İnsanlar bir yerden başka yere göç ettiğinde yiyecek-içecekler, tarifler, pişirme araç-gereçleri, pişirme yöntemleri, yemekle ilgili hatıralar ve fikirleri de beraberinde taşır. Komarnisky’ye göre “ulusötesi yemek” alışkanlıkları veya yeme-içme pratikleri, küresel kültürel akış zemininde mekânları ve insanları birbirine bağlayan bir karaktere sahiptir. Alaska’daki Meksikalı göçmenlerin yemek kültürlerinde Komarnisky, yeme-içme pratiklerinin göçmenlerin gündelik hayatında ulusötesi bir kültürel sembol olarak ortaya çıktığını gözlemler. Ayrıca, göçmen gastro-akıştaki örüntülerin karmaşık güç ilişkilerinden bağımsız düşünölmeyeceğini iddia eder. Dolayısıyla, neden sadece bazı yemeklerin bazı restoranlarda satıldığını veya neden bazı müşterilerin bazı yemekleri tercih ettiğini anlamak istiyorsak yalnızca bireysel tercihlere değil, o tercihleri yönlendiren veya etkileyen teknoloji, sermaye, iktidar, ekonomi, medya gibi küresel kültür ekonomisini belirleyen unsurlara da bakmamız gerekir. Bir sonraki bölümde İstanbul’daki Suriyeli göçmenlerin hikayelerinde de göreceğimiz üzere, Alaska’daki Meksikalı göçmenler için de yemeğin “ortak bir aidiyet duygusu ve muhayyel cemaat algısı” oluşturmadaki işlevi çok büyüktür. Meksika yemeği yemek, anavatandan yadigâr hatıraları, tatları, kokuları, dokuları yeniden hissetmek gibidir aynı zamanda. İşte bu yüzden “ev yemeği” yemek, Meksikalı göçmenler için mekânları ve insanları bir araya getirme gücüne sahip olmaktan ötürü üstün bir değer taşır. Yemeğin bu sınırlar ötesi birleştirici gücü sebebiyle Komarnisky, gastro-akış kavramını “ulusötesi yemek” bağlamında incelemiştir.

Bu tez araştırmasına konu edilen İstanbul’daki Suriyeli göçmenler için göçmen gastro-akışların inşa süreci; Fatih’teki Suriyeli göçmenlerin yemek kültürleri ile aidiyet, ulusötesi ağlar, entegrasyon süreçleri arasındaki ilişki bir sonraki analiz bölümünde tartışılmaktadır.

5. BÖLÜM: İSTANBUL’DAKİ SURİYELİ GÖÇMEN GASTRO-AKIŞLAR

Bu araştırma, 2011 Suriye savaşı ile tetiklenen yoğun göç dalgaları neticesinde İstanbul’da yaşanan toplumsal değişimin izlerini mutfak kültürleri üzerinden incelemeye yönelik bir girişim

olarak düşünülebilir. Bu amaçla belirlediğim araştırma sorularının başında ise, Suriyeli göçmen nüfusun şehirde tetiklediği toplumsal dönüşümler ve Suriye mutfağının başı çektiği “Arap mutfağı” trendinin bu dönüşüm içindeki rollerini incelemek üzerine kurulmuştur. Mutfak kültürü kendi içinde özerk fakat bir anlamda da pek çok alanı kapsayıcı bir kültürel yapı olduğu için, göç mutfağının toplumsal hayat üzerindeki izdüşümleri birçok yeni düşünceye kapı aralamaktadır. Benim araştırmamdaki temel yaklaşım, öncelikle Suriye mutfağının İstanbul’daki Suriyeli göçmenler için kültür, kimlik, aidiyet, sosyal uyum açısından hangi işlevleri üstlendiğini anlamak, ardından göç mutfağının İstanbul’daki yerleşik toplum için hangi alanlarda ve nasıl bir dönüşüme sebep olduğunu incelemektir. Bunun neticesinde, göçmen mutfakları ekseninde kurulan kültürler arası karşılıklı etkileşim, toplumsal bütünleşme veya sosyal uyum konularında mevcut pratikler ve çözüm önerileri de öne çıkmaktadır.

Fatih’teki Suriyeli göçmenlerin yemek kültürü etrafında kurduğu sosyal, kültürel, ekonomik ilişkileri ve göç mutfağının alıcı toplum üzerindeki etkilerini analiz ederken “göçmen gastro-akış” kavramı bize ışık tutmaktadır. Bir önceki bölümde göç araştırmaları literatüründeki yeri daha detaylı tartışılan göçmen gastro-akış kavramını analitik bir çerçeve olarak kullanmanın bize getirileri şunlardır: Birincisi, gastro-akış kavramı, göç, yemek, kültür sosyolojisi alanlarının kesişimde yer alan kompakt ve interdisipliner bir yaklaşıma işaret eder. Bu yaklaşımda her üç alan da birbiriyle iç içe geçmiş ve hiyerarşik olmayan bir düzende oluşturulan toplumsal yapıları bütüncül bir şekilde kavramamızda bize yardımcı olmaktadır. İkinci olarak, gastro-akış kavramı göçün sebep olduğu kırılmaları, kopuşları ve süreklilikleri aynı düzlemde görebilme imkânı sunar. Göçün sebep olduğu kırılmalar ve göç sonrası hayatın akışı içinde devam ettirilen ya da yeniden inşa edilen toplumsal yapılar, ilişkiler, aidiyetler, evler gibi alanlarda sadece kayıpları değil kazanımları veya üretimleri de görürüz; fakat burada önemli olan bu kopuş ve sürekliliklerin bir lineer düzen içerisinde değil döngüsel ve çoğu zaman kaotik bir biçimde var oluşudur. Nitekim göçmenlerin -özellikle mültecilerin- yakinen tecrübe ettiği güvencesizlik duygusu varlığını her daim hissettirir. Üçüncü olarak ise, gastro-akış kavramı, küresel kültür ekonomisi perspektifinden hareketle üretildiği için, analitik düzlemde bize tekil ve diğer sistemlerden kopuk bir bakış açısı yerine, küresel sistemler dahilinde bir bakış açısı öğütler. Yani, göç-yemek-kültür bağlamında yalnızca mültecilerin mutfak kültürü ile kurdukları bireysel veya sosyal ilişkiler değil; bu ilişkilerin daha geniş boyuttaki küresel kültürel ve ekonomik sistemlerle nasıl ve hangi derecelerde etkileşime girdiği de önem taşır. Sözgelimi, küresel üretim-tüketim zincirleri, ulusaşırı sosyal ve

sosyo-ekonomik ağlar, küresel kültürün göçmenlerin bireysel ve sosyal yaşantıları/mutfak pratikleri gibi alanlar üzerindeki etkileri gastro-akış düzleminin bir parçasıdır.

Benzer analitik söylemleri kullanarak bu araştırmaya da bir nevi öncülük eden (bkz. ikinci bölüm) Bailey (2017) ve Ferrero (2002), göçmen gastro-akışları tanımlarken ulusötesi alanlarda göçmen kimliklerin mutfak aracılığıyla nasıl inşa edildiğine odaklanır ve dört temel algıdan bahseder: benlik algısı (yemek ve aidiyet ilişkisi); ev algısı (yemek hazırlama/pişirme pratikleri); cemaat algısı (hemşehrilerle aynı sofrada oturmak); ve birlikte var olma algısı (yemek ve bakım/sağlık ilişkisi). Bu dört algı, bize belirli bir çerçeve kazandırmakla birlikte, İstanbul-Fatih'teki gastro-akış süreçlerini anlamak bakımından yetersiz kalmaktadır. Zaten her saha çalışmasının ve toplumun kendine özgü koşulları dikkate alındığında bu durum oldukça normaldir, zira İstanbul'daki Suriyeli mültecilerin göç süreci ve mutfak kültürleri söz konusu olduğunda karşımıza diğer gastro-akış pratikleri ile ortak olmakla birlikte tamamen farklı süreçler de çıkmaktadır. Bu sebeple, sonraki bölümlerde tek tek incelenecek bu süreçlerin başlıklarını burada kısaca zikretmek bir başlangıç olarak faydalı olacak; bu araştırmanın göçmen gastro-akış kavramına hangi açılardan yeni bir bakış sunduğunu daha net gösterecektir.

Birinci bölümde de belirtildiği üzere, yaklaşık bir buçuk yıl süren kapsamlı saha çalışmalarım neticesinde İstanbul'un Fatih ilçesindeki toplam 53 gıda işletmesinden 82 kişi ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar ve katılımcı gözlem ile veriler topladım.⁶⁷ Verilerin tematik analizi sonucu öne çıkan bulguları değerlendirdiğimde, İstanbul'daki Suriyeli gastro-akış düzlemini inşa eden beş temel unsurdan bahsedebiliriz: gastro-akış düzleminin inşası ve dönüşüm algısı (Fatih'teki kentsel mekânın ve toplumsal hayatın dönüşümü); Suriye kültürüne aidiyet ve ulusal/ulusötesi kimlik inşası (benlik algısı); kafe-restoranların ev yemeği sunması ve “ev” işlevi (ev/anavatan algısı); sosyal ve sosyo-ekonomik ağların göçmen gastro-akış içindeki rolleri (cemaat algısı); toplumsal bütünleşme açısından yemeğin işlevi (birlikte yaşam algısı).

⁶⁷ Veri toplanan katılımcılar ve mekânlara dair detaylı bilgiye ekteki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 7. Göçmen gastro-akış inşasındaki temel unsurlar.

Takip eden bölümlerde bu teorik ve analitik çerçeve bağlamında, 2011 Suriye savaşından itibaren yoğun göç alan İstanbul Fatih ilçesinde Suriye mutfağının giderek yükselen bir trend haline gelme sürecini analiz edeceğim. Bu amaçla öncelikle Fatih'teki göçmen mutfaklarına dair genel bir değerlendirme sunacağım. Devamında ise, Suriyeli göçmenlerin Fatih'e yerleşme sebepleri, Suriye mutfağından ürünler sunan kafe-restoranlara ve gıda sektörüne yönelik artan talebin altında yatan nedenler ve Suriye mutfağının lokomotif olduğu yeni bir kent dokusunun nasıl inşa edildiğini anlatmaya çalışacağım. Son olarak da mutfak kültürlerinden hareketle, göç dalgalarını takiben kentteki genel toplumsal hayatın ve gündelik yaşamın nasıl dönüştüğüne dair bulgularımı tartışacağım.

5.1. Göçmenlerin “varış bölgesi” olarak Fatih

Bu bölümde, öncelikle Fatih ilçesinde bulunan farklı göçmen gruplara ait yerleşimlerin ve yeme-içme mekânlarının dağılımından bahsedeceğim. İstanbul'un en köklü yerleşim yerlerinden biri olan bu ilçe, yıllardır barındırdığı farklı kültürel yapıların izinde kendine has çok katmanlı yaşam alanları içeriyor. Bölgedeki Suriyeli göçmen nüfusuna dair yapılacak herhangi bir analizde, öncelikle Fatih'in bu kendine has yapısını ve bölgede bulunan diğer göçmen grupların kentin çok kültürlü yapısı içindeki yerini genel itibariyle anlamamız faydalı olacaktır.

Aslında 1980’li yıllardan günümüze politize edilerek “İslamcı” kesimlerin veya cemaatlerin merkezi olarak görülen Fatih ilçesi, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yeni bir mekânsal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreçte, Fatih’te mukim olan ve muhafazakâr milliyetçi kesimleri temsil ettiği söylenen orta sınıf halkın, iktidar hükümetinin rüzgârını da arkasına alarak, İstanbul’un refah seviyesi daha yüksek yeni yapılaşan semtlerine (Başakşehir, Beylikdüzü vb.) göç etmeye başladığı görülmüştür. Bu dönemde ayrıca Fatih’in kültürel ve tarihi dokusu, kültür turizmi için bir fırsat olarak görülmüş; “kendi değerlerini yeniden keşfetmek” yaklaşımıyla bölgedeki eski mekânlar yeni birer kültürel tüketim ve turizm mekânı haline gelmiştir (Özen, 2019). Fatih’in merkezindeki tarihi esnaf lokantaları da bu dönüşümden payını alarak gastronomi turizmi adına kentin önemli mekânları arasında yerini almıştır. Eş zamanlı olarak Fatih ilçesi İstanbul’a farklı ülkelerden gelen yoğun göç akışının da merkezlerinden biri olmaya devam etmiştir. Özbek, Uygur, Afgan gibi Müslüman nüfus yoğunluklu göçmen gruplar haricinde Afrika ve Orta Asya ülkelerinden de pek çok göçmen Fatih semtlerinde yerleşip çalışmaktadır (bkz. İçduygu & Kirişçi, 2009; Erdoğan & Kaya, 2015). Göçmenlerin kent içindeki yaşamlarını ve hukuki-bürokratik süreçlerini düzenleyen resmi ve gayri-resmi kuruluşların ve STK’ların bölgede yer alması da bu bölgeyi göçmenler için avantajlı bir mekân haline getirmiştir. Son yıllarda göç literatüründe “varış altyapıları” (Meeus vd., 2019) olarak da öne çıkan bu çeşitli makro ve mikro toplumsal yapılar İstanbul’u bir “varış şehri” (Saunders, 2011), Fatih’i de bir “varış bölgesi” (ya da varış merkezi) haline getirmiştir. Fatih’te hangi tür varış altyapılarının öne çıktığına dair 5.3.2. başlıklı bölümde ayrıca değinilmektedir.

Özetle, İstanbul’un en köklü yerleşim yerlerinden biri olan Fatih, zaten yaklaşık son yirmi yıldır “Tarihi Osmanlı Mutfağı”nın izlerini taşıyan çeşitli yeme-içme mekânları ile, yerli ve yabancı turistler için bir gastronomik kültür merkezine evrildi. Suriye göçü ise bu çehreye yeni bir boyut ekledi ve artık Fatih ilçesi yalnızca tarihi Osmanlı mutfakının değil, tarihi Arap mutfakının da bir temsilcisine dönüştü. Ancak Suriye mutfağından bahsederken ilçedeki diğer göçmen grupların varlığını yadsıyamamamız gerekir. Uygur, Afganistan, Yemen, Lübnan, Filistin, Somali, Gana, Fas, Senegal vb. çeşitli ülkelerden Fatih’e yerleşen (çoğunlukla Kumkapı, Laleli, Aksaray semtleri) göçmenlerin de kendilerine ait yeme-içme mekânları ile Fatih’teki gastronomik çeşitliliği İstanbul’un başka yerleriyle karşılaştırılamayacak düzeyde artmıştır. Diğer bir deyişle, Fatih ilçesinin bugünkü “kozmpolit” çehresini oluşturan çok katmanlı bir kültürel çeşitlilik bulunmakta

ve bu durumu yalnızca artan Suriyeli göçmen nüfusu ile açıklamak diğer etmenleri yok saymak anlamına gelmektedir.

Özellikle 2011 Suriye göçünü takip eden dönem sonunda Fatih'teki güncel durumun bir fotoğrafını çektiğimizde, ilçede yalnızca Suriye'den değil Türkiye'ye dış ve iç göçle gelen neredeyse her millet ve gruptan kesimlere rastlamanın mümkün olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla, her ne kadar Fatih bir "Suriye mahallesi" olarak değerlendirilse de aslında burada sanılandan çok daha çeşitli bir göçmen nüfusu bulunmaktadır. Irak, Filistin, Lübnan, Yemen, Kuzey Afrika ve Sahra-altı Afrika ülkelerinden gelenlere ek olarak ciddi orandaki Afgan, Özbek, Türkmen ve Uygur nüfusu da ilçedeki gruplar arasında yer alıyor. Bu grupların bir kısmı yasal yollarla gelmiş olsa da düzensiz göç oranı da oldukça yüksektir (Danış, 2021).⁶⁸ Peki bu göçmen nüfuslar kentin içinde tamamen dağınık bir şekilde mi yaşıyor? Bir gettolaşmadan söz edebilir miyiz? Yeme-içme ve yaşam alanları açısından bakarsak nasıl bir mekânsal hareketlilikle karşı karşıyayız?

Genel itibarıyla, göçmen toplulukların Fatih'in belirli semtlerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Bu semtler ise yalnızca yerleşim alanları değil, gündelik ihtiyaçların karşılandığı dükkanlar, iş yerleri, sosyalleşme alanları gibi çeşitli mekânlara da ev sahipliği yaptığı için, ilçede küçüklü büyüklü göçmen mahalleleri oluşuyor. Bu yerleşimlere yeme-içme alanları üzerinden örneklendirirsek, mesela Aksaray'da ciğer, kebab gibi ürünlerle meşhur Türk lokantalarını geçip yukarı doğru yürüdüğünüzde Iraklı restoranlar ön plana çıkarken Yusufpaşa'dan itibaren ana caddede Suriye restoranları bölgeye hâkim diyebiliriz. Fakat Yusufpaşa'da ana caddenin ortasındaki bir Suriye restoranından sağa saptığınızda bir anda ülke değiştirmiş gibi oluyorsunuz çünkü bu sokaklarda çoğunlukla Somali'den gelen göçmenlerin işlettiği dükkanlar var. Hatta bu bölge civardakiler tarafından "Somali sokağı" olarak adlandırılıyor. Kazgancı Said Mehmet Efendi adlı küçük camiye giden küçük dar yolda yer alan büyük restoran, muhtemelen İstanbul'da deve eti satan ender mekânlardan biri. Ayrıca epey meşhur bir yer olduğu için çoğu zaman kapısında kuyruklar oluyor. Haseki'ye doğru ilerledikçe Filistin, Yemen ve Lübnan mutfaklarına da rastlayabiliyoruz. Özellikle falafel restoranları bu bölgede çoğunlukta. Buradaki etnik ve kültürel çeşitliliğin bir diğer parçası da yine Yusufpaşa'da caddenin karşı tarafında bulunan Uygur

⁶⁸ Ayrıca bkz. "Didem Danış: Düzensiz göçü Avrupa dışsallaştırıyor, Türkiye araçsallaştırıyor", *Gazete Duvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/didem-danis-duzensiz-gocu-avrupa-dissallastiriyor-turkiye-aracsallastiriyor-haber-1520412> (Son erişim tarihi: 25 Eylül 2023).

lokantaları. 30 yıldır İstanbul’da yaşayan savaş gazisi bir Iraklı göçmenle Aksaray’daki bir kafede görüşmemizde bu durumu şöyle anlatıyor:

G41: Yok, onlar [Suriyeli restoranlar] Yusufpaşa’dan başlıyor. Lübnanlılar, Harbiye’de. Burada Yusufpaşa Suriyelilerin. Buranın karşısı Somalilerin. Bizim caddede işte Iraklılar. Böyle karışık bir yer burası. Kumkapı’da Uygurlar var.

Yaklaşık 35 yıldır Yusufpaşa’nın tramvay caddesinde kuyumcu dükkânı işleten G70’e, Fatih ilçesinin göçmenlerin yoğunluğu açısından bir genel fotoğrafını çekseniz bugünkü halini nasıl anlatırsınız, diye sorduğumuzda şu cevabı alıyoruz:

Şimdi Fatih çok kozmopolittir. Fındıkzade şu taraftan tut genelde Türkmenler eskiden çok kalıyordu. Şimdi doların yükselmesiyle gidenler oldu ama yine de fazla. Araplar ve Suriyeliler de genelde bu tarafa doğru kaydılar. Afrikalılar da o tarafta kaldı, Kumkapı tarafı.

Bölgenin turistik niteliğinden ötürü müşteri gruplarında da neredeyse her milletten gelenlerin olması şaşırtıcı değil. Burada dikkat çeken husus, Arapça konuşulan ülkelerden ve Afrika ülkelerinden gelen müşteri sayısının görece fazla olması. Suriyeli işletme sahiplerine sizin mekânınızı en çok hangi grup müşteriler tercih ediyor diye sorduğumda aldığım cevaplar da neredeyse her defasında bu yönde oldu. 8 yıldır Fatih’teki Suriyeli restoranlarda şube müdürlüğü yapan Şamlı G67’nin konu hakkındaki yorumu:

G67: Burası turistik bir yer olduğu için yabancı müşterilerimiz çok var. Ya şimdi Fatih’te [Fatih Camii ve civarını kastediyor] sorsan Suriyeli ve Türkler derler ama burası [Yusufpaşa] turistik olduğu için çok farklı milletlerden müşteriler geliyor. Fransa, Rusya İsveç, Almanya, Portekiz, Brezilya, Afrika ülkeleri gibi farklı ülkelerden gelenler oluyor. Suriyeliler ve Türkler de oluyor tabi. Arap ülkelerinden gelenler mesela özellikle Iraklılar geliyor. Somaliler de aynı şekilde çok geliyor.

Mülakatlar esnasında tercümanımınla birlikte Akşemsettin caddesinde Suriye mutfağının meşhur yemeği muluhiyyenin tadına bakmak için oturduğumuz bir restoranda, ABD’den Türkiye’ye gezmeye gelen Filipinli bir turist, Fatih’teki gastronomik ve kültürel zenginliği “kendine has bir çeşitlilik” olarak tanımlamıştı.

G52: İstanbul'un her yerini görme imkânımız henüz olmadı ama birçok yeri gördük ve gezip gördüğüm kadarıyla bu bölge [Fatih] ve İstanbul'un kendine has bir çeşitliliği var. Hani bir uluslararası çeşitlilik anlamında değil, yani işte dünyanın farklı ülkelerinden gelen insanlar vs. Bir New York gibi değil mesela. Fakat buradaki kültürel çeşitlilik sadece bu bölgeye özel. Eğer farklı lezzetler keşfetmek gibi bir amacınız varsa, bir gurme merakına sahip olmanız ve yemek yiyeceğiniz mekânı özellikle arayıp soruşturup bulmanız gerekiyor.

Görüşmecinin de ifade ettiği “gurme merakı” ile aradığınız yeni tatları ve yeni kültürleri deneyimleyebileceğiniz bir çok-kültürlülük ve gastronomik çeşitliliğin, Fatih'te Suriye göçü sonrasında tetiklenen dış göç akımları sonucu belirginleştiği söylenebilir. Çünkü ilerleyen bölümlerde de bahsedeceğim üzere, 2011'de başlayan Suriye göçü ve Fatih'teki göçmen nüfusundaki artış, aynı zamanda diğer milletlerden gelen göçmenler için de burayı gözde bir yerleşim ve istihdam merkezine dönüştürmeye yardımcı oldu. Suriye göçünü takiben kafe-restoranların sayısındaki artış ile Fatih'te giderek artan bir gastronomik kültür çeşitliliğine kapı aralanmış oldu. Araştırmadaki çıkarımlara göre, bahsi geçen bu kendine has çeşitliliğin en önemli unsurlarından birisi de bölgedeki ortak yaşam alanlarının çok katmanlı ve geçirgen yapılar olması. Diğer bir deyişle, sosyal mahalle sınırlarının tamamen belli olduğu, bir göçmen grubun diğer mahalleye girmesinin baskılandığı, göçmenler arası iletişimin tamamen kopuk olduğu bir kent yaşamı yerine; çeşitli göçmen grupların aynı ortamda sosyalleşebileceği ortak yaşam alanları bulunuyor. Bu çeşitlilik bir nevi göçmenler arası dayanışma ruhuna dönüşmüş de denilebilir. Farklı kültürlerden gelen göçmenler buradaki çeşitlilik içinde tabir-i caizse dikkat çekmeden kalabalığa karışıp kolayca eriyip gidebiliyor. Dolayısıyla burada her bir göçmen grubun kendi içindeki gettolaşmasından ziyade daha kapsayıcı bir göçmenlik ruhunun sirayet ettiği bir kent yaşamı görüyoruz. Bu sebeple göçmen olmanın en az yadırgandığı yerlerden biri burası ve belki de göçmenler tarafından bu kadar rağbet görmesinin altında yatan psikolojik bir neden. Sosyo-ekonomik nedenler arasında ise elbette zincirleme göç hareketleri ile ulusaşırı sosyal /sosyo-ekonomik ağlar öne çıkıyor. Barınma, istihdam ve sosyalleşme gibi faaliyetlerinin bilindik bir çevre içinde kalması göçmenlerin sosyal uyumunu da elbette kolaylaştırıyor. Suriyeliler özelinde Fatih'i seçme nedenlerinin başka önemli boyutları da var fakat bunları sonraki bölümlerde daha detaylı tartışacağım. Bu arada, bahsettiğim bölge ile Fatih ilçesinin tamamını değil, göçmenlerin ağırlıklı olduğu Aksaray, Yusufpaşa, Haseki, Kumkapı, Merkez gibi semtleri kastettiğimi yeniden belirtmek isterim.

Bu görüşmeler ışığında ayrıca “uluslararası çeşitlilik” ve “dünya mutfacı” kavramları ile ifade edilen çeşitlilik de bir başka tartışma konusu olarak gündeme geliyor. Örneğin, New York veya benzeri kozmopolit kentler örneğindeki uluslararası çeşitlilikte Avrupa, Asya, Ortadoğu kültürlerinden çeşitli mutfakların bir araya gelerek oluşturduğu bir ortamdan bahsedebiliriz. Fakat uluslararası gastronomik çeşitlilik veya dünya mutfacı kavramı İstanbul ve New York şehirleri için birbirinden çok farklı anlamlara gelebiliyor. Fatih özelinde bir “Ortadoğu mutfacı” trendi baskın olmasına rağmen, bu durumu İstanbul’un tamamına genelleştirmek uygun değildir. Her halükârda Fatih’teki gastronomik çeşitliliğin yoğun bir Arap mutfak kültürü etkisi altında olduğunu belirtmek gerekir; ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, kategorik yaklaşımların kültürel çeşitliliğe gölge düşürdüğünü unutmadan, her göç mutfacının beraberinde getirdiği zenginliği anlamaya çalışmak olmalıdır.

Yukarda da bahsettiğim gibi, Fatih’te yalnızca Ortadoğu ülkelerinden değil Asya ve Afrika ülkelerinden gelen göçmen nüfusu da fazla olduğu için tüm bu farklılıkları tek bir “Arap” sınıflandırması altında ele almak yanlış olacaktır. Nasıl ki Türk mutfak kültüründe her yörenin kendine has bir yemek hazırlama biçimi varsa, göçmenler için de -her ne kadar ortak bir kültürel havzadan besleniyor olsalar da- her mekânın ve yemeğin kültürel anlamda ayırt edici unsurları var. Kebap, falafel, kebse, humus benzeri bazı yiyecekler Irak, Filistin, Suriye, Lübnan gibi ülkelerde ortak olsa da her toplum o yemeği kendi kültürel pratikleri ile yoğurarak yeni değerler katıyor ve asıl zenginlik işte burada başlıyor. Ancak dışardan bir gözle bakılınca, yerleşik halkın -özellikle de Türk toplumunun- tüm bu çeşitliliği bir “Arap mutfacı” kategorisi altında tek tipleştirme eğilimi ağır basıyor.

5.2. Kültürel çeşitliliğin göçmen gastro-akıştaki yansımaları

Bu bölümde bir önceki bölümde bahsettiğim kültürel çeşitlilik bağlamında Fatih’teki göçmen gastro-akışlar düzleminde meydana gelen etkileşimleri mutfak kültürleri özelindeki örneklerle biraz daha detaylı ele almak istiyorum. Bu açıdan ilk öne çıkan husus, Fatih’teki farklı etnik mutfakların aynı ortamda var olmasının meydana getirdiği çok-kültürlülük ve gastronomik zenginlik. Fakat burada söz edilen gastronomik çeşitliliği salt etnik çeşitliliğe indirgemek gibi bir hataya düşmemeliyiz. Göçmen mutfakların yerleşik mutfak kültürleriyle ve diğer göçmen mutfaklarıyla girdiği etkileşimler, aynı zamanda küresel veya ulusaşırı kültür ekonomisi içinde var olma biçimleri gastro-akış düzlemi için ayrı bir önem teşkil ediyor. Zira Suriyeli veya diğer

göçmen gastro-akışların ortaya çıkmasında ulusal mutfak kültürlerinin yanı sıra yerel ve ulusaşırı mutfaklarla kurulan kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkilerin etkisi çok büyük.

5.2.1. Tedarik zincirleri

Göçmen gastro-akış düzleminin ulusal düzeydeki yeme-içme pratiklerine etkilerine ve yerleşik toplumla etkileşimlere Suriye mutfağı örneği üzerinden baktığımızda, öncelikle tedarik zincirleri ve işgücü sektörü açısından Suriye mutfağının pek çok alanda etki gösterdiğini görmek mümkün. Göçün ilk yıllarında fabrika ve hammadde eksikliğinden dolayı Suriye mutfağına özgü malzemeleri tedarik etmekte oldukça zorluk çeken Suriyeli gıda işletmeleri ve Suriyeli göçmenler malzeme ihtiyacının neredeyse tamamını Gaziantep, Hatay, Kilis gibi coğrafi ve kültürel açıdan Suriye kültürüne daha yakın olan bölgelerden temin ediyordu. Mümkün olduğu ölçüde Suriye sınır bölgelerinden getirilen malzemeler de vardı ancak ticari ilişkiler çoğunlukla Türk tedarikçiler ile yürütülüyordu. Bu durum günümüzde de büyük ölçüde devam ediyor; ancak günümüzde hem İstanbul'da hem de Suriyeli göçmenlerin olduğu diğer illerde Suriyeli kafe-restoranlara hammadde ve diğer gıda maddelerini temin eden pek çok Suriyeli firma ve fabrika açıldığı için bu durum değişti. Başlangıçta Suriye ekmeği (lavaş gibi) bulamadığı için ekmek yiyemediğinden ve Türk usulü somun ekmeğine alışamadıklarından şikayet eden göçmenler ve restoranlar artık Fatih'teki herhangi bir Suriyeli bakkala gidip kendi ekmeklerini alabiliyor. Üstelik sadece Suriyelilerin işlettiği bakkallar değil Türklerin işlettiği bakkallarda da -eğer bölgede Suriyeli göçmenlerden gelen talep varsa- Suriye ekmeği bulabiliyorsunuz. Ya da Fatih'teki semt pazarlarına gittiğinizde Suriye mutfağına özgü gıda malzemeleri alabiliyorsunuz. Görüşmecilerim arasındaki kafe-restoran işletmeleri genelde malzeme bulmakta sıkıntı çekmediklerini çünkü Antep, Hatay ve İstanbul toptancılarından aradıkları malzemeyi bulabildiklerini ifade etti, fakat bazı baharatlar, etler, ekmek gibi konularda başlarda çok zorlandıklarını anlattı. Görüşmecilerim arasındaki Suriyeli kadınlar ise göç ettikleri ilk yıllarda özellikle ekmek, patlıcan, yoğurt gibi malzemeleri bulmakta zorlandığını ancak semt pazarlarına son birkaç yıldır Suriye'de alışık oldukları tarzda patlıcan, firik, ekmek, baharatlar gibi malzemelerin getirildiğini dile getirdiler.

Şu anda Fatih'teki herhangi bir Suriye bakkalı veya marketine girdiğinizde neredeyse bulamayacağınız hiçbir malzeme yok diyebiliriz. Bazı Suriyeli bakkal ve marketler arasında Suriyeli göçmenlerden gelen talepler üzerine normalde önceden satmadıkları gıda ürünlerini satmaya başlayanlar bile var. Örneğin Hırka-i Şerif Camii yakınında küçük bir bakkal sahibiyse

sohbet ederken bize bazı baharatları sadece Suriye'nin belirli bölgelerinden gelen kişilerin kullandığını anlatıyor. Hatta kendisi bunların adını bile bilmiyormuş ve İstanbul'a göç ettikten sonra öğrenmiş. G44'ün anlattığına göre, önceden marketlerde sadece Şam'da ise Şam'a özgü ürünler, Halep'te ise Halep'e özgü ürünler satılıyormuş. Ama İstanbul'da artık ürün çeşitliliği de artmış. Artık talebe göre bütün bölgelerden ürünler satılıyor. Bakkal çırağı G45: "Suriye'de şehirlere ve bölgelere göre yenilen şeyler çok değişebiliyor ve biz de onları getiriyoruz. Hatta artık Suriye'yi de geçti, Türklere hitap eden ürünler de var, Tunus'a Cezayir'e de var. Dünyaya açıldık artık, bir ayırım kalmadı" diyor. Dolayısıyla göç sonrasında Suriye içinde farklı yöresel mutfak kültürlerinin ve birbiri ile etkileşime girmesi sonucu artan bir gastronomik ve kültürel çeşitlilik söz konusu. Bu örneği aynı zamanda ortak bir ulusal mutfak kültürü oluşumunda göçün hem zenginleştirici hem birleştirici etkisinin bir vechesi olarak da değerlendirebiliriz. Normalde birbirinden kopuk olan yöresel mutfaklar göç sonrası İstanbul'da ortak bir "Suriye mutfak kültürü" şemsiyesi altında birleşiyor. Benzer vakaları uluslararası göç hareketleri sonrasında diğer göç mutfaklarında da görebiliyoruz (bkz. Gasparetti, 2027; Agutter ve Ankeny, 2017)

5.2.2. Göçmen ve yerleşik mutfaklar arası etkileşim

Göçmen mutfaklarının yerel mutfaklarla -özellikle Türk mutfağı- etkileşimine bakarsak, az evvel de bahsettiğim gibi farklı düzeyde etkileşimlerden bahsedebiliriz. Öncelikle, kafe-restoran veya gıda işletmeleri arasındaki malzeme tedariki temelli ekonomik ilişkiler bu etkileşimin bir parçası. Örneğin, göç sonrası süreçte Türk toptancılar ile Suriyeli kafe-restoranlar arasında iletişimi ve alışverişi yürüten Suriyeli taşeron işletmeler veya aracı firmalar ortaya çıkmış. Kültürel etkileşimlerin diğer bir unsuru ise Türk gıda işletmelerinin Suriyeli işletmelerle etkileşimi sonrası mutfak kültürlerinde meydana gelen değişimler. Bu bahis aslında mutfak ve sosyo-kültürel entegrasyon konusu ile de ilişkili olduğu için o başlık altında da bahsedeceğim. Burada kısaca şunu söylemek isterim; hem Suriyeli hem Türk gıda işletmeler arasında göç sonrası birbirinden etkilenecek sundukları ürünler veya işletmelerinde değişikliklere giden mekânlar var.⁶⁹ Örneğin, Suriye usulü döner satan restoranlar arasında Türklerin damak tadına uygun olması amacıyla somun ekmek satan, ya da döner dürümde sarımsaklı mayonez sosu yerine sade mayonez

⁶⁹ Elbette birbiri ile etkileşime hiç girmeyen hatta kendini özellikle ayırtıran Türk veya Suriyeli kafe-restoranlar da mevcut. Bunların varlığı da analiz süreçlerinde dikkate alınmalı.

kullanmaya başlayan restoranlar bulunuyor.⁷⁰ Türk restoranların yemeklerde veya ürünlerde değişiklik yaptığı örneklerle Fatih'te karşılaşmadım. Benim gördüğüm mekânlarda genelde “onlar [Suriyeli göçmenler] zaten buradan yemek yemez” düşüncesi çok yaygın idi. Göç sonrası Türk gıda işletmelerindeki değişimin genelde menülere Arapça eklenmesi veya dekordaki değişiklikler gibi yemek dışı alanlarda olduğunu gözlemledim. Dekor konusunda özellikle bir değişim dalgası olduğunun altını çizmek istiyorum. Suriyeli kafe-restoranlar genel itibarıyla mekânları küçük veya büyük olsun iç-dış dekora müthiş önem atfettikleri için bu durum bölgede bir rekabet unsuruna dönüşmüş. Malta Çarşısı'nda mülakat yaptığım market sahibi bir Türk (G24) şöyle diyor: “Tabii tabii, rekabet oluyor çünkü. Mesela bizim burası bile tabii buralar eski olduğu için biraz köhne kaldı. Biz de diyoruz ki şöyle Ramazan'dan sonra bir Suriyeli eleman bulalım da buranın iç dekorasyonunu bir elden geçirelim.” Özellikle turistleri hedef kitlesi olarak benimseyen mekânlar -mesela Türk tathicılar- bu rekabetin etkisiyle iç-dış dekorda Suriyeli kafe-restoranlardan büyük ölçüde etkilenmiş görünüyor.

Ayrıca Fatih'teki farklı göçmen mutfakların birbiri ile etkileşimi konusunda da kültürel etkileşim örneklerine rastlamak mümkün. Örneğin, Yusufpaşa'da Yemen mutfağı olarak kendisini tanıtan bir restoranda Suriye usulü yemekler yiyebilirsiniz. Özellikle tavuk yemekleri (kebse gibi) ya da hızlı yiyecek ürünleri (kızarmış tavuk vb) Suriye usulü bir tarzda (baharatlar, soslar vb açısından) pişiriliyor.

5.2.3. Ulusaşırı göç mutfakları

Ulusaşırı ağlar açısından göçmen mutfaklar arasındaki etkileşime baktığımızda göç sonrasında anavatan ile ticari ilişkilerin sürdürülmesi pek mümkün olmasa da Avrupa, Arap yarımadası, ya da diğer ülkelerdeki bağlar neticesinde ulusaşırı yeni ağ zincirleri kuruldu ve bu ağlar zamanla genişlemeye devam ediyor. Bu tür ulusaşırı ağlar kimi zaman sadece aile üyeleri, akrabalar veya tanıdıklar ile sosyal etkileşim düzeyinde kalıyor. Bu ağlar neticesinde kültürel değerlerin (mutfak kültürü dahil olmak üzere) ve aidiyet bağlarının sürdürülmesi de söz konusu. Mutfak kültürünün kafe-restoran bağlamında ise, Türkiye'den yurt dışına yapılan gıda ihracatı veya yurt dışında açılan yeni şubeler/markalar vesilesiyle ulusaşırı ağların çeşitlendiğini görüyoruz. Örneğin Yusufpaşa ve Fatih'te iki ayrı şubesi bulunan bir kahve-kuruyemiş

⁷⁰ Bu tür müstakil örnekler haricinde genelde “geleneksel” olarak tanımladıkları mutfak usulünü muhafaza edip herhangi bir adaptasyon yapmayan mekânların sayısı daha yüksek.

dükkanından bayramlar ya da düğün, nişan, doğum günü vb. özel günler için Avrupa'daki Suriyeli müşterilere toplu siparişler gönderiliyor. Yurt içi ve yurt dışı kargo hizmeti ile birçok Suriye ürünü farklı ülkelere Fatih'ten ihraç ediliyor.

Özetle, Fatih'te yalnızca Suriyeli göçmen mutfakçı değil, yerleşik mutfaklar ve diğer göçmen mutfakları da göçmen gastro-akış düzleminin vazgeçilmez bir parçası olarak toplumsal dönüşüm süreçlerinde etkiye sahip. Dolayısıyla, göçmen gastro-akış bağlamında bir inceleme yaparken konuyu sadece ulusal mutfak ve “Suriyelilik” etiketi perspektifinden değil; göç-yemek-kültür etkileşiminde cereyan eden yerel, küresel ve ulusaşırı diğer etkileşimler açısından da ele almalıyız.

5.3. İstanbul'da Suriye mutfakçısının yükselişi: Neden Fatih?

Önceki bölümlerde daha detaylı anlatıldığı üzere, 2011 yılındaki Suriye krizinin başından itibaren Türkiye ve İstanbul kısa süre içinde en fazla Suriyeli göçmen nüfusun bulunduğu bölgelerden biri haline geldi. Özellikle 2015 yılındaki yoğun göç dalgası gibi bazı yoğun göç hareketlerinin yaşandığı dönemlerin etkisi ile de bu nüfus giderek arttı. Aynı şekilde İstanbul içinde de belirli ilçelerde Suriyeli göçmenlerin yoğunluğu zaman içerisinde gözle görülür bir biçimde arttı. Hatta Türkiye hükümeti Fatih, Esenyurt gibi bazı göçmen nüfusun yoğun olduğu ilçelere yabancı ikamet yasağı kanunu getirme kararı aldı.⁷¹ Yine gerek sosyal gerek ana akım medya kanalları, siyasi söylemler ve gündelik diyaloglarda sıkça Fatih için “Suriye mahallesi” benzetmesine rastlar olduk. Bu yeni “mahalle” oluşumunun en öne çıkan mekânları ise Suriyeli kafe-restoranlar oldu. Herhangi bir medya kanalında ne zaman “İstanbul'daki Suriyeliler” ana başlığı ile ilgili bir konu konuşulacak olsa herkesin soluğu Fatih'te aldığını görür olduk. Pek çok röportajın, haber kaynağının veya göçmenlere yönelik siyasi eylemlerin arkasında da yine Malta Çarşısı'ndaki veya Yusufpaşa'daki Suriyeli kafe-restoranları gördük. Fatih'teki bu mekânlar artık bir nevi İstanbul'daki Suriyeli göçmen hayatının temsili mekânlarına dönüştü. Peki bu dönüşüm nasıl oldu? Elbette ki her toplumsal dönüşüm gibi bu değişim de zaman içerisinde, girift toplumsal yapıların ve ilişkilerin yumağında, fakat her şeyin çok hızlı değiştiği akışkan bir düzlemde gerçekleşti ve gerçekleşmeye de devam ediyor. Suriye mutfakçısından hareketle bu dönüşümü

⁷¹ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı “İstanbul İlinde Bulunan Yabancılar Hakkında Basın Açıklaması (01.01.2023)”, <https://istanbul.goc.gov.tr/istanbul-ilinde-bulunan-yabancilar-hakkinda-basin-aciklamasi-01012023> (son erişim tarihi: 10 Eylül 2023).

anlamak için öncelikle Suriyeli göçmenlerin neden Fatih'i seçtiği ve neden bölgedeki Suriyeli kafe-restoranların bu denli çok olduğunu elimizdeki saha verilerine ve literatüre bakarak anlamaya çalışalım.

5.3.1. Anavatan simülasyonu

Bu dönüşümü Fatih ilçesi özelindeki koşullar açısından incelersek, öncelikle Fatih'in Suriyeli göçmenler için ayrı bir önemi olduğunun altını çizmemiz gerekir. Göç mutfağının ev ve anavatan ile ilişkisi bahsinde ilerleyen bölümlerde bulguları daha detaylı tartışacağım. Burada kısaca şunu söylemekle yetinelim; Fatih ilçesi pek çok Suriyeli göçmen için onları yeniden Suriye'ye gitmiş gibi hissettiren bir anavatan simülasyonu olma özelliğine sahip. Camileri, çarşıları, kafe-restoranları, tarihi ve kültürel dokusu ile Fatih merkez semt ve çevresindeki yerleşim bölgeleri ile Suriye kentleri arasındaki benzerlik, Suriyeli göçmenlerin -özellikle Şam'dan gelenler- Fatih'e yerleşmesindeki en önemli sebeplerden biri. Fatih'te dört ayrı restoranı bulunan başarılı bir Suriyeli işletmeci (G2), Suriye ile İstanbul arasındaki tarihi bağı vurgulayarak Fatih'i seçme nedenini şöyle açıklıyor:

Ben 2009 geldim, baktım İstanbul'a, yani sokak sokak cadde cadde baktım. Fatih tarihi bir yer. Bizim için –biz Müslümanız elhamdülillah- çok inayet var. Yani ruhî bir şey var, çünkü burası Muhammed'ü-l Fatih. Yani, Konstantiniyye zaten biliyorsunuz mübarek bir yer. Artı, burada Türk milletler bize yakın. Yani mebda, hayat, aade (adet) olarak falan filan. Bizim için tamamen yüzde yüz gibi. Burası ne bize var, Türkler aynı gibi. Ben baktım [diğer ilçeler] hepsini sevdim ama bizim meslek için. Bizim meslek Suriyeli lokanta, bu zaman 2016-2017, Suriyeliler hep Fatih'e gelecek. Yani Beşiktaş falan çok değil. Burası artık merkez gibi oldu.

Görüşmecinin de altını çizdiği üzere, özellikle 2015'teki yoğun göç akımından sonra İstanbul ve Fatih'teki Suriyeli yerleşimler ile kafe-restoranların sayısında gözle görülür bir artış oldu. Tabii Fatih ile Suriye (Halep ve Şam) arasındaki benzerlik vurgusunda özellikle dini motiflerin ve İslam kültürüne ait unsurların ağır bastığına da ayrıca dikkat çekmek gerekir. Görüşmecilerin pek çoğu, bir kültürel benzerlik veya gündelik hayattaki ortaklıklar söz konusu olduğunda “muhafazakâr” yaşıttan, camilerin ve Müslümanların çoğunluğundan dolayı Fatih'i tercih ettiğinin altını çizmekte.

Ayrıca, İstanbul ve Suriye arasındaki iklim koşullarının benzerliği de Suriyeli göçmenler tarafından sıkça dile getirildi. Kalabalık olmasına rağmen İstanbul kendine özgü havasının çok

güzel olduğu ve dört mevsimin de yaşanıyor olmasının güzelliği özellikle vurgulandı. Bu durum da yine Suriyeli göçmenlerin Türkiye’yi anavatanları ile özdeşleştirmesine verilebilecek bir diğer örnek olarak düşünülebilir. Suriye’den göç ettikten sonra bir süre Urfa’da yaşayıp sonra İstanbul’a gelmeye karar veren G45, hem yemeklerin hem de iklimin bu kararında etkili olduğunu şöyle anlatıyor: “Çünkü Urfa’da daha çok oradakiler Suriye’nin doğu şehirlerinden olduğundan yemekleri yenmiyor, kültür olarak uzaklar. Ama Fatih Şam’a çok benziyor ve yemekler açısından ve uyum açısından benim için daha iyi. Fatih’in genel havası da bana Şam’ı andırıyor.” Benzer şekilde, Akdeniz caddesindeki bir kafede garsonluk yapan 19 yaşındaki G50, Fatih’te yaşama sebebini şöyle açıklıyor: “Fatih benim anavatanım gibi hissediyorum çünkü burada çok fazla Suriyeli var ve buradaki atmosfer tıpkı benim ülkem gibi.” Son olarak bir de Fatih’teki kafe-restoranlarda yemek yemeye gelen müşteriler açısından baktığımızda yine benzer yorumlarla karşılaşırız. Örneğin Beylikdüzü, Sultangazi, Esenler, Küçükçekmece gibi ilçelerden gelen farklı Suriyeli aileler Fatih’e gezmeye gelip buradaki Suriye restoranlarında yemek yediklerinde kendilerini sanki Suriye’ye gitmiş gibi rahat hissettiklerini ifade ediyor. Görüldüğü üzere, işletme sahipleri, çalışanlar ve müşteriler açısından bakıldığında Fatih’in Suriyeli göçmenler için anavatanı hatırlatması ve onlara “evlerindeymiş” hissini yaşatması açısından önemi büyük.

5.3.2. Varış altyapıları

Suriyeli mültecilerin yerleşmek ve iş bulmak için Fatih’i seçmesindeki önemli etkenlerden bir diğeri de daha evvel değindiğimiz “varış altyapıları” ve “varış şehri” (Saunders, 2011) bağlamındaki kurumsal ve sosyal oluşumlardır. Göç araştırmaları literatüründe son yıllarda öne çıkan “varış altyapıları” kavramı (Meeus vd., 2019) göçmenlerin ilk zamanlarda kente uyumunu kolaylaştıran yerleşik gruplar, sivil örgütlenmeler, sosyalleşme mekanları, dini-ticari kuruluşlar vb. aktörleri içermektedir.

Burada en önemli varış altyapısını Fatih’in merkezi konumu ve göçmenlere yönelik birçok hizmete kolay erişim imkânı vermesi oluşturmaktadır. Göçmenlerin kent içindeki yaşamlarını ve hukuki-bürokratik süreçlerini düzenleyen resmi kuruluşlar (örneğin, Kumkapı İl Göç İdaresi Müdürlüğü Koordinasyon Bürosu, Yabancılar Şube Müdürlüğü) bunların başında gelmektedir. Ayrıca, gayri-resmi kuruluşların (göçmenler için tercüme, emlak, seyahat acentesi gibi hizmetler veren aracı şirketler) ve mültecilere yönelik STK’ların bölgede yer alması da bu bölgeyi göçmenler için avantajlı bir mekân haline getirmiştir.

Bunlara ek olarak, göçmenlerin bürokratik süreçlerde destek alabileceği özel danışmanlık büroları veya aracı şirketler de sayıca fazladır. Ayrıca çoğu zaman kayıt dışı mültecilerin hayatını kolaylaştırmaya ve/veya kayıt dışılık durumunu sürdürmeye yönelik birtakım yasal olmayan destekler sağlayan gayri resmi yapılara da Fatih’te rastlanmaktadır. Örneğin otel lobileri bavul ticareti için kullanılmakta veya merdiven altı dükkânlar sahte kimlik-ehliyet, yurt dışına kaçış vb. işler için kullanılabilmektedir. Fatih’teki konaklama seçeneklerinin maddi durumu yeterli olmayan mülteciler için esneklikler sunması da bir diğer varış altyapısı olarak öne çıkmaktadır.⁷²

Varış altyapılarını yalnızca kurumsal yapılar veya bürokratik süreçleri değil, göçmenlere sosyalleşme imkânı veren sosyal ağları ve gayri-resmi kuruluşları da kapsamaktadır. Suriyeli göçmen nüfusun Fatih’te fazla olması; sadece kafe-restoranlar değil, kuaför, bakkal, kuyumcu, giyim mağazaları, züccaciye, kitapçı, emlakçı gibi farklı sektörlerden dükkânlar ile ilçede her alanda etkisini gösteren bir toplumsal yaşam alanı oluşmasına vesile olmaktadır. Bu anlamda, söz konusu irili ufaklı işletmeler etrafında gelişen dayanışma ağları, sadece istihdam değil, bilgi akışı ve sosyalleşme açısından da göçmenlerin varışını kolaylaştıran altyapıları teşkil etmektedir. Sonuç olarak da Fatih’e doğru zincirleme göçlerde artış gözlemlenmektedir.

5.3.3. Turizm ve “beslence”

Fatih’i tercih etme nedenlerine işletmeciler açısından baktığımızda, görüşme yaptığım restoran sahiplerinin neredeyse tamamı İstanbul’a gelmeden önce bir piyasa araştırması yaptıklarında en fazla Suriyeli ve Arap nüfus burada olduğu için Fatih’i tercih ettiklerini beyan etti. Suriyeli göçmen nüfusun yoğunluğuna ek olarak Arap turistlerin fazla olması ve Arap ülkelerinden gelen turistlerin Türk mutfağından ziyade Suriye mutfağına gösterdiği yoğun ilgi işletmecilerin burada restoran açmasında etkili olmuş. Dolayısıyla artan talep neticesinde zaman içerisinde başta birkaç tane olan kafe-restoranlar yaklaşık on yıl sonra tüm bölgede hâkim olacak konuma gelmiş. Merkez semt ve özellikle Yusufpaşa, Aksaray civarındaki restoranlarla konuştuğumuzda bölgeyi tamamen ticari ve turistik bir yer olarak tanımladıklarına şahit oluyoruz. 6 yıldır Yusufpaşa’da üç katlı bir restoran işleten Halepli G21, bu durumu şu cümlelerle özetliyor:

⁷² Fatih’teki kayıt dışı varış altyapılarına ilişkin bulgularda araştırmacının kendi saha gözlemlerine ek olarak Kristen Biehl ve Maria Saparova’nın 6 Eylül 2023 tarihinde, IUAES Commission of Anthropology of the Middle East tarafından İstanbul’da düzenlenen “Identity, Separation, and Belonging” adlı konferansta sundukları “Understanding migration and urban incorporation through an ‘arrival infrastructures’ lens: The case of Istanbul’s Fatih district” başlıklı sunum notlarından istifade edilmiştir.

Çünkü burası turistik yer. Yani biz gelmeden önce burası turistik bir yerdi. Birinci sebep bu. İkinci sebep, burada Suriyeliler çok. Bizim müşteriler en fazla Arap, bir de Suriyeliler. Suriyeliler %30 mesela, turistler %50, Türkler %20. Şöyle yani, en fazla turistler geliyor. Bazen 10 kişi bazen 20 kişilik, bazen de daha büyük gruplar. Bizim şuradaki bir masa koltuklar 10 kişi oluyor. Bazen masaları birleştiriyoruz. Çocuklu aileler şurada oluyor falan. Orası aile salonu gibi yani.

Tabii burada turist gruplarının her ülkeden çeşitli grupları kapsamakla birlikte yoğunlukla Arap (çoğunlukla Körfez ülkeleri) ve Afrika ülkelerinden gelen turistleri içerdiğini yeniden belirtmemiz gerekir. Önceleri Fatih'teki Türk restoranlarını -çoğunlukla doğu ve güneydoğu mutfagını temsil eden kebab ağırlıklı mekânlar- ziyaret eden turistlerin sayısı Suriye mutfagı sunan restoranların artışı ile çok daha artmış görünüyor.⁷³ Özellikle İstanbul gezisine yönelik reklam/tanıtım siteleri vesilesiyle bu restoranları duyup gelen çok fazla turist (hem bireysel hem kabile olarak) mevcut. Arap ve Afrikalı müşteri grupları ve Suriyeli işletme sahipleri ile görüştüğümüzde Suriye restoranlarına yönelik artan talebin nedenleri arasında Arapça dilinin iletişimi kolaylaştırması ve mutfak kültürlerinin Türk mutfagına nazaran birbirine daha yakın olması ön plana çıkıyor. Örneğin, kebap yemeği bu restoranların en çok tercih edilen ortak yemeklerden biri. Dolayısıyla Fatih'teki Suriye restoranlarındaki artış salt Suriyeli göçmenlerin buraya göç etmesi ve yerleşik Suriyeli göçmenlerin sayısındaki artıştan öte bir anlam ifade ediyor. Bu restoranların bölgede artışıyla birlikte Fatih aynı zamanda gastronomik ve turistik açıdan “Zengin Arap mutfagının temsilcisi” olarak yeni bir değer kazandı; böylelikle İstanbul'da daha geniş turist kitlelerini cezbeden yeni bir gastro-turizm mekânı inşa edilmiş oldu. Hatta bazı Suriyeli restoranlar neredeyse sadece turistlere yönelik hizmet verdikleri için buralara İstanbul'da yaşayan Suriyeli veya Türk halktan kimse uğramıyor bile denilebilir. Buna bir örnek olarak başlangıçta bir boğaz turu teknesi olarak hizmete giren fakat sonra Yusufpaşa'da bir restorana dönüşen, bölgeyi bilenlerin iyi tanıdığı meşhur bir Şam restoranından bahsedebiliriz. Bu restoranın turistlere yönelik VIP ve normal bölümlerden oluşan özel eğlence geceleri halen devam etmekte olup, Yusufpaşa'daki restoranda da belirli akşamlarda nargile, canlı müzik, dans gösterileri eşliğinde yemekli eğlence programları düzenleniyor. Bu gösterilerin klasik Arap motifleri ile bezeli, “otantik” Suriye kültürünü

⁷³ Bu durumun bölgenin önde gelen Türk restoranları ile Suriyeli restoranları arasında bir rekabete sebep olup olmadığını araştırdığımda iki gruptaki restoranlar da mevcut durumda her restoranın kendine has bir müşteri kitlesi olduğunu ve aralarında bu anlamda bir rekabetin olmadığını belirtti. Hatta işletme yetkilileri çoğu zaman “bizim müşterilerimiz oralardan yemez” şeklinde karşı taraf ile kendi kulvarının ve hedef kitlesinin oldukça farklı olduğunu altını çizdi. Bu yorumlarda bazen karşı tarafı yeterli derecede lezzetli veya kaliteli bulmadığı da ifade ediliyordu.

yansıtmayı hedefleyen, geleneksel kıyafetler ve müziklerden oluştuğunu da ayrıca belirtmek isterim (bkz. Fotoğraf 1, 2, 3).⁷⁴ Restoranın duvarlarını süsleyen fotoğraflardan anlaşıldığı üzere burası aynı zamanda Arap dünyasında ünlü simaların da uğrak noktası. Bu restorana benzer şekilde geleneksel Suriye motifleri içeren dekorlar barındıran ve canlı Suriye müzikleri ile eğlenceler düzenleyen Suriye restoranlarına cadde boyunca başka yerlerde rastlamak da mümkün. Bu tür mekânların sosyal medya hesaplarında paylaşılan video ve görsellerde, doğum günleri, düğünler gibi özel kutlamaların da yemekli müzikli eğlenceler eşliğinde kutlandığına sıkça rastlıyoruz. Tüm bunlar değerlendirildiğinde Fatih'teki Suriyeli kafe-restoranların özellikle Arap turistler için birer “beslence” (Akarçay, 2016) alanına dönüştüğünü ve bu açıdan bölgede yeni bir gastro-turizm trendi oluşturduğunu söyleyebiliriz.

5.4. Fatih'teki toplumsal hayatın değişimi: Suriyeli gastro-akışlar bize ne anlatıyor?

2011'de başlayan ve 2015 yılındaki dalga ile ivme kazanan yoğun Suriye göçü sonrası Fatih'te 10-12 yıl gibi kısa bir süre içinde çok hızlı bir dönüşüm yaşandığından bahsettik. Peki bu kadar kısa sürede bu kadar hızlı bir değişim nasıl gerçekleşti? Suriyeli gastro-akışların Fatih'teki inşa sürecini anlamak için takip edebileceğimiz bazı ipuçlarını tartışarak bu konu hakkında daha detaylı bilgiye sahip olabiliriz.

5.4.1. Zincirleme göç hareketleri ve sosyo-ekonomik dengelerdeki değişim

Suriyeli mültecilerin İstanbul'a göçünde en önemli faktörlerin başında zincirleme göç hareketlerinin ve sosyal ağların geldiğini öncelikle bir kez daha vurgulayalım. Gerek yerleşim gerek istihdam açısından Suriyeli mültecilerin göç öncesinde veya göç sonrasında kurduğu sosyal ilişkiler, akrabalık veya hemşehrilik bağları veya iş ilişkileri gibi ağlar, göçmenlerin Fatih'i tercih etmesinde oldukça etkili. Sosyal ağların göç mutfağı bağlamındaki detaylı tartışmasına göçmenlerin cemaat algısı hakkındaki bölümde değineceğim.

Gastro-akış inşasının ikinci aşamasında sermayenin hızla el değiştirmesini ve özellikle merkez semt ve Yusufpaşa-Aksaray hattındaki caddelerdeki mekânların Suriyeli kafe-restoranlara dönüştürülmesini görüyoruz. Eskiden emlakçı, kuyumcu, bakkal, market, döviz bürosu vs işletmeler, bölgedeki artan talebi fark edince kendi dükkanlarını Suriyeli kafe-restoran işletmelerine devretmeyi tercih ediyor. Örneğin, Yusufpaşa caddesinde Mardinli iki emlakçı, önce

⁷⁴ Fotoğrafları bölüm sonundaki ek kısımda görebilirsiniz.

kendileri bir lokanta açarak Suriye yemekleri satmaya başlamış, fakat bir süre sonra işi yürütemeyince dükkânın işletmesini Suriyeli bir göçmene devretmek durumunda kalmış. Malta Çarşısı'nın arka çıkışında telefon aksesuarları satan bir telekomünikasyon dükkânı, bölgeyi en son ziyaretimden birkaç ay sonra Lübnan-Suriye ortaklığında bir dönerci ve tatlıcıya dönüşmüştü. Benzer şekilde Malta Çarşısı'nda pek çok küçük esnaf kendi yerini kapattı ve çarşı, birkaç yıl gibi kısa bir sürede Suriye mutfağını temsil eden tatlıcılar ve lokantalarla dolup taşı. Bir de buna ek olarak, küçük birer büfe olarak işe başlayan fakat yüksek kâr elde eden markaların büyümesi neticesinde Fatih merkez ve Yusufpaşa, Suriye mutfağının İstanbul'daki merkezi haline geldi.

Belirli sosyal veya sosyo-ekonomik ağlar neticesinde İstanbul'a göç eden Suriyeli göçmenler arasında sermaye sahibi olanlar, piyasa araştırması ve kendi sosyal ağlarından edindikleri bilgiler doğrultusunda Fatih'te Suriye mutfağına bir talep olduğu bilgisini ediniyor, neticesinde buradaki mekânları devralmaya karar veriyor. Bu devir süreçlerinde çoğu zaman "hava parası" verip mekânların tapusunu veya devir hakkını satın alma gibi bir süreç işliyor ve bu durum neticesinde bölgede fiyatlar hızla yükseliyor. 6 yıldır Yusufpaşa'da bir Halep restoranı işleten G21'in hikayesinde bu durum şöyle geçiyor:

Ben Suriye'den geldim, 6 yıldır buradayım. Orada bir lokantada çalıştım, benim değil başkasının. Sonra bir ortak buldum burayı açmak için. Burası eskiden Simit Sarayı idi. Geldik onunla konuştuk, çıkması için hava parası verdik. Sonra biz burada kiracı olduk. Sonra yani tadilat falan yaptık, malzemeler aldık, tabaklar, masa sandalye falan. Bu kadar, benim hikâye biraz kısa.

Bahsedilen hava parası ise genelde mekânın o günkü piyasa ederinden en az iki üç kat fazla miktarda oluyor veya alan kişi mekânın bir yıllık kirasını peşin ödüyor. Örneğin yine Yusufpaşa'da uzun yıllardır kuyumculuk yapan birisi, Suudi Arabistan'dan gelip burayı devralarak dönerci açmak isteyen bir Suriyeli mülteci ile yaptığı pazarlıkta alıcı kişinin kendisine iki kat fazla aylık kira teklif ettiğini aktarıyor (50.000 TL). Kira sözleşmesi bir sene sonra dolduğu zaman yeni kiracı veya yatırımcı garantisi olmadığı için henüz bir anlaşma sağlanmamış. Fakat bölgede yaklaşık otuz beş yıldır ikamet eden bu kuyumcunun civardaki akrabalarına ait işletmelerin pek çoğu (galeri, esnaf vb.) kendi yerlerini geçtiğimiz beş on yıl içerisinde teker teker Suriyeli restoranlara kiralamışlar ve kendi iş yerlerini kapatmışlar. G21 Fatih'teki kiraların artışını tetikleyen bu durumu şöyle anlatıyor:

G70: Orada [Laleli tarafı] biraz zor yer edinir göçmenler. Çünkü oranın esnafı genelde bizim doğu halkı. Onlar zaten orada toptancılık yaptığı için yani kolay kolay, hani yer bulurlar ama yine çoğunluk Türklerde kalır. Oraya gitmemelerinin bir sebebi de orada kiralar çok yüksek. Adam beş, on, on beş bin dolar kira istiyor. Burada öyle değildi, burada eskiden 3 bin-5 bin liraya dükkân tutuyordun. Adam dedi ki oraya bir senelik vereceğim kiraya burada adamın parasını verir çıkartırım, benim kafam rahat olur dedi. O yüzden buraya talep bu kadar arttı. O da n'oldu, işte o hareket de burayı yükseltti bu sefer, buraya da hareket getirdi.

Bu şekilde bir hareketlenme sonucunda sadece işyerlerinin değil konutların fiyatları da yükseldi. Burada yaşayan Türklerin birçoğu kendi evlerini göçmenlere yüksek fiyatlarla kiraya vererek kendileri daha yeni ve lüks sitelerde oturmak üzere Başakşehir, Kayaşehir gibi yeni yerleşim alanlarına yöneldiler. Burada bulunan bazı Türk müşteriler ve esnaf ile görüştüğümde birçoğunun bölgedeki göçmen yoğunluğundan şikayetçi olduğunu, burada artık kendilerini yabancı hissettiklerini veya buranın artık Türkiye gibi değil başka bir ülke gibi olduğunu söyleyenlerle karşılaştım. Bu artıştan rahatsız olup başka yerlere taşınmak zorunda kaldığını dile getirenler de oldu. Fakat bölge esnafı içerisinde bu artıştan aslında yerleşik halkın (ya da Türklerin) sorumlu olduğunu belirtenler de var. Bu durumu Aksaray'da Hatay mutfağına ait bir restoranın işletmeciliğini yapan G36 ile paylaştığımda kendisi şu yorumu yaptı:

Tabi buradaki esnaf içinde Suriyeli restoranların falan bu kadar artmasından rahatsız olanlar var. Eleştiriyorlar, hatta terk edip gidenler var. Dükkanını evini başka yere taşıyorlar. Burası artık Malta Çarşısı değil Şam Çarşısı oldu vesaire. Suriyeliler burayı işgal etti falan diyorlar. Ama sen burayı bırakıp gidersen burası boş kalmayacak, illaki birileri oturacak. O zaman bırakıp gitme. Ya da zengin olmak, daha fazla para kazanıp daha lüks yerlere taşınmak için fahiş fiyatlara malını mülkünü yabancıya kiralama. E onlar gidince de burada illaki birileri oturacak yani. Bunun önüne geçmek istiyorsak bizim de elimizden geleni yapmamız lazım. He bir de öteki taraftan şimdi gidecek ama dükkanını evini en az beş on katı kiraya verecek, yani onu da söylemiyor. Gidecek buradan ama nasıl? Şimdi bak şu karşıdaki inşaat bina var gördünüz mü, adam yeniliyor binayı. Bizim personel şimdi orada kalıyor. Bu binanın sahibi yıllar önce gitmiş göç etmiş buradan. Bunlar üç kardeşler, şimdi Üsküdar'da oturuyor bu adam, babalarından miras kalmış işte. Asansör de yok. Bak beşinci katı kaç kiralaya veriyor biliyor musun, 5 bin lira! Size sorayım ya paranız da olsa alır mısın bu fiyata? Bir de 40 yıllık bina. Hatta yok, 1970, evet, 52 yıllık bir bina. Şöyle yani artı eksileri tarttığın zaman derler ya hani, öyle bir durum.

Dolayısıyla Suriyeli kafe-restoran işletmelerinin sayısındaki yükselişi değerlendirirken bölgede tek yönlü değil çok yönlü bir hareketlenme olduğunun altını çizmemiz gerekir. Diğer bir deyişle, örneğin gündelik konuşmalarda veya medyada sıkça duyulan “göçmenler yüzünden burada her şeyin fiyatı arttı” minvalinde tek tarafı suçlayıcı genel söylemlerin arka planında aslında daha derin toplumsal dinamiklerin yattığı unutulmamalıdır.

5.4.2. Esnaf işletmelerinde Suriye mutfağına yüksek talep

Göçün ilk yıllarından itibaren bölgedeki Suriyeli kafe-restoranların ne kadar hızlı arttığını daha net anlayabilmemiz için bölgeye ilk gelen işletme sahiplerinin veya göç öncesinden itibaren uzun yıllar burada çalışan/yaşayan kişilerin gözlemleri de bizim için yol gösterici olmaktadır. 11 yıldır Yusufpaşa caddesinin ortasında meşhur bir lokantanın sahibi olan Suriyeli G19 ile görüşmemden bir alıntı:

Bu caddede boylu boyunca nereden baksan 100’ü aşkın Suriyeli lokanta var. En başta benden başka kimse yoktu bu caddede. Bir tek bendim. Sonra beni her arayan buraya geldi. Artık beni arayıp ‘biz de gelip bir yer açalım diyoruz, ne dersin’ diye soranlara ‘gelmeyin’ diyorum. Farklı yerler açanlar da oldu ama tutunamıyorlar. Mesela Iraklı, Lübnanlı vs. oldu ama olmuyor burada. Talep yok, hepsi kapattı gitti ya da Suriye yemeklerine döndü.

G19, Türkiye’ye göç etmeden önce Şam’ın Lübnan sınırına yakın bir kasabası olan Zabedani isimli bir kasabada süpermarket ve döviz bürosu işletmeciliği ile meşgul iken, göç sonrası hep planladığı lokanta açma hayalini gerçekleştirerek Fatih’teki ilk Suriyeli restoranı açan kişi olmuş. Suriye mutfağına özgü döner (*shawarma*), falafel, kebse, şakiriyeye, muluhiyye gibi yemeklerin satıldığı bu lokanta orta veya alt-orta sınıfa hitap eden mütevazı bir mekân. G19 bunun nedenini “herkes burada az veya çok bir şey yiyip bütçesine göre karnını doyurabilsin istedim” diyerek açıklıyor. Bu restoran zamanla Suriyeli göçmenler arasında o kadar meşhur oluyor ki Yusufpaşa caddesi bu restoranın adıyla bilinir hale geliyor. Hatta burada yetişen bazı şefler veya çalışanlar birkaç yıl sonra Malta Çarşısı’nda ve Yusufpaşa’da kendi restoranlarını açmış. Yine G19’un da Malta Çarşısı’nda yeni bir şubesi var. Uzun yıllar buradaki değişimi gözlemleyen ve deneyimli bir restoran işletmecisi olan G19’un sözlerinde en dikkat çeken husus ise, diğer ülkelere ait mutfakların burada tutunamayıp kapanması veya Suriye mutfağına geçiş yapması. Elbette bölgede Lübnanlı, Iraklı, Filistinli veya Yemenli kafe-restoranlar da yok değil, fakat genel itibarıyla

baktığımızda en fazla talep doğrultusunda Suriye mutfağının bölgede hâkim olduğunu söyleyebiliriz.

Az evvel bahsi geçen göçmenler arası sosyal ve sosyo-ekonomik ağlar, göçmen gastro-akışların oluşumunda ilk göç hareketini tetiklemekten daha derin ve uzun vadeli etkilere sahip. Şöyle ki, göç ettikten sonra burada belli bir Suriyeli komünitenin içine dahil olan Suriyeli işletmeciler ve çalışanlar burada kaldıkları süre boyunca yeni ağlar inşa ederek göç sonrasında yeni imkânların kapısını aralıyor. Bir önceki lokanta örneğinde gördüğümüz gibi pek çok Suriyeli göçmen, iş ortaklıkları kurarak, birbirinden mülk alıp satarak veya bir Suriyeli mekânda çalışıp sermaye biriktirerek yukarı yönlü bir sosyal ve ekonomik hareketliliğin parçası haline geliyor. Fatih’te incelediğim kafe-restoranların yıllar içerisinde geçirdiği dönüşümleri ve yeni mekânların açılma hikayesini dinlediğimde bu olguyu destekleyen pek çok örnekle karşılaştım. Burada karşılaştığımız genel işleyiş şu şekilde: Bir veya birkaç Suriyeli sermaye sahibi bir araya gelerek Akşemsettin, Akdeniz veya Yusufpaşa civarında Suriye mutfağından ürünler sunan bir kafe-restoran açıyor. Zaman içerisinde yüksek kâr elde eden mekânların ortakları buradan ayrılarak kendilerine ait yeni markalar kuruyor ve yine aynı cadde veya mahallede farklı kafe, restoran, lokanta veya tatlıcılar açıyor. Burada bu ayrılıkların her zaman barış içinde gerçekleşmediğinin notunu da ayrıca düşmek gerekir; bazen ortakların birbiriyle anlaşamaması, bazen maddi olarak zarara uğrayan mekânların kapanması, bazen de her işletmecinin kendi vizyonunu gerçekleştirmek istemesi sebebiyle yeni şubeler açılabilir.

5.4.3. Kamusal alanda kendine bir “yer” edinmek ve yitirilen mekânı yeniden bulmak

Küresel hareketliliğin arttığı ancak bu durumdan çok daha hızlı bir şekilde ulusal güvenlik sınırlarının da katılaştığı günümüzde, Suriyeli mülteciler de dahil olmak üzere, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden Avrupa’ya gitmek isteyen birçok mülteci, kamplarda, geri gönderme merkezlerinde, tecrit adalarında veya denizin ortasında yaşam mücadelesi vermektedir. Ülkesinden ayrılmaya zorlanan mülteciler adeta bir boşlukta yüzercesine yerleşecek yeni mekânlar aramakta fakat çoğu zaman bu yeni yerlere girişleri engellenmekte veyahut burada kalıcı yerler edinmelerinin önü kapanmaktadır. Dünya üzerinde en çok Suriyeli mülteci nüfusu barındıran Türkiye’de bile Suriyeli mülteciler hala “geçici” koruma statüsü altında yönetilmektedir.⁷⁵ Savaş başlayalı on yıl olmasına

⁷⁵ UNHCR Turkey Operational Update February/March 2021, <https://reliefweb.int/report/turkey/unhcr-turkey-operational-update-february-march-2021->

rağmen, dünya üzerindeki en kalabalık mülteci nüfusu halen Suriyeli mülteci grubu oluşturmaktadır. Avrupa’da ise çoğunluğu Suriyeli olan yalnızca 1 milyon civarı mülteci vardır, bunların da büyük çoğunluğu Almanya’da yaşamaktadır.⁷⁶ Kara veya deniz yollarından kendi imkanlarıyla yer değiştirmeye ve Avrupa’ya ulaşmaya çalışan, yakalandıkları takdirde geçiş ülkelerine geri gönderilen veya çoğu zaman ölüme terk edilen mültecilerin ölüm sayısındaki artış da maalesef devam etmektedir. Bu denli zorlu şartlar içinde ülkesini kaybeden fakat kendine yeni bir ülke bulamayan Suriyeli mülteciler, Bauman’ın ifadesiyle “yer değiştirmez; dünyadaki yerlerini yitirirler” (Bauman, 2003: 138-139). Dünyada ait olabilecek herhangi bir yeri olmayan mülteciler, Marc Augé’nin tabir ettiği yok-mekânlar⁷⁷ içine hapsolmuştur adeta.

Özellikle kamplarda, çadırkentlerde veya toplama merkezlerinde (*detention centres*) tutulan mültecilerin durumu bu açıdan çok daha kritiktir. Başlarda geçici olarak kurulan ancak daha sonra de facto bir şekilde kalıcı yerleşimlere dönüşen mülteci kampları, günümüzde adeta birer “donmuş geçicilik sembolü” haline gelmiştir (Mountz, 2020). Bu kamplarda, Agamben’in işaret ettiği biçimde, “yabancı”lara ve mültecilere ilişkin istisnai halin kural haline dönüştüğünü görmekteyiz. Özellikle Avrupa’da nihai olarak bir günü kurtarma ve “nihai geçicilik” fikri üzerine kurulu kampların bazılarında, neoliberal bir yaklaşımla, mültecileri bir işgücü olarak kullanma girişimlerine de rastlanmaktadır. Bu amaçla bazı kamplarda başlatılan mülteci işgücü girişimleri Suriyeli göçmenlerin şartlarını iyileştirmekte mi, yoksa onları sömürgeci bir yaklaşımla köleleştirmekte midir? Bu sorunun cevabı tartışmaya açıktır, ancak kamp fikrine karşı olan kişiler, bu fikri yeni-sömürgeci yaklaşımların bir devamı olarak görmektedir, çünkü mülteciler bu kamplarda ucuz işgücü olarak kullanılmakta ancak eşit piyasa şartlarından ve toplumsal bütünleşme imkânlarından uzakta yaşamaktadır.⁷⁸

entr#:~:text=Refugees%20and%20asylum%2Dseekers%20in,asylum%2Dseekers%20of%20other%20nationalities.&text=Refugees%20departed%20for%20resettlement%20to,cent%20of%20whom%20are%20Syrians.

⁷⁶ Syria Refugee Crisis – Globally, in Europe and in Cyprus, 18 Mart 2021 <https://www.unhcr.org/cy/2021/03/18/syria-refugee-crisis-globally-in-europe-and-in-cyprus-meet-some-syrian-refugees-in-cyprus/>

⁷⁷ Marc Augé’nin “non-place” olarak ifade ettiği bu kavram, Ömer Kemal Buhari tarafından Türkçe’ye yer-değiller olarak aktarılmıştır. “Yer-olmayan” ifadesini kullanan araştırmalar da vardır. Uğur Tanyeli (2004) ise yok-mekân ifadesini kullanmıştır. Bu tez araştırmasında da yok-mekân ifadesi tercih edilmiştir.

⁷⁸ Kim Rygiel’in Kırkayak Kültür Derneği tarafından düzenlenen “Küresel Göç ve Dayanışma Pratikleri” sertifika programı kapsamında gerçekleştirdiği 27 Mayıs 2021 tarihli “Mülteci Yerleşimleri, Kamplar ve Kentler” başlıklı konuşma notlarından aktarılmıştır.

5.4.3.1. İstanbul'daki kentsel dokuların dönüşümü

2011 Suriye savaşından itibaren artan şekilde Türkiye'ye gelen Suriyeli mülteciler, başlarda yoğun şekilde çeşitli illerdeki kamplarda yaşamaktaydı. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) verilerine göre, Türkiye'nin 10 şehrinde kurulan ve geçici barınma merkezi olarak adlandırılan bu kamplarda, şimdiye kadar 256.971 Suriyeli göçmen barınmıştır. Ancak bu dönemde pek çok Suriyeli göçmen kendi imkanlarıyla kırsal veya kentsel alanlarda yerleşmeyi de tercih etmiştir. Son durumda savaş koşullarının hala ortadan kalkmamış olmaması nedeniyle Suriyeli mültecilerin büyük kısmının Türkiye'ye kalıcı olarak yerleşme ihtimali artmıştır. Dolayısıyla, yerel ve ulusal yönetimler, Suriyeli göçmenlerin barınma merkezleri dışında yerleşik toplumla daha entegre biçimde yeniden bir hayata başlamasını teşvik etme yoluna gitmiştir. Bu süreç içerisinde kamplarda yaşayan Suriyeli mültecilerin sayısı zamanla azalmıştır. “16 Eylül 2020 tarihi itibarıyla 5 ildeki 7 geçici barınma merkezinde 59.877 geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler barındırılmaktadır. Bunun dışında, geçici barınma merkezleri dışında 3.559.041 geçici koruma sahibi Suriyeli yaşamaktadır.”⁷⁹ Yani, Suriyeli göçmen nüfusun çoğunluğu artık şehirlerde –kent merkezlerinde- yaşamaktadır. En fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan şehir ise 524.721 rakamıyla İstanbul'dur.⁸⁰

İstanbul, Suriyeli göçmenler öncesinde de dünyanın çeşitli ülkelerinden göç alan bir şehir olarak farklı kültürlerin bir arada yaşadığı kozmopolit bir kent olarak tanımlanabilir. Ancak her şehir gibi İstanbul'un da kentleşme sürecinde kendine has özellikleri, kırılma noktaları ve tarihsel dönemeçleri olmuştur. İç ve dış göç dinamikleri ve demografik değişimler ise İstanbul'un bugünkü yapısını şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Türkiye'de 1950'lerde hızlanan ve 1980 sonrasında iktisadi liberalizasyon ile yeni bir ivme kazanan kırdan kente göç ve kentleşme süreci, toplumun ve İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını büyük ölçüde dönüştürmüştür. Göç ve demografik dönüşümler, toplumsal değişimi tetikleyen olguların başında gelmektedir. Toplumsal değişimi kısaca “ortaya çıkan yeni ihtiyaç ve problemler karşısında bir toplumsal yapıda yaşanan farklılaşma” olarak özetleyebiliriz (Sunar, 2015: 31). Bu tez araştırmasının temel araştırma sorusunun arka planında da Suriye savaşı ile tetiklenen büyük

⁷⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, (Erişim: 15.05.2021).

⁸⁰ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin ilk 10 İle göre Dağılımı”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (Erişim: 19.05.2021).

çaplı demografik hareketlerin İstanbul'un toplumsal yapısında meydana getirdiği farklılaşmalar ele alınmaktadır. Bu sebeple, İstanbul'un bugünkü kentsel yapısını ve mültecilerin mekân ile kurduğu ilişkiyi analiz ederken, Türkiye'nin Suriye göçü öncesindeki yakın dönemlerden itibaren yaşadığı toplumsal değişim süreçlerinin İstanbul'un dönüşümündeki etkilerini de akılda tutmamız gerekir.

1950'lerde tarıma dayanan gelişme stratejileri ve birikim politikaları beklenenin aksine kırsaldaki işsiz nüfusun kente hızlı bir şekilde göç etmesi ile sonuçlanmıştı. Bu dönemde yaygın olan ithal ikameci ve korumacı politikalar nedeniyle yoğun göç alan büyük kentlerin (İstanbul, Ankara gibi) alt yapılarına aktarılan kaynaklar yetersizdi (Şengül, 2012). Kentlere yapılan yatırım azlığı ve maddi kaynak eksikliğinden dolayı iç göç süreci düzgün bir şekilde yönetilemediği için kentlerde gecekondulaşma ve marjinal veya enformel sektörler yükselişe geçmişti (Işık, 1995).

1980 ve sonrasında gelen dışa açık, özel sektör öncülüğünde ihracata yönelik iktisadi liberalizasyon süreci, nüfus hareketlerini ve kentleşme sürecini de ciddi şekilde dönüştürdü. Öncelikle bu dönemde yerel sektörlerin rekabete açık hale gelmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi ve düşük teknolojiye dayanan "sanayisizleşme" sonucu kırdan kente göç hareketi artış göstermeye devam etti (Özensel, 2014). Özelleştirmeler ve yatırımların İstanbul gibi büyük kentlerde yoğunlaşması ile birlikte yapılaşmaya açılan kamusal alanlar da hızla arttı. Üretimden kopuk finans sektörünün ve inşaat/emlak sektörünün etkileşimi neticesinde kentsel yapıların merkezinde yer alan gayrimenkul değerleri hisse senedi mantığıyla alınıp satılmaya başlandı. Küreselleşme ve tüketim trendlerine uygun olarak seyreden bu süreçte kentsel mekânın da sürekli bir dönüşüm içerisinde metalaştırıldığı bir döneme girildi (Şengül, 2012). Ayrıca, küreselleşme ve liberalizasyon etkisi ile ulus devlet sınırlarının aşılması da kentleri ve kentli nüfusun yaşam biçimini dönüştürdü. Kent ekonomileri dış piyasa etkilerine ve rekabete açık hale geldi; kapalı ağır sanayi yerine teknoloji, iletişim, kültür endüstrisi, uluslararası ağlar gibi etmenler ön plana çıktı (Işık, 1995).

Gecekondulaşmanın ağırlıkta olduğu kentsel alanlar, 80'lerden sonra kabul edilen ıslah imar planları, kaçak yapılara getirilen 2981 af yasası ve müteahhitlerin ortaya çıkması ile birlikte yık-yap-sat formülüne göre yatırım amaçlı rant ve kâr alanlarına dönüştü. Geniş arazilerin büyük sermaye sahipleri tarafından yatırım ve kâr amaçlı kullanımı birbiri ardına gelen toplu konut ve kentsel dönüşüm projelerini başlattı (Kömürcüoğlu, 2014). Ancak kentsel dönüşüm projelerinin

başlangıçtaki söylemi alt gelir gruplarını konut sahibi yapmak ve kentsel kalkınmayı sağlamak iken sonraki uygulamalarda bu projeler çoğunlukla büyük sermaye sahiplerine ve üst-gelir gruplarına kazanç sağlayan bir sisteme dönüştü (Şengül, 2012). Dolayısıyla işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi dengesizliklerle süregelen sınıfsal farklılıkların ve eşitsizliklerin iç göç hareketlerindeki ve kentleşme sürecindeki bu dönüşümler ile daha da derinleştiği söylenebilir.

Bugünkü İstanbul'un kentsel yapısına çağdaş kent sosyolojisi perspektifinden baktığımızda ise her şeyden önce çok merkezli ve eşitsizlikler üzerine kurulu bir kent görmekteyiz. Şehrin çeperlere doğru giderek genişlemesi ile çeşitlenen kentsel oluşumlar, teknokentler, sanayi-iş merkezleri, site tarzı kapalı yaşam alanları, tüketime bağlı artan tabakalaşma, “zengin vs. yoksul gettoları” vb. neticesinde İstanbul gibi metropol kentler, ayrışmaların giderek arttığı çok merkezli mekânlara dönüşmüştür. Bu durumun oluşmasında küreselleşme sonrası post-endüstriyel dönemde iç göç dalgalarına ek olarak artan uluslararası mobilité imkânı ve önceki bölümde de bahsi geçen küresel akışların hayatın her alanına sirayet etmesi etkili olmuştur. Gerek sosyo-ekonomik gerekse kültürel eşitsizliklerin yükseldiği ve sınıflar/tabakalar arası boşlukların açıldığı bu dönemde, kent “artık çok belirgin bir çatışma alanı olarak tezahür etmektedir (Güven, 2016: 279). Gündelik hayat pratiklerine de yansıyan bu çatışmaların izini sürebileceğimiz çeşitli alanların arasında kentlerdeki mutfak kültürünün de önemli bir yeri vardır.

5.4.3.2. Fatih'in kentleşme süreci ve Suriyeli mülteciler

Kentleşmedeki ve sosyo-ekonomik yapıdaki dengesizlikler sebebiyle toplumda yaşam tarzı odaklı “zengin vs. yoksul gettolarından” oluşan “çok merkezli yeni bir kent kurgusu” oluştuğunu da söylemek mümkündür (Şengül, 2012). Yaşanan bu süreç içindeki değişimlerden İstanbul ve Fatih ilçesi de nasibini fazlasıyla almıştır. Türkiye’de yaşanan toplumsal olayların Fatih’teki kentsel habitusu nasıl dönüştürdüğüne dair kapsamlı bir incelemeye İrfan Özet’in (2019) *Fatih-Başakşehir Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus* adlı çalışmasında yer verilmektedir. Özellikle 2000’li yıllar sonrasındaki dönemde Fatih’in farklı ülkelerden göçmenler için bir varış merkezi niteliği kazanması ve yaşanan toplumsal değişimler neticesinde refahı yükselen veya zenginleşen yerleşik orta sınıfın Fatih’ten göç ederek yeni yükselen ve görece “modern” addedilen Başakşehir gibi kentlere göç ettiği gözlemlenmiştir (Özen, 2019; Özet, 2019).

Marmara'nın Kent Mültecileri: Belediyelerin Süreç Yönetimi (2021) başlıklı rapora göre 2020 itibarıyla Fatih Belediyesi'nde kayıtlı geçici koruma altındaki Suriyelilerin ilçe nüfusuna

oranı %6,38'dir. Kayıtlı olmayanları da dahil ettiğimizde bu oran daha da artmaktadır. Buna göre "İstanbul'da kayıtlı Suriyeli sayısı 601 bin iken yaşayan Suriyeli sayısı 963 bindir" (2021: 132). Daha evvel da zikredildiği üzere, Türkiye'deki göç yönetiminde sığınmacılara yönelik merkezî bir atama veya yerleştirme sistemi olmadığı için pek çok göçmen ve sığınmacı kendi dayanışma ağları ve inisiyatifleri ile farklı ilçelere yerleşmiş; dolayısıyla İstanbul'daki ilçelerdeki yabancı oranlarında bir dengesizlik ve belli ilçelerde yoğunluk meydana gelmiştir. Elimizdeki son verilere göre "Fatih'teki yabancı nüfusun ilçe nüfusuna oranı %41,79'dur. Bu oranı, %29,22 ile Beyoğlu, %25,06 ile Başakşehir ve %24,04 ile Esenyurt takip etmektedir. Diğer yandan Kartal, Şile ve Çekmeköy gibi, yabancı nüfusun ilçe nüfusuna oranının %3'ün altında olduğu ilçeler de bulunmaktadır (2021: 132-134). Fatih ilçesindeki yabancı nüfusun oransal dağılımına baktığımızda da Suriyeli nüfusun %44,4 ile önde geldiğini görmekteyiz. Diğer oranlara göre: Özbek: %9,7 Afgan: %7,2 Iraklı: %3,9 Diğer: %34,8 olarak görülmektedir (2021: 135).

İstanbul'daki Suriyeli mültecilerin mekânsal tecrübelerini incelerken, kozmopolit kentlerde mülteci hareketliliğinin ve göç-mekân-toplum ilişkisini farklı boyutlardan ele alan çalışmalar mevcuttur. Örneğin, "sürdürülebilir kent" kavramı ile hem göçmenler hem yerleşik toplum için kentlerde yaşam koşullarının daha eşitlikçi, adil ve en önemlisi "geçicilik"ten ziyade devamlılık arz eden bir çizgide seyretmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Buna paralel olarak, kenti bir metin gibi okuyarak kent yaşamını, kültürün göstergeleri olan imgeler ve biçimler bütünü olarak değerlendirmek de mümkündür. Göçlerle birlikte zenginleşen ve dönüşen kent kültürüne bu açıdan bakarsak, "Kent'in dili, çok daha geniş bir anlamda, kent kültürünün ve çeşitli kentsel pratiklerin her bir parçasını kapsayan bir bütün olarak düşünülebilir" (Ayhan, 2019)⁸¹. Bu yaklaşım, metinde daha önce değinilen göstergebilimsel bakış açısıyla (Roland Barthes) paralellik gösterir. Tıpkı "mutfak" kültürü gibi kent kültürü de diller ve imgeler arası etkileşimlerin, çok dillilik ve metinlerarasılık gibi göstergebilimsel yaklaşımlar ışığında analiz edilebilir. Bu tez araştırmasındaki Suriyeli göçmen mutfak alanlarına göstergebilimsel açıdan yaklaşırsak, hem göç-kent-mutfak üçlüsünün bir diller ve imgeler bütünü olarak neler ifade ettiği konusu, bu alandaki tartışmalara yeni bir ufuk ekleyebilir.

İstanbul'daki kentli Suriyeli mülteciler açısından değinilmesi gereken bir diğer konu, yeme-içme pratikleri ile mekânın üretimi (Lefebvre, 2015) diğer bir deyişle, bir performatif eylem

⁸¹ Çevrilebilir kent (translatable city) kavramı da bu bakış açısı ile ilişkilidir.

ve anlam üretme alanı olarak göçmen gastro-akış uzamının inşa edilmesi sürecidir. Bu açıdan mekânın hem somut hem soyut bağlamları üzerine ayrıca düşünülmesi gerekir. Örneğin, önceki bölümde bahsi geçen bazı çalışmalarda göçmen mutfaklarının “ev” kurma pratikleri ile ilişkisine değinilmiştir (Baho, 2020). Bir mekân üretim pratiği yeme-içme pratikleri aracılığıyla yeni bir “ev” kurmak fikri, uluslararası alandaki ve Türkiye’deki Suriye diasporası için hem fiziksel hem sembolik değer taşımaktadır. “Ev” fikri başlangıçta her ne kadar bir “özel alan” olarak görülse de geniş anlamıyla göçmenlerin kendilerini ait hissettikleri şehirler, mahalleler, ülkeler olmak üzere daha geniş anlamıyla da sembolik değer taşır. Dolayısıyla- kafe-restoranlar fiziki olarak ailenin özel hayatını idame ettirdiği iç mekânlardan ziyade birer dış mekân olarak kodlanmış olsa da göçmenlerin kimlik ve aidiyet algıları açısından değerlendirildiğinde, “ev”de olmak hissinin göçmenler için bir aracı olarak işlev görmeleri hasebiyle gündelik hayat pratikleri sonucu birer özel mekâna dönüşür. Sally Baho’nun (2020) da çalışmasında bahsedildiği gibi ev kurmak ve aidiyet hissettiği özel alanlar inşa etmek göçmenlerin göç ettikleri ülkede deneyimledikleri mekânsal üretim süreçlerinin bir kısmı, yani madalyonun bir yüzüdür. Madalyonun diğer yüzünde ise, kamusal alanda kendine yer açmak, daha görünür olmak, hem üreten hem tüketen bireylere dönüşmek, sosyal hayatın işleyişinin her adımında yer alan bir aktör –diğer bir deyişle, toplumsal hayatın aktif birer üyesi- olmak ve özel alandaki aidiyet bağlarının ve varlıklarının kamusal alandaki yansımalarını devam ettirmek vardır. Çağlar & Glick-Schiller (2018), *Migrants and City-Making* adlı eserlerinde, Mardin, Manchester ve Halle kentlerindeki karşılaştırmalı bir etnografik analiz yürüterek, göçmenlerin toplumun çeperlerinde var olması, sosyal uyumu tehdit etmesi ve topluma entegre edilmesi gibi ön kabulleri kırarak, göçmenlerin kent inşa süreçlerinde nasıl aktif rol aldıklarını açığa çıkarıyor. Tıpkı bu örnekteki gibi, İstanbul’daki Suriyeli göçmenler de toprakları ve yaşam alanları ellerinden alınmasına ve toplumun çeperlerine (kamp alanları) itilmelerine direnerek İstanbul’da kendilerini kentin bir parçası haline getirmeye çalışıyor.

5.4.3.3. Fatih’e göç ile gelen ekonomik hareketlilik

Fatih’te geçen yaklaşık on yıllık dönem içinde bölgedeki Suriyeli kafe-restoranlara ait yeni şubelerin açılması veya eskilerin kapanması gibi mekânsal değişikliklerin izini sürerek de kent yapısında göç sonrası meydana gelen toplumsal dönüşüm süreçlerini daha yakından yorumlama imkânı bulabiliyoruz. Bu araştırma kapsamında yaklaşık üç yıl süren gözlemlerimde, bu tür mekânsal değişimlerin, sermaye alışverişinin, insan gücündeki sirkülasyonların, velhasıl bölgede

Suriyeli yeme-içme mekânlarına dair neredeyse her yapının süregiden bir akışkanlık içerisinde ve çoğu zaman takip edilmesi zor olan bir hızla değiştiğini gördüm. Sahaya her gittiğimde en az birkaç tane yeni restoranın açıldığını ve bir o kadar kafe-restoranın da kapandığını görmek artık benim için şaşırtılmayacak bir duruma dönüşmüştü. Görüşme yaptığım mekânların birçoğu çalışma izni ve ruhsat sahibi olduklarını dile getirdi ancak işletmelerde sigortalı ve kayıtlı çalışanların sayısı oldukça düşük. Bu durumu işletmecilerin ve çalışanların kendisi de dile getiriyor. Kayıt dışı ekonomi ve kaçak işçilik, sadece Fatih özelinde değil Türkiye genelinde Suriyeli mültecilerin işgücü piyasasına katılımı bağlamında da ayrıca değerlendirilebilir (Aygül, 2018).

Kayıt dışı ekonominin kafe-restoran sektöründeki gündelik hayat ve işgücü hayatındaki yansımaları açısından sık karşılaştığım durumlardan bazılarına örnek vermek gerekirse; mesela mülakat yapmak için bir gün önce telefon numarasını aldığım bir işletme sahibinin ertesi gün dükkanını kapattığını öğrendim. Veyahut bir hafta sonrasında mülakat yapmak için sözleştiğim bir Suriyeli çalışanın bu sürede Avrupa'ya kaçtığını ya da o gün orada çalışanların ertesi gün Almanya'ya kaçma planı yaptıklarını duydum. Ben bir restoranda mülakat yaparken, tam karşı masamda yandaki restoranda çalışan Suriyeli döner ustası ile Türk patron arasında geçen kavgada, bir anda birkaç göçmenin birden işten çıkarıldığına, sınır dışı edilme tehdidi ile korkutulup patron ile uzlaşmak zorunda kalarak yeniden işe alındıklarına şahit oldum. Başka bir görüşme esnasında mülk sahibi Suriyeli patronun da servis elemanlarına destek vermek için çalıştığını gördüğümde, o sabah lokantadaki üç çalışanın birden Avrupa'ya kaçtığını o yüzden eleman eksikleri olduğunu öğrendim. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, özellikle çalışan erkek genç göçmenler için Avrupa'ya kaçış oranları çok yüksek. Bu durum neticesinde de bölgedeki Suriyeli yeme-içme mekânlarında çok hızlı bir işgücü sirkülasyonu gerçekleşiyor. Şeflerin önemli olması ve restoranların şeflerini elde tutmak istemesinin altında biraz da bu sebep yatıyor, çünkü kimse en değerli elemanını Avrupa'ya kaçırmak istemiyor. Hizmet alanındaki diğer işgücü nüfusundaki eksiklerin telafi edilmesi görece daha kolay ve az maliyetli.

Bu dönüşüm sürecinde altını çizmek istediğim diğer nokta, “etnik ekonomi” (Bailey & Waldinger, 1991; Lee, 2019; Bonacich & Modell, 1980) oluşumunun da bir göstergesi olabilecek biçimde, tüm bu sermaye değişimlerinin aynı cemaat içerisinde gerçekleşiyor olması. Yani bir Suriyeli göçmen Türk işverenden ilk defa bir dükkânı devralıp onu kafe-restorana çevirdikten sonra artık süreç hep göçmenler arası bir etkileşim ağı içerisinde ilerliyor. Bu süreç de çoğu zaman

işletmeyi başka bir Suriyeli restorana devretmek şeklinde gerçekleşiyor. Genellikle, yerini büyütmek isteyen bilinen markalar küçük mekânları satın alarak kendi markalarına ait yeni şubeler açıyor. Fatih merkez (yani Malta Çarşısı, Akdeniz, Akşemsettin caddeleri, Hırka-i Şerif gibi yerler) ile Yusufpaşa’da açılan mekânlarda aynı markaların birkaç tane farklı şubelerine rastlayabilirsiniz. Özetle her şeyin kaygan bir zeminde çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği bir süreçten bahsediyoruz. Yusufpaşa’daki kuyumcunun dediği gibi, önceden neredeyse ölü olan cadde bir anda canlanıyor. Göçle gelen bu hareketlilik, yalnızca göçmenleri değil yerleşik toplumu da büyük ölçüde etkilediği için bölgede toplumsal hayatın ve gündelik yaşamın da değişimine şahit oluyoruz.

Bölgedeki işletme sahipleri ile görüştüğümde aslında bürokratik süreçlerin kendileri için ne kadar yavaş ve zor işlediğinden yakınmalarına karşılık kendilerine bu kadar süratli değişimi mümkün kılacak ara yollar ve çözümler bulmaları da altı çizilmesi gereken diğer bir husus. Göç ettikleri mekânda herhangi bir resmi yerleştirme politikası uygulanmadığı için kendi inisiyatifleriyle Türkiye’de yeni bir hayat kurmaya çalışan Suriyeli mülteciler, burada zaman içinde gelişen bir zincirleme göç hareketi neticesinde bölgeyi hem Suriyeli göçmenler, hem yerli-yabancı turistler, hem de yerleşik toplum için yeni bir beslenme ve gastro-turizm merkezine dönüştürerek, şehir merkezinde kendilerine bir yer edindiler. Buradaki yasal statü belirsizlikleri ve sosyo-kültürel uyum yönündeki engellere rağmen, “göçmen mutfağı” ekseninde artık göz ardı edilemeyecek büyüklükte bir sektörün ve toplumsal/kentsel dönüşümün parçası oldular. Diğer bir deyişle, yersiz yurtsuzlaşmanın, güvencesizliklerin ve akışkan korkuların çemberinde hayatını sürdürmeye çalışan Suriyeli göçmenler, günümüzdeki en dezavantajlı mülteci topluluklardan birinin üyeleri olarak toplumun gettolarında sıkışmak yerine, yemek üzerinden kendilerine meşru bir kamusal alan yaratmış oldular diyebiliriz. Bu açıdan, Fatih’teki kafe-restoranların Suriyeli göçmenler için bir “*place-making*” [yer-yapma] (Tuncer, 2019) aracı olarak işlev gördüğünü söylemek de mümkün.

5.4.4. Semtler arası farklar, ayrımcılık ve güvencesizlik

Fatih’in kendi içindeki katmanlar ve semtler arasındaki sosyo-ekonomik farklar, Suriyeli göçmen gastro-akışların inşasında etkisini göstermektedir. Aksaray’dan Fatih merkez semte ve Malta Çarşısı’na doğru çıktığınızda yeme-içme mekânları açısından çeşitlilik devam etmekle birlikte, Aksaray’daki kadar yoğun bir “uluslararası çeşitlilik” göremiyorsunuz. Suriyeli ailelerin tercih

ettiği mekânlar çoğunlukta. Malta Çarşısı ve civarı, Akdeniz, Akşemsettin caddeleri ve bunların paralelinde kalan ara sokaklarda görece daha “nezih” ve hem orta hem de üst-orta kesimlere hitap eden lezzet ve kalite açısından çitayı daha üste taşıyan restoranlar var. Aksaray’daki mekânlarda alt veya orta kesimlere yönelik mekânlar ağırlıkta. Fiyat-kalite, menü çeşitliliği, dekor, masa düzeni, servis kalitesi vb. açısından değerlendirince müşterilerin tercihleri ve görüşleri de bu görüş etrafında birleşiyor. Örneğin, görüşme yaptığım Halepli bir lisansüstü öğrenci şöyle diyor:

“Ben Üsküdar’da abimle yaşıyorum. Bazen özlediğimiz ev yemekleri yemek için Fatih’e geliyoruz. Aşağılarda yemeyi tercih etmiyorum genelde [Yusufpaşa’yı kastederek]. Oraların kalite biraz düşük, mideme dokunuyor. Arkadaşlarımı da hep buraya getiriyorum, ya da bir iki yer daha var. Bu yemekler Halep’e özel [kibbeh ve menseften bahsediyor], herkes güzel yapamıyor.”

Ya da bir önceki bölümde G70’in sözlerinden hatırlanacağı üzere, Fatih Camii, Malta Çarşısı ve çevresindeki yerler Suriyeli ve Türk nüfusun yoğun olduğu yerler olarak görülmekle birlikte, Yusufpaşa caddesi ve civarı daha kozmopolit, karmaşık ve turistik bir bölge olarak tanımlanıyor.

Yeme-içme mekânlarının ana hedef kitlesini, menü fiyatlarını statü ve sınıfsal ayrımlar açısından incelediğimizde aşağı yukarı her kesime yönelik mekânların Fatih’te kendine bir yer edindiğini söyleyebiliriz. Bölgede üst veya üst-orta sınıflara hitap eden ve lüks kalite iddiasını taşıyan mekânlar var olmakla birlikte, fiyatların genel olarak civardaki Türk restoran veya lokantalardan daha uygun olduğu notunu ayrıca düşmek isterim. Özellikle döner dürüm veya ev yemekleri tarzında orta kalitede yemekler satan esnaf lokantası veya büfe tarzındaki yeme-içme mekânlarında çoğunlukla maddi durumu kötü olan göçmen işçilerin yemek yemeye gelmesi, bazı işletmelerin fiyatlarını özellikle düşük tutmasının nedenleri arasında yer alıyor. Örneğin, görüştüğüm müdürlerden birisine fiyatların diğer yerlere göre daha uygun olmasının nedenini sorduğumda “Burası halk lokantası, parası olan olmayan herkes gelip 15-20 TL’ye karnını doyurabilir” cevabını almıştım.

Elbette burada homojen bir yapılaşma olmadığını da ayrıca belirtmeliyiz; Fatih merkez semtine nazaran Yusufpaşa her ne kadar karmaşık ve görece alt kesimlere yönelik mekânlara daha fazla rastlayabileceğimiz bir yer olarak tanımlansa da burada da lüks restoranlar, esnaf lokantaları,

dürümcüler, fast-food büfeleri gibi pek çok farklı yeme-içme mekânını içeren bir çeşitlilik mevcut.⁸² Ancak bir Boğaz veya Florya ayarında lüks tüketime hitap eden mekânlar yok. Bununla birlikte, Başakşehir ve Kayaşehir ilçeleri daha ziyade üst-orta ve üst kesimlere hitap eden yeni bir merkez olarak yükselmekte. Benim görüştüğüm işletmeler arasında durumu iyi olanların Başakşehir’de yeni ofisler/şubeler açtığını ve merkezlerini oraya kaydardıklarını öğrendim. İşletme sahipleri kendi evlerini de yine Başakşehir civarına taşımışlar.⁸³ Fatih ilçesi şu anda onlar için yaşanacak bir yer olmaktan çok uzakta (özellikle Aksaray semti). Bunun sebepleri arasında “aile ortamına uygun olmaması” birinci sırada. Aksaray, Kumkapı, Yusufpaşa, Haseki gibi semtler, sadece Suriyeli değil, Afgan, İranlı, Iraklı, Afrikalı vb. pek çok farklı etnisiteden ve çoğunlukla yoksul ya da alt sınıfa mensup kaçak göçmeni barındırması nedeniyle “tekinsiz” görülüyor. Örneğin, Yusufpaşa’daki Suriyeli lokantalardan birinin müdürü (G18) şöyle diyor: “Akşam olduktan sonra bu tramvay caddesinde tek başına güvenle yürüyemezsin. Ben bile çekiniyorum. Gündüz her yer dilencilerle dolu. Akşam olunca da uyuşturucu, kadın ne ararsan var. Ama polis kimseye bir şey demiyor.” Bizim görüşmemiz esnasında da birkaç defa masamıza dilenciler geldi. Hatta görüşme esnasında dışardaki masalarda otururken görüştüğümüz kişi beni çantamı ve telefonumu korumam için uyardı.

Fatih’teki göçmen gastro-akışlar içinde belirli mekânsal ve sınıfsal ayrışmalara rastlamakla birlikte, burada daha evvel de bahsettiğim üzere, tamamen birbirinden kopuk yaşantıların olduğu bir gettolaşmadan bahsetmek çok doğru olmayacaktır. Fakat bu konuda da elbette farklı görüşler olması muhtemeldir. Benim araştırmamda gözlemlediğim üzere, Fatih ilçesi bazı ayrımlar olmasına rağmen bu ayrımların belirli bir toplumsal geçirgenlik süzgecinde ve süregiden akışkan bir zeminde birbiri ile iç içe geçmiş yaşantıların bir merkezi olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda, özellikle dil bariyeri ve toplumsal ön yargılar gibi bazı konular iyileştirildiği müddetçe göçmen gettolarından ziyade birlikte yaşam kültürünün yeşerebileceği bir alan olarak değerlendirilebilir. Bu durumu genç tıp öğrencisi ve yarı-zamanlı bir Suriye lokantası çalışanı olan G33 şu ifadelerle çok güzel özetliyor:

⁸² İncelenen mekânların sınıflandırılması konusunda; masa düzeni, menüsü, servis anlayışı, dekoru, fiyat-kalite standardı vs gibi kriterler açısından bakıldığında, restoran ve lokanta arasında net bir ayrım yapmak çok kolay değil. Bu konuda yorumlarımı yaparken genelde mekân sahiplerinin kendi işletmelerini nasıl tanımladığına odaklanarak ilerlediğimi not düşmek isterim.

⁸³ Burada akla gelen bir soru “İstanbul’da yüksek gelir sahibi Suriyeli veya Arap göçmen gruplara hitap eden yeni bir gastronomik merkez mi oluştu veya oluşuyor?”

Fatih müstesna bir yer çünkü burada Suriyeli göçmenlerden ikamet eden sayısı Türklerden daha fazla ama buna rağmen Türkler de var. Benim kendi bulunduğum caddede bir dükkân Suriyeli ise bir dükkân Türk. Ve burada hep Türklerin yanında çalışan Suriyeliler var, Suriyelilerin yanında çalışan Türkler var. Mesela benim bulunduğum lokantada Suriyeliden çok Türk ve yabancı müşterimiz daha fazla var. Türkler Suriye yemeğini de çok seviyor. Fatih'te bazı anlaşmazlıklar olsa da burada bir karşılıklı uyum ve adaptasyon olduğunu da görmemiz gerekir, bunu yok saymamalıyız.

Başka bir örnekte, Fındıkzade'de bir humus lokantası müdürü G46, yandaki Türk bakkalla her fırsatta çay içip muhabbet ettiklerini anlatıyor. Ya da Akdeniz caddesindeki dükkân sahiplerinin bölgedeki herhangi bir sorunda nasıl bir araya gelerek bu sorunu dayanışma içinde çözdüklerinin hikayelerini dinliyorum sık sık. Velhasıl, bölgedeki farklı din, dil, ırk veya mezhep mensubu esnaf arasında organik biçimde oluşmuş bir birlikte yaşam kültürü ve komşuluk-ahbaplık ağı var. Fakat bu durumun tam tersini düşünen ve bölgedeki gettolaşma oluşumunu eleştirenler de yok değil. Örneğin, İstanbul Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi'nde hocalık yapan G27, bu konudaki eleştirisini şöyle dile getiriyor:

Kendimizi burada yabancı gibi hissediyoruz. Ben yıllardır burada oturuyordum, geçenlerde buradan taşındım mesela. Ülkede bir göç politikası yok maalesef. Tamamen serbest bırakıldı. Ben bir süre Almanya'daki göç politikalarını takip ettim mesela. Mesela birisi ülkeye gitmek istediğinde özellikle sınır boylarına yerleştiriyor. Hangi şehrin hangi kasabasının hangi köyüne yerleşeceğine devlet kendisi karar veriyor. Onu takip etmek ve kaydetmek zorunda. Tabii maddi yardımını da yapıyor ama burada entegrasyona imkân vermeyecek şekilde ve toplu bir şekilde bir gettolaşma oluştu maalesef ve buna izin verildi. [...] Yani tabii ki böyle serbest kalınca ne yapacak insanlar, ancak ahbap-çavuş ilişkileriyle birbirlerini kollayacaklar. Her gelen diğerini getirdi, o diğerini getirdi darken bu şekilde belirli alanlarda gettolaşma oldu yani. Özellikle Fatih bölgesi adına ben çok üzülüyorum yani, bu kadar tarihi ve kültürel mirası ve dokusu olan güzel tarihi bir semt tamamen bozulmaya terk edilmiş durumda. Böyle gereksiz ve plansız bir toplanma oldu. Tabii bu da bizim çok müstesna bir ilçemizi bir daha asla geri dönülemeyecek bir şekilde tahrip etti.

Burada özellikle hükümetin etkin göç politikaları izlememesi ve şehir içindeki yerleşimlerin denetimsiz, başı boş bırakılması sonucu sadece Fatih'te değil İstanbul'un diğer şehirlerinde de tarihi ve kültürel dokuların zarar gördüğü fikri ağır basıyor.

Buna ek olarak, toplumların birbirine yönelik ön yargılı tutumlarının da etnisiteye veya sosyal sınıflara bağlı toplumsal ve mekânsal ayrışmaları tetiklediğini söylemek mümkün. Sözgelimi, “Arap” mutfağı ve kültürüne yönelik daha evvel bahsi geçen tek tipleştirici yaklaşımlar, etkisini sadece mutfak kültüründe değil toplumsal hayatın diğer veçhelerinde de göstererek göçmen toplumlar arası ayrışmaları daha karmaşık hale getiriyor. Araştırma süresince görüşme yaptığım Suriyeli göçmenler, çoğunlukla Kuzey Afrika ülkelerinden gelen göçmenlerle aynı kefeye konmaktan büyük rahatsızlık duyduklarını sık sık dile getirdi. Yalnızca Arapça konuşulduğu ve göçmen oldukları için bu benzerlik ilişkisinin kurulması, toplumlar hakkındaki ön yargıları da değişik şekillerde yönlendirebiliyor. Sözgelimi, özellikle Yusufpaşa ve civarında hem yerleşik toplum hem de göçmenler tarafından dile getirildiği üzere, bölgede özellikle Mağrip ülkeleri diye bilinen Fas, Cezayir, Tunus bölgesinden gelenlerin neden olduğu ciddi bir suç oranı artışı (fuhuş ve uyuşturucu ticareti ağırlıklı) var. Fakat yerleşik toplum tüm göçmenleri “Suriyeli” diyerek tek bir çatı altında topladığı için burada işlenen tüm suçların veya yasadışı işlerin sorumluluğu Suriyeli mültecilerin üzerine kalabiliyor. Savaştan kaçınca önce Suudi Arabistan’a sonrasında Türkiye’ye göç ederek burada (Yusufpaşa’da) Suriye usulü döner ve hamur işlerinin satıldığı bir restoranın müdürlüğünü yapan G68, Suriyeli göçmenlerin bu durumun farkında olduğunu ve bundan büyük rahatsızlık duyduklarını dile getiriyor:

Ekonomiyi asıl canlandıran Suriyeliler. Suriyeliler gerçekten çalışıyorlar, lokantalar açıyorlar, başka ticaret yerleri açıyorlar, çalışıyorlar. Ama özellikle Mağrip ülkelerinden Fas Cezayir gibi yerlerden gelenler uyuşturucu ile meşhurlar, veya fuhuş. Onlardan dolayı Suriyelilerin de adı kötüleniyor. Mesela Faslıların etrafta böyle ticari işletmelerini göremezsin çünkü onların geliş amaçları farklı. En fazla bu tür yerler açanlar Suriyeliler ve Iraklılar. [...]

Bu caddede her gün olay ve sorunlar çıkıyor zaten. Burada Somalililer çok, onlar çoğaldı burada. Onlar da Suriyeliler gibi çok çalışıyorlar. Burada restoranlar, kuaförler falan açıp çalışıyorlar. Onlar da buraya yatırım yapmaya geliyorlar. Mesela Somalililerin burada lokantaları var, kuaför var, bir tane kadın kıyafetleri satan bir mağaza var, bir tane berberleri var mesela. Bu şekilde Türkiye’ye yatırım yapmaya geliyorlar. Ama diğer milletlerden olanlar özellikle Fas ve Cezayir, buraya sorun çıkarmaya geliyorlar. Aksaray’da Iraklı lokantalar da var. Onlarla da görüşebilirsiniz isterseniz. Bu caddenin yukarısına doğru bir sürü Suriyeli lokanta var zaten.

Uzun yıllar boyu Fatih'te ikamet edip bölgenin 2011 öncesi ve sonrasındaki durumunu gözlemlene imkânı bulmuş yerleşik kişiler (özellikle Türk nüfus), bu yorumu destekler biçimde, aslında bölgedeki suç oranlarının ve göçmen nüfusun sebep olduğu karmaşanın sebebi olarak kontrol edilemeyen kaçak göç hareketlerini ve denetimsiz yasa dışı ticareti gösteriyor. Aşağıda yer alan yorumla örtüşen ifadeleri Fatih'te gördüğüm birden fazla Türk işletme sahibinden, devlet yetkililerinden, polis memurlarından ve STK çalışanlarından da duymuş olmam, bu durumun bir iki müstakil örnekle sınırlı kalmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir:

Bak ben 32 senedir Fatih'teyim. Fatih'e talep çok. Eski bir yerleşim yeri olduğu için. Bu da fiyatları yükseltiyor. Diğer bölgeler gibi değil. Fatih biraz daha turistik bölgede kalıyor. Çok yabancı sirkülasyonu olduğu için de ekstra talep görülüyor. Bugün yani göze çarpmayan mesela senelerdir burada Türkmen yoğunluğu var, kimse onları diline almıyor. Çünkü onların Türklerin işine gelen bir yaşam tarzları var. Affedersin zina konusunda. Araplarda bunu göremedikleri için Suriyelileri dile alıyorlar. Mesela Suriyeliler fuhuş veya ahlaksızlıkta bir şey yapmıyorlar ama Faslıları kimse almıyor mesela. Yani kötü yolu tercih edenler dile alınmıyor. Mesela bugün Şişli, Harbiye, Taksim bu bölgeler Faslılarla dolup taşıyor ama kimse onlardan bahsetmiyor, çünkü onların ahlakına göre hareket ettikleri için. Bu göz ardı edilen bir mesele. Yani hayatın gerçekleri, senelerce Ruslar burada fuhuş yaptılar. Kimse Ruslar burayı bastı, işgal etti, ticaret yaptı diye kimse diline almadı. Şimdi iş Müslüman olunca Arap olunca farklı bakış açıları doğuyor yani. Hırsızlıkları Faslılar, Cezayirli yapıyor. Şöyle söyleyeyim sana, eskiden de yapılıyor muydu yapılıyordu. Ama burada bu işlerin ekseriyetini Faslılar Cezayirli yapıyor. Onlar da Arap ama buraya Suriyeliler gibi savaştan göçüp gelmiş değil. Adam burada bir zihniyetle yerleşmeye gelmiş. Burada bir sömürü düzeni kurmaya çalışıyor kendisine. Bu da hani Arap olduğu görülünce Suriyeliler burayı batırdı muhabbetine dönüyor. Aslında bütün çıbanın başı Faslı ve Cezayirli bitiyor. Şu anda Fransa'da bu kadar sorunun kaynağı da onlar. İçlerinde muhakkak ki temiz insanlar var ama yüzde 10'u geçmiyor yani.

Bu alıntıda yabancılara ve göçmenlere karşı tek tipleştirici tutumun eleştirisine ek olarak, bir Türk vatandaş tarafından yapılan toplumsal özeleştirme veya yorumu da görüyoruz. Bu tür yorumlar üzerine düşündüğümüzde, bölge içindeki sosyal yapıların dışardan bir gözle bakıldığından çok daha farklı olduğunu bir kez daha görüyoruz. Sadece göçmenler arasında değil Türk toplumu arasındaki farklı görüşlerin de yansımaları bize toplumsal hayatın hiçbir zaman tekdüzelik içinde

akmadığını ve her alanda farklı ayrımlarla karşılaşabileceğimizi bir kez daha hatırlatıyor. Şüphesiz ki “Mağripliler” de dahil olmak üzere hiçbir göçmen topluluğunu topyekûn bir kategori altında tam olarak anlamak mümkün değil. Hele ki yabancı karşıtlığının yükselişe geçtiği günümüz Türkiye’inde bu tür homojenleştirici yaklaşımlar, bizim göçmen topluluklar arasındaki farkları ve her bir göçmenin salt istatistiki değer değil birer birey olduğunu göz ardı etmemize sebep olabiliyor. Bu sebeple, Fatih’teki çeşitli göçmen ve mülteci gruplardan hareketle İstanbul’daki göçmen gruplar arasındaki toplumsal hayat dinamiklerinin yakından incelenmesi, özellikle son zamanda Suriyeli göçmenler başta olmak üzere tüm göçmenlere yönelik artan nefret söylemini önlemenin ve karşılıklı anlayışı, toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmenin önemli bir ilk adımı olabilir.

6. BÖLÜM: SURIYELİ GASTRO-AKIŞTA KÜLTÜR, BENLİK, CEMAAT VE BİRLİKTE YAŞAM ALGISI

Araştırmanın bu bölümünde göçmen gastro-akışın kurucu aktörleri arasında yer alan benlik algısı, cemaat algısı ve birlikte yaşam algısı kavramları üzerine odaklanılmaktadır. Bölümde öncelikle Fatih’teki Suriyeli göçmenlerin mutfak kültürü ve gündelik mutfak pratiklerinin nasıl bir dönüşüm geçirdiği incelenmekte; İstanbul’da yeniden inşa edilen Suriye mutfak kültürünün ayrıştırıcı özelliklerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde, Suriyeli göçmenlerin gastro-akış içinde şekillenen benlik algısı ve bu algıda mutfakın işlevleri analiz edilmektedir. Bu bölümde, kimlik, aidiyet, ev-anavatan algısı gibi unsurlar ile yemek ilişkisine de değinilmektedir. Üçüncü bölümde ise, Suriyeli göçmenlerin grup içi geliştirdikleri sosyal ve sosyo-ekonomik ağlar; yeme-içme mekânlarının sosyo-kültürel entegrasyon üzerindeki etkileri ve toplumsal bütünleşme açısından yemeğin işlevleri üzerine edinilen bulguların bir tartışması yer almaktadır.

6.1. İstanbul’da yeniden inşa edilen Suriye mutfak kültürü

Göçmenlerin yeni bir ülkeye gittiklerinde gıda, tekstil, inşaat vb alanlarda hizmet sektörüne yönelmeleri sadece Türkiye’deki Suriyeli göçmenlere has bir durum değil. Bir önceki bölümde de örneklerini verdiğimiz gibi, göçmenlerin istihdama kolay erişimi ve ucuz işgücü açısından pek çok göçmen -nitelikli olsun ya da olmasın- yeni bir ülkede hayata tutunmak için hizmet sektöründe yer almayı tercih ediyor. Gıda veya tekstil gibi sektörlerde işçi olarak çalışmak da bunun bir parçası. Kendi mutfakına aşinalığı olan göçmenler, bilmedikleri bir alanda çalışmak yerinde bildikleri bir ortamda çalışmayı yeğliyor çoğu zaman. Bir restoranda garsonluk yapmak bunun en basit örneği.

Elbette bu durumun en başta gelen sebeplerinden birisi de göçmenler arası sosyal ağların kolaylaştırıcı etkisi. Fakat gıda sektöründe bir işletmeci olarak yer almak ve kendine ait bir kafe veya restoran açmak için hem maddi sermaye hem de belirli bir *know-how* gerekli. Bu açıdan İstanbul'daki Suriyeli gıda işletmecilerinin mesleki durumlarını değerlendirdiğimizde birçoğunun önceden de yine bir işletme deneyimi olduğunu görüyoruz. Gıda sektöründe işletmecilik yapmamış olsa bile başka bir alanda muhakkak bir işletme deneyimi olmasıyla birlikte bu kişilerin hayalinde hep bir restoran açma fikrinin olması ve yemek kültürlerine ya da yeme-içmeye duyulan özel alakanın birleşimi sonucu açılan mekânlar fazla. Bu anlamda aslında göç olgusunun bireylerin hayatındaki seçimleri her zaman olumsuz etkilemediği, maddi açıdan yeterli koşullar sağlandığı takdirde göçmen bireylerin göç öncesi belki de mümkün olmayacak hayallerini gerçekleştirmesi yönünde olumlu bir etkiye dönüşmesi söz konusu. Bu durumdaki göçmen bireylerin sağlam bir psikolojik dayanıklılık örneği göstererek savaş gibi korkunç bir zorunlu göç sebebini olumlu bir eyleme dönüştürme direncine şahit oluyoruz aynı zamanda. Örneğin, 2014 yılından beri Horhor caddesinde yaklaşık on metrekaresel küçük bir dükkânda falafel dürüm satan G26, kendi hikayesini şöyle anlatıyor:

Buraya gelmeden önce ben çok zengindim. 18 tane restoranım vardı. Ticaret Odasına üyeydim ve çok zengindim. Sonra bir anda her şeyi kaybettim. Rejim bütün mal varlığıma el koydu. Suriye'deyken ben 3 kez iflas ettim sonra yeniden milyoner oldum. Burada da yine yeni dükkanlar açmak istiyorum Allah izin verirse.

Bu görüşmecinin hikayesi, psikolojik direnci yüksek göçmenlere verebileceğimiz güzel örneklerden sadece biri. Akdeniz caddesinde ve Emirgan'da şubeleri olan üst düzey bir Suriye restoranı sahibi olan A. Bey, göç öncesi fermuar üretimi ile meşgul iken İstanbul'a dönünce hep açmak istediği restoranı açarak hem hayalini gerçekleştirmiş hem de İstanbul'da Suriye mutfağını en iyi temsil eden mekânlardan birine hayat vermiş. Benzer şekilde Şam'dan gelen ve şu anda en meşhur falafelcilerden biri olan mekânın sahibi N. Bey, önceden hiç lokanta işletmediğini ama 12 yıldır bunun hayalini kurduğunu anlatıyor. Haseki'de on yıldır başarılı bir balık restoranı işleten G75 de göç öncesinde farklı sektörlerde yöneticilik yapan fakat göç sonrası her zaman istediği restorancılık işine geçiş yapan Suriyeli bir iş adamı. Bu örneklerin ortak özelliklerine baktığımızda, göç öncesinde belirli bir sosyo-ekonomik düzeye, sermayeye ve deneyime erişim sağlamış başarılı iş adamları olduklarını görüyoruz. Göç sonrasında genellikle Türkiye'de yine benzer sektörlerde (ithalat, ihracat, inşaat gibi) iş kurmaya çalışsalar bile birkaç sene sonra bu

işlerden vazgeçip tamamen restoran işine yönelenlerin sayısının azımsanmayacak sayıda olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebepleri arasında ortaklarla anlaşmazlıklar, çalışma hayatına uyum sağlamanın zorluğu, yüksek kâr elde edememe gibi sosyo-ekonomik sebepler bulunuyor. Bu sebepler, piyasada Suriye restoranlarına yönelik artan talep ve göçmenlerin Suriye mutfak kültürüne duydukları aidiyet ile birleşince, kafe-restoranlara yönelik artışın ilk adımları atılmış oluyor. Maddi, beşeri ve sosyal sermayesi görece çok daha yüksek olan bazı Suriyeli iş adamları, diğer sektörlerde yöneticilik yapmaya ve yeni iş alanları kurmaya devam etseler bile, kafe-restoranların sayısı son on yılda hızlı bir şekilde artmaya bu şekilde başlıyor.

Bir de elbette, göç öncesi mesleğini devam ettirenler var. Bunlar arasında iki grup öne çıkıyor. Birinci grupta, önceden de Suriye’de gıda sektöründe çalışan işçiler yer alıyor. Fakat işçi denildiğinde garsonluk ya da ön servis elemanlığı değil; genelde fırıncılık, şeflik gibi belirli bir deneyim, bilgi veya usta-çırak ilişkisi gerektiren çalışma alanları anlaşılmalıdır. Şefler ve fırıncılar kafe-restoranlar için özellikle önemli çünkü her şefin kendine has bir “nefes”i yani ruhu ve el lezzeti olduğuna inanılıyor. Üstelik şeflerin sadece Suriyeli olması değil, Halepli veya Şamlı olması da son derece kritik. Halep restoranında Halepli şefler çalışırken, Şam restoranlarında Şamlı şefler çalışıyor, çünkü her yemeğin yapılış usulü bu şehirlerde farklı. Akşemsettin caddesindeki bir tatlıcıda şube müdürü ile mülakat yaparken, bu müdürün daha önce uzun yıllar Akdeniz caddesinde Fatih’te ilk açılan Suriye restoranlarından birisi olan bir restoranda yöneticilik yaptığını öğrendim. Bu mekânı kendim de bir süredir takip ediyordum ve son birkaç yılda eski popülerliğini kaybettiğini, müşteri sayısının azaldığını, mekân içindeki dekorların bile etrafındaki diğer restoranlara nazaran sönükleştiğini gözlemlemiştim. Bu gözlemimi şube müdürü ile paylaştığımda kendisi de bunu onayladı ve bu durumun sebebini sorduğumda aramızda şöyle bir diyalog geçti:

G22: Çünkü şef değişti. [Arka planda klasik Arap ezgileri çalıyor.] Eğer bir restoran sahibi şefin üstünde çok baskı kurarsa, eğer kötü bir muamele varsa, bu muamele yemeğe de yansır. Ve yemeği sunan servis elemanları da ayrıca bu kötü muameleyi ve stresi müşterilere yansıtır ve bu da tamamen negatif bir etki oluşturur. Yani şef ile alakalı ve müşterilerle ilgilenen kişi ile alakalı. Bazen sadece şefi değiştirirsin sonra her şey değişir. Bazen de dekorasyonu değiştirirsin ve müşteriler artar ya da azalır. Ben o mekânın sahibini tanıdığım için kendisiyle iyi geçinmenin biraz zor olduğunu ve değişime pek açık olmadığını biliyorum.

Bir başka örnekte on yıllık işletme sahibi olan bir balık restoranı müdürü (G75), pandemi döneminde şefini kaybetmemek için zarar etmesine rağmen şefine ve tüm çalışanlarına tam maaş ödemeye devam ettiğini anlatarak şöyle demişti: “Burası normal bir restoran değil, bir dönerci değil ki yerine hemen başka bir usta gelsin. Ben balıkçıyım, şef giderse yenisini bulmam çok zor.” Bu açıdan baktığımızda, deyim yerindeyse alanında rüşdünü ispat etmiş, belirli bir müşteri kitlesine, başarıya ve saygınlığa ulaşmış restoranların Suriye’den kendileriyle birlikte şeflerini de getirmesi bir tesadüf değil.

Göç sonrasında mutfak sektöründeki mesleğini devam ettirenler arasındaki ikinci grupta ise, baba-dede mesleğini devam ettiren kişiler yer alıyor. Örneğin, Halep’te veya Şam’da iken babasının veya dedesinin açtığı dükkânda çalışmaya başlayıp işi devralan bazı göçmenler Türkiye’ye göç ettiğinde de bu meslek alanında çalışmaya devam ediyor. Bu gruptaki göçmenlerin her biri kendi işyerini açma konusunda yeterli sermayeye sahip olmasa bile yine bu alanda çalışmaya devam ediyor. Buna ek olarak, birçok tarihi pastane, tatlıcı ve restoranın da İstanbul-Fatih’te yeniden açıldığını görüyoruz. Bu mekânların açılış tarihlerini tabelalarda okumak mümkün. Örneğin, 1930 yılından beri Şam’da Suriye’ye özgü hamur işleri ve tatlıların satıldığı Z. Pastanesi beş yıldır Fatih’teki Malta Çarşısı’nda hizmet vermeye devam ediyor. Fındıkzade’de bir “şamiyat” restoranı, yani falafel, foul, humus gibi kahvaltıda yenilen Suriye yemekleri satan bir restoranda, dedesinden kalma 90 yıllık mesleği devralan Suriyeli bir elektronik mühendisinin hikayesini dinliyoruz:

G55 (restoran sahibi): Bu dükkân çok eski Suriye’de. 80-90 sene falan oldu. Benim dedeler çalışıyordu. Benim babam da çalışıyordu. Şimdi de ben. Ben elektronik mühendisiyim aslında. Suriye’deyken elektrik mühendisliği okuyordum. Suriye’de okurken aynı zamanda okul çıkışlarında babamın dükkânına gider ve ona yardım ederdim. Bir zaman sonra askere gitmem gerekti ama askere gitmediğim için buraya gelmedim. Bu yüzden kendi kendime humus, falafel, fette falan onları yapıp satabileceğim küçük bir dükkân açtım. Buraya geldiğim günden itibaren bu yemekleri yapıp satmaya başladım ama en başlarda hiç para kazanamadım. Para kazanamadığım için başka sektörler yöneldim. Sabahtan akşama kadar bir tekstil atölyesinde çalışmaya başladım. Akşamları da eve gelip humus falan hazırlayıp paketleyip civardaki restoranlara satmaya gidiyordum. En başlarda sadece bir ya da iki kilo yapıyordum ama sonra sattığım dükkânlar beğendikçe miktar arttı, dört-beş kiloya çıktı.

G56 (şube müdürü): Zaten insanlar onun dedesini tanıyor. Dedesi bizim yerimizde bir numaradır. Hums'ta yaklaşık olarak 800 bin kişi nüfusa sahip bir şehir ve tüm şehir tek bir yerden alıyor, o da dedesinden. Herkes tanıyor yani. Tabii ki bu yer Fatih'te açıldıktan sonra, dedesi tüm şehirlerin tanıdığı bir kişi olduğundan dolayı insanlar da gelmeye başladı.

G55'in dedesi zamanında bir lokanta yoktu ve dedesi bu ürünleri kendi evinde günlük olarak hazırlayarak bir büfede satıyordu. G56'nın ifadesiyle “önündeki nohutları humusları poşetlere hazırlayıp doldurup veriyordu sadece. Ve günlük satışlar kilo olarak değil ton olarak geçiyordu. Çünkü küçük lokantalar, büyük lokantalar, esnaf, marketler, bakkallar hep ondan alıyordu.” Fakat G55'in bu işi devralmasıyla birlikte E.Ş. ismi (dedesinin adı) bir humus restoranı markasına dönüşmüş oldu. Kendi mesleğini yapamadığı için öncelikle düşük gelirli işlerde çalışmayı deneyen fakat sonraki çabaları ile kendi dükkanını açan bu Suriyeli göçmenin hikayesi, bize aynı zamanda şunu da gösteriyor: göç ile birlikte yalnızca kişiler veya mekânlar değil; kültürel miras, tarihsel değerler ve toplumsal hafıza da yeni bir mekâna taşınıyor ve orada yeniden hayat bulabiliyor.⁸⁴

Göç sonrası İstanbul'da yeniden inşa edilen Suriye mutfak kültürünün ayırt edici birtakım özelliklerine de ayrıca değinmek isterim. Şimdiye kadarki görüşmelerimde, genel olarak Arap ve Levanten mutfak içinde Suriye mutfağının kültürel olarak bir üstünlüğünün olduğunun altı çok sık çizildi. “Esas mutfak Suriye mutfağıdır” gibi cümleleri çok fazla duydum. Lübnan ve Suriye, Levanten ve Arap mutfağının temsilcileri olarak hiyerarşik bir üstünlük anlatısı içinde yer alıyor. Suriye mutfağı özelinde de Halep ve Şam mutfağı iki önemli temsilci olarak öne çıkıyor. Suriye mutfağını diğer mutfaklardan ve özellikle Türk mutfağından ayırtıran noktalarda vurgulanan temel unsurlar şunlar:

1. Lezzet: Suriye yemeklerinin diğer mutfaklara göre daha üstün lezzete sahip olması.
2. Çeşitlilik: Suriye mutfağındaki çeşitliliğin Arap mutfakları ve Türk mutfağına nazaran çok daha fazla olması.

⁸⁴ Benzer bir durumu acaba Hatay örneğinde de görecek miyiz? Deprem sonrası oradaki birçok köklü yeme-içme mekânı yıkıldı, hayatta kalanlar göç ettikleri yerlerde bu mekânları yeniden inşa etme imkanı bulacak mı? Bir nevi “direniş mutfağı” diyebileceğimiz bu örnekleri Türkiye depreminden sonra bu gözle yeniden inceleyebiliriz. Şu anda yas sürecinde bir araya gelerek yemek pişirme faaliyetleri, yas mutfağı da diyebileceğimiz helva kavurma, bahur-reyhan yakma, bedava yemek dağıtma vb pratikler var. Fakat bu mekânların uzun vadede yeniden inşası ve mutfak kültürünün kaybolmaması için neler yapılacak takip etmek gerekiyor. Mesela depremten üç ay sonra konteynerlarda veya çadırlarda bazı mekânlardan imkanı olanlar yeniden açılıyor (<https://twitter.com/borabinyousef/status/1645093101428436992>).

3. Baharatların kullanımı (Döner –Suriyeliler çevirme diyor- içinde mesela en az kırk çeşit baharat var. Türkiye’de acı çok seviliyor.)
4. Porsiyon büyüklükleri ve sunum: Sunumun gösterişli olması çok önemli, porsiyonlar bölgedeki diğer restoranlara göre çok daha büyük. Örneğin, bir Suriye restoranında bir porsiyon servis ettiğiniz yemek, başka bir Türk restoranında iki kişilik porsiyon servisinde sunuluyor.
5. Servis ve sofrâ geleneği / Hizmet anlayışı (Örneğin, self-servis tarzı genelde ayıp karşılanıyor. Bir restorana gidildiyse veya dışarda bir yerde yemek yenilecekse size hizmet edilmesi lazım.
6. Ev yemeği ve dışarda yenilen yemek /hazır ya da hızlı gıdalar arasındaki ayrım: Ana öğün (öğle yemeği) muhakkak ev yemeği olmalı.
7. Kullanılan malzemeler ve pişirme teknikleri (Örneğin, tavuk ve kuzu eti kullanılıyor, dana eti tüketilmiyor. Tütsülenmiş pilav ve et yaygın. Mezeler çok çeşitli. Ekmek olarak lavaş yaygın, Türkiye’deki somun ekmekler yok. Bazı restoranlar Türklerin özellikle bu ekmeği bulamadıkları için orayı tercih etmediğini söylüyor. Mayonezleri kendileri sarımsaklı özel hazırlıyor.)
8. Kahve tüketimi önemli. Türk kültüründe çay tüketimi daha fazla. Suriye’de özellikle Cuma günleri içilen sabah kahveleri geleneği var.

Bu unsurların neredeyse birebir aynlarına Suriyeli göçmenlerin mutfak kültürü üzerine yapılan diğer çalışmalarda da rastlıyoruz (bkz. Baho, 2020; Scagliusi vd., 2018; Porreca vd., 2020; Morrison, 2005). Dolayısıyla, Suriye mutfak kültürünün tanımlayıcı özellikleri olarak zikrettiğimiz bu özelliklerin sadece Türkiye’deki Suriye kültürüne özgü olmadığını, dünyanın diğer ülkelerindeki Suriyeli mutfak kültüründe de ortak olduğunu belirtebiliriz.

Bunlara ek olarak, Fatih’teki Suriyeli gastro-akışın ayırt edici özellikleri arasında aynı markanın sunulan yemek türlerine göre farklı şubelere sahip olması yer alıyor. Örneğin, tavuk yemekleri, balık yemekleri, tatlıcılar, pastane-hamur işleri, şamiyat (falafel, foul, humus), fast-food tarzı yiyecekler ile ev yemekleri gibi kategorilere göre farklı şubeler açılıyor. Örneğin, bir caddede aynı mekâna ait iki veya üç farklı restoranın olması Fatih’te sık rastlanan bir olgu. Bazen bir iki dükkân arayla, bazen yan yana bazen ise bir iki sokak ötede aynı restoranın ismine rastlıyorsunuz. Bu durum da Suriye mutfak kültürünün mekânsal düzenlemeye bir yansıması.

Örneğin, Yusufpaşa'daki bir Halep restoranının ailecek gidilip uzun süre oturulabilen ve ana yemeklerin servis edildiği restoranından bir iki dükkân ilerde sadece tatlılarının satıldığı bir küçük şubesi var. Yine Yusufpaşa'daki bir Şam restoranına ait tramvay durağının iki yakasında üç farklı mekânı bulunuyor. Bunların bir tanesi, her türlü ana yemeğin servis edildiği, yine aileyle uzun süreli oturulmaya müsait ve turist kitlelere de hitap eden üç katlı bir restoran, ikincisi caddenin karşısında sadece tavuk ürünleri (kızarmış tavuk, patates vb. hızlı yiyecek –müdürün kendi tabiriyle “KFC tarzında”) satan ve görece bölgedeki çalışan erkeklere yönelik, daha düşük bütçeli bir mekân. Üçüncüsü ise bu tavukçunun hemen yanındaki balıkçı, burada da hem balık ekmek hem de taze balık satılıyor. Fatih'te birçok mekânın bu şekilde en az iki şubesinin olduğunu görüyoruz. Bunun bir gerekçesi, tavuk ve et yemeklerinin ayrı mutfaklarda hazırlanması, bir de tatlıcılarının ayrı olması. İkinci bir sebebi de bu şubelerin bazıları sonradan açıldığı için asıl mülk sahiplerinin farklı olması.

6.1.1. Hangi yemekler Suriye kültürünü temsil ediyor?

Bu bölümde, Suriye mutfağında hangi yemeklerin kültürel anlamda simgesel bir değer yüklendiğine dair kısa bir tartışma sunulacaktır. Bu tartışmanın amacı, yemeklerin kendisini ya da hazırlanma, pişirilme, sunum vb. yöntemlerini irdelemek değil, bireylerin ve toplumların mutfak kültürü inşasında bu yemeklere hangi anlamları yüklediğini anlamaktır. Bu sayede, göçmen mutfak kültürü bağlamında simgesel değer yüklenen yemeklerin kültürel etkileşimde hangi açılardan uzlaştırmacı hangi açılardan birleştirici olduğuna dair analizler için bir zemin sunulması amaçlanmaktadır.

Araştırma süresine yapılan mülakatlarda ve gözlemlerde, Suriye kültürünün temsilcisi olarak özellikle bir yemeğin öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu yemeğin adı “muluhiye”dir⁸⁵ (fotoğraf 20). Bunun haricinde, kızarmış içli köfte olan “kibbeh” (fotoğraf 21), döner (shawarma⁸⁶), falafel, humus ve kebse yemekleri de öne çıkan Suriye yemekleridir. Kızartılmış kibbeh'ye ek olarak, yoğurt soslu içli köfte şeklinde hazırlanan ve Halep mutfağında kibbeh lebeniye, Şam mutfağında

⁸⁵ Molehiya, molohiya veya mulukhiyeh gibi farklı yazılışları da mevcuttur. Kıbrıs ve Levanten mutfağında meşhur ısırgan otuna benzer bir ot olan muluhiyye, kurutulup sonradan sıcak suda ıslatılarak kuzu etli veya tavuklu tencere yemeği olarak pişirilebilir. Türkiye'de yaygın bir yemek değildir ancak Hatay, Mersin gibi illerde bilinir. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/molehiya-tarifi-kansizlikten-tansiyona-uyku-sorunlarina-iyi-geliyor-misir-istanagi-kibris-molehiya-yemegi-nasil-yapilir-1716224.html> (son erişim: 10 Eylül 2023).

⁸⁶ Türkçe “çevirme” kelimesi ile aynı anlamdadır. “Shawarma” kelimenin Arapça okunuşuna ve Suriye mutfağındaki yaygın tercihe ithafen kullanılmaktadır.

ise şakiriye (fotoğraf 22) olarak bilinen yemek de Suriye mutfağının temsilcisi olarak zikredilen yemekler arasındadır. Uzun zamandır süren gözlemler ve restoranlardaki görüşmeler haricinde Suriyeli göçmen kadınlarla yürütülen bir diğer araştırma gereği,⁸⁷ Suriyeli kadınları evlerinde ziyaret edip kendileriyle Suriye’ye özgü bir yemek yapmak istediğimizde de genelde muluhiye yemeğinin birinci tercih olduğu görülmüştür. İkinci tercih kebse, üçüncü tercih ise kibbeh olmaktadır. Tüm gözlem notlarından ve mülakatlardan hareketle burada şu soru akla gelmektedir: Alıcı ve göçmen toplumun mutfak kültürlerinde onca ortak yemek varken neden özellikle muluhiye yemeğine simgesel bir değer yüklenmektedir?

Mülakatlar analiz edildiğinde, muluhiye yemeğinin milli mutfağın bir temsilcisi olarak öne çıkarılmasında bu yemeğin Türk mutfağında yaygın olmaması, hatta İstanbul’da birçok kişi tarafından hiç bilinmemesi önemli bir faktör olarak görülmüştür. Diğer bütün yemeklerin hazırlanması ve pişirilmesinde birtakım bölgesel farklılıklar görülse bile bu yemekler en azından asla yabancı olunan çeşitler değildir. Diğer bir deyişle, Suriye mutfağını Türk mutfağı ve diğer mutfaklardan ayırtıran en farklı yemek muluhiye olduğu için bu yemek Suriye mutfak kültürünün kendine özgü bir unsuru ve kültürel temsilcisi konumuna gelmiştir.

Ancak sözlü mülakatlarda muluhiye yemeği Suriye mutfağının meşhur yemeği olarak zikredilmesine rağmen, saha çalışması kapsamında müşteri olarak Fatih’teki restoranlara gidip Suriye’ye özel yemekleri tatmak istediğimi söylediğimde muluhiye yerine başka yemeklerin sunulması bir araştırmacı olarak dikkatimi çekmiştir. Bunun nedenlerini araştırdığımda, işletmecilerin pek çoğu muluhiye yemeğinin Türklerin damak tadına uymayacağı endişesi ile önerilmediği dile getirilmiştir. İlk defa Suriye mutfağından bir lezzet tadacak olan Türklere restoranda genelde kibbeh lebeniye, şakiriye veya shawarma ya da kebse yemeği sunulması tercih edilmektedir. Çoğu zaman muluhiyeyi merak edip denemek isteyen müşterilere “bence onu yemeyin, Türk damak tadına pek uygun değil” diyerek başka bir yemek denenmesi yolunda telkin verildiği de öğrenilmiş, hatta bu diyalog araştırmacı tarafından da bizzat tecrübe edilmiştir. Genel itibarıyla bu yemeklerin Türk damak tadına ve mutfak geleneğine daha uygun olduğu ve Türk müşteriler tarafından da beğeniyle karşılandığı görülmüştür. Muluhiye ise kendine özgü aroması ve tadı sebebiyle ya çok sevilen ya da hiç sevilmeyen yemekler arasındadır. Örneğin,

⁸⁷ “Tübitak 1001- 122K209 Food, Homemaking and Social Integration for Syrian Women in Istanbul, Gaziantep and Hatay” başlıklı projenin saha çalışması gereği Suriyeli kadınların evlerine ziyaretler gerçekleştirilerek birlikte Suriye’ye özgü yemekler yapılmaktadır. Ben de bu projede bursiyer araştırmacı olarak yer almaktayım.

Akşemsettin’de restoran sahibi olan G19, sadece muluhiye yemek için haftada bir gün restorana gelen bir Türk müdavimleri olduğunu aktarmıştır.

Burada karşımıza iki farklı tutum çıkmaktadır. Birinci tutumda ortak kültürel unsurlar ön planda iken ikinci tutumda farklılıklar ön plandadır. Birinci olarak Türklerle etkileşimde restorana gelen yeni müşterilere muluhiye harici yemeklerin sunulmasında, kültürel etkileşimde olumlu bir ilk intiba ve lezzet bırakılmak istenmesi önemli görünmektedir. Bu açıdan mutfakta başlayan ilk etkileşimin olumlu yankıları ilerleyen süreçte kartopu etkisi ile devam etmekte ve karşılıklı iletişim ile kültürel paylaşımın önü açılmaktadır. Aynı zamanda da müşteri profili genişlemektedir. İkinci tutumda, Suriyeli göçmenlerin milli mutfak kültürü inşasında veya kültürel performansında Türk mutfağı ile ortaklıklar üzerinden bir paylaşım yerine en farklı ve en değişik olan üzerinden bir iletişim kurulmaya gidilmesi vardır. Bunun altında yatan sosyal psikolojik bir sebep olarak bu ayrımın göçmenlere güvenli bir limana sığınma imkânı verdiği de ayrıca düşünülebilir. Sözgelimi, kibbeh yemeği Türk mutfağındaki içli köfte ile -küçük dokunuşlar hariç- neredeyse birebir benzeyen bir yemektir. Bu kadar benzer bir yemek tadımı esnasında ortaya çıkabilecek muhtemel çatışma unsurları olarak hangi versiyonun daha lezzetli olduğu, en doğru pişirme-hazırlama yönteminin ne olduğu vb. aslında tamamen göreceli ve kültürel olarak değişken konular gündeme gelebilir. Sonuç olarak, aslında kaynaşma amaçlı yapılan bir yemek üzerinden tam tersi bir ayrışma ve üstünlük tartışması çıkması muhtemeldir. Ancak ilk defa tadılan bir yemek üzerinden böyle bir tartışma doğması ihtimali yok denecek kadar azdır. Tadım yapan kişi beğenir veya beğenmez, fakat en doğru yöntem üzerine tartışmaya girecek bir mutfak hafızası ve donanımı mevcut değildir. Yemeğin beğenilmemesi bir risktir elbette ancak hangi yemeğin kültürel bir temsilci olarak sunulacağı tercihi, gündelik hayat içindeki bireysel ve toplumsal aktörlerin kültürel edimleri ile dinamik bir süreç içinde şekillenmektedir.

Uluslararası göçmenlerde genellikle simgesel değer yüklenen yemeklerin göç mutfağının temsilcisi olarak öne çıktığını görürüz. Göçmen toplum içindeki bölgesel veya yerel farklar, grup içi ayrımlar devam etmekle birlikte göç kültürünün genelde bu ayrımların ötesinde yeni bir üst ortak kimlik inşa edilmesine vesile olduğuna şahit oluruz. Bu süreçlerde kültürün temsilcisi olma görevini yüklenen geleneksel yemeklerden bir veya birkaçı, toplumsal hafızanın ve kültürel mirasın taşıyıcısı olarak yükselir ve ön plana çıkar. Bu simgesel yemek, İtalya’daki Senegalli göçmenlerde “tie bou jenn” (Gasparetti, 2012), Fransa’daki Fas göçmenlerinde kuskus,

Almanya'daki Türk göçmenlerde döner olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki Suriyeli göçmenler için bu simgesel değeri yüklenecek yemeğin tam olarak hangisi olduğunu veya olacağını kestirmek için biraz daha zamana ihtiyaç var gibi görünmektedir. Fakat elimizdeki veriler ışığında bir yorum yapılacak olursa, şimdilik kamuoyunda kimi zaman “mülteci fast-food” olarak popüler olan falafel yiyeceği, bu simgesel değeri yüklenen bir yemek olarak dikkat çekmektedir. Katılımcılar tarafından Suriye mutfağını diğer mutfaklardan ayırtıran bir yiyecek olarak muluhiye dile getirilse bile, toplumun geniş kesimleri tarafından tanınırlığı sebebiyle falafel şimdilik daha önde görünmektedir.

Bununla beraber, uluslararası göç alanındaki diğer örneklerden farkı olarak Fatih'teki (ve İstanbul'daki) Suriyeli göçmenlerin mutfak kültüründe tek bir ulusal kimlik veya ortak milli kültür altında birleşip bütünleşmekten ziyade, farklılıkların halen daha etkin olduğunu altını çizmemiz gerekir. İster falafel ister muluhiye olsun Fatih'teki gastro-akış tek bir simgesel yemek üzerinden değil, birçok yemeğin aynı anda farklı mekânlarda ve biçimlerde var olması ile şekillenmektedir. Mutfak kültüründe bir standartlaşma yerine bir çeşitlenme ve zenginleşme ön plandadır. Hırka-i Şerif mahallesindeki küçük bir Suriye bakkalında çıraklık yapan G45'in de ifade ettiği gibi Suriyeli göçmenler önceden bilmedikleri Suriye yemekleri ve kültürleri ile İstanbul'a gelince tanışmışlardır. Suriye'de iken birbiri ile temas etmeyen, kendi sınırlı çevrelerinde yaşayan bölgesel mutfaklar, yemekler, malzemeler ve en önemlisi bireyler, İstanbul'daki kozmopolitlik içinde adeta Vertovec'in dile getirdiği bir “süper-çeşitlilik” içine düşmüştür. Fatih'teki restoranlarda halen Şam ve Halep başta olmak üzere bu tür kültür içi ayrımların etkin olması buna verilebilecek en somut örneklerden biridir. Bu durumda ayrıca ilerdeki kültürel uzlaş/çatışma (6.3.2.1 numaralı alt başlık) bahsinde daha detaylı değinilen hegemonik kültür baskısının diğer ülkedeki örneklere nazaran daha az etkin olmasının da etkili olduğu düşünülmektedir. Fatih'teki Suriyeli mutfak kültürü, alıcı toplumun kültürü altında ezilip kaybolma tehdidi ile yoğrulan kültürel savunma refleksi ile değil, yeni bir yerde kök salarak hem Suriyeli göçmenlere bir aidiyet dayanağı sağlamak hem de daha fazla insana ulaşmak bilinci etkisinde kültürel devam ve yayılma gayesiyle sürdürülmektedir.

6.2. Göçmen gastro-akış inşasında benlik algısı

Bu bölümde Suriyeli göçmenlerin İstanbul'a göç ettikten sonra aidiyet ve kimlik inşası açısından neler deneyimlediklerini mutfak kültürü bağlamında tartışacağım. Gastro-akış bağlamında,

özellikle Fatih'teki kafe-restoranların Suriyeli göçmenlerin aidiyet ve kimlik algılarında nasıl bir işlevi olduğuna dair sahadan temin ettiğim verileri analiz edeceğim.

Görüşme yaptığım Suriyeli göçmenlere göç ettikten sonra yeme-içme alışkanlıklarında neler değiştiğini sorduğumda, kimisi “hiçbir şey değişmedi” derken kimisi “her şey değişti” diyor; kimisi için ise bu iki durum aynı anda birden yaşanıyor. Kimlik ve aidiyet konularında kişisel deneyimlerin ve yaşantıların ne kadar farklılaştığı göz önünde bulundurularak bu konuda çoğunlukla genel geçer değerlendirmeler yapmak yerine göçmenlerin bireysel anlatılarına odaklanılır. Bununla birlikte, bireysel anlatılarda gün yüzüne çıkan ortak bir takım bakış açıları ve deneyimler, bize daha derinlikli analizler yapma imkânı vermektedir. Fatih'teki Suriyeli mülteciler için de aynı durum geçerli. Özellikle göç sonrasında yemek ve aidiyet temelli anlatılara baktığımızda, pek çok Suriyeli göçmen için hem her şeyin değiştiğini hem de aslında her şeyin aynı kaldığını söyleyebiliriz. Peki ilk bakışta çelişkili görünen bu durum nasıl mümkün olabiliyor?

Suriye'den Fatih'e veya Türkiye'nin başka yerlerine göç eden mülteciler çoğu zaman yine Suriyeli göçmen ağları içerisinde bir hayat idame ettirdikleri ve eski alışkanlıklarını mümkün mertebe devam ettirdikleri için yüzeysel anlamda aslında hayat tarzında bir değişiklik olmuyor, yani her şey gerçekten aynı Suriye'deymiş gibi devam ediyor. Fakat Suriyeli göçmenler temelde yeni bir ülkeye zorunlu bir göç hareketi gerçekleştiği için aslında her şeyin tamamen değiştiği bir dünyada yaşıyor. Yeme-içme alışkanlıklarından hareketle bu değişim konusunda bazı görüşmecilerin neler hissettiğine, bir falafelcide müdürlük yapan G14'ün aşağıdaki sözlerini örnek verebiliriz:

Yemek açısından, özellikle kahvaltılarda, buradaki yemek tarzı Suriye'deki ile aynı ama ben burada yediğim yemeklerde aynı tadı alamıyorum ya da aynı şekilde hissedemiyorum çünkü evimden uzaktayım. Yani Suriye ve Türkiye arasında yemekler açısından aslında hiçbir fark yok. Geldiğimden beri aynı şeyleri yiyorum, aynı şeyleri yapıyorum çünkü ailemle birlikte yaşıyorum. O yüzden hayatımda o anlamda pek bir şey değişti diyemem ama yine de ben sanki burada Suriye'deyken yaptıklarımdan çok daha fazlasını yapmak zorundaymışım gibi hissediyorum. Hani belirli bir şey de diyemiyorum, onu veya şunu yaparsam kendimi yeniden Suriye'deymiş gibi hissederim diyebileceğim belirli bir şey de yok. Ama işte yine de bir şeyler eksik, ne bileyim.

Evet, yemek aynı yemek olabilir ama tadı Suriye'deki tat değil. Fatih Camii ve Malta Çarşısı tıpkı Emevi Camii ve avlusu gibi olabilir, ama burası aynı yer değil. Aynı aile üyeleri, akrabalar veya

tanıdıklar ile görüşüyor olabilirler ama hayat kesinlikle aynı hayat değil. Burada bizler aslında “mış gibi” olma durumunun göçmenlerin hayata tutunma ve yeni aidiyetler inşa etmesi adına bir gerçeklik algısına dönüşmesi sürecine ve bu süreçte yaşadıkları gelgitlere şahit oluyoruz. Aynı konuyu, Kocasinan mahallesinde bir Suriye lokantası işleten Şamlı ailenin 27 yaşındaki büyük oğlu olarak 4 yıldır İsveç’te mimarlık alanında yüksek lisans yapan G11 ve babası G9 ile konuştuğumuzda, çocukluk ile yemek arasındaki güçlü bağdan bahsediyoruz:

Z: Bir görüşmecim “evet malzemelerin hepsi aynı ama yediğimde aynı tadı alamıyorum çünkü evimde değilim” demişti. Sizin de hiç böyle bir duygu hissettiğiniz zamanlar oldu mu?

G9: Evet, bazı farklar biz de hissediyoruz ama genelde her şey aynı. Genelde baharatlar farklı geliyor.

G11: Bence mekân ve yemek arasında çok derin ve güçlü bir bağ var. Özellikle de çocukluk mekânımız arasında. Bir yerde çocukken yemek yediğinde o yemeğin tadı daima başka oluyor. O yemeği yerken hissettiklerin, anıların vs., anlatabiliyor muyum, çok derin bir bağ.

G11’in ifadeleri yemek ve aidiyet arasındaki derin bağın ne kadar önemli olduğunu bize bir kere daha gösteriyor. Saha çalışmam süresinde bir kış günü, Suriyeli arkadaşım G27 ile Malta Çarşısı’nda gezdiğimiz esnada, eskiden telekomünikasyon dükkânı iken Suriye-Lübnan lokantasına dönüştürülmüş bir mekâna rast geldik. Kış mevsimi olduğu için sahlep satılıyordu. Karton bardaklara 5 TL’ye aldığımız sahlepi yudumlarken G23 şunları söyledi:

Başka yerlerde çok sahlep içtim ama hiçbirisi buradaki kadar iyi yapamıyor. Bizim orada – Halep’te- biz küçükken kışın sabahları hava çok soğuk olurdu ve biz okula giderken seyyar araba ile bu sahlepten alırdık, yolda içerdik. Bazen de yanında kurabiye olurdu. Şimdi bu sahlepi içtiğimde çocukluğuma gidiyorum, aynı tat. Müthiş bir şey.

Görüldüğü üzere, yemeğin aidiyet algımızda bu denli derin etkiler oluşturmada sadece tat değil, kokular, sesler, ortamdaki dekor gibi tüm duyularımızı harekete geçiren stimülatörler devreye giriyor (Durukan, 2021). Fakat hepsinden en önemlisi o yemeği yerken hissettiklerimiz, anılarımız ve bu hislerin bizde bıraktığı bilinç üstü veya bilinç altı izler neticesinde özellikle çocukluk zamanında derinleşen güçlü bağlar inşa ediliyor. Bu sebeple, doğup büyüdüğü yerden ayrılan göçmen veya mülteci bireyler göç ettikleri yerde kendi kültürüne ait yemekleri yediği veya yeme-içme ile alakalı bir deneyim tecrübe ettiği zaman, sadece özlem giderip nostaljik bir duygu durumu yaşamakla kalmıyor. Aynı zamanda kaybetme korkusu yaşadığı veya unuttuğu kimlik ve aidiyet

duygularını yeniden hatırlıyor ve kimi zaman dönüştürerek kimi zaman muhafaza ederek yeniden üretiyor.

Yemek ve kültürel aidiyet inşasında değişik biçimlerde inşa edilen göçmen gastro-akışların etkilerine bakarken Avrupa, Türkiye ve Arap yarımadası arasındaki farklardan ayrıca bahsetmek gerekir. G11 (27 yaş) ile onun Fatih'te ikamet eden kardeşi G10 (20 yaş) arasında kültürel aidiyet algısındaki fark, bu etkiyi gözlemleyebileceğimiz net bir örnek. Her ikisi de 4 yıldır Suriye dışında bir ülkeye göç edip eğitimlerine buralarda devam eden iki kardeşe göç ettikten sonra yeme-içme alışkanlıklarında ve kültürel-gündelik hayat pratiklerinde ne gibi değişiklikler olduğunu sordum. Fatih'te ikamet eden G10 için yaşam tarzı, gündelik hayat ve kültürel pratikler (yeme-içme alışkanlıkları da dahil olmak üzere) Suriye'deki ile neredeyse birebir aynı şekilde devam ediyor. Ancak İsveç'te yaşayan G11 için durum tamamen farklı bir durum söz konusu. Sözgelimi, G10 İstanbul'da -özellikle de Fatih gibi Suriyeli göçmenlerin yoğun olduğu bir yerde- yaşadığı için sosyal ve kültürel anlamda aidiyet duygusu açısından kayda değer bir değişim yaşamadığını söylüyor. Tüketilen yiyecek-içecekler, gündelik yeme-içme alışkanlıklarına ek olarak sosyal ortam, aile ilişkileri veya bayramlar, Cuma günleri gibi bazı dini-kültürel gelenekler halen eskisi gibi sürdürülüyor. Ancak G11'in gündelik hayat pratikleri arasında Suriye yemeği yemek, Suriyeli arkadaşlarla görüşmek, Arapça konuşmak artık nadiren gerçekleşen özel bir duruma dönüşmüş. Cuma namazlarında veya bayramlarda yakınlarıyla buluşmak gibi kültürel pratikler ise neredeyse tamamen yok olmuş. G11 bu konudaki gözlemini şöyle dile getiriyor:

Göç ettikten sonra benim için çok şey değişti. Mesela bayramlarımız var normalde. İşte akrabalara gidersen, beraber yemekler yersin, kahveler içilir falan. Ama İsveç'te ben bayram nedir unuttum. Artık bayramları kutlamıyorum çünkü bayramda sürekli çalışıyorum. Ama burada Türkiye'de ailem hala bayramları eskisi gibi kutlamaya devam ediyor.

Aynı konuyu Suriye'den göç ettikten sonra Türkiye'ye gelmeden evvel bir süreliğine Lübnan, Suudi Arabistan, Mısır gibi kültürel olarak Avrupa'ya nazaran ortaklıkların daha çok olduğu ülkelerde yaşayan Suriyeli kişilerle görüştüğümde de özellikle yeme-içme alışkanlıkları açısından gündelik ve kültürel pratiklerin çok fazla değişmediği bilgisini edindim. Elbette bu konuda da bir çeşitlilik söz konusu. Göç ettiği ülkenin yerleşik kültürünü benimseyip eski alışkanlıklarını tamamen değiştiren mülteci birey/grup örnekleri, veya bunun tam tersi olarak, değişik ülkelere göç etse bile aynı sosyo-kültürel ortamı yeniden oluşturup -çoğunlukla yerleşik

toplumdan kopuk biçimde- göç öncesi hayat tarzını devam ettiren Suriyeli göçmenler mevcut. Bu noktada genel geçer yargılara ulaşmaktan ziyade, göçmenlerin yaşadığı farklı deneyimleri ve bunların altında yatan anlamları açığa çıkarmaya çalıştığımızın altını bir kez daha çizmek faydalı olacaktır.

Burada asıl nokta şu, göçle birlikte meydana gelen gündelik hayat tarzındaki değişimler, yeme-içme pratiklerinin kültürel aidiyet ve kimlik üzerindeki etkileri açısından büyük önem taşıyor. Suriyeli göçmenlerin hayatında meydana gelen en temel gündelik hayat değişimleri, çalışma düzeninin ve niteliğinin değişmesi ile ilişkili olarak ortaya çıkıyor. En önemli değişiklik ise Cuma günlerinin artık tatil olmaması. Cuma günleri Suriye kültüründe -özellikle Müslüman aileler için- çok özel bir yere sahip. Bu tatil günlerinde ailecek birlikte yapılan kahvaltılar, sabah kahveleri, ev içi veya ev dışı etkinlikler gibi yeme-içme pratiklerinin yoğun olduğu birçok kültürel ritüel var. Örneğin kahvaltıda muhakkak humus, falafel, foul gibi yiyeceklerin yenmesi ve birlikte kahve içilmesi olmazsa olmaz adetler arasında. Genç bir görüşmecime (G50) göç ettikten sonra yeme-içme alışkanlıklarında neler değişti ve en çok neyi özleyorsun diye sorduğumda “en fazla Cuma günlerimi özleyorum” diyerek şunları aktarmıştı:

G50: Biz Suriye’deyken her Cuma sabahı uyanırız, namaz gideriz ve eve dönerken falafel, foul, hummus getiririz.

Z: Cuma namazından önce bir şey yiyip içer misiniz?

G50: Sadece kahve, bir de yanında kurabiye bisküvi falan. Ben sabahları erken uyanmayı özellikle çok seviyorum, ailemle kahve içmeyi. Kız kardeşlerim küçük tabi onlar o kadar erken uyanmıyor. İşte Cuma namazından sonra ailecek kahvaltı ederiz, sonra Kur’an okuruz. Sonra da arabaya biner dışarda bir restorana yemek yemeye gideriz hep birlikte.

Z: Peki buraya geldikten sonra neler değişti? Cuma günlerimi özleyorum demiştin, neler hissediyorsun?

G50: Şimdi her şey değişti. Cuma günleri artık benim için sıradan bir gün gibi. Özel bir gün değil, çünkü her gün çalışıyorum. Her gün aynı iş, aynı müşteriler, aynı yemekler, aynı müzik. Her şey aynı. Özel bir gün veya bir farklılık yok hayatımda.

Cuma günleri tatil olduğu için Perşembe gecesi geç saatlere kadar uyanık kalmak, yine ailecek vakit geçirmek ve ertesi gün geç uyanmak da Suriye’deki kültürel yaşam tarzının bir parçası. Kimi

aileler (G50'nin ailesi gibi) namazdan sonra geç kahvaltı ederken, kimi aileler (G23'ün ailesi gibi) erken saatte yani namazdan önce yine falafel, humus, foul ile kahvaltı edip namazdan sonra dinlenmeyi veya birlikte dışarı çıkıp gezmeyi tercih edebiliyor. Fakat göç ettikten sonra Türkiye'de artık Cuma günleri tatil olmadığı için bu gelenek maalesef yok olmuş. Burada hemen aklımıza peki hafta sonları bir alternatif olabilir mi sorusu gelebilir ancak Cuma günü özellikle Müslümanlar için Cuma namazından dolayı özel bir gün olduğu için hafta sonu yapılan aktiviteler aynı özelliği maalesef taşıyor. G23'ün deyimiyle:

Bu sebeple bizde her yemek için özel bir zaman ve bir olay vardır. Ama mesela Türkiye'ye geldikten sonra bu âdet gitti, kayboldu. Neden? Çünkü cuma günü Türkiye'de iş günü. Cuma günü işe gittiğin zaman bir tatil veya hafta sonundaki kadar zamanın ve aynı gelenekler olmuyor. O yüzden bu yemekleri aynı zamanda ve aynı şekilde yiyemezsin artık. Bazen arkadaşlarımla birlikte Buuzecedi'ye gidiyoruz pazar günleri, falafel yemek için. Yani cumayı pazarla değiştirelim diyoruz. Sanki yani cuma günü gibi ama olmuyor yani. Aynı şeyleri hissetmiyoruz.

Cumartesi-pazar günleri ailecek dışarı çıkıp genellikle bir Suriye restoranında geç kahvaltı veya geç öğle yemeği yemek, gezip dolaşmak Fatih'te pek çok Suriyeli göçmenin halen devam ettirdiği bir gelenek. Bu anlamda, zorunlu göçün getirdiği değişiklikler sebebiyle yeme-içme adetlerinin ve kültürel pratiklerin de zorunlu dönüşümüne şahitlik ediyoruz. Cuma sabahları ailecek yapılan kahvaltılar, sabah kahveleri, birlikte gezmeye gitmeler yerine, hafta sonları dışarı çıkılıyor ve genelde de Fatih gibi Suriye ile özdeşleştirilen mekânlara gidilerek geçmiş hayata ve anavatana duyulan özlem bir nebze giderilmiş oluyor.

Fatih'teki şamiyat (falafel, humus, foul) lokantalarında özellikle hafta sonu sabah saatlerinde ve erken öğle vakitlerinde uzun kuyruklar olduğunu buraya gelenler de zaten bizzat tecrübe etmişlerdir. Hafta sonları dışarda yemek yeme tercihleri açısından popüler olan diğer mekânlar arasında Suriyeli dönerciler (shawarma) ve tatlıcılar yer alıyor. Dışarda yemek yeme kültüründe ön plana çıkan iki kriter, ailecek gidilebilecek mekânlara gitmek ve normalde evde pişirilmeyen yiyecek-içecekleri tüketmek (döner, ızgara, künefe vb.) Örneğin, ailecek Fatih'e gelip Suriye mutfağına özel yiyecekleri, tatlıları –özellikle künefe- elden alarak Fatih Camii avlusundaki çimenlerin üzerinde veya banklarda yemek burada sık rastlanan bir ritüele dönüşmüş durumda. Öyle ki avlunun hemen çıkışındaki künefecinin önünde özellikle güzel havalarda çoğu zaman uzun

kuyruklu oluyor. Zaten bölgedeki kafe-restoranların neredeyse dörtte üçünün döner, tatlı ürünleri veya kahve satıyor olması da bu ürünlere ne kadar yüksek talep olduğunun bir göstergesi.

Cumaların iş günü olmasına ek olarak, esnek çalışma saatlerinin ortadan kaybolması, okul saatlerinin değişmesi, işyeri-okul ile ev arasındaki mesafenin uzaması gibi etkenler de Suriyeli göçmenlerin yeme-içme kültüründe değişimlere sebep oldu. Esnek çalışma saatleri ile ilişkili olarak birçok görüşmecim Suriye’deyken kendi işinin patronu iken burada işçi olarak çalışmak zorunda kaldığını anlattı. Geleneksel bir Suriyeli ailenin günlük rutini şöyle hayal edilebilir: Baba veya anne evlerine yakın bir yerde kendi dükkanında çalışıyor. Çocuklar yine evin yakınında bir okula gidiyor. Öğle vaktinde baba işten, çocuklar ise okuldan eve geliyor ve ailecek uzun bir öğle yemeği yiyorlar. Çocuklar evde günün geri kalanına devam ederken baba çalışmaya geri dönüyor. 6 yıl önce Lazkiye’den Fatih’e göç ederek buradaki bir kuruyemiş dükkanında şube müdürü olan, evli ve üç çocuk sahibi G58, birçok görüşmecimin değiştiği dönüşümü şöyle özetliyor:

Burada çok yoruluyoruz, çok uzun saatler çalışıyoruz. Hayat çok zor. Suriye’deyken ben sabah 9’dan 2’ye kadar çalışırdım, sonra eve dönerdim saat 2-5 arası öğle yemeği aramız olurdu. Sonra 5’ten 9’a kadar işe geri dönerdim. Oradaki yaşam tarzımız bu şekildeydi yani. Ama burada çok farklı. Buradaki yeni şeylere alışmak ve bu şekilde çalışmak çok zor. Yani çok yorucu. Eşim benden sonra geldi, bu sene. Şimdi o geldikten sonra eski alışkanlıklarımı hatırlamaya çalışıyorum ama fark ettim ki artık geçmişte yaptığım şeyleri yapamıyorum. Çünkü oradaki ve buradaki hayat tarzı çok farklı.

Birçok görüşmecim Suriye’de benzer bir gündelik yaşam rutinine sahip olduğundan, fakat bu durum Türkiye’de mümkün olmadığı için aile içindeki yeme-içme alışkanlıklarının, öğünlerin ve buna bağlı diğer gündelik hayat pratiklerinin artık daha farklı olduğundan bahsetti. Ailecek birlikte yenilen yemekler yerine herkes okuldan veya işten dönünce yemek yiyor. Öğle yemeği Suriye kültüründe ana öğün iken, ana öğün saati akşam olarak değişmiş. Cuma kahvaltıları yerine hafta sonları humus, falafel, foul yeniliyor. Görüşmecilerin anlatılarına bakarak birtakım zorunlu değişikliklere rağmen büyük ölçüde benzer yeme-içme rutinlerine ve yemek tercihlerine sadık kaldığını veya benzer hayat tarzının devam ettiğini söyleyebiliriz. Fakat “yine de aynı tadı vermiyor” ya da “aynı şeyi hissedemiyoruz” gibi ifadelerle dile getirilmeye çalışılan bir boşluk duygusu her deneyimde varlığını hissettirmeye devam ediyor.

Burada not düşülmesi gereken bir diğer husus, Suriyeli mültecilerin göç ile birlikte yaşadığı statü kayıpları. Suriye’de kendi işine, evine veya arabasına sahip olmak çok yüksek varlıklı olmasa bile belirli bir yüksek statüye işaret ederken bu durumdaki pek çok Suriyeli göçmen İstanbul’da ücretli çalışan olarak başkalarının emrinde çalıştığı için ciddi bir varlık ve statü kaybı yaşıyor. Bu işçileşme sürecinde bireyler kendi mesleklerini muhafaza etseler bile ücretli çalışan pozisyonunda olmak ve uzun süreli yoğun çalışma şartlarına uyum sağlamak onlar için epey zorlayıcı. Bazı durumlarda nitelikli işgücüne mensup bireylerin de hizmet sektöründe çalışmak kaldığını sıkça duyuyor ve görüyoruz. Sözgelimi, Yusufpaşa’daki kafe-restoranlarda -özellikle göçün ilk yıllarında- diploma denkliği alamadığı için garson olarak çalışmak zorunda kalan doktorların veya mühendislerin sayısı hiç de az değil.

Fatih’teki Suriyeli göçmen gastro-akışlarda yemek-aidiyet ilişkisini irdelemeye devam ettiğimizde şunu görüyoruz: Fatih’te yer alan marketlerde veya bakkallarda aranan gıda ürünlerine kolayca ulaşılabilmesi, Suriyeli göçmenlerin kendilerini yaşadıkları yere ait hissetmelerini büyük ölçüde kolaylaştırıyor. İki yıl önce Şam’dan Fatih’e göç eden G32’ye göre “Tabii ki kendi evindeymiş gibi değilsin ama en azından burası bize biraz daha yakın geliyor, yani kendini tamamen yabancı gibi hissetmiyorsun en azından. Yani ne bileyim mesela aradığın her şeyi buradaki marketlerde bulabiliyorsun”. Benzer bir yorum, 3 yıldır Fatih’te hem tıp okuyup hem bir restoranda yarı-zamanlı çalışan 29 yaşındaki G33’ten geliyor:

Türkiye’ye geldiğimde tabii ki tamamen farklı bir kültürle karşı karşıya olduğumu hissettim. Kendimi farklı bir ülkede benzerlikler olmakla beraber yine de Türk adetleri, örfleri, yemekleri bizimkinden farklıydı. Ama bu konuda çok fazla sıkıntı çekmedim, yemek konusunda özellikle. Çünkü Suriyelilerin sayısı az olmadığı için, Suriyeli göçmenler geldikleri neredeyse her şehirde bir küçük Suriye şehri kurmuş gibiler. O yüzden kendileriyle birlikte kültürlerini, yemeklerin, adetlerini de bir şekilde getirdiler. O yüzden bu konuda çok fazla sorun yaşamadım.

Bu bölümde daha evvel verdiğim diğer örnekleri de düşünersek, hafta sonları veya özel günlerde Suriye restoranlarına gelme, sosyalleşme veya ikamet mekânı olarak Fatih’i tercih etme sebeplerinin en başında zaten buradaki gelişmiş gıda tedarik zinciri, Suriyeli nüfusun ve kafe-restoranların çokluğu en başta geliyor. Hatta sadece kafe-restoran değil, diğer Suriyeli esnafın da burada kolayca erişilebilir olması, Fatih’i Suriyeli göçmenlerin kendilerini ait hissedebildikleri bir mekân olarak yeniden inşa ediyor.

6.2.1. Aidiyet ve ev algısında Fatih'teki gastro-akışın işlevleri

Araştırmamın göç-yemek-aidiyet temelli analizlerinde, Suriyeli göçmenlerin ev/anavatan algısını şekillendirmesi açısından Fatih'teki Suriyeli gastro-akışlar büyük önem teşkil ediyor. Bir önceki bölümde Suriyeli göçmenlerin yemek kültürü, gündelik hayat pratikleri ve yeme-içme alışkanlıkları bağlamında bireysel aidiyet algılarından bahsetmeye çalıştım. Bu alt bölümde ise, Fatih'teki Suriyeli kafe-restoranların “ev” algısı açısından Suriyeli göçmenler için sosyo-kültürel olarak hangi anlamı taşıdığını daha genel bir çerçeve içerisinde ele almaya çalışacağım. Zira “ev” nosyonu, savaş neticesinde evini ve yurdunu kaybetmiş, bir anlamda yersiz yurtsuzlaşmış, Suriyeli mülteciler için ayrı bir değer taşıyor. Fatih'teki bir restoranda humustan bir kaşık tadınca, cami avlusunda ailecek künefe yiyince veya Malta Çarşısı'ndaki sahlepten bir yudum içince “kendini evinde gibi hissetmek”, bir anlamda Suriyeli göçmenler için eşi benzeri olmayan soyut bir geri dönüş veya tersine göç deneyimi yaşıyor. Bir başka deyişle, özellikle Fatih Camii ve Malta Çarşısı başta olmak üzere, Fatih'teki Suriyeli gastro-akış düzlemine girip çıkmak, İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenler için bir anavatan deneyimi ya da anavatan simülasyonu işlevi üstlenmiş de diyebiliriz.

Ailecek dışarda yemek yeme ve sosyalleşme işlevine ek olarak, Suriye yemekleri satan kafe-restoranlar özellikle genç ve bekar Suriyeli erkekler için bir ev olarak işlev görüyor. Ailesini kaybedip veya Suriye'de bırakıp zorunlu askerlikten kaçarak Türkiye'ye gelen genç ve bekar erkekler, çoğunlukla kalabalık evlerde birlikte yaşayıp uzun saatler düşük ücretli işlerde yoğun bir çalışma temposunda hayatlarını devam ettiriyorlar. Bu sebeple, annelerinden uzakta olan Suriyeli genç bekar erkekler, imkanlar el verdiği ölçüde ev yemeği pişiren lokantalara gitmeyi tercih ediyor. Akşemsettin caddesinde bir dönerci işleten G42, kendisi evli olduğu için Suriye yemeklerini ve ev yemekleri yiyebildiğini ama burada yaşayan pek çok gencin bundan mahrum olduğundan bahsediyor. Bu gençler arasında aynı lokantada dönerci ustası olarak çalışan 20li yaşlardaki G43 de var:

G42: Şimdi bu mekânların özellikle Suriyeli gençler açısından iş yoğunluğundan dolayı vesaire, bunlar genelde de bekar gençler, yurt gibi evlerde beraber kalıyorlar. Bunlar açısından hem gidip biraz rahatlamak, dışarı çıkmak, bir şekilde dinlenmek gibi oluyor buralarda buluşmak. Hem de birbirleriyle görüşmüş oluyorlar. Aynı zamanda bekar olan bu gençler yemek yapmakta zorlandığı için birçok yemeği kendi başlarına evde yapamayacakları için buralara gelip burada yiyorlar. Şu anda burada ev yemeği yapan Suriyeli yerler de var, doğu yemekleri yapan restoranlar. Oralardan

gidip ev yemeği de alabiliyorlar. Bu gençlerin yanında artık anneleri yok, bunlara bu lokantalar sayesinde ulaşıyorlar. [...]

Z: Peki bu lokantalarda hangi yemekler en fazla satılıyor mesela? Ev yemeğinde popüler olanlar hangileri?⁸⁸

G42: Sulu yemek yani, muluhiyye, bamya, sarma, dolma var.

Hatta ev yemeği satan bu lokanta ve restoranların bazıları, belirli yemekleri kendi şeflerine değil Suriyeli ev hanımlarına yaptırıp kendi restoranlarında satmak gibi bir yöntem geliştirmiş. Restoranların anlaştığı ev hanımları, sarma (yalancı), dolma, kibbeh, kibbeh lebeniye, şiş barak gibi yoğun emek gerektiren ve ev yapımı olmasına özen gösterilen Suriye yemeklerini kendi evlerinde hazırlayıp belirli gün ve miktarlarda bu restoranlara satıyor. Bu sayede, hem işletmeler/müşteriler taze ve “orijinal” Suriye lezzetlerine erişiyor, hem de Suriyeli ev hanımları kendi emeklerine artı değer katıyor. Yaklaşık 10 yıldır Fatih’te bir lokanta işleten G19, ev hanımlarının kendilerine gelerek böyle bir talep ilettiğini, onların da malzemeleri temin edip birkaç deneme yapmanın ardından bu işe başladıklarını anlatarak sözlerine devam ediyor: “Bazı yemekler ne kadar iyi olursa olsun evde yapılmış gibi olmuyor, aynı tadı vermiyor. Ve bu yemekler emek isteyen hazırlanması zor yemekler. Şeflerin burada o kadar vakti olmuyor her zaman.”

Burada bir noktanın altını ayrıca çizmek gerekir: Ev yemeği sunan lokanta ve restoranlar yalnızca “genç ve bekar erkekler” için değil, Suriye usulü ev yemeği yemek isteyen herkes için bir buluşma noktası ve “ev” hissini yaşatan bir mekân olarak işlev görmektedir. Örneğın, bir Ramazan akşamı iftar yemeği için Akşemşettin’deki Suriye restoranında kalabalık bir arkadaş grubu bir araya geliyor. Biz de ailecek yan masada iftarı beklerken bu kalabalık sofrada hemen yanıma denk gelen bir Suriyeli genç kız ile sohbet etmeye başlıyoruz (G78 – 26 yaş). 10 yıl önce Halep’ten İstanbul’a göç ederek burada üniversite eğitimini tamamlayan genç kız ile Ramazan gelenekleri ve mutfak adetleri üzerine sohbet ettiğimiz esnada kendisi şunları aktarıyor:

Tabii, mesela yani bütün aile toplanır. Sürekli birbirlerini evlere davet eder veya dışarda buluşurlar. Mesela biz bugün arkadaşlarla buluştuk. Evlere de gidilebilir. Ama şimdi biraz değışiklik oldu neden çünkü biliyorsunuz hepsi göçmek zorunda kalmış. Kimisi ailesi burada ya da Suriye’de ya da Avrupa’da ya da başka bir yerde. Mesela benim ailem çok farklı ülkelere taşınmış. Kolay değıl

⁸⁸ Görüşmecı Fatih’te ev yemeği satan lokantaların isimlerini sayarak örnekler verdi, ancak mekânların izni olmaması sebebiyle isimleri paylaşmıyorum.

yani. O yüzden daha çok aileden ziyade arkadaşlar toplanıyor. Kimisi ailesi var birbirlerini davet ediyor çünkü aile ortamını hissetmek için arkadaşlar birbirini davet ediyor. Ve bu restoranların olması bu Suriyeli gençler için çok iyi oldu çünkü çoğu ailesiz olduğu için aile ortamını soluyor. En azından ev yemeğini sağlıyor. Yani fast food değil. Bu yemekler Suriye’de o kadar çok yaygın değildi çünkü herkesin evinde ailesi bu yemekleri yapıyordu ama burada artık öyle değil. Evde yapılamıyor. O yüzden bu restoranlar önemli.

G78’in de altını çizdiği üzere, Suriye usulü ev yemeği sunan restoranların sayısı göç edildikten sonra artmış. Suriye kültüründe dışarda yemek yeme kültürünün İstanbul’daki kadar yaygın olmadığı hatta bazı bölgelerde/ailelerde dışarda ev yemeği yemenin veya kadınların yalnız başına restorana gitmesinin “ayıp” karşılandığı hatırlanacak olursa, İstanbul’daki yeni göç kültüründe lokanta ve kafe-restoranların lokomotif olduğu kültürel dönüşümün boyutları daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla Fatih’teki gastro-akış uzamı hem yeni bir kültürel yapılanma hem de eski kültürel yapıların korunması arasında bir geçiş kültürünü bünyesinde barındırmaktadır.

Bununla birlikte, Fatih’teki gastro-akışı oluşturan unsurlar arasında ev yemeği satan restoran ve lokantaların sayısı son derece az. Daha evvel de bahsettiğim üzere, mekân çeşitliliğinde çoğunluk döner, kebab, falafel ve tatlıcılara ait. Bu durumun sebebini araştırdığımda, Suriye’nin mutfak kültürüne özgü bir başka özellik ile karşılaştım. Suriye mutfak kültüründe ev yemeği, adı üstünde evde pişirilmesi gereken ve ev hanımlarının yani annelerin hâkimiyet alanında görülen bir mutfak pratiği.

Dışarda yemek yenileceği zaman da kadınların tek başına bir restoran veya lokantaya gitmesi hoş karşılanmayabiliyor. Fatih’teki Suriye restoranlarının birçoğunda artık günümüzde İstanbul’da pek rastlamadığımız “aile salonu” geleneği halen devam ediyor. Aile salonunda tahmin edileceği üzere sadece evli ve çocuklu aile grupları değil, tek başına veya kadın kadına dışarda yemek isteyen müşteriler de ağırlanıyor. Kadınların restorana gitmesine yönelik sosyal algılara örnek olarak Halep’te doğup büyüyen G23, Suriye’de kendi yaşadığı şehirde genel kabul gören tutumu şöyle anlatıyor:

Benim yaşadığım şehirde kadınların restorana gitmesi bir kültürümüz yok. Neden? Çünkü bizim şehrimizde bütün kadınlar yemek pişirebiliyor. Ve bir adamın evinde yemek temin edememesi ayıp görülür. Yani eğer evinde yemek pişmiyor, eve gıda getiremiyorsa bu ayıp. Peki restoranlar var mı, evet var, ama bunlar erkekler için. Çünkü kadınlar zaten en güzel ve lezzetli yemekleri evde

pişiriyor. Döner mesela bizim için dışarda yediğimiz bir fast food gibi. Buradaki çiğ köfte gibi yani. Ama gerçek yemek sarma, dolma, kibbeh vs.

Burada aile içi roller ve toplumsal cinsiyet normlarının mutfak kültürü, sosyal yaşam ve gündelik hayat pratikleri üzerindeki etkilerini daha yakından görebiliyoruz. Kadının tek başına dışarda yemek yemesi hem kadın açısından hem de erkek açısından farklı açılardan “ayıp” sayılıyor ve bu kültürel kabuller göç sonrası hayatta da etkisini büyük ölçüde devam ettiriyor. Yine burada altını çizmemiz gereken husus şu; bu tür toplumsal cinsiyet normları ve mutfak kültürünü belirleyen sosyal roller Suriye’nin her yerinde ve herkes için geçerli değil. Diğer bir ifadeyle, homojen bir kültürel değerler bütününden bahsetmiyoruz. Göç öncesi Suriye’inde de farklı yaşam tarzları ve normlar var olmakla birlikte burada bahsedilen durumun ağırlıklı olarak tecrübe edilen genel deneyimlere işaret ettiğini söylemek yeterli olacaktır diye düşünüyorum. Bununla birlikte, göç sonrasında bu normlarda ve kültürel pratiklerde belirli dönüşümler yaşandığını öğreniyoruz. 7 yıldır Malta Çarşısı’nda bir Suriye pastanesinde fırıncı olarak çalışan 37 yaşındaki G13 (erkek)’e göre, Fatih’teki restoranların hep döner, ızgara, kebab ağırlıklı olmasının sebebi Suriye’deki toplumsal cinsiyet algıları, aile içi roller ve kültürel yaşantı ile yakından ilişkili:

Sulu yemek vs bizde yok çünkü kadınlar evde her şeyi yapıyor zaten. Suriye’de kadınlar çalışmıyor ama burada çalışmaya başladılar. Artık hayat şartları yüzünden bazı şeyler değişiyor. Bizde dışarda yemek kebab döner vs yenilir, ya da işte böyle tatlı künefe.

G13’ün bahsettiği hayat şartlarındaki değişim, kadınların göç ettikten sonra çalışma hayatına katılması ile gerçekleşiyor. Bu kadınlardan bazıları eşlerini kaybettikleri ve çocuklarını tek başlarına büyütmek zorunda kaldıkları için zorunlu olarak işgücüne katılsa da bazılarının göre buradaki şartlar kadınların toplumsal hayata ve işgücüne katılımı konusunda Suriye’ye nazaran daha esnek olduğu için kendi istekleri ile iş hayatına atılmayı tercih ediyor. Sadece işgücüne katılım değil, eğitim ve sosyalleşme açısından da Türkiye’deki hayatın Suriye’dekine göre kadınlara daha fazla özgür alan açtığı düşüncesini savunan göçmenler mevcut. Kadınlarla görüştüğümüzde bu durum olumlu olarak değerlendiriliyor, fakat erkeklerle yaptığımız görüşmelerde bu değişimin mecburi ancak olumsuz olduğu fikri ağır basıyor. Özellikle dini değerlere ve İslami yaşantıya önem veren göçmenler açısından göçün dini değerlerde ve yaşam biçiminde olumsuz etkisi olduğuna inananlar ve bu durumu eleştirenler bulunuyor.

Göç mutfağında anavatan ve aidiyet arasındaki ilişkiye geri dönersek, Suriyeli göçmenlerdeki ev algısının Fatih'teki gastro-akış inşasına yansımalarını mekânların iç-dış dekorlarında; kıyafet, müzik gibi diğer kültürel unsurlarda; ve mekânlara verilen isimlerde de görebiliriz. Öncelikle kafe-restoranların ismine baktığımızda, ev çağrışımlarına çok sık rastlıyoruz. Örneğin Arapça ev anlamına gelen “beyt” kelimesinin geçtiği restoranlar çok fazla (Halep evi, Şam evi, izzet/şeref evi gibi). Buna ek olarak, mekân tasarımlarında geleneksel Suriye evinden motifler ön plana çıkıyor. Restoranın iç mekânının bir Suriye evi gibi dizayn edilmesi ile müşterilerin bir restorana değil sanki Suriye’de bir eve girmiş gibi hissetmesi hedefleniyor. Yusufpaşa’daki bir restoran müdürünün (G73) kendi ifadesiyle “Müşterilerimiz buraya gelince sanki Suriye’de bir eve girmiş gibi hissetsinler istiyoruz” amacıyla özellikle ev hissiyatı verecek koltuklar, duvar süsleri, duvar kağıtları, masa örtüleri, radyolar, tabak-çanak vs. çeşitli objeler kullanılabiliyor (bkz. Fotoğraf 3). Ev içini anımsatan dekorlara ek olarak, geniş avluları, büyük konakları veya dağ, şelale gibi dış ortamları imgeleyen ev dışı anavatan dekorlarıyla da sıkça karşılaşılıyor. (Fotoğraf 4-5) Şam usulü sakatat yemekleri satan bir restoranın iç dekorunda geniş avlulu büyük Suriye konaklarına benzer şekilde bir tasarım örneği görüyoruz. Bu restoranın iç mekânında masaların ortasında bulunan küçük süs havuzu, yine duvarlarda tercih edilen siyah-beyaz-sarı duvar boyası, ahşap kapı-pencere dekorları ile bir restoranda değil, adeta Şam’daki büyük bir konağın avlusunda misafir ediliyor müşteriler (Fotoğraf 6-7) Suriyeli kafelerin birçoğunda taş duvar görüntüsü veren duvar kağıtları, çiçek, ağaç süsleri, kayalar, şeleden akan sular, müzikler, masa örtüleri, duvarlarda asılı Suriye fotoğrafları gibi kültürel simgelerin de kullanımı sonucunda, iç mekânda olunmasına rağmen bir dış mekân hissi oluşuyor.

Müşterilerden bazıları, bu tür kafelerde oturduğu zaman bir kapalı mekânda değil sanki açık havada Suriye manzarası seyrediyor gibi hissettiğini dile getiriyor. Suriye’de insanların alışık olduğu ortamın, Fatih’teki gastro-akışta yeniden üretildiği yeme-içme mekânları ve yine bir anavatan simülasyonu etkisi ile karşılaşılıyor. Hukuk fakültesi eğitime savaş nedeniyle ara vermek zorunda kalarak bu mekânlardan birinde bir yıldır garsonluk yapan 22 yaşındaki G50, kafelerdeki dekorları şöyle yorumluyor: “Özellikle tarihi Şam’daki mekânlarda böyle bir iç dekor ve eski taşlar vs çok var. Örneğin, Bab Touma, Bab Sarouja, Bab Sharqi gibi yerler.”⁸⁹ Örneğin,

⁸⁹ G50’nin de bahsettiği üzere özellikle Şam’da meşhur olan ve tarihi eser olarak korunmuş yedi tane büyük kapı/geçit (bab) var. Bunlar Bab al-Faradis, Bab al-Faraj, Bab al-Jabiyah, Bab al-Saghir, Bab al-Salam, Bab Kisan, Bab Sharqi ve Bab Tuma.

Akşemsettin caddesindeki bir kafenin iç dizaynında değirmen, şelale ve geleneksel Suriye evinin dış mekân unsurlarının ön planda olduğu özel bir dekor çalışılmış (Fotoğraf 8-9). Arka plandaki siyah-beyaz-sarı taş duvar dekoru, şelale, ev kapıları ve pencereler, değirmenler, fotoğraflarla donatılmış mekânda kendinizi bir Suriye mahallesinde ve geniş bir avluda oturur gibi hissediyorsunuz. Közde kahve pişiriliyor ve bakır cezve ile masanıza gelip masada fincana dökülerek masada servis ediliyor. Suriye kafe-restoranlarının büyük kısmında servis ve sunumda şıklığa ayrıca önem verildiğini de not düşmek isterim. Bu kafede masa-sandalye dekorunda modern renk ve desenler tercih edilmesi “otantik” veya “geleneksel” Suriye evi/mahallesi algısında bir kırılmaya da neden oluyor. Fakat Yusufpaşa’daki bir başka kafeye girdiğimizde, yine benzer şekilde ahşap ev kapı-pencereleri, taş-duvar imajı, şelale efekti, ağaçlar, bitkiler, fotoğraflar vb bir dizi semiyolojik unsurun bir araya gelmesine ek olarak masa-sandalyelerin sedir biçiminde olması, örtülerin de geleneksel motiflerle kaplanması gibi dekoratif detaylar görüyoruz. Bu tür kafe-restoranlarda tam anlamıyla bir otantisite kaygısı güdüldüğünü daha rahatlıkla söyleyebiliriz. İç ve dış dekorda birtakım fotoğraf, kabartma, objeler, müzikler gibi ince detaylarla Suriye kültürüne atıfta bulunmak ile tüm iç-dış dekoru neredeyse göz yoracak derecede “geleneksel/yöresel” veya “otantik” dekoratif unsurlarla kaplamak arasında ciddi farklar olduğunu belirtmemiz gerekir. Bir yanda aidiyet duygusu beslediği bir kültüre ve anavatana dair bağlılığını simgelemek varken; diğer yanda çoğunlukla uluslararası turistleri hedef kitlesi olarak benimseyen kafe-restoranların Suriye kültürüne ait unsurları kullanarak bir nevi otantisite pazarlamasına yönelik stratejiler üretmesi bulunuyor.

Bu alanda, göçmen mutfaklarının “egzotik” birer metaya dönüşmesi fikrinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Buradaki yaygın amaç, yemek mekânlarını “geleneksel” olarak kodlanan bazı biçimlerde yeniden düzenleyerek müşterilerde “orijinal bir deneyim” algısı yaratmaktır. İstanbul’daki Suriyeli kafe-restoranlarda kullanılan folklorik desenli masa örtüleri, sedir biçiminde tasarlanan oturma düzeni, normalde artık giyilmeyen yöresel Suriye kıyafetleri ile müşterilerin karşılanması (bkz. Fotoğraf 11, 12, 15) mırna kahvesi ikram edilmesi, iç-dış dekorlarda geleneksel motiflerin kullanılması gibi kültürel unsurlarla müşterilere “otantik Suriye kültürü” ve “Suriye’ye gitmiş gibi olmak” deneyimi vaat edilmektedir. Yusufpaşa’daki bir kuruyemişçiye (G58), çalışmanız bu geleneksel Suriye kıyafetini neden giyiyor diye sorduğumda; “Reklam amaçlı, özellikle turistler daha çok gelsin diye, çünkü video-fotoğraf falan çekiyorlar, sosyal medyaya koyuyorlar falan, reklam oluyor yani. Hem de işte onlara çok değişik, ilginç geliyor” cevabını

vermişti. Bu yaklaşımda, Chhabra vd. (2013) tarafından ABD’deki Hint restoranlar bağlamında kullanılan *theoplicity* kavramındakine benzer biçimde otantiklik eksenli pratiklerin ve mekânsal deneyimlerin hem müşteriler hem işletmeciler arasında bir uzlaşısı ile ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Bir yandan işletme kendisine reklam ve pazarlama imkânı sağlarken, diğer yandan müşteriler bu mekânlarda kendi gerçekliklerinin dışında “mutlu” anlar tecrübe ediyor. Buna benzer biçimde, Malta Çarşısı’nda veya Yusufpaşa’daki bazı restoranların hem gerçek mekânda hem de sosyal medya mecralarında kadim sözlü kültür geleneğindeki “meddah” karakterlerinin karikatürize edildiğini ve bu “meddah”ların restorandaki yemekleri birer hikâye anlatıcısı gibi tanıtma amaçlı kullanıldığı örneklerle de rastlıyoruz (bkz. Fotoğraf 16).

Akşemsettin caddesindeki en meşhur falafelcilerden biri olan restoranda, işletme sahibi G2, iç dekoru “Suriye ruhunu yansıtmak” amacıyla özel olarak tasarladığını anlatıyor. Akdeniz taşı ve Suriye renklerinin kullanıldığı bu mekânda renkli camlar, geleneksel motifler dikkat çekiyor (Fotoğraf 10). Çalışanların giydiği kıyafetlerin de bu ruha uygun biçimde özel tasarlandığı ve içerde Suriye müziklerinin çalındığı restoranda sadece Suriye yemeğini değil Suriye kültürünü de tanıyabileceğiniz bir ortam oluşturulmuş.⁹⁰ Ayrıca, birçok mekânda geleneksel Suriye kıyafetleri giyen karşılama görevlileri sizlere mırza kahvesi ikram ederek içeri davet ediyor (bkz. Fotoğraf 11-12). İşletme sahipleri bunun özellikle turistler tarafından büyük ilgiyle karşılandığının altını çiziyor.

Pazarlama stratejisi olarak sadece Suriyeli, Arap veya yabancı turistlere değil Türk müşterilere de hitap etmeyi amaçlayan bazı mekânların Türkçede de ortak olan mekân isimlerini seçmesi ve genelde Osmanlı kültüründeki ortak kültürel değerlere gönderme yapacak isimler/dekorlar kullanması da söz konusu.⁹¹ Örneğin fotoğraf 13’te gördüğümüz mekânın ismi ve tabelasında kullanılan fesli takım elbiseli ince bıyıklı erkek adam simgesi, bir “Türk Efendisi” ya da bizim bildiğimiz şekliyle İstanbul beyefendisini sembolize eden ve Suriye’de çok meşhur olan bir dizideki (Bab al-ahara) Türk efendi karakterinden esinlenerek ortaya çıkmış. Kendisi de Halepli

⁹⁰ Bu tür mekânsal düzenlemelerde “otantisite” ve mutfak kültürleri tartışmaları da gündeme gelebilir. Bu tez kapsamında detaylı bir tartışmaya girmedim fakat bir sonraki araştırmaların konusu olarak değerlendirilebilir.

⁹¹ 18 Haziran 2022 itibarıyla, Göç İdaresi’nin düzenlediği kanun gereği tabelalarda Türkçe kullanımını zorunlu kılan düzenleme getirildi. Bu karara göre, “yabancı dilde ifadenin yer aldığı tabelalarda yabancı dildeki ifadeler Türkçe ifadelerin %25’ini geçmeyecek büyüklükte puntolarla yazılması gerekmektedir.” (<https://www.goc.gov.tr/tabela-denetimlerine-iliskin-basin-duyurusu#:~:text=Bu%20kapsamda%2C%20yabanc%C4%B1%20dilde%20ifadenin,ge%C3%A7meyecek%20b%C3%BCy%C3%BCkl%C3%BCkte%20puntolarla%20yaz%C4%B1lmas%C4%B1%20gerekmektedir>)

olan Suriyeli tercümanımın ifadesine göre, geleneksel kıyafetli karşılama görevlisinin imajı da bu dizideki karakterlere benziyor. Benzer şekilde fesli Türk beyefendisi imgesini kullanan bir tatlıcı ve Suriye lokantası da Fatih'te bulunuyor (mekânın Arapça ismi kelime anlamıyla fes demek ve tabelalarda da fesli adam imgesi mevcut).⁹²

Ev imgesine ek olarak anavatan unsurları da iç ve dış dekorlarda dikkat çekiyor. Örneğin, Şam yemekleri satan restoranların birçoğunda Emevi Camii görselleri yer alırken, Halep yemekleri satan restoranlarda Halep Kalesinin görsellerine rastlıyoruz. Şamlı bir tatlıcının müdürüne (G22) dekor fikri kime ait ve mekânı nasıl tasarladınız diye sorduğumuzda şunları anlattı (Fotoğraf 14):

Tasarım fikri buranın sahibine ait. Patron böyle bir atmosfer oluşturmak istedi; Arap tarzı fakat Suriye dokunuşları var. İçerde duvarda mesela Emevi Camii'nin kabartmasını görebilirsiniz. Emevi Camii, Şam'ın ve bizim mekânımızın sembolü. Aynı zamanda, Türk müşteriler buraya geldiklerinde kendilerini yabancı hissetmemeleri de lazım. O yüzden evet dekorda Suriye stili var ama fazla abartılı değil. Böylece Türk müşteriler buraya geldiklerinde normalde görmeye alıştıklarından tamamen farklı bir manzara ile karşılaşmayacak.

Bu açıklama, hem Suriye ve Şam'a duyulan aidiyetin hem de göç edilen mekâna ve kültüre duyulan aidiyetin iç içe geçtiğine dair kayda değer bir örnek. Aynı zamanda, yeni göç kültüründe uyum sağlamaya yönelik bir girişimin parçası. Bununla birlikte, bazı mekânların pazarlama stratejisinde semtlere ve ülkelere göre tasarımlarını adapte ettikleri örnekler de var. Sözgelimi yine aynı tatlıcı, Fatih'te (merkez şube) müdürün kendi ifadesiyle daha geleneksel bir tasarım seçtiklerini, fakat Başakşehir şubesinde ve Avrupa şubelerinde daha modern bir tasarıma yöneldiklerini söylüyor:

Mesela Başakşehir'deki şubemizin dizaynı biraz daha modern, burası [Fatih] biraz daha klasik, geleneksel. Mekânın özellikleri ile şekilleniyor. Fatih'te daha fazla ortak kullanım alanı var, yani burada biraz daha geleneksel bir tasarıma gittik [Köşe koltuklar, şark köşesi tarzı, folklorik desenli döşemeler vs]. Fakat Başakşehir'de deri dizaynlar kullandık çünkü bu şekilde daha modern. Mekâna göre değişiyor yani. Eğer yeni bir ülkedeyseniz -mesela Avrupa- o ülkeyle uyum içinde olmalıyız. Yani birisi bu mekâna girdiğinde evet burası bir Suriye mekânı diyecek, bunu belli

⁹² Mekânların tercih ettiği isimler üzerine de ayrı bir inceleme yapılabilir. Markalaşma stratejisi, hedef kitle, gastro-turizm, entegrasyon gibi farklı açılardan kullanılan kafe-restoran isimlerinin semiyolojik analizine bir başka çalışmada daha detaylı değinilebilir.

edeceğiz ama abartmadan. Ama bir yandan kendimizi de temsil edeceğiz, ışıklar olabilir, dekorasyon olabilir, müzikler ya da her şey olabilir. Kendi kültürünü abartılı olmadan temsil edebilmek.

Özetle, Fatih'teki gastro-akışlar, evini ve anavatanını kaybeden Suriyeli göçmenler için yeniden bir ev inşa edebilecekleri, kendilerini evinde hissedebilecekleri bir ortam sunuyor. Özellikle genç bekar erkekler ev yemeği sunan lokantalarda anne ve anavatan olan özlemini giderirken, ailecek Fatih'teki bir restorana yemek yemeye gelen göçmenler kısa süreliğine de olsa Suriye'ye geri dönmüş gibi hissedebiliyor. Bir yandan da Türkiye'deki hayata uyum sağlamaya çalışarak yeni bir göç kültüründe yeni evler inşa etmenin bilinciyle aidiyet duygularını yeniden şekillendiriyorlar. Buna ek olarak, mekân isimlerinde ve dekorasyonda "ev" olgusunun sürekli vurgulanması ile bir göçmen gastro-akışta yemek ve ev/anavatan arasındaki güçlü bağın nasıl üretildiğine şahit oluyoruz. İç dış dekorlarda kullanılan anavatan unsurları, kumaşlar, müzikler, duvar desenleri, kapı-pencere, şelale, havuz gibi tasarımlar, tarihi-kültürel fotoğraflar, kıyafetler gibi pek çok semiyolojik öğenin kullanımı sayesinde, Suriyeli kafe-restoranlar müşterilerine "evde olma hissi/ deneyimi" vaat eden kilit mekânlara dönüşüyor.

6.3. Göçmen gastro-akış inşasında cemaat ve birlikte yaşam algısı

Bu bölümde Fatih'teki Suriyeli gastro-akış inşasında öne çıkan birbiriyle ilişkili iki temel kavramı ele alacağım: cemaat ve birlikte yaşam algısı. Cemaat algısı ile ilgili kısımda, Suriyeli göçmenlerin kendi network zincirleri bağlamında sürdürdükleri veya yeniden inşa ettikleri sosyal, kültüre ve sosyo-ekonomik ağlara değineceğim. Bu sosyal ağların özellikle Fatih'teki gastro-akış ve göçmen mutfak kültürü açısından hangi işlevler edindiğine dair örnekler sunacağım. Birlikte yaşam algısı kapsamında ise, Suriyeli göçmenlerin Türk toplumu ile ilişkilerine odaklanarak, Fatih'teki kafe-restoranların karşılıklı etkileşim, sosyo-kültürel entegrasyon ve toplumsal bütünleşme açısından hangi anlamlar taşıdığından bahsedeceğim. Devamında ise 2011'de başlayan Suriye göç hareketinden bugüne geldiğimiz noktada, toplumsal kabul ve uyum (ya da toplumsal bütünleşme) hususunda, göç-yemek ilişkisine de temas edecek şekilde genel bir değerlendirme sunacağım.

6.3.1. Fatih'teki Suriyeli göçmenler arası sosyal ve sosyo-ekonomik ağlar

Türkiye'ye göç eden Suriyeli grupların büyük çoğunluğu, geçici barınma merkezlerinde kalmak yerine daha iyi yaşam koşullarına erişebilmek amacıyla -neredeyse tamamen kendi beşeri, sosyal ve finansal sermayelerine güvenerek- İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere göç etti. Nisan 2023⁹³ itibarıyla Türkiye'de geçici koruma altında kayıtlı olan 3.411.029 Suriyeli nüfus içinde yalnızca 62.815 kişi geçici barınma merkezinde bulunuyor. Geri kalan nüfus ise farklı şehirlere dağılmış durumda. En yüksek Suriyeli nüfusun olduğu şehir ise 531.098 kişi ile İstanbul. Suriyeli mültecilerin hukuki belirsizliği ise halen devam ediyor.⁹⁴

Suriye'deki savaş koşullarının henüz tam anlamıyla sona ermemesi sebebiyle geri dönüş ihtimali birçok Suriyeli için henüz mümkün görünmüyor (Erdoğan & Çorabatır, 2019; Hall, 2018). Türkiye'deki geçici koruma statüsü devam ederken burada iş kuran, ailesiyle birlikte yerleşen, çocuklarına burada eğitim aldırın, vatandaşlık alma beklentisi yüksek olan Suriyeli mültecilerin oranı oldukça yüksek. Ülkedeki bu tür belirsizlikler ve güvencesizlik koşullarında Fatih'te açılan kafe-restoranlar, Suriyeli göçmenlerin bir araya gelmesine vesilen olan yeni dayanışma ve sosyalleşme ağının önemli bir parçası. Bu gıda işletmeleri ve göçmen ağları etrafında inşa edilen gastro-akış düzlemi, bir anlamda yeni mücadele ve müzakere alanları olarak Suriyeli göçmenlerin büyük kentsel merkezlerde kendilerine yeni bir alan açma çabasının da somut göstergesi olarak öne çıkmakta.

Fatih'teki gastro-akışın inşasında Suriyeliler için etkin sosyal ve sosyo-ekonomik ağlara baktığımızda öncelikle iki ayrımdan bahsetmek gerekir: göç öncesi ve göç sonrası ağlar. Göç öncesi sosyal ağlar aile, akrabalık, arkadaşlık ve iş ilişkilerini kapsar. Bu ağların en önemli iki işlevi göç etme kararına ve sürece ilişkin güncel bilgi akışı sağlamak; göç ettikten sonra da yasal işlemler, barınma, istihdam, dayanışma gibi alanlarda destek sağlamaktır. Örneğin, araştırma kapsamında görüştüğüm Fatih'te restoran açma niyetiyle göç eden işletme sahiplerinden bazıları, kendileriyle birlikte şeflerini de getirmiş. Örneğin Haseki'deki bir balık restoranı veya Akşemsettin caddesindeki bir Şam restoranı, şeflerini kaybetmemek için özel bir çaba harcadığını anlatıyor. Bir diğer örnekte, Suudi Arabistan'daki Suriyeli arkadaşının restoran açması için

⁹³ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Geçici Koruma İstatistikleri, 19.04.2023
<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

⁹⁴ Şartlı mültecilik statüsü, vatandaşlık, üçüncü ülkeye yerleştirme, gönüllü geri gönderme politikası gibi farklı tercihler üzerinde siyasi ve hukuki tartışmalar gündemdeki yerini koruyor.

bitişindeki kuyumcu dükkânı ile pazarlık yapan dönerci sahibi, buradaki iş ilişkilerinde Suriyeliler arası dayanışmanın çok önemli olduğunun altını çiziyor. Benzer şekilde, kafe-restoranlarda çalışan servis elemanlarına veya şeflere nasıl iş bulduklarını sorduğumuzda çalışanların büyük kısmı göç öncesi sahip oldukları sosyal ağlar neticesinde iş bulduğunu belirtiyor. Zaten bölgedeki restoranların çalışanlarının büyük çoğunluğu Suriyeli göçmenlerden oluşuyor. İşletme sahipleri için Suriyeli göçmenlere istihdam sağlamak ve onlara destek olmak buradaki kafe-restoranların birincil hedefi. Bu anlamda Suriyeli göçmenlerin oluşturduğu bir etnik ekonomi yapılanmasından da bahsetmek ayrıca mümkün. Üstelik dediğimiz gibi sadece iş değil, barınma ve sosyalleşme gibi alanlarda da arkadaşlık veya akrabalık ilişkileri oldukça belirleyici. Özellikle ailesini geride bırakıp göç eden genç bekar erkekler, bu ağlar vesilesiyle bir iş-ev bulup çoğunlukla birlikte hareket ediyor.

İşletme sahipleri açısından, ortaklık ilişkisi de yaygın bir sosyo-ekonomik ağ örneği. Göç ederken tek başına dükkân açacak kadar sermayesi olmayan veya sermayesi olsa bile piyasada kendini güvence altına almak isteyen Suriyeli göçmenler, İstanbul’da öncelikle ortak restoranlar açmayı tercih ediyor. Bu mekânlar birkaç yıl sonra bazen maddi anlaşmazlık sebebiyle bazen ise yüksek kâr elde ettikleri için yollarını ayırıp yeni şubeler açıyor. Bu noktada ise gastro-akış içinde göç sonrası ağların işlevlerine geliyoruz. Ortaklıkların bozulması sonucu açılan şubelere ek olarak, çalıştığı yerde belirli bir birikim elde ederek kendi dükkânını açmaya karar veren işçi göçmenler de mevcut. Yusufpaşa’da dokuz yıllık bir işletme sahibinden, Fatih merkezde üç farklı şubesi olan bir restoranın bu şekilde açıldığını öğreniyoruz. G19, “bende iş öğrenip sonra kendi yerini açanlar çok oldu” diyor. Burada göçmenler açısından yukarı yönlü bir sosyal hareketlilik imkânı da oluşuyor. Birçok yeni açılan restorana gidip açılış süreçlerini sorduğumuzda yine Fatih’teki diğer restoranlarla ortaklık geçmişlerine dair çeşitli hikayeler dinliyoruz. Hatta bu ortaklıkların dağılması sonucu sadece patronlar değil, çalışanlar, şube müdürleri ve şefler de mekân değiştiriyor. Göç sonrası sosyal ve sosyo-ekonomik ağlarda muhakkak bahsedilmesi gereken bir diğer konu: dernekleşme. Fatih’teki Suriyeli göçmenlere ait kafe-restoran sahipleri zaman içinde Ziyafet Derneği adında bir dernek çatısı altında bir araya gelmiş. Derneğin kuruluşu Suriye göçünden birkaç yıl sonrasına denk geliyor. Üyelerin çoğu Suriyeli ancak farklı etnisiteden (Filistin, Irak, Yemen, Mısır, Somali) işletmeler de var. Bu sebeple, yönetim kurulu üyeleri bu kuruluşu bir “Arap restoranlar derneği” olarak tanımlıyor. Ayrıca yeni üyelere açık bir oluşum. Mart 2022 itibarıyla 184 üyesi bulunan derneğin başkanı falafelci sahibi Filistinli bir iş adamı. Genelde aylık olarak bir

araya gelen derneğin yönetim kurulu üyeleri çoğunlukla Başakşehir’de toplanmayı tercih ediyor. Üyelerden biri olan G75, dernek faaliyetlerini ve ortak mesajlaşma grubunda öne çıkan konuları anlatıyor:

G75: Şimdi restoranlar sahibi için bir tane grup var, sadece restoran sahipleri. 184 kişi. Hepsi ya Suriyeli, ya Yemen, fark etmez. Sadece Suriyeli değil. Arap, genel olarak. [...] En fazla Mısır, Irak, Yemen, Suriye. Suriye en fazla tabi. Numara 1 Suriye, sonra diğerleri aynı gibi aşağı yukarı. En fazla Mısır Şirinevler’de var. Kim Mısırlı oraya götürüyor. Bazen Suriyeli en çok Başakşehir’e gidiyor ya da Fatih’e geliyor. Öyle yani. Bir tane bizde grup var, ne problem var herkes yazıyor, o grupta hep konuşuyoruz.

Z: Genelde hangi konuları konuşuyorsunuz?

G75: Genelde fiyatlar, işte şeker, yağ, ne kadar nereden alıyorsun, hangi marka alıyorsun? Bizde mesela eksik bir şey varsa bir şeye ihtiyacım varsa yazıyorum. Ya ürün ya da bir kişi mesela diyelim buzdolabı bozuldu, tamirci. Bende buzdolabı bozuldu kim tamirci biliyor, ya da satacağım mesela kim almak ister. Ya da bir adamın camcıya ihtiyacı var, kim memnun kaldığı birini söyler falan. Diğerleri yazıyor. Böyle. Mesela bir şef ya da garson ihtiyacım var diyenler de yazıyor.

Göçmenler arası dayanışma ve sivil toplum örgütlenmesine başarılı bir örnek teşkil eden bu dernek faaliyetlerine katılan, ancak restoranlar arası etkileşimin her zaman olumlu olmadığına altınız çizen birkaç dernek üyesi de bulunuyor. Örneğin, Fatih merkezde bir Şam restoranı sahibi G59’a göre:

Ara ara konuşuyoruz tabi bazen ama olmuyor yani yardımlaşma falan çünkü rekabet çok oluyor, kıskanma oluyor. Bu iş yapıyor, bu iş yapmıyor. Meşhur oldun, şikâyet fazla var falan. Konuşuyoruz tabi ama böyle dernek falan zor. Her yerde zaten bu sıkıntılar aynı. Kıskançlık, rekabet. Zaten son 4 yılda biz sosyal medya üzerine bayağı çalıştık.

Bu sebeple bazı restoran sahipleri derneğe üye olmayı tercih etmediklerini söylüyor. Zaten Fatih’teki her Suriyeli restoran bu derneğe üye değil. Kimi işletme sahibi için ise bu tür dernek faaliyetleri entegrasyon açısından olumsuz etkiye sahip. 2 yıldır Akdeniz caddesinde bir kafe-restoran işleten G32 için birincil hedef, Türk toplumu ve Türk piyasası ile entegre olmak. Bu nedenle tabela, menü, hesap pusulası gibi her türlü alanda Arapça yerine Türkçeyi önde tutan ve müşterilerin içeri girdiğinde burayı bir “Türk kafesi” sanmasından gurur duyduğunu dile getiren G32’ye göre “Arap toplumu olarak ayrı bir STK olması çok yanlış. Arap restoranları da mevcut

STK'lara entegre olmalı, Esnaflar Birliği gibi mesela". Örgütlü dayanışma ve dernekleşmeye ek olarak, Suriyeli kafe-restoranların ortaklıklar kurması veya birbirinden alışveriş yapması aracılığıyla sosyo-ekonomik ağlarını genişlettiklerini de ayrıca not düşmeliyiz. Başlangıçta sayıca çok az olsa da artık sadece Fatih'te değil, Başakşehir, Esenyurt gibi ilçelerde ve Türkiye'nin farklı illerinde Suriyeli göçmenler tarafından işletilen gıda fabrikaları, kasaplar, aktarlar, toptancılar gibi işletmelerin artmasıyla birlikte Suriyeli kafe-restoranlar malzeme tedarikinin çoğunu yine Suriyeli işletmelerden temin ediyor. Türk işletmelerin de dahil olduğu bu tedarik zincirinde hem yerel piyasayla sosyo-ekonomik entegrasyon hem de göçmenler arası sosyo-ekonomik ağların genişletilmesi aynı anda gerçekleşmiş oluyor.

Göçmenler arası dayanışma pratiklerinin bireysel izdüşümlerine daha detaylı bakarsak, Fatih'teki gastro-akış bağlamında sosyal ağların özellikle genç, bekar erkekler ve kadınlar açısından büyük etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Aslında sosyalleşme faaliyetleri kapsamında Fatih'teki yeme-içme mekânları herhangi bir demografik kriter fark etmeksizin çoğu Suriyeli göçmen için birer sosyalleşme, kültürel aidiyet hissinin sürdürülmesi ve mutfak kültürünün devamı gibi işlevler taşıyor.

Buna ek olarak, yemek ile ev/anavatan arasındaki ilişkiyi incelerken ev yemeğine ve anne yemeğine ulaşmanın özellikle genç, bekar erkek göçmenler için ne kadar önemli olduğundan bir önceki alt başlıkta bahsetmiştim. Bu noktada, sosyal ağların devreye girmesi ile yine aynı göçmen grubun anne yemeğine erişiminin sağlandığı alternatif yollar üretilmiş. Hırka-i Şerif'teki bir dönere muhasebe müdürlüğü yapan G42'den bu girişimin detaylarını öğreniyoruz:

G42: Şu anda birçok kadınlar da var, evden ev yemeği yapıyorlar. Dışarı yemeği değil de anne nefesi, anne eli istiyorsan gidip bu tür evlerde yapılan yemekleri de sipariş edebiliyorsun.

Z: Peki kadınlar restoranda çalışmıyor ya, nasıl ulaşılıyor bu hanımlara? Veya sipariş nereden alınıyor? Sosyal medya falan mı kullanılıyor?

G42: Facebook da olabilir ama genelde çevre ve arkadaşlar birbirinden duyuyor. Arkadaş arkadaşına söylüyor. Ya kendi annesi ya bir başkası diyor böyle böyle yemek yapıyor, güzelse bakıyor deniyorlar. Yavaş yavaş herkes yanaşiyor yani ona. Birbirlerinden duyarak öğreniyorlar.

Z: O zaman bu bahsettiğiniz kadınlar diğer restoranlara göre daha uygun satıyordur herhalde?

G42: Küçük bir miktar fark var sadece. Bu evlerden gelenler az bir miktar daha ucuz oluyor. Ama ev yemeklerinde restoranlar daha ticari çalıştıkları için onlar mesela kibbeye daha az et koyarlar, daha küçük olur boyutu. Ama evde yapılanlar mesela daha eti bol oluyor ve içinde ruh da var. Mesela ben onları yediğimde annemin yaptığı gibi hissediyorum. Aynı usulle aynı şekilde yapılmış ve miktar bakımından malzemesi da daha zengin.

Genç göçmenler için yemek-ev-aidiyet ilişkisinde Fatih'teki ev yemeği lokantalarının ne kadar önemli olduğundan bahsetmiştik. Ev yemeği lokantalarının ötesinde arkadaşlarının annelerinden taze yemek sipariş eden gençler, göçmenler arası güçlü sosyal ağların varlığı sayesinde kendilerini evde hissetmenin bir yöntemini bulmuşlar. Bu şekilde bir yemek alışverişi, sadece genç erkekleri değil kadınları da güçlendiren bir pratik, zira evde yemek yapıp satan Suriyeli göçmen kadınların emeği sayesinde ev ekonomisine de katkı sağlanmış oluyor. Hatta bu kadınlardan bazılarının hazırladığı yemekler, Fatih'teki Suriyeli restoranlar tarafından da satın alınıyor. Çoğunlukla zor, emek isteyen ve ev yapımı olmasına özen gösterilen kibbeh, sarma (yalancı), dolma gibi yemekler bu alanda çok rağbet görüyor. İhtiyaç durumunda gündelik işçi olarak restoranlarda çalışan göçmen kadınlar da mevcut. Yusufpaşa'da lokanta işleten G16'nın mekânını örnek verebiliriz:

Z: Sarma burada yapılıyor yani. Ben dışardan geldi sandım. Dediniz ya bunları dışardan kadınlara yaptırıyoruz diye.

G16: İkisi de oluyor. Bir Suriyeli kadın çalışanın var mesela, buraya geliyor, mumbar ve sarma hazırlayıp gidiyor. O bugün yok. Ya da bazen ev hanımlarına veriyorum malzemeleri, onlar evde hazırlayıp bana getiriyorlar.

Z: Yani burada çalışmıyor bu kadınlar değil mi?

G16: Yok onlar ev hanımı. Yani dışarda çalışmak istemiyor, o yüzden evde yapıyor. Ev yapımı lezzetler. Biz bu hanımlara malzemeleri veriyoruz, diyelim ki pirinç, yaprak, et vs hepsi. Evde sarıyorlar, biz de gidip evlerinden teslim alıyoruz. Evden çıkmıyor kadınlar ama evde birilerinin de çalışmaya ihtiyacı var. O yüzden biz böyle yapıyoruz. Tarifi de önceden veriyoruz. Şu kadar pirinç koyacaksın, boyutu şu kadar olmalı, ne kadar et koyacak falan. Her şeyi söylüyoruz. Sonra tadına bakıyoruz önce. Eğer tamam dersek o şekilde devam ediyor.

Buna benzer örneklerle, sadece Fatih'teki Suriyeli göçmen kadınlarda değil, diğer göçmen gruplarda da rastlıyoruz. Örneğin, Kanada'da Hint-Goalı kadınlar (D'Sylvia & Beagan, 2011) veya İtalya'daki Senegalli "les informales" (Gasparetti, 2012) adlı göçmen kadınlar, yemek yapıp

satarak kendilerine bir ekonomik gelir ve özgüven kapısı aralamışlardır. Kadınlık ve annelik üzerine yüklenen “doyurma” veya “besleme” misyonu gereği toplumsallaşma sürecinde edindikleri birikimi bir kazanca dönüştürmeyi başarmışlardır. Tıpkı bu örneklerdeki gibi, İstanbul’daki Suriyeli göçmen kadınlar da sahip oldukları aşçılık sermayesini (*culinary capital*) kullanarak kendilerine yeni sosyal-ekonomik kazanç ve güç alanları inşa etmişlerdir.

Şimdiye kadar bahsettiğimiz örneklerde sosyal ve sosyo-ekonomik ağların göçmenler açısından faydaları ve olumlu işlevleri ön planda idi. Fakat bu sosyal ağların her zaman olumlu etkisi olmadığını belirtmemiz gerekir. Dernekleşme bağlamında bahsi geçen rekabet unsuru ve göç öncesi ya da sonrasında mevcut olan bazı husumetler, sosyal ağların olumsuz etkilerinde öne çıkıyor. Örneğin, beş yıldır Malta Çarşısı’nda künefecisi işleten 29 yaşındaki G64’ün beyanına göre, yine Malta Çarşısı’nda künefecisi-tatlıcı işleten G25 arasındaki akrabalığa dayalı bir husumet sebebiyle G64’ün işleri olumsuz etkilenirken G25 haksız rekabet girişimiyle işini büyüterek yeni şubeler açmış. G25 ile 2019 yılındaki ilk mülakatımdan sonra 2022’nin Ramazan ayında Malta Çarşısı’na yeniden gittiğimde dükkanlarını büyüterek yeni şube açtıklarını görmüştüm. Çarşıdaki iki ayrı küçük şubeyi kapatıp yine aynı sokakta bu defa daha büyük, geniş, çeşitli ürünleri olan ve daha dikkat gösterişli bir tasarımla yeni şube açmışlardı. Bu marka bölgede epey meşhur ve satışları çok iyi, öyle ki sabah akşam ne zaman gitseniz önünde kuyruklar oluyor. Bu süre içerisinde aynı sokaktaki G25 ise dükkanını ara sokağa taşımış. G25 ile en fazla on metre kare olan küçük künefe dükkanında ayak üstü yaptığımız bir görüşmede neden buraya taşındığını sorunca bu durumu öğrendim:

Abla biz onlarla akrabayız aslında ama konuşmuyoruz. Benim annem onların halası olur. Aslında onlar bizimle konuşmak istiyor ama benim ailem istemiyor. Biz Suriye’deyken bir husumet oldu o zamandan beri böyle. Geçen yıl benim çarşıdaki yere yeni ortak geldi ama biz onunla anlaşamadık. Sonra ben onların [G64 ve kardeşi] şimdiki aldığı yeri satın almak istedim. Ama onlar duymuş bunu, benden önce aldılar, daha yüksek para verdiler, sırf ben almayayım diye.. Öyle yani. Ben çok yer aradım, ama yok, yani burada yer bulmak çok zor, hem çok pahalı. Akşemsettin’e falan hep baktım ama merkezde yer yok, hep kenarda. Ben de en son burayı buldum buraya geldim.

Buna benzer rekabet veya husumet örneklerinde de gördüğümüz üzere, hemşehrilik bağları veya sosyal ağlar her şartta olumlu etki üretmiyor. Dayanışmanın olduğu her yerde çatışma unsurları da varlığını sürdürmeye devam ediyor. Bazı ağlar giderek güçlenip zenginleşirken, bazı ağlar başka biçimlere dönüşüyor veya etkisini yitiriyor. Örneğin, hemşehrilik bağları çerçevesinde bu

dönüşümü gözlemleyebiliriz. Bazı uluslararası diaspora toplumlarında göç ettikten sonra mutfak kültüründe bir ulusallaşma ve yeme-içme pratiklerini köken kültürü korumaya yönelik direnişin sembolü olarak görme eğilimi gözlemleniyor (örneğin; Gasparetti, 2012; Agutter ve Ankeny, 2017). Fatih'teki gastro-akış içerisinde köken kültürü temsilen tek ve homojen bir ulusal Suriye mutfak kültürü algısından ziyade, Halep-Şam ayrımı eksenindeki kültürel temsiller öne çıkıyor. Yalnızca kafe-restoranların markalaşma stratejisi açısından değil, görüşmecilerin aidiyet algısı açısından da Halepli veya Şamlı olmak Suriyeli olmaktan daha tanımlayıcı bir kimlik belirleyicisi. Hatta çoğu zaman Halep-Şam arasındaki rekabete gönderme yapılarak yeme-içme pratiklerinde kültürel üstünlük açısından bir yarışa bile gidiliyor. Suriye'deki toplumsal yapıyı ve aidiyet unsurlarını araştıran siyaset bilimi öğrencisi G82, Halep-Şam farkını şöyle yorumluyor:

Halep ve Şam farkı, şehir ve köy farkı gibi. Şam, İstanbul gibi şehir kültürünü temsil ederken Halep biraz daha köy/kırsal kültürü temsil ediyor. Hatta Şamlıların bazıları Haleplilere köylü diye yukardan bakar, pek beğenmez. Şam, şehirli medeniyetin temsili, Halep de buna karşı hep kendini kanıtlamaya çalışıyor gibi bir durum da var. İşte bizim köklü medeniyetimiz vs.

Burada Suriye'deki toplumsal yapıyı şekillendiren unsurları biraz daha yakından tanımamız gerekir, çünkü aslında bir şehre ait olmak değil, bir ailenin mensubu olmak ve yöresel bir aidiyet ön planda. G82'nin ifadeleri ile özetlersek:

Aşiretler Suriye'de yok, daha ziyade Irak'a yakın doğu bölgelerde rastlanır aşiretlere. Daha çok “aile” odaklı sosyal yapılar var. Yani aile darken ama çok büyük ve geniş köklü ailelerden bahsediyorum. Ya da “beyt” odaklı köklü ailelere dayanan bir toplumsal gruplaşma var. O yüzden hemen soyadı sorulur mesela tanışılan kişiye. Kimlerdensiniz gibi.

Suriye'nin toplumsal yapısını daha yakından anlamak için beş yıldır İstanbul'da yaşayan, siyaset bilimi yüksek lisans mezunu Halepli G23 ile altı yıldır Fatih'te şeflik yapan G20'ye bu konudaki görüşlerini sorduğumda G82'ye benzer ifadelerle şunları anlatıyorlar:

G23: Genel olarak Arap toplumu birbiriyle çok bağlantılı değildir. Yani bütün bir ülke olarak birbirine bağlı tek bir varlık değiliz, bizde önemli olan kendi mahallemiz, şehrimiz, oralarda bir mahalle olarak birbirine bağlı topluluklar/gruplarımız var.

Z: Yani Şamlı veya Halepli olmak gibi mi, hemşehrlik bağları veya şehir bağları, “medine” temelli bağlar?

G20: Halep'ten veya Şam'dan gelmekle alakası yok. Şehirlerle alakalı değil ama sosyal yapı ile alakalı bir şey.

Z: Yani tam olarak neye göre ayrılıyor veya belirli oluyor bu bağlar? Aşiretler gibi mi?

G23: [...] Şimdi mesela az önce sen [G20] bana nerelisin diye sordu ve ben Halep dedim. Halep'in tam olarak neresinden dedi, ben bir şehir ismi söyledim. Sonra o yine tam olarak hangi bölgeden geldiğimi sordu. İşte sen bu küçük bölgenin/mahallenin adını söyleyince diğer mahalleden olanlar sana tepeden bakar, işte biz daha üst sınıfsınız siz orta sınıfsınız falan. Eğer tam tersi diğerlerine sorsan onlar da der ki oo onlar cahil, hiçbir şey bilmezler falan filan. Sonra diğer mahalleye sorsan onlar da der ki onlar zengin ama çok kibirli vs. Aynı durum aileler için de geçerli. Eğer küçük bir mahallede yaşıyorsan orada sadece dört beş aile vardır, aileler büyüdükçe mahalleler de büyür, büyür, büyür ve önce semt olur, sonra şehir, sonra da ülke. İşte bu toplumsal yapı anlayışı bence tamamen değişmeli ve düzeltilmeli çünkü çok yanlış.

Özetle, Suriye toplumunun genel yapısında modern ulus devlet nosyonu ile örtüşür şekilde tek bir ulus kimlik bilinci yerine, sınıfsal statü temelli ayrımlara dayalı yöresel katmanlar; buna bağlı olarak ait olunan yörelerin toplumsal statüsüne göre şekillenen bir sosyal yapılaşma olduğunu söyleyebiliriz. Suriye toplumundaki “beyt” temelli toplumsal düzenin entegrasyona yaptığı olumsuz etkiden de ayrıca bahseden G20'ye göre, Suriyeli göçmenler bu cemaat bilincini tamamen değiştirmedikleri müddetçe iki toplum arasında bir kaynaşmanın meydana gelmesi çok zor:

Buradaki gibi böyle çok kalabalık şekilde aynı yerde yaşamak, yani böyle Aksaray'daki gibi mesela, entegrasyon için çok kötü. Bu yüzden kötü bir imaj yükleniyoruz. Bizim bu mahalle zihniyetini değiştirmemiz lazım. Suriye ve Türk toplumu arasındaki bu büyük kültürel boşluğu kapatmak için topyekûn bir zihinsel değişime ihtiyacımız var.

G20'ye göre Suriye toplumunun gittiği yere uyum sağlamak yerine her yerde Suriye'deki toplumsal yapıyı devam ettirme çabası, kültürler arası boşluğun giderek artmasına sebep oluyor. Bir sonraki entegrasyon odaklı bölümde bu konuyu daha detaylı ele alacağız, fakat burada cemaat algısının ve göçmenler arası sosyal ağların entegrasyon açısından hem olumlu hem olumsuz yanları olduğunu söylemekle yetinelim.

Bir yandan köken kültürünü muhafaza edip bir yandan alıcı kültürle bütünleşmeyi hedefleyen göçmen toplumlar için sosyal ağlar yeni göç kültürüne geçiş sürecini kolaylaştırıcı ve aidiyet bağlarını güçlendirici etkiye sahip. Fakat aynı zamanda geçirgen olmayan sosyal ağlar,

göçmen toplumların giderek içe kapanmasına ve yerleşik toplumla aralarındaki etkileşim yollarının kapanmasına sebep olma riskini taşıyor. Kültürün savunulması gereken bir kale olduğu inancıyla grup içi/ cemaat ağlarına sarılan toplumlar, sofraya kimin dahil edilip edilmeyeceğine ve kimlerle birlikte yemek yenileceğine karar vererek kalenin sınırlarını da çizmiş oluyor. Fatih'teki gastro-akış içinde Suriyeli göçmenler, göç ettikleri ülkedeki topluma daha kolay uyum sağlayabilmek ve kendilerini güvende hissetmek amacıyla kendi cemaatleri ile bir araya geliyor; ancak yine aynı cemaat yapısı sebebiyle giderek içe kapanarak alıcı toplumdan uzaklaşıyor ve en çok korktukları ayrımcılık söylemlerine maruz kalıyor. Tam da bu noktada benim “sosyal ağlar ikilemi” olarak adlandırdığım bir ikilem ile karşı karşıya geliyoruz ve bu ikilemin farkında olan göçmenler için en zor aşama iki kutup arasındaki orta yolu bulmaya çalışmaktan geçiyor.

Bu toplumsal düzenin etkileri göç ettikten sonra Türkiye’de devam etmekle birlikte, Türkiye’ye göç ettikten sonra belirli yerel aidiyet unsurlarının daha az belirleyici konuma düştüğünü gözlemlemek de mümkün. Örneğin, birçok görüşmeci için Suriye’de iken kritik önem taşıyan aile/aşiret veya yöre mensubiyeti, Türkiye’de eskisi kadar kritik önemi haiz değil. Bu farkın etkisindeki azalmayı özellikle gençlerde gözlemliyoruz. Göç sonrası Suriyeli gruplar arası ilişkilerde bahsi geçen beyt ve köken kültürel yapıya dayalı farklılıklar devam etse de yerel farkların ötesinde bir ulusal bilinç de ön plana çıkmış durumda. Uluslararası göç alanındaki diğer benzer toplumlarda da görebileceğimiz gibi ortak bir etnik köken altında birleşme gibi bir durum da gençler arasında yeni yeni oluşuyor. Bu dönüşümlerin mutfak kültürü ile ilişkisi de bize farklı izlekler sunuyor. Burada akla gelen sorulardan birkaçı: Göç sonrası süreçte inşa edilen ulusal bir Suriye mutfak kültüründen bahsedebilir miyiz? Suriyeli gastro-akış içerisinde mutfak kültürleri arasında sınıfsal ve toplumsal statüye bağlı ne tür ayrımlar görüyoruz? Bu ayrımların sosyal ilişkiler ve kültürel pratikleri üzerindeki etkileri nelerdir? Bu ve benzeri soruları cevaplamak ve konu hakkında daha fazla yorum yapabilmek için daha uzun süreli, derinlikli, veriye dayalı gözlemlere ihtiyaç olduğu muhakkak. Şimdilik, toplumsal yapıların göç sonrası dönüşümüne dair birtakım soru işaretlerini gündeme getirmiş ve yeni bir tartışmaya kapı aralamış olalım.

6.3.2. Fatih'teki yeme-içme mekânlarının sosyo-kültürel entegrasyona etkileri

Bir önceki kavramsal çerçeve ve literatüre ilişkin bölümde daha detaylı değinildiği üzere, yabancı korkusunun -dolayısıyla mülteci karşıtlığının- adeta zirveye ulaştığı modern çağda kültür ve gündelik yaşam alanları, yabancılarla karşılaşma ihtimalinin en aza indirgeneceği biçimlerde

tasarlanıyor. Kùltür toplumlar için “kuşatma altında olan bir kale” gibi benimseniyor ve mülteciler (yabancılar) bu kaleye asla tamamen dahil edilmemesi gereken grupların başında yer alıyor. Fatih’teki gettolaşmadan şikayetçi olan ve sıklıkla “burada artık kendimizi yabancı hissediyoruz” veya “Suriyeliler burayı işgal etti” söylemini dile getiren Türk toplum üyeleri için de benzer bir yaklaşım geçerli. Türk kùltürüne mensup bireyler bu kaleyi savunmak adına girişimlerde bulunurken, Suriye kùltürüne mensup bireylerin de kendi kalelerini savunma girişimleri sonucu kùltürler arası çatışmalar giderek derinleşiyor. Bu çatışma alanının bir müzakere ve karşılıklı iletişim alanına çevrilmesi için toplumun her kesiminin ortak paydalarda buluşması son derece kritik. Yemeğin birleştirici gücü bu girişimde etkili olabilir mi? Diğer bir deyişle, Fatih’teki gastro-akış mekânları karşılıklı etkileşim ve toplumsal bütünleşme için bir başlangıç noktası olabilir mi? Daha da önemlisi, toplumsal etkileşimlerde yemek ne zaman birleştirici ne zaman ayrıştırıcı bir güç olmaktadır?

Çalışmanın üçüncü bölümünde bahsedilen uluslararası göç literatüründeki örneklerde görüyoruz ki aynı ulusal kùltüre sahip diaspora toplumları, yeni göç kùltürüne adapte olmaya çalışırken bir yandan da göç öncesi kùltürünü muhafaza etmeye çalışıyor. Yeme-içme, dil, din, müzik, kıyafet, aile ilişkileri gibi kùltürel unsurlar ve gündelik hayat pratikleri, bu kùltürel dönüşümün farklı boyutlarını teşkil etmekte. Konumuz gereği mutfak kùltürü açısından bir değerlendirme yaparsak örneğin evde hangi yemeklerin pişirildiği, dışarda yemek yerken seçilen restoranlar, aynı kùltüre mensup göçmenlerle birlikte sofralar kurmak, yabancılarla aynı sofraya oturmamak gibi birtakım mutfak pratikleri, yeni göç kùltüründe yemek-aidiyet-entegrasyon alanlarında belirli sınırlara işaret eder. Mutfak kùltürünün muhafazası, aynı anda parçası olunan cemaatin ve kùltürün de muhafazası anlamına gelir. Dolayısıyla yeme-içme pratiklerindeki dönüşüm veya mutfak kùltüründe yaşanacak herhangi bir kayıp kùltürel aidiyet unsurlarından bir parçanın da kaybı demektir aslında. Hatta kimi zaman yeni bir kùltürel pratik edinmenin de eski kùltürel değerlerin kaybolmasına sebep olacağına dair endişeyle karışık bir inançla karşılaşırız. Bu sebeptendir ki kùltürel değerler muhafaza edilirken bir yandan da yeni kùltürel değerlere/pratiklere karşı bilinçli veya bilinçsizce bir duvar örölür. Kùltürün önemli sembollerinden biri olan yemeğin göçmen gruplar ve yerleşik toplum arasında kùltürel uzlaşmayı mı yoksa kùltürel çatışmayı mı daha fazla beslediğini analiz etmek için birlikte yeme-içme pratiklerine, grupların birbirlerinin mutfak kùltürü hakkındaki yorumlarına ve mutfak kùltüründeki etkileşimlere (adaptasyonlar, füzyon mutfak girişimleri vb) bakabiliriz.

6.3.2.1. Kültürel uzlaş mı kültürel çatışma mı?

Fatih'teki Suriyeli göçmen gastro-akışta kafe-restoranların açılış amaçlarına baktığımızda iki temel hedef öne çıkıyor. Birincisi Suriyeli göçmenlere istihdam sağlamak, ikincisi de Suriye kültürünü Türklere ve tüm dünyaya tanıtmak. Akşemsettin'de dört farklı gıda işletmesi bulunan G2, falafel-humus restoranını neden açtığını şu cümlelerle anlatıyor:

Ben neden açtım. Bu yemek, yani bakla, humus, patlıcan, falafel- bunlar tarihi yemekler. Hem de ucuz, yani fakirler mülteciler falan alabilir. Artı, faidesi çok, çünkü bu yemek organik, protein, sebzesi çok. O yüzden açtım, bizim millet için. Artık şimdi İstanbul, bir dünya merkezi oldu. Bizim mesela İngiliz müşteriler var. Alman müşteriler, Türk müşteriler var. Hepsine bizim hadaret bakıyor. Yani benim niyetim birinci mesele Allah için ikinci mesele devlet için Türkiye için. Türkiye bizim ama bizim aile böyle ben düşünüyorum. Şimdi rahat zamanı biz alıyoruz, şimdi risk zamanı ben vermeyeceğim, öyle olmaz. Yani benim aklımda hiç yok. Elhamdülillah bu korona zamanı sadece 20 bin tl zarar 4 dükkân. 2 sene boyunca. Çünkü niyetim her zaman iyiyim yani. Allaha her zaman dua ediyorum, Allahım Yarabbim bunlar çalışan, ihtiyaçları var, artık ben başka kimse yok, kim yardımcı olsun. Elhamdülillah yani inşallah böyle gider. Bir de şu çok önemli, dünyaya medeniyetimizi tanıtmak gerekiyor. Yani o yüzden ben açtım. Şam önceden çok güzel bir şehir. Tarihi, İstanbul gibi. Ama bazı insanlar bilmiyor. Bizim tarihimiz ve Türk tarihi aynı. Çünkü Osmanlı zamanı aynı. 500 sene, 600 sene beraber yaşadı.

Burada aslında üç farklı hedef ortaya çıkıyor; birincisi Suriyelilere istihdam ve hem ucuz hem kaliteli yemek sunmak, ikincisi Türkiye'deki kalkınma ve kültürel zenginliğe katkı sağlamak, üçüncüsü de Suriye kültürünü tüm dünyaya tanıtmak. Görüşmecinin Osmanlı geçmişine de vurgu yapması, tarihi ve kültürel ortaklıklara dikkat çekmesi, karşılıklı uyum ve bütünleşme açısından da olumlu bir faktör olarak değerlendiriliyor. G2 gibi yine Fatih'te üç farklı şubeye sahip olan ve G2 ile birlikte Ziyafet Derneği'nin yönetim kurulunda yer alan G7 için mutfak kültürü vesilesiyle karşılıklı etkileşime katkıda bulunmak ve ön yargıları kırmak mümkün olabilir:

Esas hedef, Suriyeli insanlara iş vermek. Bu asıl amaç. İkinci olarak, en önemli Araplar biliyorlar zaten ama Türkler yabancılar, Avrupa'dan geliyorlar. Onlara tanıtmak istiyorum. Hedef bir değil yani, çok var. Büyük bir şey, Suriyeli çalışıyor, çalışmak mühim bir şey bizim için. En önemli olan, Suriye mutfağı çok temiz, pak (nazîf) ve kültür hakkında iyi bir izlenim vermek istiyor. Yani bir kez gelen bir daha gelebilir. Güzel bir örnek olmak. Yani takdim önemli, tabakların güzel ve temiz (nazîf) görünmesi. Güzel temsil etmek. Siz Suriye mutfağı ile ilgili bir fikir aldınız çok iyi veya

çok kötü, bu önemli değil. Yani bir ön yargı istemiyoruz. Bazen bir kişi kötü bir fikir yayıyor ama bu engel değil, bizim kültürümüz böyle değil.

Kültürler arası ön yargıların kırılması ve toplumsal bütünleşme açısından Fatih'teki yeme-içme mekânlarındaki etkileşim sadece işletme sahipleri için değil, İstanbul'da ikamet eden Suriyeli göçmenler (müşteriler) ve çalışanlar için de önem taşıyor. 3 yıl önce İdlib'den Fatih'e yerleşerek burada tıp eğitimi alan ve aynı zamanda Malta Çarşısı'nda bir lokantada garsonluk yapan 29 yaşındaki G33'e göre, Fatih'te açılan dükkanlar, lokantalar ve kafe-restoranlar:

Suriyeliler açısından bizim buraya adapte olmamıza çok yardımcı oluyor ve uyumu kolaylaştırıyor; çünkü bir anda burada bir kültürel çatışma ve kültürel şok yaşamamıza engel oluyor. Kendi ülkemizi bir şekilde burada unutmamamızı ve kültürümüzü yemeklerimizi kaybetmememizi sağlıyor. Kendi kültürel değerlerimizi hatırlamamıza yardımcı oluyor. Türkler açısından da Türklerin buralara gelerek buralardan alışveriş yapması, yemek yemesi falan Suriyeli Türkiyeli ilişkilerinin gelişmesine sebep oluyor ve beraber yaşamak bu şekilde öğrenilebiliyor. Hem de yeni tatlar öğreniyorlar ve Suriye kültürünü tanıyorlar. Bu dükkanların, lokantaların ve kafelerin bir diğer faydası da ticari açıdan. Çünkü Suriyeliler burada dükkanlar açmadan önce buradaki Türk dükkanları şimdiki kadar iyi durumda değildi. Bu dükkanlar sayesinde piyasa hareketlendi, dükkanlar müşteri çekmiş oldu. Çeşitlilik, ekonomik hareketlilik ve ticari gelir arttı. Suriyeli ve Türk ilişkileri açısından sosyal değeri olduğu gibi ticari bir katkısı da var yani. Bir de bu Suriyeli lokantalar, restoran ve kafeler, Türk müşterileri daha fazla çekmek için Türk yemeklerinden, soslarından kendi menülerine ilaveler ve eklemeler de yapabilirler. Suriye yemeklerine Türk sosları veya Türk mutfağından ilaveler yapılabilir.

Yukardaki üç görüşmecenin ve diğer görüşmecilerimin de farklı mülakatlar esnasında sıkça dile getirdiği üzere, Fatih'teki gıda işletmelerinin kültürel ve ekonomik katkı bağlamında beş temel işlevinden bahsedebiliriz:

Kültürel katkılar:

1. Suriyeliler için kültürel şoku önleme, uyumu kolaylaştırma, kültürel mirasın korunması.
2. Karşılıklı kültürel etkileşimi arttırma, Türkler açısından yeni bir kültürle tanışma, Suriye kültürünün tanınması, toplumsal bütünleşmenin kolaylaşması.
3. Suriye kültürünün dünyaya tanıtılması (İstanbul'un ve Fatih'in yüksek gastro-turizm potansiyeli)

Ekonomik katkılar:

1. Suriyeli göçmenlere istihdam sağlama. Etnik ekonomi çerçevesinde ekonomik hareketliliğe katkı.
2. Bölgedeki ticari hareketliliğin artması, Türkiye'deki ekonomik gelişmeye ve kalkınmaya katkı.

Fakat sosyo-kültürel entegrasyon bağlamında göçmen mutfak kültürünün olumlu işlevine ve kafe-restoranlara yönelik değişen bakış açıları mevcut. Mutfağın kültürün bir temsilcisi olduğu fikrinde tüm görüşmecilerim hem fikir fakat kafe-restoran-lokantaların bu ortak kültürün birer temsilcisi olması noktasında farklı görüşler bulunuyor. Buna bağlı olarak, yemeğin bir entegrasyon/kültürel etkileşim aracı olması açısından da görüşler değişiyor. Kimisine göre bu yeme-içme mekânları bir turistik-ticari gelir kaynağından öteye gitmiyor ve bu mekânlardaki etkileşim çok kısıtlı. Bu bakışa göre yeme-içme mekânları, sadece gelinip kısa süre yemek yenilip gidilen kalıcı ilişkilerin kurulamadığı – hatta çoğu zaman gerçek bir karşılıklı etkileşimin olmadığı- geçici ortak alanlar. Bu kişilere göre gerçek etkileşim, gündelik hayatta tekrar eden daha “samimi” ve “sürekli” bir ilişki ile gerçekleşmeli. Komşuluk ilişkileri bu durumun en iyi örneği. 5 yıldır Yusufpaşa’da bir nargile kafe-restoran işleten Halepli bir görüşmeci (G16, 42 yaş) bu konuda şöyle diyor:

Herhangi bir restoranda birkaç kez yemek yemek ile entegrasyon, ilişki olmaz. İki kültür birbirini böyle tanıyamaz. Ben sana geleceğim, sen bana geleceksin. Pişirdiğin yemeği bana getireceksin ben sana getireceğim. O yemeğin bir hikayesi olur, bir samimiyeti olur. Bir iki kez konuşursun, konuştukça tanırırsın.

Kimisi için ise Suriyeli yeme-içme mekânları, kültürel etkileşimin ve göç kültürünün devamını sağlamanın en önemli merkezleri. İstanbul’un göbeğindeki bu mekânlar, Suriye kültürünün yalnızca Türkiye’ye değil tüm dünyaya tanıtılması ve Suriye mutfak kültürünün ya da yukarda bahsettiğim gibi Suriye ruhunun yaşatılması için çok önemli bir fırsat. Zaten bunu söyleyen işletmecilerin hedefi farklı ülkelere de yeni yerler açmak ve uluslararası alanda tanınmak. Suriye kültürünü mutfak vesilesi ile tüm dünyaya tanıtmayı hedefliyorlar. Bu konuda görüşmecilerimden iki kişinin görüşü:

Benim hedefim Suriye mutfağını ve Suriye kültürünü tüm dünyaya tanıtmak. Bizim tarihimiz ortak. Dünyaya medeniyetimizi tanıtmak gerekiyor. Ben bu restoranı bu yüzden İstanbul’da açtım. (G59, 12 yıldır İstanbul’da)

Ön yargıların kırılması ve iki kültürün birbirini tanınması için yemek bir başlangıç olabilir. Zaten biz de bu yüzden menümüzde bazı değişiklikler yaparak yemeklerimizi Türklerin de damak tadına uygun bir hale getirmek istiyoruz. (G9, 9 yıldır İstanbul’da)

Mutfak kültürünün karşılıklı kültürel etkileşim alanındaki farklı görüşlerin etkisi, yemeklerde adaptasyon ve füzyon yemekler alanında da etkisini gösteriyor. Geleneksel mutfak kültürünün korunması ile yeni göç kültürüne aktarılması hususunda benimsenen görüşler arasında bazı farklılıklar mevcut. Kimisine göre, restoranda sunulan yemekler köklü Suriye kültürünün bir parçası ve bu yüzden tamamen aynı şekilde korunarak aktarılmalı. Mesela “İstanbul’a geldikten sonra müşterilerin talepleri doğrultusunda menüde bir değişiklik yaptınız mı” veya “füzyon mutfak fikirlerine nasıl bakıyorsunuz” benzeri sorulara verilen farklı cevaplar var. Bir restoran sahibi (G55) “hiçbir yemekte değişiklik yapmadım ve yapmam. Suriye’de nasılsa burada da aynen o şekilde olacak” diyor. Fakat kimisine göre (G9, G21 veya G51 gibi), kültürel etkileşim ve göç edilen mekânlarda yeniliklere açık olma fikri, kültürel mirasın yeni nesillere aktarılması ve göç edilen mekândaki entegrasyon açısından gerekli. Bu sebeple, menüde bazı değişiklikler yaparak daha geniş bir kitleye ulaşmayı ve Suriye mutfak kültürünü geliştirmeyi hedefleyen restoran sahipleri var. Ancak bu değişikliklerin hangi oranda nasıl yapılacağı konusunda sınırlar da çizilmiş durumda. “Pancarlı humus” gibi yeni tarifler deneyenlere karşı pek sıcak bakmıyorlar mesela.

Al-Muallim, Üzüm Yaprığı, Sultan balık gibi birkaç mekânın menülerinde Türk-Suriye mutfak sentezlerine veya uluslararası mutfaktan esintilerle bazı füzyon yemeklere yer verilmeye çalışıldığını görebiliyoruz. Mekânın sahipleri ve şefleri de mülakatlarda bunun altını çiziyor. Türk müşterilerin de gelmesi için bazı ufak tefek değişiklikler yapan yerler var. Örneğin, lavaş ekmek alternatifini somun ekmek servis edilmesi, baharat oranlarının Türk damak tadına da uyacak biçimde değiştirilmesi, kimyonun azaltılması, mayonez sosunu hem Suriye usulü sarımsaklı hem de diğer müşteriler için sarımsaksız hazırlamak gibi küçük dokunuşlar yapılabiliyor. Fakat genel temayül, geleneksel mutfak alışkanlıklarını, pişirme ve sunum biçimlerini korumaya yönelik.

Genel hedef ise turistleri cezbetmek, yani “daha fazla Türk müşteri gelsin” fikrinden ziyade “daha fazla müşteri gelsin ama en çok da turist gelsin” gibi bir yaklaşım ağırlıklı olarak zikrediliyor.

Füzyon yemeklere ve mutfakta değişime karşı olmanın bir diğer sebebi olarak önceki bölümlerde de dile getirilen gastronomik üstünlük anlayışının da ayrıca etkili olduğunu belirtmemiz gerekir. Böyle bir yaklaşımda ağırlıklı olarak “hiçbir değişiklik yapmaya gerek duymuyoruz çünkü bu haliyle zaten orijinal ve mükemmel; müşterilerin bireysel isteğine göre değil orijinal tat neyse ona göre bir lezzet sunulmalı” (G31) gibi bir tutum ön plana çıkıyor. Uluslararası literatürde, örneğin İtalya’daki Senegalli göçmenler (Gaspiretti, 2012), Kanada’daki Pencabi-Hint göçmenler (Chapman & Beagan, 2013) veya Türkiye’deki Bulgar göçmenler (Kahraman vd., 2017) gibi örneklerle baktığımızda mutfaklar arası kültürel alışverişi, kültürel difüzyona ve göçmenlerin oluşturduğu yeni mutfak reçetelerine rastlamak daha olası iken, İstanbul’daki gastro-akış düzleminde bu difüzyon daha geri planda kalmış görünüyor. Sözgelimi, Hint mutfağından esinlenilerek aslında İngiltere’de icat edilmiş bir füzyon yemek olan meşhur “masala soslu tavuk tikka” benzeri yepyeni bir yemek ortaya çıkmış değil. Diğer bir ifadeyle, farklı mutfak kültürleri ile Suriye mutfağı arasında birtakım karşılıklı etkileşimler, küçük çaplı değişiklikler ve kültürel alışverişler olsa da ana akımda bir “damak muhafazakarlığı”⁹⁵ hüküm sürüyor (Onaran, 2015:15).

Kafe-restoranların entegrasyondaki işlevine yönelik iki farklı görüş arasında aslında kamusal alan ile özel alan ayrımının etkisini de görüyoruz; ya da basitçe ev ve iş yeri arasındaki ayrım da diyebiliriz. Suriyeli göçmenler için ev yemeği ile dışarda yenilen yemek arasında yapılan ayrım çok önemli. Daha önce de kısaca bahsettiğim gibi, toplumsal cinsiyet rollerinin de bir yansıması olarak, mesela restoranlarda kadınların çalışması hoş görülüyor. Dışarda şef olan veya çok iyi yemek yapan erkekler evde asla mutfaka girmiyor. Dışarda yemek yenilecekse, bu yemeğe ailecek gidilmesi konusunda toplumsal bir norm var ve dışarda yenilen yemek, evde pişirilmeyen bir yemek (çoğunlukla kebab türü) veya tatlı olmalı. Dolayısıyla, kafe-restoranlar kamusal alandaki bir temsiliyet mekânı olarak kültürlerarası bir etkileşim için “yüzeysel” değerlendirilebiliyor. Fakat tam tersi şekilde, bu restoranlardaki etkileşimin önemine vurgu

⁹⁵ Onaran, bu kavramı 19. Yüzyıldaki “Batılı” seyyahların İstanbul’daki sokak yemekleri hakkında “pek bilmeden, yiyeceklerin ve lokantaların görünüşünden ve asıl olarak kendi önyargılarından hareketle çarçabuk olumsuz kanaat bildirmeleri” bağlamında kullanmıştır. Yemeklere ve lokantalara önyargılı yaklaşmak bahsinden hareketle aynı kavramın bu tez araştırmada bahsedilen durumu özetlemek açısından da elverişli olduğuna kanaat getirilmiştir.

yapanların sayısı hiç de az değil. Görüşmecilerimin çoğu, kendileri fırsat buldukça Türk restoranlarına gitmeyi tercih ettiklerini belirtiyor. Buna ek olarak, işletme sahipleri burada bulundukları yıllar içinde Türk müşteri oranının giderek arttığını da dile getirdi. Türklerin genelde merak ederek fakat bir ön yargı ile geldikleri ancak yemekleri tattıktan sonra çok memnun ayrıldığını sıkça duydum. Türk müşterilerin bazıları ile görüştüğümde, onlar da bu görüşü destekledi. Bazı restoranların Türk müdavimleri dahi var.

Entegrasyon meselesini yalnızca kafe-restoranların kamusal alandaki varlıkları açısından değerlendiresek bile, Fatih'te sayısı giderek artan göçmen yeme-içme alanları (ve diğer sektörlere ait alanlar), sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik entegrasyon açısından İstanbul'da birlikte yaşamı mümkün kılan güçlü aktörler arasında yer alıyor. Hatta bugünkü yapısı itibarıyla sadece Suriyelileri ve Türkleri değil, diğer pek çok etnik grubu da barındırması itibarıyla, Fatih'in bu bölgeleri İstanbul'daki çok-kültürlülüğün öncü merkezlerinden biri olarak bile düşünülebilir.

Kültürel entegrasyon ve göç mutfağı hakkındaki görüşler açısından kuşaklar ve ülkeler arası farklardan da kısaca bahsetmek isterim. Genç kuşak için, gettolaşmaya varacak şekilde Türk toplumundan kopuk yaşamak ve hep aynı cemaat içinde sosyalleşmek entegrasyon açısından negatif bir etkiye sahip. Dil öğrenemiyorlar, farklı gruplarla etkileşime giremiyorlar. Yaşlı kuşak için ise bir arada olmak her zaman için daha iyi, çünkü dayanışma ve kültürel yakınlık onları iyi hissettiriyor. Ülkeler arasındaki fark derken de aslında temel olarak Avrupa ülkeleri ve Türkiye arasındaki farkı düşünebiliriz. Örneğin, Avrupa-Türkiye arasındaki kültürel yaşantının farkından bahsederken değindiğimiz bir örnekteki gibi, restoran sahiplerinden birinin küçük oğlu İstanbul'da büyük oğlu ise İsveç'te okuyor ve çalışıyor. İkisiyle de aynı anda konuştuğumuzda onların göç kültüründeki dönüşüm açısından yaşadıkları tecrübelerin neredeyse tamamen farklı olduğunu görüyoruz. Büyük kardeş, İsveç'te tamamen Suriye kültüründen uzakta yaşadığı için pek çok şey unuttuğunu ve gündelik yaşam pratiklerinin neredeyse tamamen dönüştüğünü söylüyor. Yılda birkaç kere İstanbul'a geldiğinde Suriye yemeklerini yiyebildiğini, bayramları kutlamadığını vs. anlatıyor. Küçük kardeş için ise İstanbul'da durum tamamen farklı, "birçok açıdan sanki Suriye'deymişim gibi hayatım devam ediyor" diyor. İsveç'te yaşayan büyük kardeşe göre (G11) Fatih'teki kafe-restoranlar entegrasyon açısından orta yaş veya yaşlı göçmenler için uyumu kolaylaştırırsa da özellikle gençler için olumsuz etkiye sahip:

Bir Arap veya Suriye restoranı veya başka herhangi bir dükkân açtığın zaman insanlara diyorsun ki artık başka restoranlara gitmemize gerek yok, burası bize yeter. Türkçe veya Türk kültürünü öğrenmemize gerek yok. Bu açıdan göçmenleri olumsuz etkilediğini düşünüyorum ama şimdi bir de yaşlılar var, 50 ya da 60 yaş üstü. Buraya geldikleri zaman onlar için hayat zor, dil öğrenmek zor falan. O açıdan da olumlu bir etkisi var. Mesela ben şimdi İstanbul’a taşınmış olsam asla Fatih’te yaşamazdım. İstanbul’da hiç Arap insanların olmadığı başka bir yere yerleşirdim. Bu sayede Türkçe öğrenmek mecburiyetinde kalırdım. Markete veya başka dükkânlara gittiğimde Türkçe konuşmak zorunda kalırdım. Ama eğer Fatih’e yerleşirsem buna hiç ihtiyacım kalmaz. İşte bu durum entegrasyonu olumsuz etkiliyor. Ayrıca, buraya yeni gelen biri için yeni arkadaşlar edinmek de çok zor. Türklerle tanışmak zor mesela çünkü burada sadece Araplarla tanışıyorsun.

Fakat G11’in babası bu konuda farklı düşünüyor. G9’a göre Fatih’te ikamet etmek ve burada çalışmak Suriyeli göçmenler için olumlu bir adım: “Eğer Türkçe konuşamıyorsam, benim için Arap toplumu içinde yaşamak daha iyi. Ama tabi Türkçe konuşabilmeyi de çok isterdim böylece topluma daha kolay entegre olabilirdim.”

Entegrasyon konusuna yerleşik toplum (yani Türkler) açısından bakarsak, bölgedeki artan göçmen nüfusundan rahatsız olup evini farklı ilçelere taşıyan Türklerin sayısı giderek artıyor. Yerleşik esnaf ve bölgede uzun süredir ikamet edenler “kendi ülkemde kendimi yabancı hissediyorum artık” diyerek bu durumdan şikayetçi oluyor. Hükümetin yeterince etkin bir sosyal uyum ve kentsel yaşam planı uygulamaya geçirmemesinden şikayetçi olanlar var. Fatih gibi tarihi değeri yüksek bir ilçenin bu tarihi mirasa layık şekilde korunamadığı düşünülüyor. Bu sebeple, Fatih’te sayısı artan göçmen yeme-içme alanları (ve diğer mekânlar), zenginlik veya birlikte yaşam için olumlu bir gelişme olarak görülmekten ziyade, bir “tehdit” algısı ve memnuniyetsizlik ile karşılanmakta. Mutfak kültürü özelinde ise Türklerin çok ciddi oranda bir ön yargıya sahip olduğu bilgisiyle karşılaşıyoruz. Fatih’te görüşme yaptığımız Türk görüşmeciler arasında bir Suriye yemeği deneyen veya devamlı müşteri olarak Suriyeli restoranlara giden kişilerin sayısı deyim yerindeyse bir elin parmağını geçmiyor. Suriye restoranlarında yemek yiyenler arasında bu deneyimi olumlu olarak değerlendirenlerin sayısı da hakeza maalesef gayet düşük. Bunun tersi olarak, Suriyeli mültecilerin Fatih’te bulunmasına tamamen karşı olan, iki kültürün tamamen farklı olduğunu savunurken aradan geçen birkaç yıl içerisinde görüş değiştirip Suriyeli çalışanlar istihdam etmeye başlayan Türk işletmeler de mevcut. Suriyeli göçmenlerin Türk restoranlara gitme ve Türk yemeği deneme girişimi ise oran olarak çok daha yüksek. Restoran sahiplerine Türk

müşteri oranlarını sorduğumuzda en yüksek oranın %20 olduğunu öğreniyoruz. Kimi mekânların müdavim Türk müşterileri olmakla birlikte, kimi mekânlara hiç Türk müşteri gelmediği olabiliyor. Genelde bir defa deneyenlerin memnun kalıp gelmeye devam ettiğini duyuyoruz. Özellikle göçün ilk yıllarında hiç Türk müşterisi olmayan ancak zaman içerisinde az da olsa müşterisi artan gıda işletmeleri de bulunuyor. Örneğin Hırka-i Şerif mahallesinde bir bakkal işleten G44 diyor ki:

Başta Türkler çok az geliyordu ama sonra yavaş yavaş arttı. Mesela bizim Suriye'ye özel ekmeklerimiz var, bunlar Türkiye'de yok. Lavaş gibi ama farklı. En çok bu ekmekleri alıyorlar. Beş yıl önceki istatistiğe göre Türklerin yüzde ikisi bu ekmekleri alırken şimdi yüzde 5'e çıktı bu oran.

G44'e benzer şekilde uzun yıllardır restoran işleten G19 da Türk müşterilerin zamanla arttığını söylüyor:

İlk bir yıl hiç Türk müşteri gelmedi. 9 yıllık süre boyunca hiç kolay olmadı ama şimdi yüzde 10 ile 15 kadar Türk müşterimiz var çünkü bizim yemeklere alıştılar artık. Falafel, shawarma, foul, hummus, kızarmış tavuk, pilav vb. Bazı Türk müşteriler buraya geliyor mesela, menüye bakıyor, Arapça yazıldığını görünce kapatıp geri çıkıyorlar. Ya da bazen döner istiyorlar, bizde lavaş var, Suriye ekmeği, Türk ekmeği var mı diye soruyorlar, yoksa gidiyorlar. Bazen müşteriler buradaki yemekleri deniyor sonra devamlı geliyor. Bazıları çekiniyor. Benim için ben her şeyi denemeyi severim, her türlü farklı yemeği, kokoreç hariç.

Suriyeli görüşmecilerin genel olarak altını çizdiği nokta Türk müşterilerin farklı yemekleri denemeye karşı ön yargılı bir tutum sergilemesi ve bu durumun karşılıklı etkileşim açısından da olumsuz etkiye sahip olmasıdır. G23'e göre bu sebep nedeniyle yemek, entegrasyon için bir seçenek olamıyor:

Genelleme yapmak istemiyorum ama Türkler genelde kendi kültürlerinde olmayan yeni tatları denemeyi pek sevmiyor. Bu yüzden yemek, entegrasyon için işe yaramıyor. Çünkü yani insanları alışık olmadıkları bir şeyi yemeye ikna edemiyorsun ki nasıl entegrasyon olacak. Onların kendine ait bir yemek tarzı ve kültürü var ve bu şekilde mutlular. Ve bu caddeye yani herkes gelmiyor. Burada nereden baksan 14 farklı millet var ve her yeni geleni hoş karşılıyorlar. Yeniliklere de açıklar.

Benzer örneklere Gaziantep bağlamında rastlamak da mümkündür. Gaziantep'teki Türklerin Lübnan ve Suriye mutfaklarına yönelik tutumlarını inceleyen bir doktora araştırmasında⁹⁶ da Türklerin farklı etnik mutfakları denemeye karşı kapalı bir tutum sergiledikleri dikkat çeker. Ayrıca, etnik mutfaklara yönelik hiyerarşik bir yaklaşım olduğu da görülür. Buna göre iktisadi olarak eşit seviyedeki Lübnan ve Suriye restoranları neredeyse tamamen aynı malzemeleri kullanarak eşit maliyet ve ürün kalitesine sahip olmasına rağmen Türkler için Lübnan restoranlarının daha yüksek fiyatlı ve üst seviyede; Suriye restoranlarının ise daha düşük fiyatlı ve alt seviyede konumlandırıldığı tespit edilmiştir. Alıcı toplumda “mülteci” bir demografik grubun temsilcisi olarak görülen Suriye kültürüne ait kafe-restoranların da toplumun en yoksul ve düşük sosyo-ekonomik seviyedeki konumunu devam ettirme beklentisi burada açığa çıkmaktadır. Benzer bir yaklaşıma Fatih'teki Türk toplumunda da rastlanmaktadır. Hatta bazı yorumlar neredeyse “gastronomik ırkçılık” (Cavanaugh, 2013) boyutunda değerlendirilebilecek türden olabilmektedir. Türk görüşmecilerin bir kısmı (örneğin, G35, G36, G38, G57) Suriye restoranlarındaki yemeklerin “yenilmez, ağır kokulu, yağlı, çok baharatlı” olduğunu ve restoranları hijyen açısından sıkıntılı bulduklarını belirtmişlerdir. Burada aynı zamanda akla Bourdieu'nun (2015) bahsettiği beğeniler hiyerarşisi tanımlaması da gelmektedir. Tüm bu ayrımlar neticesinde Suriye mutfak kültürü ve kafe-restoranlar alıcı toplum algısında bir prekarya mutfağı olarak kategorize edilirken Lübnan mutfağı ve Lübnanlı göçmenler “makbul mülteciler” olarak kategorize edilmektedir.

Bu husustan hareketle, Krishendu Ray'in (2016) daha evvel zikrettiğimiz gastronomik hegemonya tartışmasına bir kez daha dönmekte fayda vardır. Görüşmeci anlatılarında katılımcıların konumsallıklarına göre değişen bir kültürel hiyerarşi anlatısı ile karşılaşmaktayız. Uluslararası literatürde önceli bölümlerde gördüğümüz gibi genellikle alıcı toplum kültürü hegemonik kültür olarak değerlendirilirken, göçmen/mülteci toplumun mutfak kültürü diaspora mutfağı olarak konumlandırılmaktadır. Örneğin, Londra'daki Sefarad mutfağı (Kashdan, 2019) Şili'deki Filistin mutfağı (Bascuñan-Wiley, 2019) veya Windsor/Detroit sınır bölgesindeki “Kanadalı Arap” göçmenlerin yemek kültürü (Nelson, 2019) örneklerinde, hegemonik kültür baskısı altında kalan göçmenlerin kendi kültürel değerlerini ve milli kimliklerini kaybolmaktan korumak amacıyla bir “direniş mutfağı” fikrine tutunduğundan bahsetmiştik. Uluslararası Suriyeli

⁹⁶ Canan Şeyma Demir'in 6 Eylül 2023 tarihinde IUAES Commission of Anthropology of the Middle East tarafından İstanbul'da düzenlenen “Identity, Separation, and Belonging” adlı konferansta sunduğu “Economic Dimensions of Lebanese Restaurants in Turkey” başlıklı sunum notlarından istifade edilmiştir.

ailelerin anlatılarını inceleyen etnografik çalışmalarda (Hudson, 2019; Pekow, 2019) aynı sofraya oturma (*commensality*) ve birlikte aynı yemekleri yemenin birleştirici yanına dikkat çekilmektedir. Sara Pekow, 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde farklı statü ve bölgelerden gelen kır ve kent mültecilerinin yeni bir göç kültüründe birleşen hayatlarını irdelemiştir. Leila Hudson ise Türkiye, Mısır ve Lübnan örneklerinde bu birleştirici hikayelerin izini sürer. Bu açıdan Suriyeli diaspora toplumunun da diğer uluslararası göçmen grupları gibi ortak bir yemek kültürü ile geride bırakılanları bugüne taşıdığını ve kültürel hafızanın canlı tutulmasını sağladığını gösterir.

Ancak bu araştırma kapsamında Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneğine daha derinden baktığımızda, görüşmecilerin anlatılarında diasporik kültür anlatısı bağlamında bir kimlik kaybı, toplumsal hafızanın korunması, direniş mutfağı gibi bir izleğe rastlamıyoruz. Hatta tam tersi, Suriyeli görüşmecilerin anlatılarında diasporik mutfak anlatısından öte bir hegemonik kültür ve gastronomik üstünlük anlatısı daha fazla dikkat çekmektedir. Fatih'teki gastro-akış bağlamında Halep ve Şam arasındaki ayrım ekseninde Suriye mutfak kültürü arasında farklı katmanlar ve hiyerarşik aidiyetler olduğunun örneklerini bir önceki bölümlerde vermiştik. Buna ek olarak, Levanten mutfak ve Arap mutfak kültürleri içinde de Suriye mutfağının üstünlüğü sık sık dile getirildiğinden bahsetmiştik (bkz. 6.1. başlık). Milli mutfaklar bağlamındaki gastronomik üstünlük bağlamında ise Suriye ve Türk kültürü arasındaki ayırmadan da söz edebiliriz. Bu söylemde, görüşmeci anlatılarında genelde iki kültür arasında bir hegemonik kültür çatışmasının söylemlerde gizil bir alt metin olarak varlığını hissettirdiğini söyleyebiliriz. Birçok Suriyeli görüşmeci tarafından Osmanlı dönemindeki ortak kültüre ve mutfığa vurgu yapılırken Suriye mutfağının imparatorluk kökenlerine dayanması hasebiyle en köklü, zengin ve lezzetli mutfak olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, Suriye mutfağının modern zamanda bir mülteci/prekarya mutfağı veya diaspora mutfağı olarak değil, imparatorluk zamanlarına dayanan kadîm ve üstün bir kültürün devamı olduğuna dikkat çekilmektedir.

Bunun en önemli sebeplerinden birisi olarak iki toplum arasındaki kültürel yakınlık sonucu buradaki Suriye mutfağı ve kültürü üzerinde tamamen bambaşka bir hegemonik kültür baskısı veya tehdidinin hissedilmiyor olması gösterilebilir. Mutfak pratikleri başta olmak üzere gündelik ve kültürel hayatın büyük ölçüde göç öncesine benzer sürüp gitmesi, alıcı toplum ve devlet tarafından entegrasyon amaçlı herhangi bir kültürel dönüşüme veya asimilasyona yönelik politikaların olmaması gibi nedenlerin birleşiminde Suriyeli göçmenlerde kültür, aidiyet ve kimlik

bağlamında ciddi bir “kayıp” veya “yok olma” endişesi hissedilmiyor. Bu durum, siyasî ve sosyal anlamda güvencesizliklerle boğuşan mültecilerin bir de kimlik kaybı endişesi ile baş etmesini gerektirmediği için olumlu karşılanabilir. Ancak bununla birlikte aynı durum, Suriyeli göçmenlerin buradaki konfor alanında hapsolmalarını ve kendi kültürel balonları içinde yaşamalarını da beraberinde getirdiği için kültürler arası etkileşim ve alıcı toplum ile bütünleşme açısından yakın ve uzun vadede kalıcı sorunlar doğurma potansiyelini taşımaktadır. Zaten bu durum göçün başlangıcı üzerinden on iki yıl geçtikten sonra günümüzde en sık gündeme gelen konulardan biri olmaya başlamıştır.

Farklı tatlara ve kültürlere yönelik Türklerin önyargılı tutumlarına Suriyeli görüşmeciler tarafından sıklıkla dikkat çekildiğini belirtmiştik. Fakat aynı zamanda, Suriyeli işletmeci, şef ve müşterilerin de (aralarında yeni tatlara ve yeni lezzetlere açık olanlar bulunmakla birlikte) dışarda yemek için ekseriyetle yine Suriye mutfağını tercih etmeleri, Suriye mutfağının gastronomik üstünlüğüne inanç, mutfak reçetelerindeki yeniliklere kapalı olması ve geleneksel lezzetlerin korunması hususunda ısrarcı tutumları hasebiyle, aslında Suriyeli göçmenlerde de Türklerdekine benzer bir “damak muhafazakarlığı” eğiliminin ağır bastığını söyleyebiliriz. Sözgelimi, Fatih’teki köklü Türk restoranlarından birinde 35 yıldır lahmacun ustası olarak çalışan G35, Suriyeli göçmenler için “Onlar da bizden yemiyor, sadece kendi restoranlarından yiyorlar. Bize gelmezler zaten. Bir de bizim müşterimiz sabit, daimî müşterilerimiz var” diyerek aslında her iki grubun da kendi kültürüne yakın mekânları ve lezzetleri tercih ettiğinin altını çiziyor.

Türk ve Suriyeli görüşmecilerin bu beyanları ortak bir zeminde değerlendirildiği vakit hem göçmen hem yerleşik toplum kesimlerinde gastronomik ve kültürel önyargıların etkin olduğunu tespit ediyoruz. Gastronomik üstünlük anlayışı ve damak muhafazakarlığı iki toplumda da baskın olmasına rağmen bu toplumsal kesimlerin birbirini farklı tatlara (dolayısıyla kültürlere) önyargılı olmak ile itham etmesi, gastro-akış düzleminde çelişkili bir durumun ortaya çıkmasına sebebiyet veriyor. Buna mukabil, kültürel alandaki bireysel ve toplumsal etkileşimlerde de önyargıları kırıp “öteki” kültürleri tanımaya yönelik ilk adımın hep karşı taraftan beklenmesi sonucu açığa çıkıyor.

Bu açıdan bir özeleştiride de bulunan Suriyeli göçmenlere göre, Fatih’teki yeme-içme mekânlarında sadece Arapça konuşulması, menülerin tamamen Arapça olması, müşterilerin ve iç dekorun çoğunlukla Suriyeli veya Arap müşterileri hedeflemesi gibi faktörler bu ön yargıyı büyük ölçüde tetikliyor. Bu yüzden bulunulan ülkeye uyum sağlanması, özellikle de Türkçe kullanımı

(tabela, menü, çalışanlar vs.) oldukça önemli. Bu sayede iki kültür arasındaki etkileşim ve kültürel paylaşım kolaylaşabilir. Dil bariyerinin aşılması bu aşamada önemli bir mihenk taşı. On yıl önce Şam’dan Fatih’e yerleşerek Suriye usulü balık yemekleri yapan bir restoran açan 48 yaşındaki G75’in konu hakkındaki görüşleri şöyle:

Burada eskiden ilk defa Suriyeliler restoran açtı. Müşteri sadece Suriyeli müşteri. Bir problem Türkler, az önce anlattım. Ama bir problem de restoranlar, çünkü kimse Türkçe konuşmuyor. Nasıl anlatacağın bu yemek ne bu yemek ne, hoş geldiniz falan? Git şu caddede bir yere, kimse Türkçe konuşmuyor, kimse bilmiyor. Türkler de korkuyor yani çekiniyor. İçeri giriyor kimsede Türkçe yok. O çok yanlış bence. Her restoranda en az iki kişi Türkçe konuşması lazım. Garson olarak. Ama iyi Türkçe konuşacak. Adam geçecek içeri hissetmeyecek bir yabancı gibi. Şimdi Türkler geçiyor ben yabancı gibi. Her yerde Araplar, müşteri Araplar, yemek Araplar, ben yabancı o zaman. Ama burası benim ülke, benim devletim. Nasıl olur da gideceğim bir yere ve ben yabancı hissedeceğim! Ama mesela burada seninle Türkçe konuşacak birisi varsa adam geçecek, hoş geldiniz buyrun oturun falan. O zaman kendini rahat hissedecek. İkincisi, şimdi restoranlar burada on sene başladı. Türkler ilk defa geliyor deniyor beğenmiyor. Ama şimdi yavaş yavaş alıyor.

Son olarak, Suriyelilere karşı artan ırkçı söylemlerin örneklerle pek çok örnek verilmesi mümkün. Söylemden öteye geçerek düşmanca zarar vermeye giden üzücü olaylar da maalesef yaşanıyor. Örneğin, 12 Ağustos’ta Ankara’nın Altındağ ilçesinde Suriyeli göçmenlere ait ev ve işyerlerinde yapılan saldırılar; Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan’ın yabancıların belediye hizmetlerinden faydalanma ücretlerine on katı zam yapması; 21 Aralık’ta İzmir Güzelbahçe’de üç Suriyeli gencin bir ırkçı saldırgan tarafından yakılarak öldürülmesi. Fatih (özellikle Yusufpaşa) Suriyeli göçmenlerin kamusal alanda en görünür oldukları mekânlardan biri olduğu için gözler sık sık buraya çevriliyor. Sosyal medyada “Fatih işgal altında” ve buna benzer etiketlerle pek çok ırkçı yorum/fotoğraf/videolar paylaşılmakta⁹⁷.

⁹⁷ Ayrımcı söylemlerin göç-kültür-yemek bağlamındaki en son yansımasını ise “muz videosu” ile gündeme gelen tartışmalarda gördük. Ekim 2022’deki bir sokak röportajında bir kişinin “biz rahat rahat geçinemiyoruz, siz kiloyla muz alıyorsunuz” demesi üzerine TikTok uygulamasında Suriyeli göçmenlerin bu söyleme tepki olarak “muz yeme” videoları çekmesi üzerine alevlenen tartışmalarda Göç İdaresi önce 37 kişiyi gözaltında alarak, sonra bazı kişileri serbest bıraktı. Devamında 11 kişinin sınır dışı edileceği duyuruldu, fakat daha sonra yapılan bir açıklamada kimsenin sınır dışı edilmediği söylendi. Bu süreç içinde sosyal medyada Türkler ve Suriyeliler tarafından pek çok farklı yorum yapıldı. Türkiye’de bir lüks tüketim ürünü olarak nitelenen muzun yüklendiği sembolik değerler ve bahsi geçen videolar, bize entegrasyon, karşılıklı uyum, göçmenlere yönelik ayrımcılık gibi konular açısından yeni bir tartışma başlıkları açabilir.

Bu süreçte toplumsal gerilimlerin tırmanmasında ayrıca mültecilerin siyaset tarafından araçsallaştırılması da etki sahibidir. Özellikle Mayıs 2023 genel seçimleri sürecinde mültecilerin geri dönüşü siyasî arenada ciddi tartışmaların odağında olmuştur. Bu süreçte Türkiye’deki muhalefet grubu (Millet İttifakı) mültecilerin zorunlu veya gönüllü muhakkak geri dönmesi yönünde bir seçim programı yürütürken, iktidar partisinin yönettiği Cumhuriyet İttifakı Suriyeli mültecilerin zorla geri gönderilmeyeceği ve zaman içinde güvenli geri dönüşün sağlanacağı yönünde bir seçim programı benimsemiştir. Buna mukabil, yapılan araştırmalarda Türkiye’deki Suriyeli mülteciler, mevcut “Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın ve kurumsal olarak devletin kendilerine sahip çıktığını” ifade etmiş (Akın & Bozbaş, 2020) ve seçimlerde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın yeniden seçilmesi Suriyeli mülteciler açısından bir nebze rahatlatıcı olmuştur. Ancak mültecilerin yasal durumu belirsiz kalmaya devam etmekte; toplumda mülteci nüfusuna (özellikle düzensiz göç) yönelik tepkiler, endişeler ve göç yönetiminden somut beklentiler de aynı şekilde halen geçerliliğini korumaktadır. Toplumdaki bu gerilimi azaltmak amacıyla son dönemde yeni somut adımlar atılmakta ve bu adımların devam edileceği öngörülmektedir. Örneğin, 2019 Temmuz ayından itibaren Suriyeli mültecilerin kayıt işlemlerine kapatılan İstanbul ili kapsamında yapılan denetimler arttırılmış; başka illerde kayıtlı olduğu halde İstanbul’da çalıştığı veya yaşadığı tespit edilenlerin ikamet yerine veya geçici barınma merkezlerine geri gönderileceği hakkında duyurular yapılmıştır.⁹⁸ Fatih’teki gastro-akış alanında bir örnek olarak, 18 Haziran 2022 tarihinde Göç İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanan tabela denetimlerine ilişkin duyuru⁹⁹ gereği bu tarihten itibaren Fatih’teki bazı restoranların tabelası zabıta tarafından kapatıldı. Bu duyuru gereği “yabancı dilde ifadenin yer aldığı tabelalarda yabancı dildeki ifadeler Türkçe ifadelerin %25’ini geçmeyecek büyüklükte puntolarla yazılması gerekmektedir” ve bu kural tüm Türkiye genelini kapsamaktadır. Bu ve benzeri adımlar, toplumsal kabul ve uyum süreci açısından dikkatle incelenmesi gereken konular arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak, Fatih’teki gastro-akışta yemeğin hem uzlaştırıcı hem ayırıştırıcı roller üstlendiği tespit edilmiştir. İki kültür arasındaki dil bariyeri, ön yargılar, kültürlerin hiyerarşik

⁹⁸ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “İstanbul’da Bulunan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriye Uyruklu Yabancıların Kayıtlı Oldukları İllere Dönmeleri Hakkında Duyuru” <https://www.goc.gov.tr/istanbulda-bulunan-gecici-koruma-kapsamindaki-suriye-uyruklu-yabancilarin-kayitli-olduklari-illere-donmeleri-hakkinda-duyuru> (son erişim tarihi: 27 Eylül 2023).

⁹⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Tabela Denetimlerine İlişkin Basın Duyurusu”, <https://www.goc.gov.tr/tabela-denetimlerine-iliskin-basin-duyurusu> (son erişim: 16 Eylül 2023).

konumlandırılması, göç politikalarının belirsizliği ve toplumda artan nefret söylemi sebebiyle alıcı ve göçmen toplum arasındaki sosyo-kültürel mesafenin giderek açıldığı görülmektedir. Mutfak kültürü özelinde her iki toplum için de geçerli olan dil bariyeri (Suriyeli restoranlarda Türkçe konuşulmaması), farklı lezzetleri denemeye karşı mesafeli olmak (damak muhafazakarlığı) ve toplumların/bireylerin birbirine yönelik gastronomik üstünlük anlayışı, Fatih'teki gastro-akış bağlamında yemeğin ayrıştırıcı bir işlev üstlendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak Suriye ve Türk kültürünün Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanan tarihî-kültürel ortak geçmişi, sınır komşuluğu ve coğrafi yakınlığın doğurduğu kültürel benzerlikler, dinî inanç ve yaşam tarzındaki ortaklıklar (Sünni Müslümanlık) iki kültür arasındaki uzlaşşı açısından olumlu olarak zikredilmiştir. Mutfak kültürü açısından pek çok yemeğin iki toplumda da kimi zaman ufak farklılıklar görülmesine rağmen çok benzer olması (örneğin, kibbeh, humus, lahmacun, kebab, dolma, bamya, sarma, döner vd.) kültürler arası uzlaşşıyı kolaylaştırmaktadır. Fatih'teki gastro-akış içinde döner (shawarma), humus-falafel ve tatlı restoranları alıcı toplumla göçmen toplumun en çok etkileşime girdiği mekânların başında gelmektedir.

6.3.3. Toplumsal bütünleşme ve karşılıklı uyum üzerine değerlendirme

Göçmen gastro-akış bağlamında mutfak kültürü ve entegrasyon bahsine geçmeden evvel, Suriyeli göçmenlerin sosyo-kültürel entegrasyonuna dair araştırmamda öne çıkan bazı bulgulardan bahsederek bir genel çerçeve çizmek istiyorum. Konu hakkında yapılan pek çok diğer araştırmada da zikredildiği üzere Suriyeli göçmenlerle Türk toplumu arasındaki toplumsal bütünleşme alanında eğitim, sağlık, istihdam, barınma, işgücüne katılım, siyasi temsil gibi birçok farklı alanda veriler bulunuyor (Erdoğan, 2021; İçduygu & Özçürümez, 2022; Akın & Bozbaş, 2020). Gastro-akış bağlamındaki toplumsal bütünleşme ve entegrasyon meselesine araştırmamın 2.4.3 numaralı alt başlığında bahsedilen uluslararası uyum göstergeleri ışığında baktığımızda (Castles vd., 2002) aidiyet hissi, dil öğrenimi, mekânsal ayrışma, kendi grubu içinde ve dışındaki etkileşim, ırkçılığa maruz kalma göstergelerinin etkin olduğunu görüyoruz. Ayrıca yasal uyum, göçmenlerin oryantasyonu, sağlık, eğitim, iş piyasaları ve sosyal hizmetler alanlarında eşit erişim hakkı, toplumsal katılım (Kaya, 2021) bağlamındaki göstergelerin de yine önemli olduğunu söyleyebiliriz.

6.3.3.1. Uyum konusundaki engeller

Uluslararası uyum göstergeleri dikkate alınarak daha önce yapılan çalışmalarda ve benim araştırmamda da görüldüğü üzere, Suriye’den yoğun göçlerin başladığı ilk yıllardan bu yana eğitim ve sağlık başta olmak üzere mültecilerin entegrasyonu ve toplumsal bütünleşme konularında devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından pek çok olumlu gelişme kaydedildi ve ciddi adımlar atıldı. Fakat gelinen noktada bir saha değerlendirmesi yaptığımızda halen belirli kültürel ve yapısal bariyerlerin karşılıklı sosyal uyum konusunda engel teşkil ettiğini görüyoruz.

Bu engellerin başında ise kuşkusuz dil bariyeri geliyor. Bu araştırma özelinde Fatih’teki Suriyeli mülteciler ile Türk toplumu ve diğer göçmen topluluklar arasındaki etkileşime baktığımızda, pek çok Suriyeli mültecinin bir şekilde komşuları ile anlaştığını fakat Türkçe bilinmemesi nedeniyle bu etkileşimlerin oldukça sınırlı olduğunu öğreniyoruz. Aradan geçen on yıl sonrasında halen kendini az çok ifade edebilecek kadar Türkçe anlayabilen veya konuşabilenlerin sayısının bu denli az olması kayda değer. Fakat bir yandan da bölgedeki gastro-akış düzleminde gündelik hayatının çoğunun diğer Suriyeli gıda işletmeleri ve Suriyeli veya Arapça konuşan müşteri-çalışan gruplarla geçtiği düşünülünce bu durum biraz anlaşılır hale geliyor. Elbette zaman içerisinde Türkçe öğrenen ve çok iyi düzeyde olmasa bile en azından karşılıklı iletişimi sağlayabilen işletme müdürleri ve çalışanlar mevcut. Fakat bu kişilerin genel Suriyeli göçmen nüfusa oranı çok yüksek değil. Burada sosyal uyum açısından dikkat çeken nokta, Suriyeli mültecilerin bir kısmının bu durumun farkında olmakla birlikte dil öğrenme yönünden bir çabaya girmeye gerek duymaması. Bunda az evvel bahsettiğim gibi sosyal çevre ve iş hayatında Türkçe kullanımına ihtiyaç duyulmaması önemli bir etken. Türklerle etkileşimi sağlayan bir veya birkaç kişi, buradaki hayatı idame ettirmeye yetiyor çoğu zaman. Sekiz yıldır Fatih’te ikamet eden restoran sahibi 55 yaşındaki G44, komşularla ilişkisinde dil bilmenin etkisini şöyle anlatıyor:

Buradaki Türk dükkân sahipleri açısından çok seviyorum birçoğunu ve çok da iyi anlaşıyoruz ama tabii ki herkesin iyisi de kötüsü de olabilir. Ama ben eğer Türkçe biliyor olsaydım sevginin derecesi farklı olurdu çünkü dil kişinin kendisini ifade etmesinde çok önemli. O zaman daha çok uyum sağlardım ve işte beraber yiyelim içelim, bizde bu var sizde bu var gibi iletişim daha fazla olurdu. Ama benim yaşıma biraz ileri olduğundan dil öğrenmede biraz zayıfım ama genel olarak ilişkimiz iyi.

Bununla birlikte, kimi göçmenlerin ülkedeki ayrımcı söylemlerden uzak durmak için dil öğrenmediğini duymak benim için epey şaşırtıcı oldu. 5 yıldır İstanbul’da yaşayan kafe sahibi 42 yaşındaki G16, Türkiye’yi ve burada yaşamayı çok sevdiğini ancak onu Türkçe öğrenmekten alıkoyan iki şey olduğundan bahsediyor:

Bugün bana sorsanız Suriye mi Türkiye mi diye, kesinlikle Türkiye derim. Türkiye harika bir ülke. Türk biriyle konuşmak istediğim zaman işaret dili kullanıyorum ve birbirimizi anlıyoruz. Bazı Türkler kötü ifadeler kullanıyor ve eğer Türkçe öğrenirsem bu kötü sözleri de duyarım diye korkuyorum. Bunları duyarsam huzurumu ve akıl sağlığımı yitiririm. Bu sözleri bir daha unutamam ve o zaman buradaki hayatım asla eskisi gibi olmaz. Ben şu anda burada gayet güzel bir şekilde yaşayıp gidiyorum. Evet biraz üzücü ama bu şekilde huzur içindeyim.

Buna benzer şekilde, bazı görüşmecilerim zamanla Türkçe öğrenmeye başladıklarını fakat Türkçe öğrendikten sonra özellikle sokakta veya sosyal medyada Suriyelilere yönelik ayrımcı, nefret içerikli söylemleri duydukça bundan büyük üzüntü duyduğunu dile getirdi. Hatta bir görüşmecim şakayla karışık biçimde “keşke Türkçe öğrenmeseydim de bunları duymasaydım” demişti. Bu ifadeler tek başına düşünüldüğünde bir anlam ifade etmiyor gibi görünse de, son yıllarda göçmen karşıtı söylem ve eylemlerdeki artışla beraber değerlendirildiğinde ciddi bir duruma işaret ediyor. Suriyeli mülteciler başta olmak üzere göçmen ve sığınmacı gruplara yönelik yükselen şiddet olayları, politikacıların göçmenleri siyasi araçsallaştırması ve sivil toplumun yetersiz kalması gibi faktörler birleşince, yerleşik toplum ile göçmen toplumlar arasındaki gerilimin giderek tırmandığı bir süreci yaşıyoruz. Bu gerilim hattında kalan Suriyeli göçmenlerin bazıları, bir savunma mekânizması olarak kendi sosyal ağlarına tutunmayı ve içe kapanmayı yeğliyor. Dolayısıyla ayrımcılık ve nefret söylemi, kültürler arası karşılıklı iletişimin ve toplumsal bütünleşmenin önündeki bir diğer bariyer olarak çözüme kavuşmayı bekliyor.

Suriye ve Türk kültürü açısından toplumsal bütünleşmeyi kolaylaştıran faktörler ise dini ve tarihi ortak değerlere sahip olunması. Görüşmecilerin neredeyse tamamı Türkiye’de ve özellikle Fatih’te Müslüman olarak yaşamının daha kolay olduğunu dile getiriyor. Özellikle Avrupa ülkelerine göç etmek ve Türkiye’de kalmak arasında bir tercih yapmak zorunda hisseden Suriyeli mülteciler için Türkiye’nin “Müslüman ülke” olarak görülmesi onların burada kalma kararını şekillendirmiş görünüyor. Bu durumun mutfak kültürü ile bağlantısını en yoğun biçimde helal gıdaya kolay erişim ve doğu-batı yemekleri ayrımında görüyoruz. Doğubatı yemekleri ayrımı,

Suriyeli gastro-akışa özgü bir ayırım. Bölgedeki neredeyse tüm Suriye kafe-restoranlarının menülerinde, yemekler alt türlerine göre değil doğu-batı sınıflandırmasına göre kategorize ediliyor.¹⁰⁰ Doğu yemekleri grubunda geleneksel Suriye yemekleri bulunurken, batı yemekleri grubunda fast-food türü yemekler (burger çeşitleri, kızarmış tavuk, pizza vd) yer alıyor. Doğu yemekleri kategorisi altında geleneksel Suriye yemeklerine ek olarak Lübnan veya Yemen usulü yemekler de bulunabiliyor. Mendi bunlardan biri mesela. Batı yemekleri dediğimiz kategoride ise bu batı yemeklerinin Arap mutfağı ile bir füzyonu olarak ortaya çıktığı örnekler var. Örneğin bir kızarmış tavuk yapılıyorsa yanındaki soslar Arap damak tadına daha uygun soslar oluyor; döner yanında verilen mayonezli sos gibi. Tamamen batı usulü (şarkî) sunulan yemekler ve tamamen doğu usulü (garbî) sunulan yemekler de elbette var. Fakat genel itibarıyla bir “Arap mutfağı” dokunuşu her halükârda önem taşıyor. Hiçbir şeyde olmasa bile servis ve sunum esnasında bu ayrımı görebiliyoruz.

İki kültür arasındaki sosyal uyum bahsinde gündeme gelen bir konu da Suriye ve Türkiye’nin sahip olduğu ortak kültürel değerler ve Osmanlı geçmişine yapılan vurgu. İstanbul’u Muhammed’ü-l Fatih olması sebebiyle kutsal bir şehir olarak benimseyen Şamlı G2, tarihi ortak geçmişe vurgu yaparken Fatih ve Şam arasındaki benzerliğe dikkat çekiyor.

Bizde bir eski cadde var, Cezmatiye, Fatih bu cadde var ya [Akşemsettin] aynı o cadde oldu artık. Bizdeki Cezmatiye artık Salihyye, Türk caddesi. Bak bizde bir tepe var, bu köşe Türk köşesi. İsmi Rukneddin. Yukardaki Türk köşesi de, hepsinde Türkler. Osmanlı zamanı çok Türkler vardı. Sultan Abdülhamid –Allah rahmet etsin- ondan sonra çok Türkler Şam’a geldi. Bunlar nerede oturdu, işte o tepede. Türkler esas çok güzel bir insan ve tayyib yani kibar insanlar. İçinde hiçbir şey yok, mülteciler, yabancılar için falan. Zaten Türkiye tarihine bak, Sultan Süleyman’dan bugüne kadar kaç mülteci Türkiye’ye geldi. Esas Türk şimdi nerede? Zaten yok.. Hepsini şimdi 100 milyon kadar Türkiye’de var. Yani Türk esas nerede, yok bunlar? 2,3 belki 5 milyon ancak. Hepsini şimdi Amerika gibi. Maksadım Türk millet çok kibar bir insanlar, yani mülteci yabancı falan seven. Ama siyaset meselesi.. Bazen birileri çıkıyor “Ooo Suriyelileri istemiyoruz” falan. Tamam ama neden konuşmuyorsunuz? Önceden Iraki geldi. Bosna-Hersek, Arnavut, Bulgar, çok. Neden kimse konuşmadı? Şimdi siyaset meselesi. Ama sübhanallah Suriyeliler ve Türkler tarih aynı. Hepsisi de Osmanlı zamanında ikisi de beraber yaşadı. Zaten sınır yok.

¹⁰⁰ Ayrıca menülerin çoğunluğunda sadece Aarapça, bazılarının ise Arapça-Türkçe veya Arapça-İngilizce tercih ediliyor. Hesap pusulası da hakeza yine Arapça. Bir de menüler Arapça diline uygun biçimde sağdan sola açılıyor.

Fatih'teki eski camilerin, çarşıların, meydanların Şam ile benzetilmesi neticesinde burası Osmanlı mirasının canlı tutulduğu bir semt olarak görülüyor. Sekiz yıldır Fatih'te yaşayan G60 da bu düşünceyi paylaşan göçmenlere bir başka örnek:

İstanbul içinde Avcılar, Beylikdüzü, Süleymaniye başka birçok yer gördüm. Burası hala Osmanlı gibi. İsmailağa'ya gittiğin zaman orada zaten Osmanlı zamanını yaşıyorsun. Fatih zaten daha huzurlu bir yer bence. Minareler falan, çok değişik. Mesela Avcılar falan sanki Avrupa. Burası oradaki yerlerden bayağı farklı. Burası eski İstanbul gibi.

Bu yorumlara bakıldığında Suriyeli göçmenlerin Osmanlı ile kurduğu bağı, İslami kültürel miras ekseninde şekillendirdiğini anlıyoruz. İki kültür arasındaki bu ortak geçmişe yapılan vurgu ile günümüzdeki kültürel farkların aslında karşılıklı uyum konusunda bir engel olmadığı, Suriye ile Türkiye'nin sanki iki yakın şehir gibi düşünülmesi gerektiği fikri ortaya çıkıyor. Sosyal uyum açısından Suriyeli göçmenlerin genelde kültürel mesafe konusunda Türklerden farklı düşündüğünü önceki araştırmalardan da hatırlıyoruz. Örneğin, *Suriyeliler Barometresi* çalışmasında ortaya çıkan kültürel mesafe ve kültürel benzerlik algısındaki farklılık son derece dikkat çekicidir. Bu araştırmaya göre, “Türk toplumunun diğer bazı araştırmalarda da ortaya konulduğu üzere Suriyeliler ile arasına ciddi bir kültürel mesafe koyduğu gözlemlenmektedir. [...] Aynı soruya [*kültürel benzerlik sorusu*] Suriyelilerin verdiği cevap ise çarpıcı bir biçimde farklıdır ve ‘benzerlik’ vurgusu çok güçlü çıkmaktadır” (Erdoğan, 2017: 58-59). Suriyeli mültecilere göre Türk-Suriye kültürü aslında büyük oranda benzerlikler ihtiva ederken, Türklere göre iki kültür birbirinden büyük ölçüde farklı nitelendiriliyor. Dolayısıyla, bu Osmanlı vurgusunun günümüzdeki sosyal uyum çabalarında ne derece etkin olacağı konusu belirsizliğini koruyor.

6.3.3.2. *Ensar-muhacir söylemi ve ayrımcılık*

Toplumsal kabul ve uyum konusunda bahsetmek istediğim bir diğer mesele, görüşmelerde birçok kez gündeme getirilen ensar-muhacir benzetmesi. Avrupa'ya göç eden Türkler bahsinde sıkça tartışılan misafir söylemine benzer şekilde Suriye'den Türkiye'ye gelen göçleri temsilen Suriyeli mültecileri muhacir, Türkleri de ensar olarak tanımlayan söylem uzun süre benimsendi. Burada Türk görüşmecilerin söylemlerinde “biz ensarlığımızı yaptık, onlar muhacirliklerini yapmalı/yapamadılar” cümlesi sıkça dile getiriliyor. Bu cümlenin alt metninde şu anlamlar yatıyor: “Türk halkı ve hükümeti savaşın ilk yıllarından itibaren “ev sahibi” olarak misafirlerini en iyi derecede ağırlamaya çalıştı. Karşılıksız biçimde her türlü maddi manevi imkânı kullanarak onlara

kucak açtı. Ancak karşılığında Suriyeli mültecilerden evlerine geri dönmesini bekledi. Dönmüyorsa bile en azından burada hiçbir hak iddia etmeden “misafir” -yani geçici- olduklarının bilincinde, bir misafir şükrünü de eda ederek, hareket etmesi gerek.” Fakat geldiğimiz noktada artık bu misafir-ev sahibi söyleminin toplumsal kabul ve uyum açısından her iki topluma da bir fayda getirmediğini artık biliyoruz. 2011’den bu yana geçen süre sonunda, tıpkı Avrupa Türkleri bağlamında misafirlikten ev sahipliğine geçiş sürecine benzer biçimde artık Türkiye’de de Suriyelilerin muhacirlikten ensarlığa geçişini tartışmaya başladık. Bu aşamada Suriyeli mültecilerin halen yasal ve toplumsal olarak nasıl bir statüye sahip olduğu konusu belirsizliğini koruyor. Halen geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeli göçmenler, ilk bölümlerde değindiğimiz akışkan modernitenin mültecilere yüklediği belirsizlik-güvencesizlik kıskacında arada kalmaya devam ediyor.

Özellikle 2023 Türkiye genel seçimi sebebiyle politik arenada geri gönderme tartışmaları zirvedeyken bu durum kritik öneme sahip. Son seçimlerdeki anketlere bakıldığında siyasi partilerden bağımsız bir şekilde Türkiye’deki genel seçmen nüfusunun %88’i gibi büyük bir oranda Suriyeli ve diğer etnisiteden (Afganlar başta olmak üzere) sığınmacıların ülkelerine geri gönderilmesini istemektedir.¹⁰¹ Bu veri, göçmenlerle yerleşik toplum arasında siyasî kutuplaşmaların ötesinde ciddi bir mesafeye işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, siyasî parti desteğinden bağımsız olarak insanlar göçmen karşıtlığında hem fikir görünüyor. Suriyeli mültecilerin tüm Türk dışı göçmenlerin yani tüm ötekilerin/yabancıların bir sembolü olarak yüklendiği basmakalıp kimliği de işin içine kattığımızda, “Türkler” ile “Türk olmayanlar” arasındaki Türk modern siyasetini uzun yıllardır şekillendiren kurucu söylemin devamını burada da görüyoruz. Göçmen karşıtlığı meselesinde bu ayrım daha ziyade “Türkler” ile “Araplar” arasındaki ötekileştirme aracılığıyla gündeme geliyor. Dolayısıyla, ulus devlet tartışmaları ve devletin bekası vb. alanlarda yükselen mülteci/göçmen karşıtlığı söylemlerine baktığımızda son yılda gelinen noktada, göçmenlerin Türk devletinin bekasını tehdit eden bir “tanımlayıcı öteki” konumunda yer almaya çok yaklaştığını görüyoruz. Kesin bir yargıya varmak için henüz erken

¹⁰¹ 4 Ekim 2023’te Marmara Urban Forum 2023 kapsamında gerçekleşen “Ulusal ve Küresel Politikalar Çerçevesinde Göç, İltica ve Yerel Uyum Tartışmaları” başlıklı panel notlarından aktarılmıştır. <https://marmaraurbanforum.org/etkinlik/ulusal-ve-kuresel-politikalar-cercevesinde-goc-iltica-ve-yerel-uyum-tartismalari> (son erişim: 6 Ekim 2023).

olabilir fakat ortada ciddi bir ayrım olduğu da aşikâr. Bu sebeple toplumsal bütünleşme açısından karşılıklı uyuma yönelik atılan her adım büyük önem taşıyor.

Toplumda yükselen ırkçılık, hoşgörü söyleminin yerini nefret söylemine bırakması ve mülteci konusunun ulusal ve uluslararası göç politikalarında bir siyasi kazanç aracı olarak kullanılması (mültecilerin siyasi araçsallaştırılması) gibi çeşitli sorunlar neticesinde İstanbul'daki Suriyeli mültecilerin durumu belirsizliğini korumakta. Vatandaşlık konusunun ve yasal statünün belirsizliği Fatih'teki gastro-akış için de oldukça belirleyici. Ülkedeki durumu stabil olmayan işletme sahipleri yatırım yapma ve temelli yerleşme konusunda kararsızlık yaşıyor. İstanbul'da kendine bir gelecek kurabileceğine inancı kalmayan Suriyeli mültecilerin birçoğu Avrupa'ya gitme (yasal veya kaçak yollarla) hayali kuruyor. Örneğin benim görüşme yaptığım kafe-restoran sahipleri, burada kalıp kalmamak konusunda kararsız. Birçok kişi burada iş kurmuş ama gelecekleri meçhul. Türkler tarafından “bedava yaşıyorlar, devlet destekliyor, bizim hakkımızı yiyorlar” gibi ithamlar başından beri yasal ve maddi olarak tüm yükümlülüklerini fazlasıyla yerine getirdiğini belirten işletme sahipleri için hayal kırıklığına sebep olmakta. Güvencesizlik hissini daha derinden tecrübe eden işçiler için ise durum daha vahim. Çoğunlukla sigortasız ve kaçak çalışan işçiler, ağır koşullar altında güvencesiz bir yaşam sürdürmeye çalışıyor. Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki işgücü piyasasındaki uyum raporlarına baktığımızda da restoran ve lokantaları de kapsayan bağımsız ve küçük işletmelerde kayıt dışılık ve kaçak işgücü istihdamının daha yüksek oranda olduğunu görüyoruz (Çetin, 2016; TİSK, 2020; ORSAM, 2015). Mesela 10 yılı aşkın süredir Fatih'te olan bir restoran sahibi ile görüşme yaptığım günün sabahı 2 işçi birden Avrupa'ya kaçmıştı. Bu restoran müdürünün anlattığına göre; kendisi başta aylık veya sigortalı işçiler alıyormuş. Sonra bakmış ki çalışanlar para biriktirip kaçıyor. Artık sadece birkaç kişi resmi kayıtlı (şefler), diğerleri ise gündelik işçi olarak yevmiyeyle veya haftalık çalışıyor. “Maaşları asla aylık olarak vermiyorum artık” diyen G19, işçileri de kimseyle konuşmama konusunda tembihlediklerini söylüyor. Zaten birçok işletmede işçiler çoğunlukla konuşmayı reddediyor ya da önce müdürden izin almaları gerektiğini belirtiyor.

6.3.3.3. Yerel yönetimler

Türkiye'deki uyum sürecinde özellikle 2015 yılından sonra yerindelik (subsidiarity) ilkesi gereği yerel yönetimlerin de göç ve uyum süreçlerinde daha aktif rol oynamaya başladıklarını (Kaya, 2021: 28-31) göz önünde bulundurarak Fatih'teki yerel yönetimlerin buradaki konumuna

baktığımızda, belediyenin son dönemde aldığı bazı kararlar yol gösterici olabilir. Örneğin, Fatih Belediyesi'nin 17 Ocak 2021 tarihinden itibaren ilçedeki yabancı ikamet izinlerini durdurmayı hedefleyen “yabancılar ikamet yasağı” kararı ilçedeki sosyal uyum ve demografik dengeyi sağlama çabası gereği belediye yönetimi tarafından özellikle talep edilen bir karar açıklanmaktadır.¹⁰² Bu ikamet yasağı, yerel yönetimlerin göç yönetimi konusundaki aktif rolüne bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de ve İstanbul’da Suriyeli göçmenlere yönelik göç politikalarında yere yönetimlerin genellikle aktif olduğu alanın ise sosyal yardımlar olduğu dikkat çekmektedir.

Marmara’nın Kent Mültecileri (Erdoğan vd., 2021) raporunda, İstanbul’da gelişmişlik düzeyi en düşük ilçelerin en yüksek sayıda mülteciye ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu durum halihazırda pek çok toplumsal handikap ile uğraşmak zorunda kalan yerel yönetimlerin göç yönetimini de zorlaştıran bir etkiye sahiptir. İstanbul’da mülteci nüfusu yoğun olan ilçe belediyelerinin mültecilere sağladıkları hizmetlerde sosyal yardımlar (özellikle de gıda, giysi, kırtasiye, medikal araç vb. aynî yardımlar) önde gelmektedir. İstanbul belediyelerinin çoğu (yaklaşık %75), “mevzuattaki kısıtlılıklar, bütçe bulunmaması ve ilçe sınırlarında göçmen ve mültecilerden bu yönde bir talep olmaması” nedeniyle mültecilere nakdî yardımda bulunmamaktadır (2021: 145). Öncül çalışmalar ve bu tez araştırması kapsamında, yerel yönetimlerin göç ve uyum alanındaki çalışmalarında ayrıca kurumsal (ulusal ve uluslararası) iş birlikleri, etkin kurumsal yapılanma ve finansal destek alanları geliştirilmesi gereken yapılar olarak öne çıkmıştır. Özellikle uluslararası iş birlikleri bağlamında fon aktarımı sağlayan “paket programlar” geçici birer yara bandı etkisi göstermekle birlikte kalıcı çözümler üretilmesi açısından çok zayıf kalmaktadır. Bu sebeple, kalıcı ve kapsayıcı çözümlere yönelik paydaşlıklar kurulması elzemdir.

Son olarak, tez araştırması süresince, katılımcılar tarafından (özellikle işletme sahipleri) ilçe belediyesinin işgücü piyasalarına eşit erişim hakkı göstergesi bağlamında yerel yönetimde tutarlı ve yeterince şeffaf bir idare anlayışının eksikliğine de zaman zaman dikkat çekilmiştir. Katılımcıların altını çizdiği konuların başında, yabancı statüsündeki göçmenlere çalışma izni

¹⁰² Fatih Belediye Başkanı Turan "Suriyeli göçmenler" ile ilgili sözlerine açıklık getirdi: Sadece yeni ikametlere izin verilmeyecek”, Independent Türkçe, <https://www.indyturk.com/node/418286/haber/fatih-belediye-ba%C5%9Fkan%C4%B1-turan-suriyeli-g%C3%B6%C3%A7menler-ile-ilgili-s%C3%B6zlerine-a%C3%A7%C4%B1kl%C4%B1k>, (son erişim: 27 Eylül 2023).

ve/veya ruhsat verilmesi, vergi denetimleri, bürokratik süreç yönetimi gibi hususlar gelmektedir. Buna ek olarak, etkin veri yönetimi, verilerin kayıt altına alınması ve kamuyla paylaşımı konusunda da olumlu adımlar atılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁰³

6.3.3.4. Sivil toplum girişimleri

Özetle, Türkiye'nin güvencesiz ve akışkan yasal-toplumsal zemininde hayatını sürdürmeye çalışan göçmenlerin mevcut durumu, Türk toplumu ile karşılıklı etkileşimi ve sosyal uyum pratiklerini de önemli ölçüde sekteye uğrattırıyor. Geçici koruma statüsünün getirdiği “geçicilik” durumu, uzun vadeli uyum planlarının beklenen derecede etkin olmasına bir engel teşkil ediyor. İki kültür arasındaki etkileşimin ve Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki sosyal hayata uyum sağlamasının önündeki en büyük engel, diğer pek çok araştırmada da ortaya konulduğu üzere, dil bariyeri olarak karşımıza çıkıyor. Buna ek olarak, eğitim, işgücüne katılım, sağlık, barınma, ekonomik durum vb. gibi alanlarda karşılaşılan farklı uyum sorunları ve bu sorunları aşmaya yönelik çözüm önerileri de mevcut. Vatandaşlık, dil, eğitim, mesleki yeterlilik vb alanlardaki belirsizlikler mültecilerin burada aidiyet duygusu geliştirmesinin önüne de engel koyuyor. Süregiden bir belirsizlik, yarına dair güvencesizlik ve arada kalmışlık durumunu besliyor. Mültecilerin sözlerinde ve gözlerinde tam da Bauman'ın bahsettiği akışkan korkuların somutlaşmış halini görüyoruz. Ancak, bu bariyerleri aşmak ve toplumda yükselen göçmen karşıtlığının önüne geçmek için iki kültürün (Suriye ve Türk) birbiriyle daha yakın ve eşitlikçi bir düzeyde iletişim kurmasına duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu alanda merkezî kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum inisiyatifleri başta olmak üzere toplumun her kesimini kapsayacak girişimler gerekmektedir. Mutfak kültürü, tam da bu açıdan iki kültürün paylaştığı tarihi ve kültürel mirasa dayanan ortak bir dil olarak bize yeni bir iletişimin kapılarını aralayan bir yol açabilir. Bu açıdan, İstanbul'daki Suriyeli yeme-içme mekânları, sosyo-kültürel entegrasyonda karşılıklı etkileşimin filizlendiği, ön yargıların kırıldığı gündelik hayatta birlikte yaşama dair paylaşımların arttığı ortak yerler olarak bize yeni alternatifler sunabilir.

Sosyo-kültürel entegrasyon açısından, göçmenler ile yerleşik toplumun bir arada yaşama pratiklerinde gönüllü bir dayanışma ağı içinde olması, toplumsal bütünleşmeyi büyük ölçüde

¹⁰³ Araştırmanın veri toplama aşamasında Fatih Belediyesine kayıtlı-ruhsatlı kaç yabancı ve/veya kaç Suriyeli gıda işletmesi bulunduğu dair belediyenin herhangi bir veritabanı olup olmadığını araştırıp bilgiye ulaşamayınca, ilgili birime şahsen dilekçe yazmıştım. Fakat herhangi bir yanıt veya bilgiye ulaşamadım.

kolaylaştırmaktadır. Bu tür dayanışma ağlarının oluşmasında mutfak kültürünün gündelik hayatın ve kültürün vazgeçilmez bir parçası olarak etkileşimi kolaylaştırıcı bir işlev üstlendiği görülmektedir. Önceki bölümlerde de tartışıldığı üzere, birlikte yaşam pratiklerini ve toplumsal bütünleşmeyi sağlarken göçmenler ve yerleşik toplum arasında eşitlik düzeyinde bir etkileşim ortamı sağlayabilmek ve hiyerarşileri, ayrımcılıkları en düşük seviyeye indirmeye çalışmak önemlidir. Eşitlik düzeyinde gerçekleşecek kültürel etkileşime mutfak üzerinden bir örnek verebiliriz. Örneğin, herhangi bir kermes veya kültürel festivalde stantlar kurulup Suriye’ye özgü yemeklerin Suriyeli göçmenler tarafından insanlara tanıtılması iyi niyetli bir yaklaşım olmakla birlikte, yukarda bahsi geçen ev sahibi-misafir ikiliğini ve aradaki hiyerarşileri besleyen bir etkileşim biçimidir. Ev sahipleri stantlar yanına gelip çeşitli yemekleri tadacak, sonrasında Suriye kültürü/yemekleri ile ilgili olumlu olumsuz bir kanaat belirtecektir. Burada Suriyeli göçmenler ve Suriye kültürü, pasif bir konumda yalnızca kendini karşı tarafa beğendirmeyi ve kabul görmeyi bekleyen bir misafir –ya da kapıdan içeri kabul edilmeyi bekleyen bir yabancı- gibidir. Oysaki ortak bir mutfakta Suriye veya Türk kültürüne ait herhangi bir yemeği birlikte pişirmeye dayalı bir program veya atölye, katılımcıları eşit düzeyde tutarak hiyerarşisiz bir etkileşimin kapısını aralayabilir. Böyle bir ortamda katılımcılar pişirdikleri yemekleri aynı sofrada oturup yerken karşılıklı sohbet ederek, belki başta biraz çekinip bilmediklerini sorup öğrenerek daha eşitlikçi bir etkileşim içine girecektir.

Türkiye’de Kırkayak Kültür Derneği tarafından düzenlenen Mutfak Atölyesi bu tür girişimlere dair başarılı bir örnek olarak zikredilebilir (Uçar ve diğerleri, 2020). Uluslararası Göçmen Kadınlar Dayanışma Derneği’nin pandemi döneminde düzenlediği “Sınırsız Mutfaklar” atölyeleri ve Küçükçekmece Belediyesi Göçmen ve Mülteci Koordinasyon Merkezi tarafından EKİP (Etkin Kadınlar İş Platformu) ortaklığında birkaç defa gerçekleşen mutfak atölyeleri bu alandaki öncü ve başarılı girişimlere örnek verilebilir. Maddi kaynakların yeterizliği nedeniyle bu atölyeler birkaç defa ile sınırlı kalmıştır ancak buna rağmen bir dayanıklılık ve girişim sergilemesi bakımından önemlidir. Ayrıca, Berlin’deki Über den Tellerand (Kitchen Hub – Mutfak Yuvası) veya yine Berlin’deki Sharehaus Refugio and Cafe mekânları da mutfak aracılığıyla farklı kültürlerin eşitlik düzeyinde bir araya gelip birbirini tanıyabildiği etkileşim alanları arasındadır. Bu girişimler sayesinde göç ve uyum açısından, savaş, savunma, güvenlik çağrışımları içeren “direniş mutfağı” yerine, birlikte yaşam, uyum ve ortak iyi niyetli paylaşıma vurgu yapan “uzlaşma mutfağı” inşa edilebilir. Sadece mutfak değil, şemsiye bir kavram olarak kültür-sanat faaliyetleri,

göçmenler ve yerleşik toplum arasındaki tanışıklıkları ve birlikte yaşam alanlarını artırmak için oldukça verimli alanlar olarak görülmektedir.

Akademik çalışmaların yanı sıra, sosyal yardım veya vakıf faaliyetleri kapsamında bir araya gelen sivil toplum girişimleri de mültecilerin yemek aracılığıyla kendilerine yeni sosyalleşme ve istihdam alanları açmasına yardımcı olmaktadır. Sanctuary Kitchen, Refugee Community Kitchen, WFP Kitchen of Hope, Kadın Kadına Mülteci Mutfağı gibi projeler farklı ülkelerdeki benzer girişimlere örnek olarak gösterilebilir.

7. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez araştırması, İstanbul'un Fatih ilçesindeki Suriyeli göçmenlerin mutfak kültürü ile ulusal kimlik-aidiyet algısı arasındaki ilişkileri, sosyo-kültürel entegrasyon dinamiklerini ve göç sonrası Fatih'te meydana gelen toplumsal değişim süreçlerini konu edinmektedir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, ulusal ve uluslararası ağlar çerçevesinde göçmen mutfak kültürlerinin küresel kültür ekonomisi içindeki akışta nasıl bir yeri olduğunu ve göç mutfağındaki kimlik-aidiyet-entegrasyon örüntülerinin Suriyeli mülteciler için hangi mekanizmalar ile inşa edildiğini anlamaya çalışmaktır.

Araştırmanın ana kavramsal çerçevesi, küresel kültür ekonomisi kuramından (Appadurai, 1996) hareketle oluşturulan ve ilk defa bu çalışmada Türkçeleştirilen “gastro-akış” (*foodscape*) kavramı üzerine bina edilmiştir. Uluslararası göç araştırmaları literatüründe birkaç muhtelif çalışmada dağınık biçimde farklı analiz unsurlarına odaklanılarak değinilen (*immigrant*) *foodscape* kavramı için sistematik bir kuramsal çerçeve oluşturularak, kavramın Türkiye'deki ve uluslararası alandaki göç araştırmaları disiplinine yeni bir teorik perspektif sunması hedeflenmektedir. Göç, yemek kültür ilişkisinde gastro-akış kavramsal çerçevesi ile yapılan araştırmalarda genelde göçmenlerin alıcı ülkedeki ulusötesi pratikleri üzerine yapılan vurgu ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda göçmenlerin kimlik-aidiyet örüntüleri, ev inşa pratikleri, cemaat içi ilişkiler ve küresel/ulusötesi ölçekli sosyo-ekonomik ilişkiler analiz konusu edilmiştir (Bailey, 2017; Ferrero, 2002; Komarnisky, 2009). Ancak bu çalışmalarda göçmenlerin alıcı ülkede ve toplumda meydana gelen dönüşümlerdeki rolleri, göç sonrası alıcı ülkedeki toplumsal değişim, uyum süreçlerinde yaşanan zorluklar ve bu zorluklarla mücadele yolları gibi konulara yeterince temas edilmediği görülmüştür. Halbuki gastro-akış uzamının en temel yapıtaşlarından birisini toplumsal değişim (ve bu değişimin kapsadığı sosyal, kentsel, ekonomik, politik vd. dönüşümler)

oluşturmaktadır. Özellikle toplumsal kabul ve karşılıklı uyum süreçlerinde gastro-akışın çok boyutlu uzamında kendine yer bulan kimlik, aidiyet, sosyo-ekonomik ağlar gibi yapıların hangi işlevleri üstlendiği muhakkak incelenmesi gereken konular arasındadır. Örneğin, gastro-akışta mutfak kültürü ve yeme-içme pratiklerinin karşılıklı etkileşim açısından ne zaman uzlaştırıcı ne zaman birleştirici olduğu konusunu düşünebiliriz. Veyahut alıcı ülkede yeni bir göçmen gastro-akış inşa edilirken bu süreçten alıcı toplumdaki yapıların hangi açılardan olumlu veya olumsuz etkilendiğini irdelemek gerekmektedir. Dolayısıyla, gastro-akış bağlamında bir inceleme yaparken salt yemeğin göçmenler arası ulusötesi ağlar ve küresel ilişkiler bağlamında değil, alıcı toplumdaki dönüştürücü etkileri de dikkate alması, kavramsal analiz çerçevesini daha bütüncül, kapsayıcı ve işlevsel hâle getirecektir.

Bahsi geçen kuramsal çerçevenin “düşünümsel tematik analiz” (Braun & Clarke, 2022) yöntemi ile birleştirilerek sunulması sayesinde, Türkiye göç araştırmalarında ilk defa kullanılacak olan bu kuramsal yaklaşımın, yalnızca göç-yemek-kültür bağlamında değil, diğer sosyal bilimler alanlarında da istifade edilebilecek bir örnek teşkil edeceğine inanılmaktadır. Bu amaçla ön saha ile aktif saha araştırma toplamı yaklaşık üç yıl süren etnografik nitel araştırma neticesinde elde edilen birincil veriler tematik analiz sürecine tabi tutulmuştur. Fatih Merkez, Yusufpaşa, Aksaray, Haseki, Fındıkzade semtleri yoğunluklu olmak üzere bölgede Suriye mutfağı üzerine kurulu 53 gıda işletmesindeki 82 kişiden derinlemesine mülakatlar ve katılımcı gözlem kullanılarak veri toplanmıştır. Verilerin dağılımına ilişkin detaylı bilgiler birinci bölümde verilmektedir.

Tüm bunlar ışığında gerçekleştirilen bu tez araştırmasında özetle iki temel kuramsal katkı ortaya konulmuştur. Birincisi, gastro-akış bağlamında yapılacak araştırmalar için sistematik bir analitik çerçeve sunmaktır. Bu çerçeve sayesinde şimdiye kadar literatürde nispeten dağınık bir biçimde temas edilen konu başlıklarını sistemli bir kavramsal metodolojinin parçası yapmak hedeflenmiştir. Bu sayede daha sonraki çalışmalar için de yol gösterici bir yöntemsel çerçeve sunulması amaçlanmıştır. İkinci olarak, bahsi geçen kavramsal çerçeveye gastro-akıştaki toplumsal değişim unsuru eklenerek teorinin bağlamı ve kapsamı daha kapsayıcı bir hale getirilmiştir. Verilerin tematik analizi sonucunda Fatih’teki Suriyeli “göçmen gastro-akış” uzamını inşa eden 5 temel boyut tespit edilmiştir: kentsel mekânın dönüşümü, benlik algısı, ev algısı, cemaat algısı ve birlikte yaşam algısı.

7.1. Bulguların özeti ve araştırma önerileri

Göçmen gastro-akış kavramı, salt göçmenlere ait yeme-içme mekânları veya mutfak pratikleri olmanın ötesinde, göçmenler için küresel kültür etkisinde yemek kültürü aracılığıyla inşa edilip yeniden üretilen çoklu aidiyet mekânlarına, ulusötesi ağlara, sosyal uyum süreçlerine ve küresel-yerel üretim/tüketim ilişkilerine işaret eder. Gastro-akış yaklaşımı; tıpkı insanlar, bilgi teknolojileri, sermaye veya fikirlerin küresel düzlemdeki sınırları aşan hareketliliği gibi yemeğin ve mutfak kültürlerinin de hızlı, akışkan ve değişken bir biçimde küresel dolaşımına veya hareketliliğine odaklanır. Göçmen birey/grup mobilitesi ile aynı veya farklı izlekler seyreden mutfak pratiklerini kültürel bir indirgemecilik tutumuyla ele almak yerine, göçmenlerin yeme-içme pratiklerindeki ve yemek algılarındaki kaotik hareketliliklerin, kırılmaların, farklılaşmaların ve çakışmaların izini sürer. Kültürel alandaki (yemek kültürü de dahil) heterojenliklerin farkında olmak bu açıdan önemlidir. Göçmenlere yönelik homojenleştirici/ indirgemeci yaklaşımların eleştirilmesi ve heterojenliklerin farkında olunması bize aynı zamanda karşılıklı kültürel etkileşim ve sosyal uyum açısından da verimli bir alan açmaktadır.

Bu araştırmada İstanbul-Fatih'teki Suriyeli gastro-akışı belirleyen unsurlardan ilki olarak kentsel mekânın dönüşümü süreci, Fatih ilçesinde Suriye mutfağından ürünler sunan kafe-restoranlara ve gıda sektörüne yönelik artan talebin altında yatan nedenler ve Suriye mutfağının lokomotif olduğu yeni bir kent dokusunun inşasını analiz etmeye odaklanır. 2011'den günümüze kadar geçen sürede Fatih'te sermayenin yerli esnaftan göçmen işletmecilere doğru el değiştirdiği ve Suriye mutfağından ürünler sunan kafe-restoranların sayısında ciddi bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu dönemde yalnızca Fatih'teki yerleşik gıda işletmeleri değil, diğer işletmeler de kulvar değiştirerek Suriye restoranına dönüşmüştür. Öyle ki zaman içinde Türk işletme sahipleri (emlakçılar, kuyumcular, marketler vs.) bile eski dükkanlarını kapatarak, Suriye mutfağından ürünler sunan kafe restoranlar açmıştır. Suriyeli iş adamları ve yatırımcıların bölgedeki Türk restoranları, büfeleri veya diğer dükkanlara normalden daha yüksek (iki katı üç katı) ücret ödeyerek işletme hakkını devralmaları neticesinde bölgedeki kira fiyatlarında büyük artış yaşanmıştır. Bu durum hem Fatih'te göç öncesine nazaran nispeten durgun olan caddelere yeni bir sosyo-ekonomik canlılık getirmiş; hem de fiyat artışı nedeniyle kiracıların tutunamamasına, mülk sahiplerinin ise refah seviyesi daha yüksek yerlere göç etmesine neden olmuştur. Daha sonraları gelişen network ve zincirleme göç etkisiyle bölgeye gelen yatırımcılar artmış ve Suriyeli kafe-

restoranlar merkez semt dışındaki semtlere yayılmıştır. Bölgedeki bu dönüşüm sürecinde Fatih'teki kültürel çeşitlilik artmış, fakat aynı zamanda farklı göçmen gruplar ve yerleşik toplum arasındaki mekânsal ayrışmalar daha belirgin hale gelmiştir. Toplumsal kabul ve uyum süreçleri açısından da Fatih, özellikle mülteci karşıtı söylemlerin odağında “Suriye mahallesi” olarak adlandırılmaya başlamıştır.

Fatih'teki mekânsal dönüşümde gettolaşmaya ve kentsel kamusal alanın dönüşümüne dair daha detaylı analizler konuya farklı bakış açılarını dahil edilmesi açısından ileride çalışılacak konu önerileri arasında yer alabilir. Konuya mekânsal ayrışma temelli bakıldığında, mülteci kampları gibi zorunlu gettolar veya örneğin Avrupa'da veya Amerika'da fiziki sınırları daha net belli Çin mahalleleri gibi bir mekânsal ayrışma olmaması sebebiyle Fatih'te katı ayrımları olan bir gettolaşma olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, tamamen kendi dışındaki sosyal gerçeklikten kopuk, kendi gerçekliği içinde yaşayan Suriyeli toplulukların var olması açısından bir gruplaşma eğiliminin varlığı da yadsınamaz. Özellikle dil bariyeri ile körüklenen toplumsal ayrımlar ve her grubun daha ziyade kendi sosyal gerçekliği ve sosyal çevresi içinde hayatının çoğunu idame ettirmesi ve yerleşik toplum ile kurulan zayıf bağlar açısından bir toplumsal ayrım olduğu da muhakkaktır. Bu bakımdan bölgedeki mekânsal ve toplumsal segregasyon dinamiklerinin daha yakından gözlemlenmesine ve veriye dayalı analizlere ihtiyaç vardır. Avrupa veya Amerika'daki Çin mahalleleri örneğinden devam edilecek olursa, bu mahallelerin girişindeki kale (*gate*) benzeri bir geçit simgesiyle farklı bir mekâna giriş yaptığınızı anlıyorsunuz. Ancak Fatih'te örneğin Yusufpaşa tramvay caddesinde Suriye bölgesinin nereden başladığını veya Irak bölgesinin nerede bittiğini ancak orada yaşayanlar veya bölgeyi iyi tanıyanlar biliyor. Bu yerleşimleri/dükkanları ayıran görünür veya görünmez net sınırlar yok. Sözelimi, kamuoyunda “Suriye bölgesi” diye bilinen bir caddede aslında sadece Suriye değil, Lübnan, Filistin, Irak, Yemen, Uygur, Türk vs çeşitli yerleşimler ve iş yerleri bulunuyor. Buradaki toplum arasında da organik bir yaşam ve iletişim biçimi oluşmuş. Esnaf ve komşu arasında kendi akışında ilerleyen bir ilişki var. Dil bariyeri nedeniyle iletişimin yoğun olmadığı komşuluk ilişkilerinde bile belirli bir tanışıklık ve ortak bir mekânı paylaşmanın getirdiği bir paydaşlık mevcut. Örneğin aynı mekânda yaşanan bir olumsuzluğa -söz gelimi sokakta yaşanan herhangi bir kavgaya- karşı birlikte dayanışma sergilemek gibi.

Fatih'teki Suriyeli gastro-akışı şekillendiren ikinci unsur, Suriye kültürüne aidiyet ve ulusal/ulusötesi kimlik inşası açısından incelenen benlik algısıdır. Bu açıdan Fatih'teki kafe-restoranların Suriyeli göçmenlerin kimlik ve aidiyet örüntülerindeki işlevi incelenmiştir. Hane içi pratiklerden ziyade dışarda yemek yeme alanları olan kafe-restoranlarda birlikte sosyalleşme kültürünün Suriyeli göçmenler için hem kamusal alanda meşruiyet kazanma hem de ortak bir kültürel kimliğe sahip olma bilincini sürdürme açısından önem taşıdığı tespit edilmiştir. Gastro-akışın üçüncü önemli kurucu faktörü olan ev algısı da bununla bağlantılı olarak, Fatih'teki yeme-içme alanları Suriye'deki tarihi kültürel sosyalleşme alanları ile özdeşleştirilen mekânlar olarak tezahür etmektedir. Özellikle Malta Çarşısı ve Fatih Camii avlusu ile Akşemsettin Caddesindeki kafe-restoranlarda ailecek Suriye'ye özgü lezzetleri yiyip içmek ve bu ortamda birlikte vakit geçirmek, göçmenler için bir anavatan simülasyonu işlevi görmektedir. Fatih'teki kafe-restoranlarda sürdürülen yeme-içme pratikleri, anavatan Suriye ile kurulan ulusötesi ilişkilerin ve “Suriyeli olmak” kimliğinin gerçekleştirildiği (*identity performance*) mekânsal alanlara dönüşmüş durumdadır. Suriye kültürünün ve Suriye'deki tarihi mekânların sembollerine atıfta bulunan imgelerin kullanımı da (iç-dış dekor, müzikler, kıyafetler, fotoğraflar, objeler vb.) bu ulusötesi yeni göç kültürünün oluşumunda etkilidir. Dolayısıyla Fatih'teki gastro-akış uzamı hem yeni bir kültürel yapılanma hem de eski kültürel yapıların korunması arasında bir geçiş kültürünü bünyesinde barındırmaktadır.

Takip eden araştırmalarda, yemeğe ek olarak diğer kültürel sembollerin de daha geniş bir açıdan ele alındığı semiyolojik ve kültürel antropolojik çalışmalar yapılabilir. Ev algısı bağlamında ayrıca Fatih'te ev yemeği sunan kafe-restoranların özellikle genç, bekar erkek Suriyeli göçmenler tarafından bir “ev” gibi görüldüğü tespit edilmiştir. Annesinden uzakta olan bu gençler Fatih'teki restoranlarda kendi ifadeleriyle “anne nefesine” olan özlemlerini gidermektedirler. Buna ek olarak, yine Fatih'te ikamet eden bazı anneler, bu ihtiyaca binaen evde hazırladıkları Suriye'ye özel dolma, kibbeh, muluhiyye gibi ev yemeklerini bu genç erkeklere satarak gelir elde etmektedir. Saha süresince evde yemek pişirip satan kadınlarla görüşme yapılmamıştır. Bu araştırmada katılımcıların çoğunluğu erkek olmasına rağmen hem görüşülen erkeklerden hem de kadınlardan göç sonrası Suriyeli kadınların toplumsal hayattaki rolleri (işgücüne, eğitime katılım, aile içi dinamikler vb.) açısından kayda değer değişimler yaşandığına dair veriler toplanmıştır ancak çalışmanın kapsamı gereği bu konuda detaylı bir analize yer verilmemiştir. Bundan sonraki araştırmalarda özellikle kadın işgücü, toplumsal cinsiyet ve yemek ilişkisi bağlamında yapılacak

Çalışmalarda bu kadınlardan veri toplanarak, “anne yemeği”, Suriyeli kadınların göç sonrası toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşümler ve göçmenlik tezahürleri üzerine daha derinlikli tartışmalar yapılabilir.

Göçmen gastro-akışta dördüncü önemli faktör, sosyal ve sosyo-ekonomik ağların göçmen gastro-akış içindeki rolleri bakımından Suriyeli göçmenlerin cemaat algısını inceler. Bu incemeler neticesinde Fatih’teki göçmen gastro-akışta cemaat algısının iki temel alanda etkin olduğu görülmüştür: İstanbul’daki sosyo-kültürel uyum ve sosyo-ekonomik entegrasyon (etnik ekonomi). Sosyo-kültürel uyum açısından öncelikle Suriyeli göçmenlerin kurdukları g öncesi ve g sonrası ilişkiler ağında göç etme kararına ve g ettikten sonrası istihdam, konaklama, bürokratik süreçler, sosyal hayata uyum gibi konularda dayanışma içinde olduğu tespit edilmiştir. Suriyeli göçmenler arasındaki ilişkiler ağında ulus kimlikten ziyade, Suriye’deki köken aile bağlarına dayanan hemşerilik ağlarının önemli olduğu görülmüştür. Bu açıdan genelde şam ve Halep arasındaki ayırım dikkat çekmektedir; kafe-restoranların ve mutfak kültürünün inşasında da bu iki şehir arasındaki ayırma özellikle vurgu yapılmaktadır. Cemaat algısında sosyal ağlar göçmenlerin Türkiye’deki yeni hayata uyum sağlaması açısından dayanışma mekanizmalarının odağında yer almaktadır. Ancak araştırma sonucunda sosyal ağların olumsuz yanlarının da bulunduğu açığa çıkmıştır. Hemşeriler-akrabalar arasındaki husumetler veya sektörel rekabet gereği olumsuz deneyimler yaşayan Suriyeli gıda işletmeleri veya çalışanlar sosyal ve ekonomik dayanıklılık açısından zorluklar yaşamaktadır.

Gastro-akışın sosyo-ekonomik entegrasyon boyutunda cemaat içi ağların özellikle etnik ekonomi ve dernekleşme oluşumunu desteklediği görülmüştür. Araştırma süresince veri toplanan Suriyeli gıda işletmelerinde çalışanların yüzde doksana ila doksana beş oranında Suriyeli olduğu tespit edilmiştir. Birçok yerde çalışanların tamamı Suriyeli, bazı yerlerde birkaç alışan Iraklı veya Lübnanlı olarak karşımıza çıkmıştır. İşletme sahipleri de kendi hedeflerini Suriyeli göçmenlere istihdam sağlamak olarak açıklamaktadır. Buna ek olarak, gn ilk yıllarında zayıf olan tedarik zincirleri de son on yıl içinde güçlenerek Suriyeli kafe-restoranların malzeme tedarikinin çoğunu yine Suriyeli fabrikalar, aracı firmalar veya toptancılardan temin ettiği öğrenilmiştir. Hatta zaman içinde Avrupa’ya veya Körfez ülkelerine yeni şubeler açma, ithalat-ihracat zincirleri kurma gibi ulusötesi ticari faaliyetler de artmıştır. Buna mukabil, İstanbul’da çoğunluğu Suriyeli gıda işletmelerinden oluşan ancak genel olarak Arap mutfağı temsilcilerini de içeren bir dernek

vesilesiyle göçmen gıda işletmeleri kendi aralarındaki bilgi akışını ve dayanışma faaliyetlerini kurumsal bir sivil toplum örgütü düzeyinde devam ettirmektedir. Suriyeli gastro-akış düzleminde öne çıkan etnik ekonomi yapılanması, Türkiye veya İstanbul genelindeki Suriyeli sermaye sahipleri ve kayıt dışı ekonomiler de hesaba katılarak bu veriler ışığında yeniden incelenebilir.

Göçmen gastro-akış boyutundaki son önemli faktör, karşılıklı uyum ve sosyo-kültürel entegrasyon bağlamında değerlendirilen birlikte yaşam algısıdır. Bu aşamada öncelikle göçmenlerin uyum ve entegrasyon pratikleri ile mutfak pratikleri incelenmekle birlikte, yerleşik toplulukların görüşleri ve karşılıklı etkileşimler de analize dahil edilir. Bu tez araştırmasında, Fatih'teki gastro-akış düzleminde yemeğin kimi zaman birleştirici kimi zaman ayrıştırıcı bir rol üstlendiği tespit edilmiştir. Türk ve Suriye toplumu arasındaki tarihî ortak geçmiş (Osmanlı İmparatorluğu dönemi) ve kültürel-coğrafi yakınlık, dinî değerler gibi birtakım ortaklıklar sonucu yemek kültürlerinin de belli açılardan benzeşmesi, bir uzlaşma mutfağının kapısını aralamaktadır. Fatih'teki gastro-akışta özellikle humus, falafel, döner (shawarma) ve tatlı satan kafe-restoranlarda Türk-Suriye toplumu arasındaki olumlu etkileşimlerin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Suriyeli görüşmeciler tarafından Türklerin farklı tatlara ve Suriye mutfağına yönelik ön yargılı tutumu sıkça dile getirilmiş; ancak karşılıklı etkileşimin olduğu durumlar sonrasında bu ön yargıların yerini pozitif iletişime bıraktığı ve Türk müşterilerle etkileşimin zaman içinde arttığı beyan edilmiştir. Benzer şekilde, Türk görüşmeciler tarafından da Suriyeli göçmenlerin kendi içlerine kapalı yaşadıkları ve yemek konusunda sadece kendi restoranlarında yemeyi tercih ettikleri beyan edilmiştir. Buna ek olarak katılımcıların kendi mutfak kültürlerinin en iyisi olduğuna dair lezzetler hiyerarşisi de etkisini önemli ölçüde hissettirmektedir. Türk katılımcıların söylemlerinde gizlenen kültürel hiyerarşik kategorizasyonların etkisi mutfak kültürüne de yansımaktadır. Neticede Suriye mutfak kültürü ve kafe-restoranlar alıcı toplum algısında bir prekarya mutfağı olarak kategorize edilirken, örneğin Lübnan mutfağı ve Lübnanlı göçmenler “makbul mülteciler” olarak kategorize edilmektedir.

Dolayısıyla, aslında iki tarafın da birbirini gastronomik ve kültürel önyargılara sahip olmakla itham ettiği ve günün sonunda toplumsal balonların her grup için kendi konfor alanını üreten mekanizmalar üretmeye devam ettiği görülmüştür. Mutfak kültürü özelinde her iki toplum için de geçerli olan dil/iletişim bariyeri, farklı lezzetleri denemeye karşı mesafeli olmak (damak muhafazakarlığı) ve toplumların/bireylerin birbirine yönelik gastronomik üstünlük anlayışı (hatta

kimi zaman “gastronomik ırkçılık” yaklaşımı) Fatih’teki gastro-akış bağlamında yemeğin ayırıştırıcı bir işlev üstlendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal bütünleşme, kültürel uyum, kültürel benzerlikler-mesafeler ve sosyo-kültürel entegrasyonda yemeğin işlevine dair muhtelif yaklaşımlar, araştırmanın altıncı bölümünde incelenmektedir. Genel bir değerlendirme olarak, özellikle Türklerle Suriyeliler arasındaki kültürel mesafenin azalması ve ön yargıların kırılması noktasında, yemeğin -ve bu araştırma özelinde Fatih’teki kafe-restoranların- iki kültürün birbirini tanınması ve karşılıklı etkileşimin başlatılması açısından olumlu bir başlangıç noktası olduğu düşünülmektedir. Dil bariyeri, kültürel ön yargılar ve yetersiz göç politikalarına rağmen, yemeğin birleştirici gücü sayesinde özellikle son yıllarda dünyada ve Türkiye’de hızlıca popülerliği artan mülteci karşıtı söylem ve eylemlere karşı geliştirilebilecek alternatif yaklaşımlar ve barış içinde birlikte yaşamın mümkün kılınması adına bir kapı aralanabilir. Böylelikle kozmopolitan bir bilinç geliştirilerek, sadece bireyler/kültürel arası farkların kabulü ve eşitliğine inanmanın ötesine geçerek birlikte yaşamaya dair kapsayıcı ve somut formüller ortaya konulabilir.

7.2. Göç yönetimine ve toplumsal bütünleşmeye dair politika önerileri

29 Nisan 2011’de, Suriye’deki iş savaş koşulları sebebiyle, Hatay’ın Reyhanlı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısından Türkiye sınırlarına 252 kişilik ilk Suriyeli mülteci grubu giriş yaptı. Bugünden itibaren hacmi ve hızı giderek artan göç dalgaları neticesinde Türkiye, uluslararası korumaya muhtaç Suriyeli mültecilerin tercih ettiği ülkeler arasında birinci sırada yer alıyor. Mayıs 2023 itibarıyla Uluslararası Göç Örgütü (IOM) verilerine göre 6.8 milyon¹⁰⁴, Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Türkiye temsilciğinin verilerine göre¹⁰⁵ ise 5,303,457 kayıtlı Suriyeli mültecinin %63.9’luk dilimi Türkiye’de yaşıyor. Türkiye’deki Suriyeli mülteciler yasal olarak mültecilik değil geçici koruma statüsünde bulunuyor ve nüfus çoğunlukla büyük şehirlere dağılmış durumda. Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı’nın verilerine göre; geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyeli kişilerin sayısı yalnızca 62.499 iken, bu merkezler dışında yaşayanların sayısı 3.326.199. İl bazında baktığımızda ise İstanbul’un Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana gibi büyükşehirlerin önüne geçerek en fazla tercih edilen şehir olduğuna görüyoruz. Mayıs

¹⁰⁴ Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Türkiye, “Veri ve Kaynaklar”: <https://turkiye.iom.int/tr/veri-ve-kaynaklar>. (Erişim: 18 Mayıs 2023).

¹⁰⁵ UNCHR Operational Data Portal Refugee Situations, “Syria Regional Refugee Response”: <https://data.unhcr.org/en/situations/syria>. (Erişim: 18 Mayıs 2023).

2023 itibarıyla Türkiye’de geçici koruma statüsü altında kayıtlı toplam Suriyeli mültecilerin yaklaşık %16’sı yani 531.095 kişinin İstanbul’da yaşadığı belirtiliyor.¹⁰⁶ Özetle, Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen göç dalgaları ve bu büyük hareketliliğinin siyasi, ekonomik, kültürel alandaki yansımaları 2011 yılından itibaren Türkiye’nin irili ufaklı her alanda bir dönüşüm yaşamasına sebebiyet veren en kritik faktörler arasında yerini almış bulunuyor. Aynı zamanda sadece Suriye’den değil diğer komşu ülkelerden gelen göçler, yurt dışına giden göçler, transit göç hareketleri gibi unsurların da bileşimi ile Türkiye için göç araştırmaları alanındaki çalışmalar son on yılda belki de daha önce hiç olmadığı kadar artarak yükselen bir ivme yakaladı. Göç kültürü, yemek ve toplumsal değişim alanındaki bu tez araştırmasının hangi siyasi ve kültürel bağlam içinde vücut bulduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu çalışmanın ikinci bölümünde, sırasıyla Türkiye’deki göç araştırmalarının tarihsel seyri, Türkiye’nin göç yönetimi ve Suriyeli göçmenlere yönelik uygulamalar ve AB-Türkiye ilişkilerinin Türkiye’deki göç yönetimindeki işlevlerine dair kapsayıcı bir özet sunulmaktadır. Ayrıca, uluslararası uyum göstergeleri, kavramlar ve modeller çerçevesinde Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel entegrasyonuna dair genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Çalışmanın bu son bölümünde, şimdiye kadar yapılan tüm değerlendirmeler ve toplanan verilerin analizleri sonucu hem Türkiye’deki genel göç yönetimine hem de İstanbul-Fatih’teki göçmen gastro-akışlar özeline yönelik Türkiye’deki göç yönetiminin iyileştirilmesi adına birtakım politika önerileri gündeme gelmiştir. Bu önerileri, küresel iş birlikleri, merkezî göç yönetimi, yerel yönetimler, sivil toplum ve akademik araştırmalar çerçevesinde ele alabiliriz. Araştırma önerilerine bir önceki bölümde değinildiği için takip eden bölümde küresel, merkezî, yerel göç yönetimi ve sivil toplum inisiyatifleri alanındaki politika önerilerine yer verilmektedir.

7.2.1. Küresel iş birlikleri

Adına ister entegrasyon ister uyum istersek başka bir şey diyelim, küresel ölçekte ve Türkiye’deki göç yönetiminde geline son noktada Suriyeli mülteciler için daha kalıcı, kapsayıcı ve somut çözümlerin ortaya konulması gerektiği aşikâr hale gelmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında sığınmacılara yönelik ortaya konulan üç temel çözüm ayağı olduğundan ilk bölümlerde bahsedilmiştir. Bunlar, gönüllü geri dönüş, güvenli bir üçüncü bir ülkeye yerleştirme

¹⁰⁶ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Geçici Koruma İstatistikleri”: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. (Erişim: 18 Mayıs 2023).

ve bulundukları yerde entegrasyondur. Ülkedeki savaş koşullarının halen çözüme kavuşmaması neticesinde gönüllü geri dönüş ihtimali yakın gelecekte çok mümkün görünmemektedir. Üçüncü bir ülkeye yerleştirme oranları (toplam 23.724 kişi) ise ülkedeki toplam Suriyeli nüfusa kıyasla çok düşük kalmaktadır.¹⁰⁷ Küresel göç yönetimi süreçlerinde özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin güvenlikçi, sınırları katılaştırmaya ve göçmenleri geri itmeye yönelik politikaları üçüncü ülkeye yerleştirme çözümüne gelmeden önce temel insanî sığınma hakkının engellenmesine yönelik bir savunma pozisyonuna evrilmiş durumdadır. Göçün dışsallaştırılması, AB kalesinin korunması, yerinden yönetim desteği ve üçüncü ülkeye yerleştirme politikası gibi yaklaşımlar ile şekillenen küresel göç mutabakatları ikinci bölümde detaylı tartışılmaktadır.

Küresel ölçekte tartışılan yeni çözümler arasında mültecilerin yoğun olarak bulundukları gelişmekte olan ülkeleri (Türkiye dahil) kalkındırmak için dış ticaret desteği sağlamak ve istihdamı arttırmak gibi kalkınmaya yönelik çözümler tartışılmaktadır. UNDP verilerine göre, böyle bir dış ticaret desteği sonucunda ülkelerde açığa çıkacak yüksek istihdam talebinin %20'sinin mültecilere ayrılması önerilmektedir.¹⁰⁸ Fakat bu tür çözümlerin gerçekleşebilmesi için siyasî aktörler arasında küresel boyutta iş birlikleri gerekmektedir. Bu tür yeni çözüm arayışlarında, mülteci nüfusları yeniden başka ülkelere yerleştirmek yerine, “yerindelik (*subsidiarity*)” ilkesi doğrultusunda sığınmacıların yoğun olduğu ülkeleri kalkındırmak amacı öndedir. Mevcut siyasî konjonktürde küresel anlamda Suriyeli mülteciler için ilk iki seçenek ve özellikle de “yeniden yerleştirme” amacına yönelik çözüm önerileri neredeyse tamamen gündemden kalkmış görünmektedir. Dolayısıyla, göç yönetiminde en çok vurgu yapılan çözüm olarak “bulundukları yerde entegrasyon” maddesi öne çıkmaktadır.

Yerinde yönetim kapsamında öne çıkan bir diğer çözüm önerisi de uluslararası fonların yüksek oranda mülteci/sığınmacı barındıran ülkelere aktarılmasıdır (FRITT programı gibi). Örneğin, Küçükçekmece Belediyesi Göçmen ve Mülteci Koordinasyon Merkezi'nde 2022 yılında Avrupa Birliği tarafından aktarılan fonlarla QUDRA2 programı organize edilmiştir.¹⁰⁹ Bu

¹⁰⁷ 2014-2023 yılları arasında Suriyelilerin üçüncü ülkelere yeniden yerleştirilmesi, GİGM, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (son erişim: 10.10. 2023).

¹⁰⁸ Kemal Kirişçi'nin 4 Ekim 2023'te Marmara Urban Forum 2023 kapsamında gerçekleşen “Ulusal ve Küresel Politikalar Çerçevesinde Göç, İltica ve Yerel Uyum Tartışmaları” başlıklı paneldeki sunum notlarından aktarılmıştır. <https://marmaraurbanforum.org/etkinlik/ulusal-ve-kuresel-politikalar-cercevesinde-goc-iltica-ve-yerel-uyum-tartismalari> (son erişim: 6 Ekim 2023).

¹⁰⁹ Bkz. <https://goc.kucukcekmece.bel.tr/faaliyetler.html> (son erişim: 10.10.2023).

Merkezde düzenlenen sosyal uyum ve psikolojik dayanıklılık projeleri kapsamında “Türkiye-Suriye Mutfağı Atölyeleri” düzenlenmiştir. Fakat bu atölyelerin ömrü yalnızca bir yıl ile sınırlı olduğu için program sona erince atölyeler de sona ermek zorunda kalmıştır. Bu ve benzeri projelerde uluslararası fonların kısa süreli desteği ve paket programlar maalesef kalıcı çözümler vaat etmekten uzak kalmaktadır. Büyük bütçelerin kısa vadeli programlarla aktarılması yerine daha düşük bütçeli bile olsa kurumları güçlendirmeye ve sürdürülebilir yapılar oluşturmaya odaklanması gerekmektedir. Göç konusu yalnızca tek bir kurum tarafından idare edilemeyecek kadar karmaşık ve çok boyutlu bir toplumsal olgudur. Dolayısıyla göç yönetiminde makrodan mikroya her idarî ve sosyal yapıda göçün yansımaları olmaktadır. Bu durumda merkezî yönetim unsurlarına ek olarak, görev ve sorumlulukların ilgili yerel ve mahallî birimlere dağıtılarak yürütülmesi alandaki boşlukları dolduracaktır.

Politik alanda öncelikle mültecilerin araçsallaştırılması ve gerek yerel gerek uluslararası siyasi müzakerelerde mültecilerin çıkarları yerine siyasi çıkarların ön plana alınarak politikalar geliştirilmesi en önemli sorunlardan biridir. Avrupa Birliği ile yapılan müzakerelerde ve Mayıs 2023 itibarıyla Türkiye cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçim süreçlerinde de benzer bir süreç yaşanmaya devam etmektedir. Suriyeli mültecilerin uluslararası koruma kanunları ve insan hakları göz ardı edilerek güvenli olmayan koşullarda ülkelerine geri gönderilmesinin önüne geçilmesine yönelik adımların atılması gerekmektedir. Suriyelilerin geri dönüş eğilimlerine yönelik anketlerde katılımcıların yarısından fazlası (%60 üstü) hiçbir şekilde geri dönmek istemediğini belirtmektedir (Erdoğan, 2022). Buna karşın, Türk katılımcılar arasında Suriyeli mültecileri ve diğer düzensiz göçmen grupları bir sorun olarak görenlerin ve geri gönderilmelerini isteyenlerin oranı %85’tir. Bu gerilim hattında, toplumda yükselen mülteci karşıtlığı özellikle son iki yılda Türkiye’deki siyasi söylemlerin de giderek daha güvenlikçi bir düzleme oturmasına sebep olmuştur. Özellikle Mayıs 2023 seçimini yönlendiren ortamda, gönüllü ve aşamalı bir geri dönüş yanlısı olan politikacıların bile gerekirse zorla geri gönderme retoriğine geçiş yaptığı gözlemlenmektedir. Siyaset ve kamuoyundaki bu korku ve güvenlik endişesinin ilerleyen dönemde göç yönetimi ve göçmenler açısından nasıl bir sürece evrileceği merak konusudur ancak mevcut durumda bilhassa yasal statüsü belirsiz sığınmacı ve göçmenler için durum belirsizliğini korumaktadır.

7.2.2. Merkezî göç yönetimi için öneriler

Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki entegrasyonu meselesinde uluslararası göstergeler tartışılırken, uyumun hukukî, ekonomik, sosyal alanda farklı boyutları olduğuna dikkat çekmiştik. Böyle bir çerçevede geliştirilecek uyum politikalarında literatürdeki bazı kaynaklarda hukukî ve ekonomik uyumun öncelenerek, sosyal uyumun (veya kültürel uyum) kısmını sürecin en son aşamasına konumlandırıldığı görülmüştür (Karasu, 2006). Suriyeli göçmenlerin herhangi bir dışlanma endişesi yaşamadan toplumsal hayata aktif katılımı bu açıdan çok önemlidir. Şu anda Türkiye’deki statüsü belirsiz olan Suriyeli mültecilerdeki güvencesizlik devam ettikçe göç edilen ülkeye uyum sağlama açısından da psikolojik ve yasal bariyerler oluşmaktadır. Bu açıdan hukukî ve ekonomik uyumun sağlanması çok önemli olmakla birlikte, sosyal uyumu ikincil veya üçüncül bir konuma itmek, göçmenlerin gündelik hayat pratiklerini ve dayanıklılıklarını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple, bütün uyum süreçlerinin eş zamanlı ilerlediği bütüncül göç politikalarının daha etkili olacağına inanılmaktadır.

Ayrıca, göç yönetimine dair alınacak kararlarda veya planlama aşamalarında göçmenlere de söz hakkı verilmesi için katılımcı bir idarî yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan üstenci bir şekilde sadece merkezî yönetimden dayatılan politikalar yerine, dipten gelen toplumsal dalgalarla şekillenen ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve halkların ortak karar alma süreçlerindeki katılımı önem teşkil etmektedir.

Daha somut ve pratik adımlar açısından göç yönetiminde iyileştirilmesi gereken alanların başında vatandaşlık sorunun çözülmesi gelmektedir. Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki geçici koruma statüsünün artık “geçicilik” şartından öteye geçtiği ve kalıcı siyasi çözümler gerektiği konusunda siyaset, akademi ve kamuoyu çevreleri bir süredir hem fikir. Ancak Suriyeli mültecilerin yasal statüsüne dair belirsizlik devam ettikçe Suriyeli mülteciler ve Türkiye için uzun vadeli planlar da belirsizlik içinde kalmaya mahkum görünüyor. Araştırma süresince görüştüğüm işletme sahipleri ve çalışanlar bu açıdan çok büyük bir belirsizlik ve güvencesizlik balonu içine hapsolmuş durumda. Ayrıca Suriyeli göçmenlere yönelik vatandaşlık kriterleri veya yasal statü politika tasarıları konusunda devletin şeffaf ve adaletli politikalar yürütme çabalarının da daha güvenilir hale getirilmesine ihtiyaç duyuluyor. Bununla birlikte, çalışma süreçlerinde göç yönetimi açısından başlangıçtan bugüne pek çok olumlu gelişmeye adım atıldığının altını çizmekle birlikte

gıda işletmelerini ve Suriyeli göçmenlerin genelini kapsayan çalışma izni, sigortalı işçi alımı gibi bürokratik süreçlere ilişkin düzenlemelerin yetersiz olduğunu da not düşelim.

7.2.3. Yerel yönetim için öneriler

Sosyal uyum özelinde ise, dil bariyeri ve Türkçe bilmeme oranındaki yükseklik toplumsal bütünleşme önünde ciddi bir bariyer teşkil etmektedir. Sosyal uyum konusunda bazı belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü oldukça değerli fakat toplumun geneline yayılması mümkün olmayan girişimler yerine, Göç İdaresi Başkanlığı tarafından daha sistematik ve takipli bir şekilde dil öğrenimine yönelik politikalar geliştirmesi önemli bir atılım olacaktır. GİGM tarafından 2018-2023 yılları için hazırlanan Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planının süresi bu yıl itibarıyla dolmakta olduğu için yakın zamanda yeni bir uyum planının açıklanması beklenmektedir. Mevcut uyum strateji belgesi ve uyum planının slogan cümlesi olarak kullanılan “tanısan seversin” yaklaşımının ötesinde hak temelli ve uzun vadeli daha somut eylem planlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Burada yerel yönetimler ile iş birliklerini arttırmak gerekmektedir. Buna mukabil, sosyal uyumu ve göçmenlerin toplumsal hayata katılımını ilgilendiren diğer alanlarda yapılacak çalışmalar da destekleyici girişimler olarak önemini her zaman korumaktadır. Son olarak, devletin göçmenlere ve mültecilere yönelik ayrımcı-ırkçı söylem ve eylemlere yönelik caydırıcı önlemler almasının da önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında Fatih’teki kafe-restoranlardaki işletme sahipleri ile yapılan görüşmelerde en sık gündeme getirilen konu çalışma izinleri ve ruhsat alma ile ilgili bürokratik süreçlerdeki engeller oldu. Örneğin tüm belgeleri, vergileri ve izinleri tam olmasına rağmen sekiz ay boyunca ruhsat almak için bekleyen işletmeler mevcut. Çalışanlara sigorta yapılması veya çalışma izni alınması aşamalarında da belediye birimleri tarafından şeffaf bir bilgilendirme yapılmaması, kriterlerin belirsiz veya değişken olması, kimi zaman da sürecin çok karmaşık ve uzun olması gibi zorluklar dile getirildi. Yerel yönetimlerin idarî noktada ellerindeki sorumluluk ve yetkinin ötesinde inisiyatifler alarak süreci yönetmeye çalıştığı düşünülürse (bkz. Erdoğan vd., 2021), bu sorunları gidermek amacıyla yerel yönetimlerin idarî ve maddi kaynak yönetiminin yeniden gözden geçirilerek bir kaynak arttırımına gidilmesi gerekmektedir. Yerel ve mahallî idari birimlerde göçmenlerle alakadar olacak alt birimlerin kurulması ve kurumlar arası koordinasyonun geliştirilmesi de diğer bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır.

Ayrıca, göçmenler yasal süreçlerde dil bilmedikleri ve bürokratik süreçlerle ilgili doğru yönlendirmeye erişim sağlayamadıkları çoğu zaman merdiven altı aracı kurumlara/bireylere başvurmakta. Çoğu zaman bir çaresizlik duygusu ile başvurdıkları bu araçlar, yüksek miktarda paralar alarak bu durumdan istifade edebilmektedir. Mahallî birimlerde veya belediye içinde göçmenlere danışmanlık sağlayacak birimlerin açılması ile bu durumun önüne geçilmesi mümkün olabilir.

7.2.4. Sivil toplum kuruluşları için öneriler

Son olarak, başarılı bir göç yönetimi için yalnızca siyasî karar mekanizmalarının değil sivil toplum kuruluşlarının da etkin ve gelişmiş olması gerektiği muhakkaktır. Bu tez araştırmasındaki görüşmelerde sivil toplum alanında gündeme gelen iki husus olmuştur. Bunlardan birincisi, Suriyeli göçmenlere yönelik sivil toplum desteğinin insanî yardımlara odaklanmasıdır. İkincisi ise, Suriyelilerin kendi haklarını ve taleplerini demokratik bir düzlemde ifade etmelerini sağlayacak meşru sivil toplum örgütlenmesinin eksikliğidir.

Birini husus açısından araştırma verileri incelendiğinde Türkiye’deki göçmenlerle çalışan ulusal veya uluslararası STK’ların özellikle Suriye göçünün ilk yıllarında ağırlıklı olarak insanî yardım ve hizmetlere erişim desteğinde öne çıktığı belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle, STK’lar özellikle göçün ilk yıllarında devlet kurumlarının akut göç dalgaları karşısında yetersiz kaldığı noktalarda bir tamamlayıcı kurum işlevi görmüştür. Devam eden süreçte de öne çıkan hizmetler, meslek edindirme kursları, eğitim destekleri, giysi-kırtasiye vb. aynî yardımlar, sosyal uyum projeleri gibi alanlar olmuştur. Bu destekler önemli olmakla birlikte, kapsam ve bütçenin sınırlı olması -özellikle eğitim ve istihdam alanında- sorun teşkil etmektedir.

Görüşmelerde ve literatürde dikkat çeken ikinci önemli husus, Türkiye’deki Suriyeli grupların demokratik olarak savunuculuğunu yapan sivil toplum örgütlenmesinin eksikliği olarak görülmektedir. Bu alanda Türkiye’de faaliyet gösteren birden fazla Suriyeli STK’yı bünyesinde barındıran şemsiye bir örgüt olan “Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Federasyonu”, Haziran 2022’de düzenlediği konferansta Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin mevcut durumu, güvenli geri dönüş konusu gibi sorunları gündeme getirmiştir. Bu kuruluş haricinde Türkiye’nin farklı illerinde faaliyet gösteren pek çok Suriyeli STK mevcuttur. Ancak yerel yönetimler bahsinde geçen bürokratik belirsizlikler ve idarî alandaki değişken ya da keyfi uygulamalar, STK’ların çalışmasını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Ayrıca, Suriyeli (ve diğer göçmen) kafe-restoranların ve daha genel olarak gıda işletmelerinin bulundukları il ve ilçelerdeki ulusal ve yerel STK ve birliklere (İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, İstanbul Lokantacılar Esnaf Odası, İstanbul Ticaret Odası vb.) akredite olması, bu alanda hem göçmen hem yerleşik toplum için fayda sağlayabilecek bir adım olabilir. Araştırmadaki gözlemler ve görüşmelerim sonucunda tespit edilen Ziyafet Derneği, mevcut durumda Suriyeli kafe-restoran işletmeleri için bir dayanışma ağı olarak öne çıkmaktadır. Fakat dernek oluşumları, sadece işletmelerin kendi içlerindeki iletişimini ve dayanışmasını sağlayan bir kuruluş olarak sınırlı kalmakta; ekonomik veya siyasî karar alma mekanizmasında söz sahibi olamamaktadır. Dolayısıyla, İstanbul'daki ve Türkiye'deki göçmen gıda işletmecilerinin dernek haricinde yerel ve merkezî idare konularında sesini duyurabileceği yeni ve etkin sivil toplum örgütlenmelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma kapsamında Suriyeli katılımcılar (özellikle gençler ve işletme sahipleri) tarafından etkin bir sivil toplum desteğine duyulan ihtiyaç dile getirilmiştir fakat bu alandaki herhangi bir girişimin Türkiye devleti içinde güvenliği tehdit edebilecek bir unsur olarak algılanma korkusu da baskın olarak görülmüştür.

Tüm bunlar düşünüldüğünde, Türkiye'deki göçmen ve yerleşik halkların sivil toplum örgütlenmesini hak temelli bir yaklaşımla ve kapsayıcı bir şekilde ileriye taşıyacak adımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu adımların atılması, yalnızca Göç İdaresi Başkanlığı gibi tek bir merkezî kurumun sorumluluğunda bırakılamayacak kadar derinlikli ve çok boyutlu bir kurumsal yapılanmayı ve toplumsal koordinasyonu gerektirmektedir. Göçmen mutfak kültürleri ve gıda işletmeleri de bu sürecin aktif bir parçası olarak aynı kapsayıcı yaklaşımla ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aad, Y. (2020). *Gaziantep'teki Suriyeli göçmen girişimciler üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk-İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (2. bs). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abdel-Samad, M., & Flanigan, S. T. (2019). Social Accountability in Diaspora Organizations Aiding Syrian Migrants. *International Migration*, 57(4), 329-344. <https://doi.org/10.1111/imig.12494>
- Adem Esen & Mehmet Duman (Ed.). (2016). *Türkiye'de geçişi koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler*. Aryan Basım.
- Adıgüzel, Y. (2019). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Agutter, K., & Ankeny, R. A. (2017). Food and the challenge to identity for post-war refugee women in Australia. *The History of the Family*, 22(4), 531-553. <https://doi.org/10.1080/1081602x.2017.1314221>
- Ağcasulu, H. (2019). Sosyal Bilimlerde Ağ Yaklaşımının Gelişimi ve Mikro Ağ Kuramları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18:72, 1946-1959. DOI:10.17755/esosder.514495.
- Akalın, A. (2015). Açık, döner, mühürlü kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu ekseninde emek göçünün seyri. İçinde Gülfer İhlamur Öner & Aslı Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* (ss. 89-106). İletişim Yayınları.
- Akarçay, E. (2016). *Beslencenin sosyolojisi: Orta sınıf(ların) yeme içme ve eğlence örüntüleri*. Phoenix Yayınevi.

- Akın, M. H., & Bozbaş, G. (2020). Suriye’den Türkiye’ye Göçün Sosyolojik Sonuçları: Suriyeli Göçmenler Üzerine Uygulamalı Bir Saha Araştırması. *Liberal Düşünce*, 95, 47-65.
- Akinci, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, 58-83.
- Akis, Y. (2015). Uluslararası zorunlu göç literatüründe toplumsal cinsiyet: Başlıca yaklaşımlar ve eleştiriler. İçinde Gülfer İhlamur Öner & Aslı Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* (ss. 379-398). \İletişim Yayınları.
- Akova, S., & Kantar, G. (2020). Kültürlerarası iletişim bağlamında nefret söylemi ve Christchurch kenti cami saldırıları örneklemini üzerinden bir söylem analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 45-260.
- Alpaslan, K. (2017). \Istanbul mutfağında yeni moda: Mülteci fast food! www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2017/01/31/istanbul-mutfaginda-yeni-moda-multeci-fast-food/
- Al-Sayed, L. (2019). Technologies at the Crossroads of Food Security and Migration. İçinde C. Piatti, S. Graeff-Hönninger, & F. Khajehei (Ed.), *Food Tech Transitions* (ss. 129-148). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-21059-5_8
- Appadurai, A. (1996). *Modernity al large: Cultural dimensions of globalization*. University of Minnesota Press.
- Appadurai, A. (2007). Disjuncture and difference in the global cultural economy. İçinde J. X. Inda & R. Rosaldo (Ed.), *The Anthropology of Globalization: A Reader* (ss. 47-65). Black Well Publishers.

- Arslan, E. (2020). Hafızayı Viranşehir’de Yeniden Kurmak: Göç ve Mekân İlişkisinde Suriyeli Mülteci Kadınlar. *Mekânda Adalet Derneği Dergisi*, ss. 85-109. https://mekandaadalet.org/wp-content/uploads/2021/12/MADjournal2020_Arslan.pdf.
- Ateş, Ö. (2015). *Malatya Beydağı Konaklama tesisleri Suriye mültecileri dil ve kültür incelemesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Atkinson, P., Coffey, A., Delamont, S., Lofland, J., & Lofland, L. (2001). *Handbook of Ethnography*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781848608337>.
- Aygül, H. H. (2018). Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 20, ss.68-82. DOI: 10.21076/vizyoner.369358.
- Ayhan, A. (2019). *Kentsel müdahalenin çeviri etkinliği bağlamında kavramsallaştırılması: Bir çeviri bölgesi olarak yeldeğirmeni mahallesi* [Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ayora Díaz, S. I. (Ed.). (2015). *Cooking technology: Transformations in culinary practice in Mexico and Latin America*. Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, Plc.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41-57. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1192996>

- Baho, S. (2020). *The role of food and culinary customs in the homing process for syrian migrants in california* [Master of Arts, University of the Pacific].
https://scholarlycommons.pacific.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4675&context=uop_etds
- Bailey, A. (2017). The migrant suitcase: Food, belonging and commensality among Indian migrants in The Netherlands. *Appetite*, 110, 51-60. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.12.013>
- Bailey, M., Johnston, D.M., Koenen, M., Kuchler, T., Russel, D. & Stroebel, J. (2022). The Social Integration of International Migrants: Evidence from the Networks of Syrians in Germany. *National Bureau of Economic Research*, DOI: 10.3386/w29925.
- Bailey, T. & Waldinger, R. (1991). Primary, secondary, and enclave labor markets: A training systems approach. *American Sociological Review*, 432-445.
- Baker, S., & Edwards, R. (2012). How many qualitative interviews is enough. *Nat Centre Res Methods Rev Paper*.
- Bankston, C. L. (t.y.). *Migrations and Cultures: A World View*: By Thomas Sowell. New York: Basic Books, 516 pages. *Society*.
- Bascuñan-Wiley, N. (2019). Sumud and Food: Remembering Palestine Through Cuisine in Chile. *Mashriq & Mahjar Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 6(2), 100-131.
<https://doi.org/10.24847/66i2019.239>
- Baudrillard, J. (2017). *Simulacra and simulation*. University of Michigan Press.
- Bauman, Z. (2003). *Liquid love: On the frailty of human bonds*. Polity Press ; Distributed in the USA by Blackwell Pub.
- Bauman, Z. (2006). *Liquid fear*. Polity Press.

- Bauman, Z. (2010). *Liquid times: Living in an age of uncertainty* (Reprinted). Polity Press.
- Bauman, Z. (2012). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2016, Temmuz 23). *Zygmunt Bauman: Behind the world's "crisis of humanity" I Talk to Al Jazeera* (F. Barr) [Youtube]. <https://www.youtube.com/watch?v=EG63MkQb1r4>
- Bauman, Z., & Bauman, L. (2011). *Culture in a liquid modern world*. Polity Press.
- Beardsworth, A., & Keil, T. (2002). *Sociology on the menu: An invitation to the study of food and society* (Digital repr). Routledge.
- Bonacich, E. & Modell, J. (1980). *The economic basis of ethnic solidarity: Small business in the Japanese American community*. Univ of California Press.
- Chhabra, D., Lee, W., Zhao, S., & Scott, K. (2013). Marketing of ethnic food experiences: authentication analysis of Indian cuisine abroad. *Journal of Heritage Tourism*, 8(2-3), 145–157. doi:10.1080/1743873x.2013.767816.
- David, B. & Valentine, G. (1997). *Consuming Geographies: We are where we eat*. London and New York: Routledge.
- Benveniste, E. (1977). Lévi Strauss üstüne. *Birikim*, 28-29, 58-72.
- Bernard, H. Russell. (2011). "Participant Observation." *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. 5th Ed. Walnut Creek, CA: Alta Mira Press, 256-290.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Millî Folklor*, 22(87), 159-169.
- Bhabha, H. (2004). *Location of Culture*. Routledge.

- Bilecen, B. (2014). Transnational Family Networks of Migrants from Turkey in Europe. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(27),219-234.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/540/5014>.
- Bilecen, B. & Lubbers, M.J. (2021). The networked character of migration and transnationalism. *Global Networks*, 21: 837– 852.
- Bilgehan, Z., & Yezdani, İ. (2015). İstanbul’da kültürüyle, sanatıyla ve restoranıyla Suriye mahallesi. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-kulturuyle-sanatiyla-ve-restoraniyla-suriye-mahallesi-40026339>
- Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de mültecilik iltica, geçicilik ve yasallık: “Van uydu şehir örneği”* (1. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Blumer, H. (1975). Comments on ‘parsons as a symbolic interactionist. *Sociological Inquiry*, 45, 59-62.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. Heretik Yayıncılık.
- Braun, V. & Clark, V. (2022). *Thematic Analysis: A Practical Guide*. Sage Publications.
- Brons, A., Oosterveer, P., & Wertheim-Heck, S. (2020). Feeding the melting pot: Inclusive strategies for the multi-ethnic city. *Agriculture and Human Values*, 37(4), 1027-1040.
<https://doi.org/10.1007/s10460-020-10031-x>
- Burns, C. (2004). EFFECT OF MIGRATION ON FOOD HABITS OF SOMALI WOMEN LIVING AS REFUGEES IN AUSTRALIA. *Ecology of Food and Nutrition*, 43(3), 213-229.
<https://doi.org/10.1080/03670240490447541>

- Çağlar, A. S. (1995). MCDÖNER: Döner kebab and the social positioning struggle of German Turks. *İçinde Marketing in a Multicultural World: Ethnicity, Nationalism, and Cultural Identity, (Eds.) J.A. Costa ve G.J. Barnossy* (ss. 209-230). SAGE Publications.
- Çağlayan, S. (2006). *Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi*. 17, 67-91.
- Çakıcı, A., Yılmaz, Ş., & Çakıcı, A. C. (2016). Mülteci esnaf sorunları: Mersin'deki Suriyeli esnaflar üzerine bir araştırma. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 833-840.
- Canefe, N. (2018). *The Syrian exodus in context: Crisis, dispossession and mobility in the middle east*. Istanbul Bilgi University Press.
- Carnegie Endowment for International Peace. (2015). *Food Insecurity in War-Torn Syria: From Decades of Self-Sufficiency to Food Dependence*. <https://carnegieendowment.org/2015/06/04/food-insecurity-in-war-torn-syria-from-decades-of-self-sufficiency-to-food-dependence-pub-60320>
- Cavanaugh, J. (2013). Il y a kébab et kébab: Conflit local et alimentation globale en Italie du nord. *Anthropologie et Sociétés*, 37 (2), 193-212. <https://doi.org/10.7202/1017912ar>.
- Castells, M., & Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2. ed., with a new pref., [Nachdr.]). Wiley-Blackwell.
- Castles, S., Miller, M. J., Bal, B. U., & Akbulut, \.İbrahim. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (1st ed., C. 8). \.Istanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çaycı, A. E. (t.y.). *Küreselleşen yemek kültürünün dönüşümünde sosyal medyanın rolü: Instagram gurmeleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. \.Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Chambers, I. (2019). *Göç, Kültür, Kimlik*. (çev. Türkmen, İ. & Beşikçi, M.) (Üçüncü basım). Ayrıntı Yayınları.
- Chapman, G. E., & Beagan, B. L. (2013). Food Practices and Transnational Identities. *Food, Culture & Society*, 16(3), 367-386. <https://doi.org/10.2752/175174413X13673466711688>
- Chhabra, D., Lee, W., Zhao, S., & Scott, K. (2013). Marketing of ethnic food experiences: Authentication analysis of Indian cuisine abroad. *Journal of Heritage Tourism*, 8(2-3), 145-157. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2013.767816>
- Chilton, M., Black, M. M., Berkowitz, C., Casey, P. H., Cook, J., Cutts, D., Jacobs, R. R., Heeren, T., de Cuba, S. E., Coleman, S., Meyers, A., & Frank, D. A. (2009). Food Insecurity and Risk of Poor Health Among US-Born Children of Immigrants. *American Journal of Public Health*, 99(3), 556-562. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2008.144394>
- Chrzan, J., & Brett, J. (Ed.). (2017). *Food Culture: Anthropology, Linguistics and Food Studies* (1. bs, C. 2). Berghahn Books. <https://doi.org/10.2307/j.ctvw04d9k>
- Clark-Kazan, C. (2017). Ethical considerations: Research with people in situations of forced migration. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 32(2), 11-17.
- Cohen, J. H., & Sirkeci, İbrahim. (2011). *Cultures of migration: The global nature of contemporary mobility*. University of Texas Press.
- Cohen, R., & Jonnson, G. (Ed.). (2011). *Migration and culture*. Edward Elgar.
- Cook, J. T. (1998). The Food Stamp Program and Low-Income Legal Immigrants. *Nutrition Reviews*, 56(7), 218-221. <https://doi.org/10.1111/j.1753-4887.1998.tb01751.x>
- Counihan, C., & Van Esterik, P. (Ed.). (2013). *Food and culture: A reader* (3rd ed). Routledge.

- Crul, M. (2016). Super-diversity vs. assimilation: How complex diversity in majority–minority cities challenges the assumptions of assimilation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(1), 54-68. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1061425>
- Çetin, İ. (2016). Suriyeli Mültecilerin İşgücüne Katılımları ve Entegrasyonu: Adana-Mersin Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 1001-1016.
- Danış, D. & Soysüren, İ. (2014). *Sınır ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar*, Nota Bene Yayınları.
- Danış, D. (2017). *Türkiye’de göç konulu tezler* (Bülten). <https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/60/gar-bulten-01.pdf>
- Danış, D. (2019). Göç, Mekân ve Topluma Dair Sema Erder’le Söyleşi. *Beyond.Istanbul: Mekanda Adalet ve Mültecilik*, 7, 8-16.
- Danış, D. (2021). 5. Yılında Avrupa Birliği-Türkiye Mutabakatı (Sy 5). Göç Araştırmaları Derneği. <https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/207/gar-ab-tr-mutabakat%C4%B1.pdf>
- Delgado, S. V. (2018). Exploring Middle Eastern Immigration: History and Contemporary Diaspora of Middle Eastern Immigrants to Latin America and Culinary Practices Influenced by Their Culture. *UC Merced Undergraduate Research Journal*, 10(2).
- Demirel, Ş. R. (2019). *Göç mutfağı: Konya’daki Suriyeli göçmenlerin mutfak kültürü* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Demirbaş, B., & Akyiğit, H. (2018). Suriyeli mülteci kadınların entegrasyon sürecinde sosyal ağların olumlu ve olumsuz etkileri. *Muhakeme Dergisi*, 1(2), 123-133.

- Dharod, J. M., Croom, J., Sady, C. G., & Morrell, D. (2011). Dietary Intake, Food Security, and Acculturation Among Somali Refugees in the United States: Results of a Pilot Study. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 9(1), 82-97. <https://doi.org/10.1080/15562948.2011.547827>
- Diker, E. (2018). *Bibliographies on Syrian Refugees in Turkey: Health* (MiReKoc Working Papers). MiReKoc Migration Research Center at Koç University.
- Diner, H. R. (2002). *Hungering for America: Italian, Irish, and Jewish foodways in the age of migration*. Harvard University Press.
- Duru, M. (2017). *Diaspora, Food and Identity: Nigerian Migrants in Belgium*. PETER LANG.
- Durukan, A. (2021). “Göç ve Yemek Kültürü”, [Webinar], Yeditepe Üniversitesi & Turkish American Cultural Association of Michigan, <https://tacam.org/2021/events/webinar-goc-ve-yemek-kulturu/>.
- Duruz, J. (t.y.). Eating at the borders: Culinary journeys. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23, 51-69. <https://doi.org/10.1068/d52>
- Elias, N. (2013). *Uygurlaşma Süreci I* (E. Ateşman, Çev.). İletişim Yayınları.
- Emerson, Robert M. Rachel I. Fretz and Linda L. Shaw. (2011). “Field Notes in Ethnographic Research.” *Writing Ethnographic Fieldnotes*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1-20.
- Erdoğan M. M. & Kaya, A. (Ed.). (2015). *Türkiye’nin göç tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2016). Türkiye’deki Suriyeli mülteciler ile birlikte yaşamının çerçevesi. İçinde Adem Esen & Mehmet Duman (Ed.), *Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler* (ss. 69-88). Aryan Basım.

- Erdoğan, Ö. B., & Bogenç Demirel, E. (2015). Syrian Refugees and Community Interpreting: An Attempt at a Sociology of Translation in the Example of Sultanbeyli. *İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ INTERNATIONAL JOURNAL OF MEDIA CULTURE AND LITERATURE*, 6(2), 97-124. https://doi.org/10.17932/IAU.IJMCL.2015.014/ijmcl_v06i2001
- Erdoğan, M.M. & Çorabatır, M. (Temmuz 2019). Suriyelilerin Gönüllü Geri Dönüşleri, içinde *Suriyeli Mülteci Nüfusunun Demografik Gelişimi, Türkiye'deki Eğitim, İstihdam ve Belediye Hizmetlerine Yakın Gelecekte Olası Etkileri*, ss. 12-15.
https://igamder.org/uploads/belgeler/QUDRA_TURKEY%20RESEARCHREPORT_TR.pdf.
- Erdoğan, M.M. (2022). *Suriyeliler Barometresi -2021: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamin Çerçevesi*. Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Erdoğan, M.M., Şener, B., Ağca, M. (2021). *Marmara'nın Kent Mültecileri: Belediyelerin Süreç Yönetimi*, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Eser, B. (2018). Mülteci restoranları gastronomik sahanın neresinde? Göçmen mahalleleri, mülteci yemekler ve mekânsal ayrışmaya dair kuramsal bir giriş. *Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 8, 172-195.
- Faist, T., Fauser, M., Reisenauer, E. (2013). *Transnational Migration*. John Wiley & Sons.
- Fennelly, K. (2007). The “healthy migrant” effect. *Minnesota Medicine*, 90(3), 51-53.
- Ferrero, S. (2002). Comida sin par. Consumption of Mexican food in Los Angeles: “Foodscapes” in a transnational consumer society. In W. Belasco, & P. Scranton (Eds.), *Food nations: Selling taste in consumer societies* (pp. 194-219). New York: Routledge.
- Fetterman, D. M. (1989). *Ethnography: Step by step*. Sage Publications.

- Fırat, M. (2014). Yemeğin ideolojisi ya da ideolojinin yemeği: Kimlik bağlamında yemek kültürü. *Folklor / Edebiyat*, 20(80).
- Fischler, C. (1988). Food, Self and Identity. *Social Science Information*, 27:275-292.
- Foner, N., Duyvendak, J. W., & Kasinitz, P. (2019). Introduction: Super-diversity in everyday life. *Ethnic and Racial Studies*, 42(1), 1-16. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1406969>
- Freeman, L. C. (2004). *The Development of Social Network Analysis*. USA: Empirical Press.
- Gabbacia, R.D. (1998). *We Are What We Eat: Ethnic Food and the Making of Americans*. Harvard University Press.
- Garnweidner, L. M., Terragni, L., Pettersen, K. S., & Mosdøl, A. (2012). Perceptions of the Host Country's Food Culture among Female Immigrants from Africa and Asia: Aspects Relevant for Cultural Sensitivity in Nutrition Communication. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 44(4), 335-342. <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2011.08.005>
- Garrels, V., Skåland, B., & Schmid, E. (2022). Blurring Boundaries: Balancing between Distance and Proximity in Qualitative Research Studies With Vulnerable Participants. *International Journal of Qualitative Methods*, 21. <https://doi.org/10.1177/16094069221095655>.
- Gasparetti, F. (2012). Eating tie bou jenn in Turin: Negotiating Differences and Building Community Among Senegalese Migrants in Italy. *Food and Foodways*, 20(3-4), 257-278. <https://doi.org/10.1080/07409710.2012.71597>
- Gaul, A. (2019). \textquotedblKitchen Histories\textquotedbl and the Taste of Mobility in Morocco. *Mashriq & Mahjar Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 6(2). <https://doi.org/10.24847/66i2019.232>

- Ghattas, H., Choufani, J., Jamaluddine, Z., Masterson, A. R., & Sahyoun, N. R. (2020). Linking women-led community kitchens to school food programmes: Lessons learned from the Healthy Kitchens, Healthy Children intervention in Palestinian refugees in Lebanon. *Public Health Nutrition*, 23(5), 914-923. <https://doi.org/10.1017/S1368980019003161>
- Goffman, E. (2018). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (çev. Barış Cezar) (İkinci basım). Metis Yayınları.
- Goodman, M. K., Johnston, J., & Cairns, K. (2017). Food, media and space: The mediated biopolitics of eating. *Geoforum*, 84, 161-168. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.06.017>
- Gökulu, G. (2019). Sembolik etkileşimci teorinin gündelik yaşam sosyolojisine katkıları. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(80), 173-190.
- Göç Araştırmaları Derneği (GAR). (2022). *Suriye'den Göçün 10. Yılında Sivil Toplum: Aktörler, Süreçler ve Öngörüler*. Rapor no: 8. <https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/289/Suriye%E2%80%99den%20G%C3%B6%C3%A7%20Ara%C5%9Ftırmaları%20Derne%C4%97i%2010.Yılında%20Sivil%20Toplum.pdf>.
- Gronow, J., & Holm, L. (2019). *Everyday eating in denmark, finland, norway and sweden: A comparative study of*. BLOOMSBURY. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/gbv/detail.action?docID=5667472>
- Gronow, J., & Holm, L. (Ed.). (2019). *Everyday eating in Denmark, Finland, Norway and Sweden: A comparative study of meal patterns, 1997-2012*. Bloomsbury Academic.
- Grosalik, R. (2011). Organic Hummus in Israel: Global and Local Ingredients and Images. *Sociological Research Online*, 16(2), 88–98. <https://doi.org/10.5153/sro.2339>.

- Gupta, S.P. (1975). *Changes in the food habits of Asian Indians in the United States: a case study. Sociology and social research.* 60:87-99.
- Gülerce, H. & Demir, E. (2022). Zorunlu Göç Sürecinde Sosyal Ağlar; Şanlıurfa'daki Suriyeli Sığınmacılar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 81, 185-211.
- Gülfer İhlamur Öner & Aslı Şirin Öner (Ed.). (2015). *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar.* İletişim Yayınları.
- Gültekin, M. N., & Doğanoglu, M. (Ed.). (2020). *Gaziantep'teki Suriyeliler: Başarı Hikayeleri.* Gaziantep Üniversitesi Yayınları.
- GÜRHAN, N. (2018). Migratory kitchen: The example of syrians in mardin. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 86-113. <https://doi.org/10.18490/sosars.476035>
- Gürkan, G. Ç., Özyurt, B., Tuna, A., Saçlı, Ç., & Tuna, M. (2020). Syrian refugees' integration into working life: Qualitative research in accommodation and food & beverage enterprises. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(1), 164-190.
- Güven, U. Z. (2016). Çok merkezli kent, mekânsallık ve kültür: Süreklilikler ve kopuşlar. İçinde A. Ergur (Ed.), *Buruk Şenlik: Enformasyon Toplumunda Anomi ve Yabancılaşmanın Yeni Biçimleri* (ss. 279-295).
- Güven, U. Z. (2018). Kültür, gündelik hayat ve teatrallik ilişkisi açısından performans antropolojisi. *Antropoloji*, sayı: 36, ss.103-123. https://doi.org/10.1501/antro_0000000361.
- Hadley, C., Patil, C. L., & Nahayo, D. (2010). Difficulty in the Food Environment and the Experience of Food Insecurity among Refugees Resettled in the United States. *Ecology of Food and Nutrition*, 49(5), 390-407. <https://doi.org/10.1080/03670244.2010.507440>

- Hadley, C., Zodhiates, A., & Sellen, D. W. (2007). Acculturation, economics and food insecurity among refugees resettled in the USA: A case study of West African refugees. *Public Health Nutrition*, 10(4), 405-412. <https://doi.org/10.1017/S1368980007222943>
- Haksöz, C. (2018). *Yemek alışkanlıklarımızı son 10 yıldır kadın programları belirliyor!* <https://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/yemek-aliskanliklarimizi-son-10-yildir-kadin-programlari-belirliyor>
- Hall, S. (1987). Minimal Selves. (der. Appignanesi, L.), *Identity. The Real Me. Post-Modernism and the Question of Identity*, ICA Documents 6, Londra, ICA, ss. 44-46.
- Hall, S. (1997). The work of representation. içinde S. Hall (Ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (ss. 13- 75). London: Sage Publications.
- Hall, S. (2018). *Syria's Spontaneous Returns*. (Online) <https://static1.squarespace.com/static/5cfe2c8927234e0001688343/t/5d1f147211031d0001f8fe0d/1562317956966/Syria%E2%80%99s-Spontaneous>Returns-online.pdf>
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1995). *Ethnography: Principles in Practice* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315146027>.
- Hand, M., & Kaiser, M. (2018). Promoting community food security and empowerment among Somali Bantu refugees: Case for community gardens. *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Nutrition and Food Engineerin*, 12(8), 1073-1078.
- Hassan, D. A. E., & Hekmat, S. (2012). Dietary Acculturation of Arab Immigrants: In the Greater Toronto Area. *Canadian Journal of Dietetic Practice and Research*, 73(3), 143-146. <https://doi.org/10.3148/73.3.2012.143>
- Haviland, W. A. (1999). *Cultural anthropology*. Harcourt Brace College.

- Hoerder, D. (2012). Transnational-transregional-translocal: Transcultural. İçinde *Handbook of Research Methods in Migration*, (Ed.) Vargas-Silva, Carlos (ss. 69-91). Edward Elgar.
- Hudson, L. (2019). \textquotedblThey Gave Us Cheese Sandwiches:\textquotedbl Foodways of War and Flight. *Mashriq & Mahjar Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 6(2).
<https://doi.org/10.24847/66i2019.243>
- Huizinga, R. P., & van Hoven, B. (2018). Everyday geographies of belonging: Syrian refugee experiences in the Northern Netherlands. *Geoforum*, 96, 309-317.
<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.09.002>
- Humanitarian Needs Overview. (2019). <https://hno-syria.org/#resources>
- Ibrahim, N., Honein-AbouHaidar, G., & Jomaa, L. (2019). Perceived impact of community kitchens on the food security of Syrian refugees and kitchen workers in Lebanon: Qualitative evidence in a displacement context. *PLOS ONE*, 14(1), e0210814.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210814>
- İçduygu, A., & Diker, E. (2017). *Syrian Refugees in Turkey* (ss. 9780195389678-0256) [Data set]. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780195389678-0256>
- Içduygu, A., & Kirisci, K. (Ed.). (2009). *Land of diverse migrations: Challenges of emigration and immigration in Turkey* (1st ed.). Bilgi University Press.
- İçduygu, A., & Şimşek, D. (2016). Syrian refugees in turkey: Towards integration policies. *Turkish Policy Quarterly*, Fall.
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). *TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere* (TÜBİTAK

1001_106K291 Sy 1; MireKoc Proje Raporları). MiReKoc Migration Research Center at Koç University. [https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tu%CC%88rkiyenin-](https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tu%CC%88rkiyenin-UluslararasıC4%B1-Go%CC%88c%CC%A7-Politikalar%C4%B1-1923-2023-.pdf)

[UluslararasıC4%B1-Go%CC%88c%CC%A7-Politikalar%C4%B1-1923-2023 -.pdf](https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tu%CC%88rkiyenin-UluslararasıC4%B1-Go%CC%88c%CC%A7-Politikalar%C4%B1-1923-2023-.pdf)

İçduygu, A. (2016). Turkey: Labour market integration and social inclusion of refugees. *Brussels: Directorate General for Internal Policies Policy Department A: Economic and Scientific Policy.*

Ihlamur Öner, S. G. (2015). Küresel bir göç ve mülteci rejimine doğru? İçinde Gülfer Ihlamur Öner & Aslı Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* (ss. 577-600). \İletişim Yayınları.

Inda, J. X., & Rosaldo, R. (Ed.). (2006). *The anthropology of globalization: A reader* (Nachdr.). Blackwell.

International Organization for Migration. (2018). *World Migration Report*. <https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2018>

International Organization for Migration. (2020). *World Migration Report*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

İşcan, .I.H., & Çakır, M. (2019). Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin Türk işgücü piyasasına etkisi: Bir saha araştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43), 177-236.

Jauhiainen, J.S., Özçürümez, S., Tursun, Ö. (2022). Internet and social media uses, digital divides, and digitally mediated transnationalism in forced migration: Syrians in Turkey. *Global Networks*, 22, 197– 210. <https://doi.org/10.1111/glob.12339>.

J. X. Inda & R. Rosaldo (Ed.). (2007). *The Anthropology of Globalization: A Reader*. Black Well Publishers.

- Kadkoy, O. (2020). Syrian entrepreneurs in Turkey: Emerging economic actors and agents of social cohesion. E.D. Parlar (Der.), *Turkey's Political Economy in the 21st Century*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kahraman, C., Güneş, \.Ilhan, & Kahraman, N. (2017). 1989 göçü sonrası Bulgaristan göçmenlerinin yemek kültüründeki değişim. *Göç Dergisi*, 4(2), 227-245. <https://doi.org/10.33182/gd.v4i2.598>
- Karabağ, G. (2019, Ağustos 20). “Kale Avrupası politikası”, Akdeniz’i kullanan sığınmacılar için Trump’ın Meksika duvarından daha tehlikeli sonuçlar doğuruyor. *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2019/06/20/kale-avrupasi-politikasi-akdenizi-kullanan-siginmacilar-icin-trumpin-meksika-duvarindan-daha-tehlikeli-sonuclar-doguruyor/>
- Karaca, O. B., & Karacaoğlu, S. (2016). Kültür, din ve yemek etkileşimi çerçevesinde Arap mutfağının kavramsal olarak incelenmesi: Adana ili örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 561-584.
- Karaosmanoğlu, D. N. (2007). Surviving the Global Market: Turkish Cuisine ”Under Construction“. *Food, Culture and Society*, 10:3, 425-448. Routledge.
- Karaosmanoğlu, D. N. (2010). Nostalgia Spaces of Consumption and Heterotopia. *Culture Unbound*, 2, 283-302.
- Karaosmanoğlu, D. (2013). Globalised cuisine, non-national identities and the individual: staging Turkishness in Turkish-speaking restaurants in London. *Journal of Intercultural Studies*, 34:4, 371-386.
- Karaosmanoğlu, D. N. (2017). Yemek ve Yemekle Devriale KÜreselleşme, Kimlik, Teknoloji. Kitap Yayınevi.

- Karaosmanoğlu, D. N. (2020). How to study ethnic food: senses, power, and intercultural studies. *Journal of Ethnic Foods*, 7:11, <https://doi.org/10.1186/s42779-020-00049-1>.
- Kashdan, H. (2019). Jerusalem in London: Yotam Ottolenghi and Sami Tamimi's Diasporic World. *Mashriq & Mahjar Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 6(2), 1-35. <https://doi.org/10.24847/66i2019.228>
- Kaya, A. (2009). *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization (Migration, Minorities and Citizenship)*. Palgrave Macmillan.
- Kaya, E. D. (2019). *Türkiye'de kadınlar tarafından kurulmuş dayanışma mutfaklarına toplumsal cinsiyet rolleri açısından bakmak* [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Khojasteh, M., & Raja, S. (2017). Agents of Change: How Immigrant-Run Ethnic Food Retailers Improve Food Environments. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 12(3), 299-327. <https://doi.org/10.1080/19320248.2015.1112759>
- Koc, Y., & Anderson, J. R. (2018a). Social Distance toward Syrian Refugees: The Role of Intergroup Anxiety in Facilitating Positive Relations. *Journal of Social Issues*, 74(4), 790-811. <https://doi.org/10.1111/josi.12299>
- Koc, Y., & Anderson, J. R. (2018b). Social Distance toward Syrian Refugees: The Role of Intergroup Anxiety in Facilitating Positive Relations. *Journal of Social Issues*, 74(4), 790-811. <https://doi.org/10.1111/josi.12299>
- Kocabay Şener, N. (2014). Sosyal medyada günün menüsü: Sosyal medyada “paylaşılan” yemek fotoğrafları üzerine bir değerlendirme. *Akademia Erciyes İletişim Dergisi*, 3(3), 72-82.

- Kömürcü, E. (2011). *Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerin sosyo-kültürel sorunları: Bir entegrasyon çalışması* [Thesis, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi Anabilim Dalı]. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/30650>
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z., & Danış, D. (2020). *Mecburiyet, Müzakere, Değişim: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri* (No:2; GAR (Göç Araştırmaları Derneği) Kitap Serisi). Göç Araştırmaları Derneği.
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z., & Danış, D. (2021, Ocak 29). *SURİYELİ KADINLARIN ÇALIŞMA DENEYİMLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİLERİ: Üç anahtar kelime ve bıçak sırtı hayatlar* (T. Çameli) [Mülakat]. <https://www.birartibir.org/goc-ve-multecilik/1034-uc-anahtar-kelime-ve-bicak-sirti-hayatlar?fbclid=IwAR1mRPggGBKtT6XG67T70N-P-Jw74RLXdzMiNwseLDE70q5rzNvqMNJKATw>
- Koyuncu, A. (2016). Nimet mi? Külfet mi? Türkiye’nin Suriyeli sığınmacıları ve göç ekonomisi üzerine bir derkenar. İçinde Adem Esen & Mehmet Duman (Ed.), *Türkiye’de geçişi koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler* (ss. 107-130). Aryan Basım.
- Kuzmany, S. (t.y.). *Almanya ve döner*. Bianet Bağımsız \İletişim Ağı. <https://m.bianet.org/bianet/dunya/134161-almanya-ve-doner>
- Larsen, H. S. (2016). *Designing an integration foodscape program for Syrian refugees*. Aalborg University Copenhagen.
- Lee, R. (2019). Who does the dishes? Precarious employment and ethnic solidarity among restaurant workers in Los Angeles’ Chinese enclave. *Ethnicities*, 19(2), 433-451.
- Lefebvre, H. (2015). *Mekânın üretimi*. (çev. Işık Ergüden), Sel Yayıncılık.

- Lefebvre, H. (2017). *Gündelik Hayatın Eleştirisi*. (çev.) Işık Ergüden, Sel Yayıncılık.
- Maalouf, A. (2000). *On identity*. Harvill.
- Mackenzie, C., McDowell, C., & Pittaway, E. (2007). Beyond “Do No Harm”: The Challenge of Constructing Ethical Relationships in Refugee Research. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 299-319. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem008>
- MacroGeo, & Barilla Center for Food & Nutrition. (t.y.). *Food & Migration: Understanding the geopolitical nexus in the Euro-Mediterranean*. <https://paper.foodandmigration.com/>
- Marfleet, P. (2015). *Migration theory and culture*. SA.
- Mata-Codesal, D., & Abranches, M. (Ed.). (2018). *Food Parcels in International Migration: Intimate Connections* (1st edition 2018). Springer International Publishing.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Koucaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J.E. (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının bir Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1 (1), 11-46.
- McKinley, L. (t.y.). *Yes to polenta, no to couscous!: Constructed identities and contested boundaries between local and global in northern Italy’s gastronomic landscape* [Departmental Honors Thesis]. Henry M. Jackson School of International Studies.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago Press.
- MEDAM. (2021). *EU-Turkey: Toward sustainable cooperation in migration management and refugee protection. 2021 MEDAM Assessment Report on Asylum and Migration Policies in Europe* [Assessment Report]. MEDAM Mercator Dialogue on Asylum and Migration.

- Mennell, S., Murcott, A. & van Otterloo', A.H. (1992). *The sociology of Food: Eating, Diet and Culture*. London: Sage Publications.
- Meeus, Bruno, Karel Arnaut, and Bas van Heur, (eds.) (2019). *Arrival Infrastructures: Migration and Urban Social Mobilities*. Cham: Springer International Publishing.
- Mintz, S. (2008). Food and Diaspora. *Food, Culture & Society*, 11(4), 509-523.
<https://doi.org/10.2752/175174408X389157>
- Möhring, M., Nützenadel, A., & Trentmann, F. (2008). Transnational food migration and the internalization of food consumption: ethnic cuisine in West Germany, içinde *Food and Globalization Consumption, Markets and Politics in the Modern World*, (Eds.) Alexander Nützenadel and Frank Trentmann, 129-150.
- Murcott, A. (Ed.). (1983). *The Sociology of food and eating: Essays on the sociological significance of food*. Gower.
- Murray, J. (2019). *The Syrian refugees changing the UK's food scene*.
<https://www.theguardian.com/food/2019/jul/12/the-syrian-refugees-changing-the-uks-food-scene>
- Narayan, U. (1995). Eating cultures: Incorporation, identity and Indian food. *Social Identities*, 1(1), 63-86. <https://doi.org/10.1080/13504630.1995.9959426>
- Nelson, R. L. (2019). Pitas and passports: Arab foodways in the windsor-detroit borderlands. *Mashriq & Mahjar Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 6(2), 57-74.
<https://doi.org/10.24847/66i2019.235>
- Nicolaou, M., Doak, C. M., van Dam, R. M., Brug, J., Stronks, K., & Seidell, J. C. (2009). Cultural and Social Influences on Food Consumption in Dutch Residents of Turkish and Moroccan Origin: A

Qualitative Study. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 41(4), 232-241.

<https://doi.org/10.1016/j.jneb.2008.05.011>

No One Eats Alone Food as a Social Enterprise. (2017). <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-806-0>

Nussbaum, H. (2021). *Hummus: A Global History*. Reaktion Books.

Onaran, B. (2015). *Mutfaktarih: Yemeğin politik serüvenleri* (1. baskı). İletişim.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)

(2015). “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”, Rapor No: 195.

Oussedik, S. (t.y.). *Food and Cuisine: Part of the Migration Process*.

https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/qm-17-originals/qm17_Oussedik.pdf

Özbudun, S., Şafak, B., & Altuntek, N. S. (2007). *Antropoloji: Kuramlar/ Kuramcılar*. Dipnot Yayınları.

Özçürümez, S., & İçduygu, A. (2020). *Zorunlu göç deneyimi ve toplumsal bütünleşme kavramlar-modeller ve uygulamalar ile Türkiye*.

Özen, C. (2019). *Fatih nasıl kırmızı oldu?* <https://daktilo1984.com/forum/fatih-nasil-kirmizi-oldu/>

Özet, İ. (2019). *Fatih-Başakşehir Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus*. İletişim Yayınları.

- OZMAKAS, U. (2018). *Biyopolitika: İktidar ve direnis*. İLETİSİM.
www.birikimdergisi.com/guncel/9082/utku-ozmakasla-biyopolitika-iktidar-ve-direnis-kitabi-uzerine-soylesi-biyopolitika-bakimindan
- Öztürk, E. (2017). BİR ‘SOSYOLOG-FELSEFECİ’ OLARAK ZYGMUNT BAUMAN’IN AKIŞKAN MODERNİTE ANALİZİNDE MÜLTECİLER VE MÜLTECİLİK. *Sosyolojik Düşün*, 2(2).
- Öztürk, N. Ö. (2019). *Türkiye’de bulunan Suriyelilere ilişkin tespit ve öneriler: Hukuki boyut*.
www.gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/82/turkiye-deki-suriyeli-multeciler-baglaminda-tespit-ve-oneriler-hukuki-boyut.pdf
- Parasecoli, F. (2014). Food, identity, and cultural reproduction in immigrant communities. *Social Research: An International Quarterly*, 81(2), 415-439.
- Parla, A. (2020). *Precarious Hope: Migration and the Limits of Belonging in Turkey*.
<https://doi.org/10.1515/9781503609440>
- Parzer, M. (2020). Double burden of representation: How ethnic and refugee categorisation shapes Syrian migrants’ artistic practices in Austria. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-18.
<https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1826297>
- Pekow, S. (2019). From Farm to Table: The Foodways Connection Between Rural and Urban Women in Syria After World War I. *Mashriq & Mahjar Journal of Middle East and North African Migration Studies*, 6(2), 75-99. <https://doi.org/10.24847/66i2019.237>
- Poros, M. V. (2001). The role of migrant networks in linking local labour markets: The case of Asian Indian migration to New York and London. *Global Networks*, 1(3), 243-260.
<https://doi.org/10.1111/1471-0374.00015>

- Porreca, F. I., Unsain, R. A. F., Carriero, M. R., Sato, P. D. M., Ulian, M. D., & Scagliusi, F. B. (2020). Dialogues and Tensions in the Eating Habits of Syrian Refugees Living in São Paulo, Brazil. *Ecology of food and nutrition*, 59(2), 175-194. <https://doi.org/10.1080/03670244.2019.1681419>
- Raja, S., Changxing Ma, & Yadav, P. (2008). Beyond Food Deserts: Measuring and Mapping Racial Disparities in Neighborhood Food Environments. *Journal of Planning Education and Research*, 27(4), 469-482. <https://doi.org/10.1177/0739456X08317461>
- Raman, P. (2011). “Me in Place, and the Place in Me”. *Food, Culture & Society*, 14(2), 165-180. <https://doi.org/10.2752/175174411X12893984828674>.
- Ramanathan, L. (2015). Why everyone should stop calling immigrant food ‘ethnic’. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/food/why-everyone-should-stop-calling-immigrant-food-ethnic/2015/07/20/07927100-266f-11e5-b77f-eb13a215f593_story.html.
- Ray, K. (2016). *Ethnic Restaurateur*. Bloomsbury Academic.
- Rice, J. S. (2015). Privilege and exclusion at the farmers market: Findings from a survey of shoppers. *Agriculture and Human Values*, 32(1), 21-29. <https://doi.org/10.1007/s10460-014-9513-7>
- Ritzer, G. (1998). *The McDonaldisation thesis: Explorations and extensions*. SAGE Publications. <http://site.ebrary.com/lib/alltitles/docDetail.action?docID=10369709>
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji kuramları* (1.baskı, C. 63). De Ki Basım Yayım.
- Robins, K., & Aksoy, A. (2015). *Transnationalism, migration and the challenge to Europe: The enlargement of meaning*. London and New York: Routledge.
- Safran, W. (1991). Disaporas in Modern Societies: Myths Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 83-99.

- Sage, C. (2015). Food words: Essays in culinary culture. *Social & Cultural Geography*, 16(7), 864-865.
<https://doi.org/10.1080/14649365.2014.965929>
- Sağır, Z. (2018). *Suriyeli kadın mültecilerde kültürel uyum, ruh sağlığı ve din* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sahyoun, N. R., Jamaluddine, Z., Choufani, J., Mesmar, S., Reese-Masterson, A., & Ghattas, H. (2019). A mixed-methods evaluation of community-based healthy kitchens as social enterprises for refugee women. *BMC Public Health*, 19(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7950-3>
- Sallan Gül, S. (2020). *Türkiye’de mültecilik, zorunlu göç ve toplumsal uyum: Geri dönüş mü, birlikte yaşam mı?* Bağlam Yayıncılık.
- Sarıkaya, M. E. (2019). *Sosyolojik açıdan göç ve kültürler arası etkileşim: Suriyeli göçmenler örneği* [Yüksek Lisans Tezi].
- Saunders, Doug. (2011). *Arrival city: How the largest migration in history is reshaping our world*. Vintage Books.
- Scagliusi, F. B., Porreca, F. I., Ulian, M. D., de Morais Sato, P., & Unsain, R. F. (2018). Representations of Syrian food by Syrian refugees in the city of São Paulo, Brazil: An ethnographic study. *Appetite*, 129, 236-244. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2018.07.014>
- Schiller, N. G., & Faist, T. (Eds.). (2010). *Migration, Development, and Transnationalization: A Critical Stance* (1st ed.). Berghahn Books. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qcpr4>.
- Seibel, V. (2020). Contact to Natives Among Recent Turkish Migrants in Germany: Gender Differences and Potential Explanations. *Frontiers in Sociology*, 5, 60.
- Silverman, D. (2021). *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?* (çev. Ergin Hava). Küre Yayınları.

- Şemşit, S., & Çelik, D. Ş. (2019). Kale Avrupası Yaklaşımı ve Düzensiz Göç. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15(2), 279-294.
- Shove, E., Pantzar, M., & Watson, M. (2012). *The dynamics of social practice: Everyday life and how it changes*. SAGE.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Slater, N. (2016). Nigel Slater's hazelnut dukkah and roast beetroot garlic hummus recipes. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/jun/26/nigel-slater-hazelnut-dukkah-and-roast-beetroot-garlic-hummus-recipes> (Son erişim tarihi: 15 Eylül 2023).
- Sönmez, M. (2016, Ekim 13). *Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği Spatial distribution and futurity of Syrian refugees in the city of Gaziantep*. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara.
- Speed, F., Scurry, T., Edward, P., & Moufahim, M. (2021). Networks Amongst Syrians: Situated Migrant Positionalities and the Impact on Relational Embedding. *Social Inclusion*, 9(4), 243-253. <https://doi.org/10.17645/si.v9i4.4521>.
- Sunar, L. (Ed.) (2015). *Türkiye'de Toplumsal Değişim*. Nobel Yayıncılık.
- Sunata, U. (2016). Diasporik Kimliğiniz Lütfen!: ABD'deki Çin Diasporası. İçinde *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, (Ed.) İhlamur-Öner, S. Gülfer ve Şirin Öner, Aslı. (ss. 459-482). İletişim Yayınları.
- Sunata, U., Yıldız, E., & Araç, E. (2018).). \.İstanbul'a Mülteci Rotaları ve Emek Piyasasına \.İstanbul'a Mülteci Rotaları ve Emek Piyasasına Katılım Dinamikleri: Suriyeli-olmayanlar ile

Karşılaştırmalı Suriyeliler Örneği. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 3(2), 121-144.

<https://doi.org/10.12738/mejrs.2018.3.2.0007>

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2018). *Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023*. <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>

Tarlan, K. V. (2018). *Bölgesel Bir Sosyal İçerme Strateji Önerisi Türkiye, Lübnan, Ürdün: Suriyeli Dom Göçmenlerin Entegrasyonunu ve Toplumsal Uyumunu Teşvik Etmek*. Kırkayak Kültür.

Tatlıcıoğlu, O., & Apak, H. (2018). “Suriyeliler” hakkında yapılan lisansüstü tezler üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 227-254. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.437580>

Terragni, L., Garnweidner, L. M., Pettersen, K. S., & Mosdøl, A. (2014). Migration as a Turning Point in Food Habits: The Early Phase of Dietary Acculturation among Women from South Asian, African, and Middle Eastern Countries Living in Norway. *Ecology of Food and Nutrition*, 53(3), 273-291. <https://doi.org/10.1080/03670244.2013.817402>

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK). (2020). *Göçmenlerin İş Gücü Piyasasına Uyum Raporu*. <https://www.tisk.org.tr/dokuman/gocmenlerin-is-gucu-piyasasına-uyum-raporu.pdf>.

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü* (1. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tuchler, M. (t.y.). “*Sì alla polenta, no al cous cous*”: *Food, nationalism, and xenophobia in contemporary Italy* [Graduation thesis]. Duke University.

Tümtaş, M. S., & Ergun, C. (t.y.). GÖÇÜN TOPLUMSAL VE MEKÂNSAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1347-1359.

Tuncer, E. (2016). *Yemek, Kent ve Gündelik Hayat Şeker, Biyopolitika ve 'Obez'*.
<https://manifold.press/seker-biyopolitika-ve-obez>

Tuncer, E. (2017). *Yemek, kent ve gündelik hayat*. <https://manifold.press/yemek-goc-ev-ask>

Tuncer, E. (2018). *Yemek ve yerleşmek: Fatih 'te Suriye lokantaları*. <https://t24.com.tr/k24/yazi/yemek-ve-yerlesmek,1575>

Turner, V. (1988). *The Anthropology of Performance*. New York: PAJ Publications.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, T. (2020). *Zorunlu Göçmenler için Sosyal Eşitlik: Pandemi Sürecinde Yerel Yönetimlerin ve STK'ların Rolü*.

Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması. (2017). T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
[file:///C:/Users/Zeynep/Dropbox/My%20PC%20\(DESKTOP-GN4VF8L\)/Desktop/Doktora%20Tez/Literat%C3%BCr/TR%20G%C3%B6r%C3%BCm%C3%A7%20Suriye/17a-Turkiye%20deki%20Suriyelilerin%20Demografik%20Görünümü%20Yaşam%20Koşulları%20ve%20Gelecek%20Beklentilerine%20Yönelik%20Saha%20Araştırması%202017.pdf](file:///C:/Users/Zeynep/Dropbox/My%20PC%20(DESKTOP-GN4VF8L)/Desktop/Doktora%20Tez/Literat%C3%BCr/TR%20G%C3%B6r%C3%BCm%C3%BCr%C3%A7%20Suriye/17a-Turkiye%20deki%20Suriyelilerin%20Demografik%20Görünümü%20Yaşam%20Koşulları%20ve%20Gelecek%20Beklentilerine%20Yönelik%20Saha%20Araştırması%202017.pdf)

Uçar, C., Cengiz, D. D., Kaya, E. D., Caymaz, F. C., & Tarlan, K. V. (2020). *Öznenin Sesi: Pandemi Döneminde Göçmen Kadın Emeği*. Kırkayak Kültür. <http://www.kirkayak.org/publications/>

- Udenze, S. (2019). *A Netnographic Study of Personal Branding on Instagram*.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.33946.70086>
- Uluslararası Kriz Grubu. (2018a). *Integrating Syrian Refugees in Istanbul's "District of Victimhood"*.
<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/integrating-syrian-refugees-istanbuls-district-victimhood>
- Uluslararası Kriz Grubu. (2018b). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak* (Avrupa Raporu N°248). International Crisis Group. <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/248-turkey-s-syrian-refugees-turkish.pdf>
- Üstübcü, A., & Karadağ, S. (t.y.). *Refugee Protection in Turkey during the First Phase of the COVID-19 Pandemic TURKEY Interim Report*.
- Utandır, A. (2019). *Antep kimliğinin yeniden inşasında mutfağın rolü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Uygur, N. G. (2020). \İşgücü piyasasında Suriyeli mülteci girişimciler: \İstanbul örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(1), 99-110.
- UZUNÇAYIR, C. (2014). Göçmen Karşıtlığından \İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(3), 135-152. <https://doi.org/10.14782/sbd.201439377>
- Vallianatos, H., & Raine, K. (2008). Consuming Food and Constructing Identities among Arabic and South Asian Immigrant Women. *Food, Culture & Society*, 11(3), 355-373.
<https://doi.org/10.2752/175174408X347900>

- van Hook, J., & Balistreri, K. S. (2006). Ineligible parents, eligible children: Food Stamps receipt, allotments, and food insecurity among children of immigrants. *Social Science Research*, 35(1), 228-251. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2004.09.001>
- Vanclay, F., Baines, J. T., & Taylor, C. N. (2013). Principles for ethical research involving humans: Ethical professional practice in impact assessment Part I. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 31(4), 243-253. <https://doi.org/10.1080/14615517.2013.850307>
- Vargas-Silva, C. (2012). *Handbook of research methods in migration*. Edward Elgar.
- Vertovec, S. (2019). Talking around super-diversity. *Ethnic and Racial Studies*, 42(1), 125-139. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1406128>
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. Routledge.
- Vural Arslan, T. (2009). Yok-Mekânlar* ve Kimliksizlik: Alışveriş Merkezleri Örneğinde Yok-(Çok)-Mekân Olgusu. *Mimarlık*, Mayıs-Haziran(347). [http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2073#:~:text=D%C3%BCnyan%C4%B1n%20farkl%C4%B1%20yerlerinde%20ve%20farkl%C4%B1,%20Dlieu\)%20olarak%20tan%C4%B1mlar.](http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2073#:~:text=D%C3%BCnyan%C4%B1n%20farkl%C4%B1%20yerlerinde%20ve%20farkl%C4%B1,%20Dlieu)%20olarak%20tan%C4%B1mlar.)
- Warde, A. (1997). *Consumption, food, and taste: Culinary antinomies and commodity culture*. Sage Publications.
- Warde, A. (2005). Consumption and Theories of Practice. *Journal of Consumer Culture*, 5(2), 131-153. <https://doi.org/10.1177/1469540505053090>
- Warde, A. (2016). *The practice of eating* (First published.). Polity Press.

- Warde, A., & Martens, L. (2000). *Eating out: Social differentiation, consumption, and pleasure*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511488894>
- Weber, G. A. (t.y.). *Almanya “döner cinayetleri”ni sevmeyi*. Bianet Bağımsız İletişim Ağı. <https://m.bianet.org/bianet/dunya/135552-almanya-doner-cinayetleri-ni-sevmeyi>
- Yavuz, S. (t.y.). Göç, entegrasyon ve din: Avrupa’da yaşayan türkler bağlamında bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 610-623.
- Yazgan, P. (2016). Hareketlilikte kimlik inşasına yönelik analitik bir çerçeve. *Göç Dergisi*, 3(2), 282-296.
- Yılmaz, B. (2019). *Girişimci Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasası deneyimleri: Fatih örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa’da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı: AB politikalarının etkin(siz)liği* (1. baskı, C. 6). USAK.
- Yükseker, D., Tekin, U., & Taşgın, N. Ş. (t.y.). *Türkiyeli ve Suriyeli Genç Erkeklerin Gündelik Yaşam Deneyimleri: Küçükçekmece ve Sultanbeyli Üzerine Bir Araştırma*. Anadolu Kültür; Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Zapata-Barrero, R., & Yalaz, E. (Ed.). (2019). *AVRUPA GÖÇ ÇALIŞMALARINDA NİTEL ARAŞTIRMALAR* (A. Ay, C. Coşkan, F. Karapehlivan, & Z. Karagöz, Çev.). Göç Araştırmaları Derneği.
- Zavalsız, Y. S. & Gündag, Emine. (2017). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 3168-3192.

FOTOĞRAF VE GÖRSELLER

Fotoğraf 1 ve 2, Layale Şamiye Restaurant, Yusufpaşa.

Fotoğraf 3, Layale Şamiye Restaurant, Yusufpaşa.

Fotoğraf 4 – 5, Paradise Restaurant & Café, Yusufpaşa.

Fotoğraf 6-7, Şam Evi Restoran, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih.

Fotoğraf 8-9, Mazaj Restaurant & Cafe, Hırka-i Şerif.

Catch your reader's attention

Fotoğraf 10, Buuzecedi Restaurant, Akşemsettin Caddesi.

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14, Muhtar Tatlıcı

Fotoğraf 15, Muhtar Tatlıcı

eyamsamiye

1 beğenme

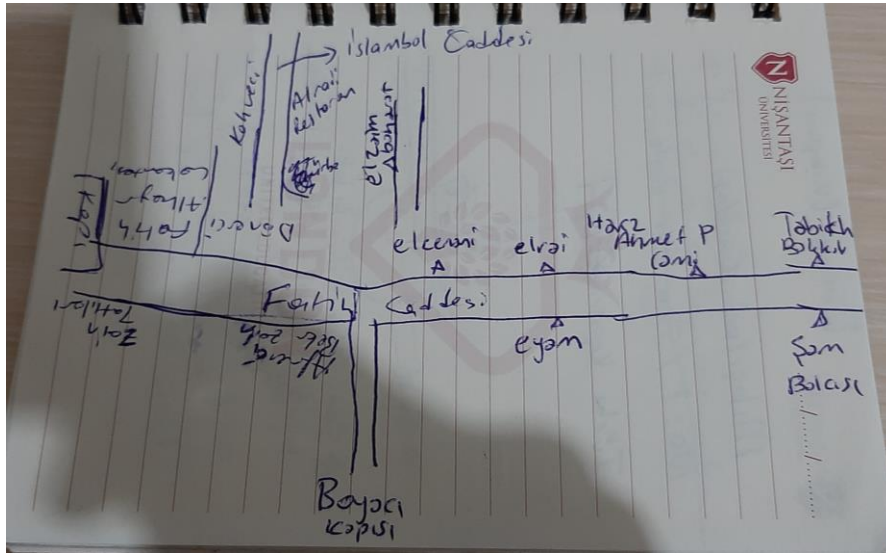
eyamsamiye İtalyan Rafael Espazito amca 🧑🍳
Yemeğini lezzetini herkes duydu 🍷 ama bizim Shami
hocamız izin vermedi 😊 Espazito usulü pizza yapıyor 😊
bu nedenle yemeği Shaminin nefesiyle yaptı 😊 ve
içeriğini ekledi 😊 a ve bu Shami nefes ile İtalyan
yemeğine ulaştık 😊 Mato Şu anda Malta Caddesi Ayam
Shamia Restoran'da ✅ Sipariş için 🌐: #اسطنبول غ
#اسطنبول 📍 Yerimiz: İstanbul Al-Fateh (başka şubemiz
yoktur): #اسطنبول 📸 Instagram:

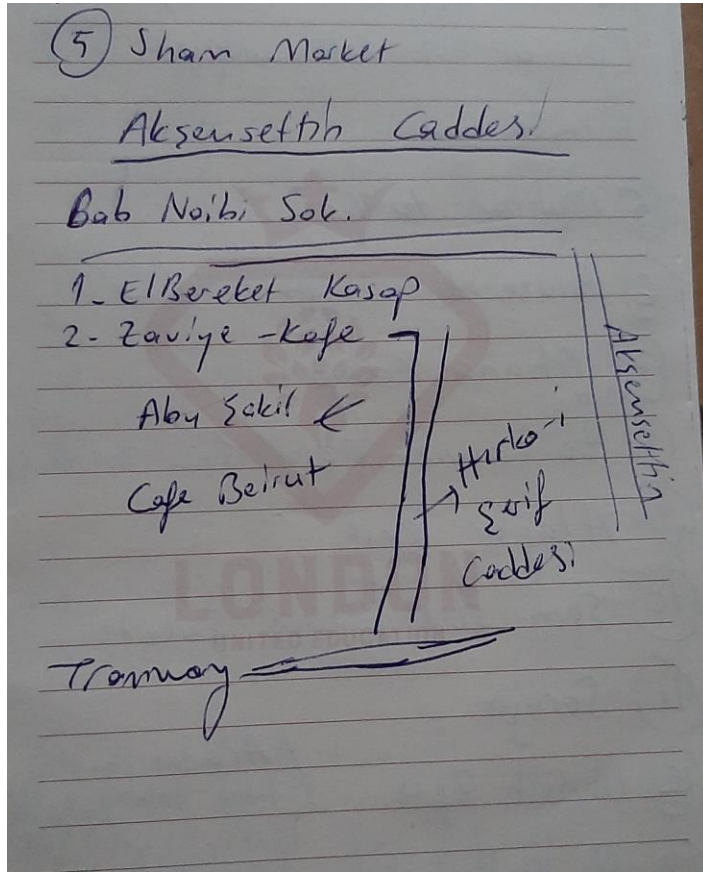
Yorum ekle...

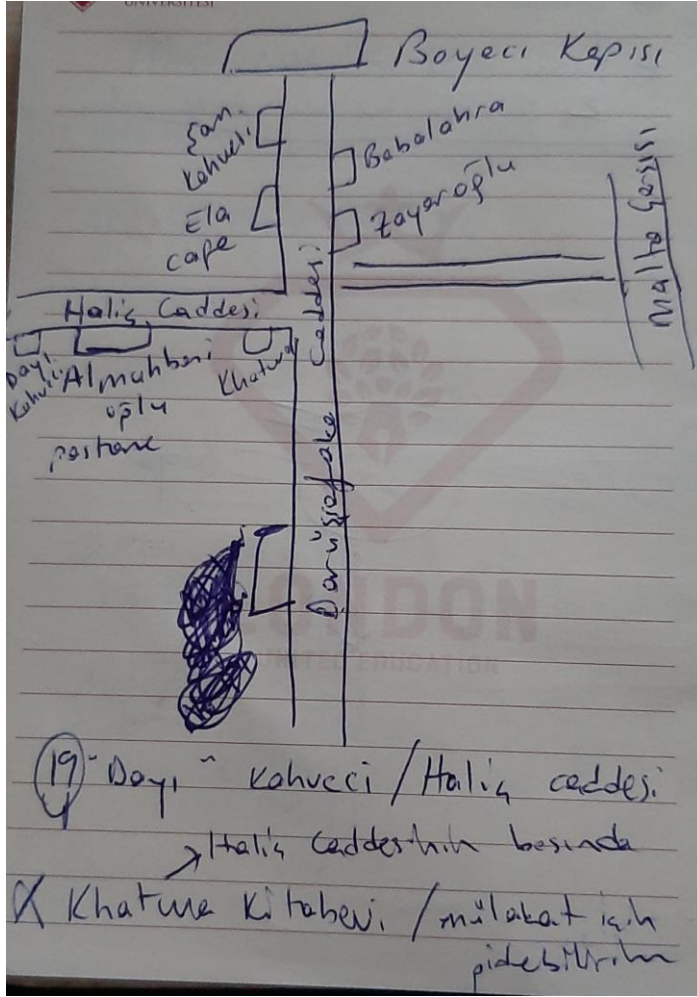
Fotoğraf 16, Eyam Şamiye Restoran, Malta Çarşısı

Fotoğraf 17, Fatih Caddesi Malta Çarşısı

Fotoğraf 18, Akşemsettin Caddesi ana cadde ve ara sokaklar.

Fotoğraf 19, Darüşşafaka ve Haliç Caddesi.

Fotoğraf 20, Fatih-Akşemsettin Caddesi, Saruja Restaurant. Kuzu etli muluhiyye, pirinç pilavı, roka salatası.

Fotoğraf 21, Suriye usulü kibbeh, kebse ve yalanci.

Fotoğraf 22, Fatih-Malta Çarşısı, Eyam Şamiye restoranı, Şakiriyeye ve pirinç pilavı.